

32.16.36.8
B. M. ŠAVER JA A. I. VINBERG

KRIMINALISTIKA

ÕPPERAAMAT
JURIIDILISTELE KOOLIDELE

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

12662

B. M. ŠAVER JA A. I. VINBERG

KRIMINALISTIKA

ÕPPERAAMAT
JURIIDILISTELE KOOLIDELE

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1947

Tõlgitud teose järgi: Б. М. Шавер и А. И. Винберг, Криминалистика.
2-е издание. Юридическое издательство НКЮ СССР, Москва, 1945.

Tõlkinud J. Tohver.

Üldosa peatükid I, II, III, IV, IX ja sissejuhatusest osa, mis käsitleb
kriminalistika arengut Venemaal ja NSV Liidus, on koostanud A. I. Vinberg,
sissejuhatuse, üldosa peatükid V, VI, VII, VIII ja kogu eriosa on koos-
tanud B. M. Šaver.

Teose algupärand on NSVL Kohtu Rahvakomissariaadi Õppeasutiste
Valitsuse poolt lubatud tarvitada õpperaamatuna juriidilistes koolides.

12662
A-16368

ÜLDOSA.

SISSEJUHATUS.

KRIMINALISTIKA OBJEKT, MEETOD JA SÜSTEEM.

- § 1. Objekti määratlemine. § 2. Kriminalistika meetod.
§ 3. Kriminalistika kursuse süsteem. § 4. Nõukogude ja kodanliku kriminalistika erinevusi.

§ 1. Objekti määratlemine.

Kriminaalasjade uurimise ja kohtuliku lahenduse kvaliteet sõltub suurel määral sellest, kuivõrd edukalt on teostatud tõendite kogumist, avastamist, fikseerimist ja uurimist, kuivõrd põhjalikult ja õigesti on neid tõendeid hinnatud.

Nõukogude kriminaalprotsessi-õigusteadus õpetab, kuidas tõendeid kasutada, kuidas asuda nende hindamisele ja kuidas neid protsessuaalselt vormistada. Nõukogude kriminaalprotsess sisaldab rea eeskirju, mis määratlevad tõendite kasutamise korra ja nende hindamise põhimõtted.

Kriminaalasja edukaks uurimiseks ja kohtulikuks arutamiseks ei ole küllaldane piirduda ainult tõendite kasutamist ja nende hindamist määratlevatest reeglitest kinnipidamisega. Selleks on veel vajalik osata neid avastada ja uurida.

Nõukogude kriminaalprotsessiteadus ei õpeta tõendite avastamise ja uurimise võtteid ja meetodeid. Need ja samuti ka kurjategijate otsimise ja kindlakstegemise küsimused on iseiseisva teaduse — kriminalistika objektiks.

Seega on kriminalistika kuriteo avastamiseks ja kurjategija otsimiseks ning kindlakstegemiseks kasutatavate tõendite kogumise,

avastamise, fikseerimise ja uurimise võtteid ning meetodeid käsitlev teadus.

Erinevalt kriminaalprotsessiõiguse normidest ei ole kriminalistika poolt väljatöötatud tõendite avastamise ja uurimise reeglid seaduse ettekirjutused, vaid on ainult teaduslik-tehnilised ja taktikalised võtted. Need meetodid ja võtted peavad vastama kriminaalprotsessiseaduse normide printsiipidele ja vaimule, kuna nende realiseerimine on seotud selle seadusega valjult reglementeeritud tegevusega.

Kriminalistika ei tegele selliste toimingute protsessuaalse olemuse uurimisega, nagu seda on vaatlus, ülekuulamine ja läbiotsimine, vaid tegeleb tõendite avastamise ja uurimise võtete ja meetodite väljatöötamisega, milliseid rakendatakse nende ja teiste uurimistoimingute teostamisel. Kuna kriminalistika võtete ja meetodite rakendamine on seotud kogu uurimisega, siis nende võtete ja meetodite tundmaõppimisel tuleb näidata, kuidas nad konkreetsete uurimistoimingute (vaatluse, läbiotsimise, ülekuulamise jne.) puhul on rakendatavad. Sellest järgneb paratamatult, et kriminalistika kursuses on vajalik esitada üksikute uurimistoimingute teostamise protsessuaalsed iseärasused, mis veel kord kriipsutab alla kriminalistika ja kriminaalprotsessi tihedat seost, kuid seejuures ei kõiguta nende teaduste iseseisvust, millest kumbki omab erilist objekti ja uurimismeetodit.

§ 2. Kriminalistika meetod.

Tõendite avastamisel ja uurimisel, kurjategija otsimisel ja kindlakstegemisel rakendatavate ja suurimat edu tagavate võtete ja meetodite süsteemi väljatöötamise eeldusteks on:

uurimis- ja kohtutöö sügav üldistamine,
kuritegude toimepanemisviiside tundmaõppimine,
loodus- ja tehniliste teaduste andmete aktiivne kohandamine uurimisülesannete jaoks.

1) Uurimisprotsessis ilmneb kuriteoga selles või teises seoses olevate nähtuste kogu mitmekesisus. Nende nähtuste tundmaõppimine annab aluse kuriteo avastamiseks ja kurjategija leidmiseks rakendatavate võtete ja meetodite kogumi väljatöötamiseks.

Sama eesmärki taotleb ka kohtupraktika tundmaõppimine, mis võimaldab uurimise kõige olulisemate puuduste, kuid ka positiivsete momentide väljaselgitamist ja selle alusel tõendite avastamiseks ja uurimiseks kõige õigemate ja tõhusamate võtete ja meetodite väljatöötamist.

2) Kurjategija poolt kasutatud võtete tundmaõppimine võimaldab kuriteojälgede ala ja liigi kindlaksmääramist ning selle alusel nende jälgede avastamist ja reeglite väljatöötamist.

3) Kuriteo avastamiseks ja kurjategija leidmiseks vajalikud andmed on mitmekesisised. Nad sõltuvad kuriteo iseloomust ning sellest, kus ja missugusel viisil on kuriteoline käitumine ja selle tagajärjed peegeldust leidnud.

Kuritegude toimepanemise ja nende jälgede peitmise viiside mitmekesisusest tingitud raskuste ületamiseks ning asjas olevate tõendite avastamiseks ja uurimiseks tuleb ära kasutada mitmesuguseid teadmisi, teadusalasid. Seepärast on kriminalistika üheks põhiülesandeks loodus- ja tehniliste teaduste andmeil põhjenevate teaduslike uurimismeetodite väljatöötamine¹.

Ainsaks tõeliselt teaduslikuks nähtuste tunnetamise meetodiks on marksistlik dialektiline meetod. Kuid teaduslikke tunnetamisseadusi rakendatakse igas konkreetses valdkonnas vastavalt uurimisobjektile ja uurimise eesmärgile. Dialektilise materialismi seaduste konkreetne rakendamine teatavate nähtuste uurimisel antud teadusharu poolt ongi selle teadusharu meetod.

Seepärast, kõneldes kriminalistika meetodist, peame eeskätt selgitama, kuidas ja missuguste nähtuste tundmaõppimiseks rakendatakse siin üldised dialektilise meetodi tunnetusseadused.

Seega on kriminalistika kui teaduse meetodiks uurimis- ja kohtutöö kogemuste üldistamine, kuritegude toimepanemisviiside tundmaõppimine ning loodus- ja tehniliste teaduste andmete alusel tõendite kogumise, avastamise, fikseerimise ja uurimise teaduslike võtete väljatöötamine.

¹ Siin ja edaspidi on jutt uurimisest laiemas mõttes, s.o. nii eel- kui ka kohtulikust uurimisest.

§ 3. Krimalistika kursuse süsteem.

Krimalistika jaguneb üld- ja eriosaks.

Krimalistika üldosa õpetab uurimisel kasutatavate tõendite kogumise, avastamise, fikseerimise ja uurimise ning kurjategija otsimise ja kindlakstegemise võtteid ning meetodeid. Seega kuuluvad krimalistika üldosasse kõikide kuriteoliikide uurimiseks ja lahendamiseks rakendatavad reeglid. Nii näiteks on käekirja autori kindlakstegemise võtted ja meetodid ühtlased nii spionaaži- kui ka tapmisasjade uurimisel.

Krimalistika eriosa ehk nn. erimeetoodika üldistab üksikute kuriteoliikide uurimise kogemusi ja määrab kindlaks vastavalt üksikute kuriteoliikide iseärasustele kõige otstarbekamad kuriteo avastamise ja kurjategija kindlakstegemise võtted ja meetodid.

§ 4. Nõukogude ja kodanliku krimalistika erinevusi.

Kodanlik krimalistika on kodanluse üheks relvaks tema klassiülevõimu kindlustamisel ja eraomandi kaitsmisel. Nõukogude krimalistika teenindab sotsialistliku riigi, sotsialistliku omandi ja nõukogude kodanike õiguste vastu suunatud kuriteolist rünnete paljastamise eesmärke.

Kodanliku ja nõukogude krimalistika printsiipiaalsete erinevuste paremaks mõistmiseks ja kodanlikku krimalistikasse õige suhtumise omandamiseks on vajalik omada ettekujutust krimalistika tekkimise ja arenemise ajaloost ning selle teaduse kaasaegsest sisust kapitalistliku riigi tingimustes.

Juba vanaajal tehti tegemist krimalistika probleemidega ja rakendati tema üksikuid võtteid. Meieni säilinud mälestusmärkide ja dokumentide järgi on teada, et Vana-Roomas, Egiptuses, Hiinas ja Indias oldi teadlik käekirjade uurimisest, sõrmeljalgede praktilisest tähtsusest jne.

Teadusena tekkis kodanlik krimalistika XIX sajandi teisel poolel. 1892. a. ilmus austria teadlase ja kohtu-uurija Hans Gross'i raamat „Käsiraamat kohtu-uurijale“. See raamat kujutas endast esimest täielikku krimalistika süstematiseeritud kursust.

Oma rikkalike uurija-kogemuste üldistamise alusel töötas Hans Gross välja tervikliku tõendite avastamise ja uurimise teaduslike võtete süsteemi. Nende kasutamine kergendas tunduvalt kuritegude avastamist ja kurjategijate otsimist. Seepärast loetaksegi Hans Gross'i kodanliku kriminalistika rajajaks.

Juba ammu enne Hans Gross'i töö ilmunist oli kriminalistika alal ilmunud rida töid (Jagemann'i, Bauer'i, Avé-Lallemant'i tööd), kuid need tööd ei olnud teaduslikult küllaldaselt põhjendatud ja sisaldasid vaid üksikuid kriminalistika probleeme.

Asjaolu, et kodanliku kriminalistika areng kuulub XIX sajandi teisele poolele, ei ole kaugeltki mitte juhuslik. Alates XIX saj. keskpaigast suurenes tugevasti kuritegevus kõigis kapitalistlikes maades; eriti suurt tõusu osutas elukutseliste kurjategijate arv.

Kuritegevuse suurenemisega kaasnes ka kurjategijate poolt kasutatavate võtete ja vahendite täienemine. Nad hakkasid kasutama tehnika uusimaid saavutusi ja võitlus kuritegevusega muutus palju keerulisemaks. Loomulikult olid kodanlike riikide uurimisorganid sunnitud oma töö täiustamiseks rakendama kõige otsustavamaid abinõusid. Kurjategijate kõrgele tehnikale tuli vastu seada uurimise kõrge tehnika.

Kurjategijate vastu võitlemiseks, keda ei saadud avastada või kelle vastu ei saadud koguda vajalikke süütoendeid, ei võinud protsessuaalseadused ega kõige karmimad kriminaalseadused anda mingisugust olulist kasu. Selleks oli vaja teadust, mis oleks andnud teaduslikud vahendid tõendite avastamiseks, nende uurimiseks, kurjategija leidmiseks ja äratundmiseks ning ühes sellega loonud tingimused kriminaalprotsessuaalsete ja kriminaalseaduste reaalseks rakendamiseks. Selline teadus loodi ja teda nimetati kriminalistikaks.

Määratlades kriminalistika kui teadust „kriminaalõiguse reaalsustest“ arvas Hans Gross, et see teadus tagab kuritegevusega võitlemise efektiivsuse, sest ta kasutab uurimise kogemusi ja üldistab viimistletud, süstematiseeritud tervikuks tõendite avastamise ja uurimise ülesannete jaoks kohandatud loodus- ja tehniliste teaduste andmed.

Tõelise teadusega on ainult seal tegemist, kus ta õigesti ja sügavasti peegeldab tegelikkust. Hans Gross, olles kodanlik teadlane ja seistes täielikult oma klassi positsioonidel, ei suut-

nud seda ülesannet täita. Tema poolt koostatud raamatus leidub küll väga palju kasulikke, tõendite avastamise ja uurimise küsimust käsitlevaid faktilisi andmeid, kuid teaduse suuna määratlemisel ja üldiste poliitiliste järelduste tegemisel moonutab Gross tegelikkust ja annab täiesti ebaõige orientatsiooni.

Hans Gross näeb kriminalistika kui teaduse lõppsihti ja ülesannet elavate inimeste kui tõendite allika eemaldamises kriminaalprotsessist, arvates, et tuleb aeg, kus kriminaalasjas tõe avastamiseks piisab ainult asitõendite uurimisest.

Oma töö kolmanda trüki eessõnas ta kirjutab: „Iga kriminalistika edusammuga langeb tunnistajate ütluste tähtsus ja samaaegselt tõuseb reaalsete tõendite, s. o. asitõendite tähtsus“¹.

Sellist elavate inimeste kui tõendite allika mitteusaldamist ja samal ajal asitõenditesse eelistavalt suhtumist leiame ühel või teisel määral kõigi kodanlike kriminalistide juures. Tõendite avastamiseks ja uurimiseks tõeliselt teaduslike meetodite otsimise asemel püüavad paljud neist leida kõigile juhtudele kohaldatavat vormelit, mille nagu universaalse muukraua abil saaks avada iga kriminaalasja saladused. Reaktsiooniliste kodanlike kriminalistika-eriteadlaste töödes leiame sageli püüdeid tõendite võltsimist võimaldavate retseptide leidmiseks ühes neid võltsimisi maskeerivate meetodite esitamisega. Nii näiteks kriminalist Schneckert'i töös „Kurjategija saladus ja teed selle avastamiseks“ räägib autor hiromantia ja selgeltnägemise kohaldamisest kriminalistikas ja soovitab tõendite uurimiseks terve rea ilmselt ebateaduslikke meetodeid. Kõike seda tuleb arvestada kodanliku kriminalistika olemuse hindamisel. Lisaks sellele tuleb meenutada, et selle teaduse arenemine kodanlikes maades on allutatud valitsevate klasside poliitilistele huvidele. Nende huve arvestades läks kodanliku kriminalistika areng ebaõiget, reaktsioonilist teed, mis oli suunatud tunnistajate ütluste kui tõendite kriminaalasjast väljatõrjumisele ning tõendite võltsimiseks kasutatavate ebateaduslike võtete väljatöötamisele.

Ei tohi millalgi unustada, et uurimis-jälitustöö on poliitiline töö ja jälitamist teenindav teadus on poliitiline teadus. Võib kasutada kodanlike kriminalistide poolt väljatöötatud teaduslik-tehnilisi teatmeid, kuid samal ajal tuleb välja selgitada ja otsus-

¹ Hans Gross, „Käsiraamat kohtu-uurijale“, 3. trüki eessõna (1898).

tavalt paljastada kodanliku kriminalistika reaktsiooniline joon ja kodanlike teadlaste poolt soovitatavad tõendite avastamise ja uurimise ebateaduslikud meetodid.

Vastandina kodanlikule kriminalistikale sammub nõukogude kriminalistika tõendite avastamise ja uurimise tõeliselt teaduslike meetodite täiustamise teed, sest nõukogude eeluurimise ja kohtuliku uurimise ainsaks eesmärgiks on objektiivse tõe tuvastamine konkreetses asjas.

Alates 1900. aastast loodi silmapaistvate ennerevolutsiooni-aegsete vene kriminalistide Burinski, Lebedevi, Tregubovi ja teiste töödega Venes uus kriminaalprotsessi haru — kriminalistika, mille areng oli suunatud kohtuliku uurimise täiustamisele teaduslik-tehniliste võtete ja meetodite rakendamisega uurimisel.

Kriminalistika-alaste ekspertiiside teostamiseks ja kriminaal-tehniliste võtete edasiseks täiustamiseks organiseeriti erilised kohtuekspertiisi kabinetid ja laboratooriumid, mille koosseisud komplekteeriti arstide, keemikute, kohtufotograafide ja kriminalistide hulga.

Teaduslikult põhjendatud kriminalistliku ekspertiisi tähtsust asjade igakülgse uurimise ja õigusemõistmise õige funktsioneerimise eesmärgil tunnustasid ka vene seadusandlikud asutised, luues Venemaa suuremates keskustes (Peterburis, Moskvast, Kiievis, Odessas) erilised teaduslikud kohtuekspertiisi kabinetid. Esimene samm selleks astuti 1892. a., kui seadusandlikus korras esimesena organiseeriti kohtufotograafia laboratoorium St.-Peterburgi kohtupalati prokuröri juurde (Seaduste kogu, 1892. a. I, nr. 144, art. 1254).

28. juunil 1912. a. moodustati teaduslik kohtuekspertiisi kabinet Peterburis ja 1914. a. avati samasugused kabinetid Moskvast, Kiievis ja Odessas. Teadusliku kohtuekspertiisi kabineti moodustamise seaduses (Sead. kogu, 1912. a., nr. 142, art. 1237) öeldi: „St.-Peterburgi kohtupalati prokuröri juures on teaduslik kohtuekspertiisi kabinet kriminaal- ja tsiviilasjades fotograafia, daktüloskoopia, keemiliste ja mikroskoobiliste analüüside ning teiste võtete abil uurimiste teostamiseks ja eriti tähtsatel juhtudel uurimisorganite abistamiseks süüdlase avastamisel.“ Sellega tehti Venemaal 1912. a. esimene samm kriminalistika-ekspertiisi teaduslik-tehnilisele alusele asetamiseks

ning loodusteaduslike ja tehniliste teaduste andmete kasutamiseks.

Nõukogude kriminalistika, tekkinud kui teadus umbes kaks aastakümnet tagasi, võttis vana pärandina üle terve rea teaduslik-tehnilisi võtteid ja meetodeid, mis olid välja töötatud ennerevolutsioonaaegsete vene kriminalistide poolt.

Nõukogude ajal said edasise, kõige täielikuma arengu osaliseks kriminalistika teooria, kriminaalidentifikatsiooni alused, kohtufotograafia ja teaduslik dokumentide ekspertiis vanima kriminalisti, NSVL Teaduste Akadëemia Õiguse Instituudi kriminalistika-laboratooriumi juhataja professor S. M. Potapovi töödes; daktüloskoopia on põhjalikult läbi töötatud kohtuarst P. S. Semjonovski kapitaaltöös; loodusteaduslike ja tehniliste teaduste andmete kasutamine kuritegude avastamisel (uute optiliste meetodite — luminestsents-analüüsi, infrapunaste kiirte, veregruppide analüüsi, kohtuballistika jne. rakendamine) terves reas professorite N. V. Terzijevi, N. S. Bokariuse, M. I. Avdejevi, V. F. Tšervakovi, N. V. Popovi, A. S. Stepanovi ja teiste töödes; taktika küsimused — S. A. Golunski, L. R. Šeinini, P. I. Tarassovi ja teiste töödes.

Juriidiliste instituutide juures asuvate kriminalistika-laboratooriumide võrk, millistest vanim on Moskva juriidilise instituudi juures asuv kriminalistika-laboratoorium, kohtuliku ekspertiisi teaduslikud uurimisinstituudid, kohtumeditiini-instituudid, miilitsaorganite süsteemis asuvad teaduslik-tehnilised osakonnad — kõik need kriminalistika-asutised said NSV Liidus viimase aastakümne jooksul kõige laialdasema arengu osaliseks ja on uurimispraktika üldistamise ning kuritegude jälitamise teaduslike võtete ja meetodite väljatöötamise baasiks.

I peatükk.

KRIMINAALREGISTRATSIION.

§ 5. Kriminaalregistratsiooni tähtsus. § 6. Kriminaalregistratsiooni areng. § 7. Nõukogude Liidus rakendatava kriminaalregistratsiooni süsteem. § 8. Isikukirjeldus. § 9. Daktiloskoopia.

§ 5. Kriminaalregistratsiooni tähtsus.

Kriminaalregistratsioon on kuritegevuse vastu peetava plaanikindla võitluse üks efektiivsemaid vahendeid. Kriminaalregistratsioon on suunatud esmajoones võitlusele elukutseliste kurjategijatega, retsidivistidega. Kriminaalregistratsioonil on tähta kolm põhiülesannet.

Esimene ülesanne — registreerida kurjategijaid, et kuriteo teis- või enamakordsel toimepanemisel oleks alati võimalik tuvastada antud isiku eelnenud (registreeritud) kuritegevust. Selle ülesande täitmine nõuab kriminaalregistratsiooni spetsiaalset, teaduslikult põhjendatud korraldust ja organiseerimist. Eeluurimise või kohtuliku uurimise protsessis kerkib sageli vajadus süüaluse mineviku selgitamiseks. Säärasel juhul on teatmel endise registreeritud kuritegevuse kohta tõsine tähtsus ka viimati toimepandud kuriteo kvalifitseerimisel. Sellisena on kriminaalregistratsiooni esimeseks ja põhiliseks ülesandeks elukutselise kurjategija tegevuse registreerimine, et hiljem oleks tarbe korral võimalik kohtu- ja uurimisorganite nõudmisel kindlaks teha vastava isiku kogu registreeritud kuritegevus.

Teine ja mitte vähem tähtis ülesanne on säärase kurjategijate arvestussüsteemi korraldamine ja organiseerimine, mis võimaldab kohtu- ja uurimisorganite eest kõrvalehoidvate kurjategijate leidmist ja äratundmist.

Kolmas ülesanne seisneb kuritegude avastamise kergendamiseks kasutatavate andmete otstarbekas klassifitseerimises.

Esineb kolm kriminaalregistratsiooni tüüpi:

1. Registratsioon kuriteo subjekti järgi. Selle registratsiooni aluseks on kurjategija isikut käsitlevad andmed ja teda iseloomustavad tunnused (käitumistähestik [pea-kartoteek], hüüdnimede kartoteek, tätoveeringud, daktüloskoopiline registratsioon, isikukirjeldus, monodaktüloskoopia ja signaaletiline päevapildistus).

2. Registratsioon kuriteo objekti järgi. Selle alla kuuluvad kuriteoga omandatud esemete (näiteks: riisutud relvastus, väärisesemed) registreerimise spetsiaalsed küsimused, aga samuti ka teadmatult kadunud isikute ja tundmatute laipade registreerimise küsimused.

3. Registratsioon kuriteolise tegevuse järgi (MOS). See registratsioon baseerub kuriteoliikide, nende toimepanemiseks kasutatud teostamisviiside eriliste võtete tunnustel (Modus Operandi Systema).

Iga teaduslikul alusel põhjeneva kriminaalregistratsiooni vajalikuks tingimuseks on ühelt poolt ta kasutatavus igas vanuses mees- ja naissoost isikute suhtes ja teiselt poolt kogutud registreerimismaterjali selline teaduslik klassifitseerimine, mis võimaldab kiiresti ja efektiivselt registreeritavaid kurjategijaid identifitseerida.

Järgnevad näited näitavad kriminaalregistratsiooni jõudu ja tähtsust võitluses kuritegevuse vastu.

1937. a. oli tundmatu kurjategija poolt kodanik K. korteris toime pandud väärtasjade vargus rea panipaikade lahtimurdmise teel. Kuriteokohal õnnestus mõnedelt poleeritud pinnaga esemelt leida mõned näilikult kurjategijale kuuluvad sõrmejäljed. Sõrmejäljed fikseeriti vastavalt (vt. peatükk „Jäljed“) ja anti edasi kriminaaljälitusosakonna registreerimisbüroosse kontrollimiseks, kas kuriteokohale sõrmejäljed mahajätnud isik on varem daktüloskoopiliselt registreeritud. Daktüloskoopilise võrdlemisega läks korda tuvastada, et kuriteokohalt leitud sõrmejäljed kuulusid elukutselisele murdvargale. Nimetatud kurjategija paljastati ja anti kohtu alla. Seega võimaldas kriminaalregistratsioon kurjategija tuvastamise ja sellega ühtlasi kuriteo selgitamise.

Tuntud on vorimees Komarovi poolt 1923. a. toime pandud

korduvate tapmiste väljaselgitamine. Komarov meelitas mitmesuguste ettekäänete all oma korterisse hobusekaupmehi, kes olid hobuste müügist juba raha saanud. Komarov kostitas tulijat teega, ründas siis teda ootamatult, tavaliselt selja tagant, lüües haamriga pähe. Ohvri vere laskis ta suurde tsingitud vanni, aga laiba toppis suurde lõuendist kotti, kusjuures laibale andis alati ühesuguse asendi (käed pea kohale tõstetud ja küünarnukist kõverdatud, jalad põlvest kõverdatud ja kokku seotud, jne.). Laiba viskas ta kotiga kuhugi tühja kohta hoonete vahele. Sel viisil pani Komarov toime 33 tapmist. Tema kuriteod paljastati just sel vaieldamatul alusel, et kõik ohvrid olid tapetud absoluutselt ühesuguse teoviisiga, neil olid ühesugused nüri riistaga tekitatud haavad peas, nende asendid kotis ja isegi kottide kinnisidumisviis olid ühesugused. Nii võimaldas kõigi tapmisjuhtude teoviisi järgi toimetatud registratsioon kohtu- ja uurimisorganitel järeldusele tulla, et kõik kuriteod olid ühe ja sama kurjategija poolt toime pandud.

1937. a. leiti majadevaheliselt tühjalt platsilt tapetud naise laip. Ta pea oli kõnniteekiviga täielikult lõmastatud. Riided olid laibalt ära võetud. Tapetu isiku kindlakstegemine näis esialgu võimatu. Laiba identifitseerimiseks ta daktüloskopeeriti. Sõrmejälgede võrdlemisel kriminaaljälitusosakonna registreerimisbüroos selgus, et tapetu sõrmejäljed ühtisid varem registreeritud murdvarga-retsidiivisti G. sõrmejälgedega. Selgus, et G. elas koos elukutselise murdvarga F-ga. F. tahtis katkestada suhteid G-ga, kuid kartes temalt kättemaksu ja paljastamist, tappis G. Tänu kriminaalregistratsioonile oli võimalik tundmatu laiba identifitseerimine ja seejärel ka kurjategija avastamine.

§ 6. Kriminaalregistratsiooni areng¹.

Elukutseliste kurjategijate leidmise ja identifitseerimise kerendamiseks ning nende poolt toime panna võidavate kuritegude vältimiseks taotlesid kuritegevuse vastu võitlemise organid juba ammust ajast alates sellise abinõude süsteemi väljatöötamist.

¹ Ajaloolised andmed on esitatud A. I. Võšinski toimetatud õpiku „Kriminalistika” (Moskva, 1938) järgi.

mist, mis oleks võimaldanud kurjategijaid-retsdiviste teistest eraldada. Selle eesmärgiga tekitati kurjategijale kustumatud vigastused — „märgid“, kusjuures vigastuste tekitamine oli samaaegselt nii kurjategijale kättemaksmise viisiks kui ka kriminaalregistreerimise meetodiks. Vigastuste tekitamine (jäsemete maharaiumine) asendati hiljem märkide põletamisega — häbimärgistamisega.

Eriti aktiivselt tegelesid kriminalistid kriminaalregistratsiooni väljatöötamise kallal tööstuskapitalismi arenemise ajastul, mil elukutseliste kurjategijate arv järsult tõusis (XIX saj. teine pool).

Isiku kindlakstegemise probleemi lahendamise katsena esinesid nn. identifikatsiooni- (äratundmise-) paraadid (Inglismaal XIX sajandil). Identifikatsiooniparaadid seisnesid selles, et kõik vanglas viibivad vahialused rivistati vangla õuele ja sinna tulnud politseiametnikud teostasid vahialuste vaatlust. Loomulikult ei võinud selline identifitseerimismeetod oma puudulikkuse tõttu levida.

XIX sajandist alates tekkisid kriminaalregistratsiooni teostamiseks määratud tähestikulised teatmeraamatud, registrid.

Venemaal moodustati politsei otsimisosakondade juurde erilaudkonnad, kelle ülesandeks oli kriminaalregistreerimise korraldamine. 1890. a. asendati registreerimine sissekannete tegemise teel raamatutesse arvestuskartoteegiga.

Kuritegevuse tõus, linnadevaheliste ja rahvusvaheliste elukutseliste kurjategijate gastroleerimine, oma välimuse muutmise võimalus kurjategijail (juuste värvimine, habeme ja prillide kandmine jne.) ja samuti ka hästi valmistatud fiktiivsete dokumentide abil oma perekonnanime, vanuse jne. muutmine — kõik see tegi vajalikuks seesuguse kriminaalregistreerimismeetodi väljatöötamise, mille andmete kasutamine oleks võimaldanud kurjategija identifitseerimist, vaatamata tema poolt ettevõetud kavaldamistele.

Esimeseks teaduslikult põhjendatud kriminaalregistratsiooni loomise katseks oli 1882. a. prantsuse kriminalisti Bertillon'i poolt esitatud antropomeetria (inimese mõõtmine). Antropomeetria rajaneb kolmele eeldusele:

1) inimese luustik on alates 20-ndast eluaastast absoluutselt muutumatu;

2) inimese luustik on individuaalne; Bertillon'i väite järgi ei esine kaht inimest absoluutselt ühesuguse luustikuga;

3) inimese luustiku täpne mõõtmine selleks eriliselt valmistatud mõõteriistadega ei valmista raskusi.

Mõõtmisele kuulus: 1) inimese pikkus, 2) horisontaalselt väljasirutatud käte pikkus, 3) kere kõrgus istudes, 4) pea laius, 5) parema kõrva pikkus, 6) parema kõrva laius, 7) vasaku labajala pikkus, 8) vasaku keskmise sõrme pikkus, 9) vasaku väikese sõrme pikkus, 10) vasaku käsivarre pikkus.

Antropomeetria oli esimene kriminaalregistreerimise teaduslikule alusele rajamise katse. Antropomeetrial oli aga ka terve rida olulisi puudusi. Üheks puuduseks oli asjaolu, et antropomeetria ei olnud rakendatav alaealiste ja naiste suhtes kriminaalregistratsiooni teostamiseks. Naise pea täpset mõõtmist segavad pikad juuksed, aga alaealiste juures ei ole mõõtmine rakendatav põhjusel, et nende luustik on muutuv (kasvav). Peale selle vaidlesid paljud arstid vastu Bertillon'i väitele, et inimese kasvu maksimum saavutatakse 20 eluaastaga, ja tõestasid, et inimene kasvab 30—35 eluaastani. Kui sellele lisada veel antropometristide poolt tehtud vigade ja riistade ebatäpsusest tekkinud mõõdetate ebatäpsus ja suur ajakulu, mis läks mõõtmiste teostamiseks (inimese mõõtmisel tuli teha kaardil üle 250 märkuse), siis on selge, et täiuslikuma kriminaalregistreerimis-metodi väljatöötamine osutus hädavajalikuks.

Sellise täiuslikuma kriminaalregistreerimis-süsteemi esitas inglise teadlane-antropoloog Francis Galton (1822—1911).

Töötades inimese sõrmeotste nahamustrite kurjategija identifitseerimiseks kasutamise probleemi kallal, pööras Galton tähelepanu nende nahamustrite kahele põhiomadusele:

1) mustrite muutumatus kogu inimese eluea kestel;

2) mustrite individuaalsus (kõik sõrmeotste nahamustrid on inimestel erinevad ja kordumatud).

Nende nahamustrite omaduste ja samuti nende tüüpide sarnalaadsuse alusel sai võimalikuks nende klassifitseerimine, kuna nad sõrmeotste nahamustrite mitmekesisusele vaatamata jagunevad kolme tüüplisse gruppi.

1895. a. võeti Galton'i süsteem inglismaal ametlikult tarvitusele. Daktüloskoopia hakkas võitma esikohta kriminaalregistreerimises. Daktüloskoopilise registratsiooni edu ja efektiivsus;

ta lihtsus ja täpsus tõmbasid temale kõigi maade tähelepanu. Esimese imperialistliku sõja alguseks oli daktüloskoopiline kurjategijate registreerimine kõige levinumaks registreerimisviisiks kogu maailmas. Antropomeetria, registreerimine isikukirjeldustunnuste järgi, kurjategijate albumid, nende süstematiseerimine isikukirjeldustunnuste ja erialade järgi, tähestikulised kaardid jm. — kõik need muutused vaid daktüloskoopilise registratsiooni abivahendeiks.

Üheaegselt kriminaalregistratsiooni arendamise ja täiustamisega kuriteo subjekti järgi töötati välja ja hakati praktiliselt rakendama ka teisi kriminaalregistratsiooni liike.

Perioodil 1910.—1919. aastani töötati välja registreerimine kuriteolise tegevuse võtete järgi — MOS (Atcheley — Inglismaa ja Folmery — Kalifornia — USA süsteem). Kõigis maades hakati rakendama registreerimist kuriteo objekti järgi. Üha enam aktiveerub teiste kriminaalregistratsiooni täiendavate võtete rakendamine.

§ 7. Nõukogude Liidus rakendatava kriminaalregistratsiooni süsteem.

NSV Liidus rakendatav kriminaalregistratsioon jaguneb kahte liiki:

1) põhiregistratsioon: a) tähestik ja b) daktüloskoopiline kaart;

2) abiregistratsioon: a) teadmatult kadunud isikute ja tundmatute laipade registratsioon, b) riisunud asjade, relvade ja passide registratsioon, c) teised registratsiooniliigid (monodaktüloskoopia, registreerimine tätoveeringute, eritunnuste, käekirjade jne. järgi).

Erilist kohta omab kuriteolise tegevuse võtete järgi teostatav registreerimine (MOS). See registreerimisviis ei ole meil sunduslikuna kasutamisel, vaid seda rakendatakse operatiivses töös konkreetsete kuritegude jälitamisel.

1) Kriminaal-põhiregistratsioon teostatakse tähestikulise kaardi (käitumiskaardi) abil, millel on näha kogu registreeritava kuritegevus, kõik vajalikud andmed tema identifitseerimiseks ja otsimiseks. Tähestikulisele kaardile mär-

gitakse ka registreeritu daktüloskoopiline vormel. Kartoteek on korraldatud kindlas tähestikulises järjekorras.

Tähestikuliste kaartide täienduseks peetakse daktüloskoopilist registrit. Sõrmejälgede mustrite klassifitseerimiseks kasutatakse Galton-Roscher'i daktüloskoopilist vormelit.

Daktüloskoopilisel kaardil on 10 sõrmejälge paremast ja vasakust käest ja kontrollsõrmejäljed kummagi käe neljast sõrmest. Peale sõrmejälgede vormeli näidatakse daktüloskoopilisel kaardil registreeritu sugu, perekonna-, ees- ja isanimi, sünniaeg ja -koht.

Tähestikuline ja daktüloskoopiline kaart moodustavad kriminaalregistratsiooni süsteemis lahutamatu terviku.

Sel juhul, kui tabatu ei varja oma perekonna-, ees- ja isanime, sünniaega ja -kohta, ei ole mingisuguseid raskusi tähestikulise kaardi (käitumiskaardi) leidmisega. Selleks tuleb vaid tähestikulisest kartoteegist üles otsida varem registreeritud ja nüüd kinnipeetud kurjategija kaart. Leidnud selle kaardi, on registraator kohustatud isiku identifitseerimiseks võrdlema selles leiduvat parema käe nimetissõrme jälge kinnipeetult võetud sama sõrme jäljega. Juhul, kui võrreldavad parema käe nimetissõrmede jäljed ühtuvad ja perekonnanimi on õigesti üles antud, loetakse isik identifitseerituks.

Sageli nimetab kinnipeetu end väljamõeldud perekonnanimega. Niisugusel juhul on registraator kohustatud käitumiskaardi leidmiseks võtma tabatult kõigi kümne sõrme jäljed, tuletama tema daktüloskoopilise vormeli ja selle järgi välja otsima varem registreeritud kurjategija daktüloskoopilise kaardi. Tuvastanud daktüloskoopilise kaardi abil kurjategija isiku, tuvastab seega registraator ka tema perekonnanime, mis leidub samal kaardil. On selge, et kindlakstehtud perekonnanime järgi ei ole enam raske tähestikulisest kartoteegist kinnipeetu algkäitumiskaardi leidmine.

Kui isikut registreerimisbüroosse ei viida, siis tuleb büroost andmete saamiseks teatada minimaalselt järgmised andmed: perekonna-, ees- ja isanimi, sünniaeg ja -koht ning andmed passi kohta. Nende andmetega on võimalik kontrollida isiku samasust ja kindlaks teha, kas antud isik on kunagi identifitseerimiseks büroosse toimetatud, vahistatud, pagenud jne. Registreerimisbüroo teatis on muidugi usaldatavam juhul, kui kont-

rollitav isik on toodud registreerimisbüroosse või on sinna saadetud tema sõrmejäljed; viimasel juhul kõrvaldab isiku samasuse kontrollimine tema sõrmejälgede järgi igasuguse eksituse identifitseerimisel.

Käitumiskaardil on täita eriti tähtis ülesanne sel juhul, kui tekib vajadus isiku (kirjalikuks) otsimiseks üleliidulises ulatuses. Selline otsimine korraldatakse siis, kui kohtu- ja uurimisorganeil puuduvad teated selle kohta, kus kurjategija end varjab.

2) Abiregistratsioon. Registreerimist tätoveeringute järgi meil eraldi ei tehta. Tätoveeringute kohta tehakse märkmed tähestikulisele kaardile (käitumiskaardile) lahtrisse „eritunnused“, kusjuures näidatakse joonise temaatika ja kehaosa, millel tätoveering leidub.

Eriti ohtlike kurjategijate suhtes (näit. murdvargad) rakendatakse nn. monodaktüloskoopilise registreerimise meetodit. See registratsioon seisneb selles, et registreeritava kurjategija iga sõrmejälje kohta valmistatakse eriline daktüloskoopiline kaart.

Monodaktüloskoopia võimaldab kuriteokohalt leitud ükskõik missuguse sõrmejälje järgi identifitseerida varem monodaktüloskoopiliselt registreeritud kurjategijat. Praegusel ajal ei ole see registreerimisviis kasutamisel.

Riisutud esemete registreerimist teostatakse ainult individuaalseid tunnuseid omavate esemete suhtes, mille abil on neid esemeid võimalik otsida ja identifitseerida. Registreeritakse riisutud relvad, fotoaparaadid, kirjutusmasinad, kellad, väärtpaberid, muuseumi- ja kunstiväärtused jne.

Registreeritavate esemete tunnused kantakse eriti selleks otstarbeks väljatöötatud kaardile.

Registratsioon kuriteolise tegevuse võtete järgi (MOS) kui abiregistratsiooni viis pälviv kõige suuremat tähelepanu. Selle registreerimismeetodi abil klassifitseeritakse teatud süsteemi järgi avastamata kuritegude ja tabamata kurjategijate kuriteoliste võtete andmed. MOS-registratsioon omab eranditult operatiivset iseloomu. See registratsioon on oma lõppsihilt suunatud kurjategija tuvastamisele ja otsimisele. Olenevalt kurjategija professionaalsetest harjumustest ja võtetest võib tema poolt toimepandavate kuritegude

individuaalseid omapärasusi tundma õppida ja neid iseloomustavate tunnuste järgi registreerida. Säärasena on MOS-registratsioon kõige ohtlikumate kurjategijate (murdvargad, relvastatud röövlid, suured aferistid, tapjad jne.) vastu peetava võitluse aktiivseks meetodiks.

Praktiliselt tuleb registratsiooni kuriteolise tegevuse järgi käsutada järgmiselt: alati, kui uurija menetluses on korduvad analoogilised kuriteoasjad, peab ta välja valima kõige iseloomustavamad tunnused, mis peegeldavad kurjategija poolt kasutatud tööviise ja -meetodeid, ja need üksteisega kõrvutades grupeerima. Selliste tunnuste kokkusattumine annab aluse järeldamiseks, et kuriteod on toime pandud ühe ja sama isiku poolt. Tuvastanud kurjategija ühes säärases kuriteos, avastab uurija ühtlasi ka kõik analoogilised kuriteod.

Paljudel juhtudel tuntakse elukutselist kurjategijat kuritegude toimepanemiseks kasutatud teoviiside järgi. Õppides neil juhtudel tundma uuritava kuriteo toimepanemisel kasutatud iseloomulikku teoviisi ja meetodi tunnuseid ning võrreldes neid samalaadsete tunnustega, mis iseloomustavad antud kurjategija möödunud tegevust, mis on kindlaks tehtud tema varem, juba lõpetatud kriminaalasjades, saab uurija aluse järeldamiseks, et kõik need kuriteod on korda saadetud ühe ja sama isiku poolt ning sel teel paljastada süüdlast.

Iseloomustavaks näiteks kuriteo selgitamise kohta MOS-registratsiooni abil on õpetajanna Pronina tuntud tapmisasi. Uurija ei suutnud selles asjas Pronina tapjaid kindlaks teha, kuid õppis tundma teistes asjades terve rea tapmiste teoviisi, mis olid sooritatud analoogiliselt Pronina tapmisele. Varsti avastati ühes sellises asjas tapjad. Uuritud tapmisjuhtude viiside kokkusattumus Pronina tapmise viisiga viis uurija arvamusele, et kõik uuritud tapmised on teostatud samade isikute poolt. See uurija arvamus leidis ka täielikult kinnitust.

§ 8. Isikukirjeldus.

Termini „isikukirjeldus“ all mõeldakse kriminalistikas täpset inimese välimuse (keha, pea ja nägu) kirjeldamist spetsiaalse terminoloogia (sõnastiku, koodi) abil. Püüdes iseloomustada teise isiku välimust, võib igaüks seda teha tema portree sõna-

lise kirjeldamise teel. Selleks tarvitavad tavalise kõne terminid ei anna küllaldaselt täpset ettekujutust kirjeldatava isiku välimuse kohta. Samal ajal võib inimese välimuse täpne kirjeldus jälitamisel osutada suurt kasu. Isiku täpset kirjeldust võib anda ainult kindlaksmääratud terminoloogia kasutamine isiku kirjeldamisel.

Pariisi politseiprefektuuri identifitseerimise-instituudi direktor Alphonse Bertillon töötas 1885. a. esmakordselt välja isikukirjelduse süsteemi.

Isikukirjelduse terminoloogia on rajatud kolmele põhikategooriale:

- 1) organi suurus (väike, keskmine, suur),
- 2) organi vorm (nõgus, sirge, kumer),
- 3) värvus (blond, tumeblond, must, ruske jne.).

Inimese näo profiil jagatakse kolme ossa: otsaesise osa (juuste piirist kuni ninajuureni), nina osa (ninajuurest ninaaluseni) ja suu osa (ninaalusest kuni koonu otsani).

Otsimise väljakuulutamisel või taotledes kurjategija või laiba identifitseerimist isikukirjelduse abil, peab uurija täpselt järgima terminoloogiat, mida kasutatakse inimese tundemärkide kirjeldamisel.

Isikukirjeldust tarvitatakse peamiselt aktiivsel otsimisel. Loomulikult on tunduvalt kergendatud kurjategija otsimine, kelle kohta on teada, et tal on näiteks vasaku jala protees või nina-suuosas arm paremal põsel (nn. silmatorkavad tunnused), seepärast on selliste tunnuste teadmine eriti tähtis.

Iga operatiiv-jälitustööline peab eneses harjutama ja arendama inimese isikukirjelduse elementide eraldamise ja mälu võimet. Selliste kogemuste omamine on eriti kasulik näiteks end varjava uurimisaluse otsimise väljakuulutamisel.

Omaval ajal oli isikukirjeldus üheks kriminaalregistreerimise meetodiks. Selleks kanti isikukirjelduse andmed registreerimis-kaardile. Üksikud isikukirjelduse andmed märgiti tingarvude (koodide) abil vormeli kujul. Kartoteeki peeti meeste ja naiste kohta eraldi.

Praegusel ajal on isikukirjeldus seoses daktüloskoopilise registratsiooniga minetanud oma tähtsuse iseseisva registreerimismeetodina. Säilinud on vaid üksikud isikukirjelduse elemendid, milliseid kasutatakse kurjategijate registreerimisel. Nii näi-

teks on meie põhilisel tähestikulisel registreerimiskaardil (käitumiskaardil) eraldatud mitu lahtrit isikukirjelduse andmete sissekandmiseks (käitumiskaardi esiküljele märgitakse registreeritu kasv, juuste ja silmade värvus ning eritunnused).

Joon. 1. Võrdlevad fotokaardid isikukirjelduse andmete kontrollimiseks (Voronovski raamatust „Ugolovnaja tehnika”).

Joonisel nr. 1 on toodud kaks võrdlevat signaleetilist fotokaarti (en face ja profiilis). Esimese mulje järgi võib otsustada, et fotokaartidel on kujutatud üks isik. Tegelikult on aga neil kujutatud kaks isikut, milles võib veenduda isikukirjeldusandmete kasutamisel.

Isikukirjeldus on kasutatav tarbe korral isikute identifitseerimiseks fotokaardi järgi. Selleks ei piisa „üldmuljest“ antud isiku kohta, mis võib tekkida jälitustöölisel, kuna see on sageli petlik; parem on säärasel juhul kasutada isikukirjelduse andmeid.

Allpool esitame prof. N. V. Terzijevi skeemi järgi isikukirjelduse tunnuste kompleksi.

Kehaosa nimetus	Kirjeldatav tunnus	Antud tunnuse klassifikatsioon
1. Keha ter- vikuna	Kasv (keha pikkus)	Väga väike, väike, alla keskmise, keskmine, üle keskmise, suur, väga suur
2. Kere	Kehaehitus (figuur)	Kõhn, keskmine, täidlane, lihav
3. Nägu tervikuna	Näo üldkuju	Nägu: ümmargune, ovaalne, täis- nurkne, kolmnurkne, püramiidi- kujuline, rombikujuline
4. Otsaesine	a) Kõrgus b) laius c) kallakus	Otsaesine: madal, keskmine, kõrge Otsaesine: kitsas, keskmine, lai Otsaesine: tahapoole kalduv, verti- kaalne, ettepoole kalduv
5. Kulmud	a) Kontuur b) laius c) iseärasused	Kulmud: sirged, kaaresarnased, laine- lised Kulmud: kitsad, keskmised, laiad Kokkukasvanud kulmud
6. Nina	a) Pikkus b) laius c) ninaselja kontuur d) ninaaluse asend	Nina: lühike, keskmine, pikk Nina: kitsas, keskmine, lai Ninaselg: nõgus, sirge, kongus, kääruga Ninaalus: allapoole langev, horison- taalne, kergitatud
7. Suu	a) Suurus b) suunurkade asend	Suu: väike, keskmine, suur Suunurgad: allapoole, horisontaal- sed, kergitatud
8. Huuled	a) Paksus b) iseärasused	Huuled: õhukesed, keskmised, paksud Pealne huul kerkiv, alumine huul allarippuv
9. Koon	a) Kallakus b) iseärasused	Koon: tahapoole kalduv, vertikaalne, ettepoole kalduv Koon: kahekordne, lohukesega, lõhestatud

Kehaosu nimetus	Kirjeldatav tunnus	Antud tunnuse klassifikatsioon
10. Kõrv (parem)	a) Üldsuurus b) üldkuju c) eemalseis peast d) kõrvalapikese vaba ääre kontuur e) kõrvalapikese kinnitumine põse külge	Kõrv: väike, keskmine, suur Kõrv: ovaalne, ümmargune, kolm- nurkne, nelinurkne Eemalseis peast: ülemises osas, alu- mises osas, üldine Kontuur: sirgjooneline-kallakuline, nurgeline, ovaalne Kõrvalapike: kokkukasvanud, lahu- tatud
11. Silmad	Värvus	Silmad: sinised, hallid, rohekad, hele- pruunid, mustad
12. Juuksed	Värvus	Juuksed: blondid, pruunid (pähkli värvinguga), tumepruunid (kastan- pruunid), halle juuksekarvu hulgas, hallid
13. Kael	a) Kõrgus b) iseärasused	Kael: lühike, keskmine, pikk Märgatav lott, väljaulatuv kõrisõlm
14. Õlad	Õlgade seis	Õlad: kergitatud, horisontaalsed, alla- langevad

Märkus: Peale selle kirjeldatakse erilisi tundemärke (füüsilised piudused, armid, tätoveeringud jne.), aga samuti ka isiku harjumusi ja muid iseärasusi (kõnnak, žestikulatsioon jne.).

§ 9. Daktüloskoopia.

Andmeid daktüloskoopia ajaloo kohta.

Daktüloskoopia on inimese käte sõrmeotste pihupoolsete nahamuustrite ehitust käsitlev teadus, mille andmeid kasutatakse kriminaalregistreerimise, kurjategijate identifitseerimise ja otsimise eesmärgil.

Sõna „daktüloskoopia“ on tuletatud kreekakeelsetest sõnadest „daktylos“ — sõrm ja „skopein“ — vaatama, s. o. „sõrmede vaatamine“.

Sõrmemustrid sõrmejälgedena olid tuntud juba vanaajal ja paljud rahvad, peamiselt Idamail, kasutasid neid allkirjadena. Veel XIX sajandi esimesel poolel kasutasid hindud, araablased, hiinlased ja egiptlased seda ammust viisi — sõrmejälgede vaju-

tamist dokumendile — tehingute tõestamiseks. Siit on pärit ka vanaaegne ütlus dokumendi allakirjutamise kohta: „pani käe alla“.

Kurjategijate identifitseerimiseks hakati daktüloskoopiat kasutama XIX sajandi lõpul. Daktüloskoopia kui kriminaalregistreerimise meetodi rajajaks loetakse inglise teadlast Galton'it (1822—1911), kes töötas välja veel praegu paljudes maades kehtiva registreerimissüsteemi aluseks oleva sõrmejälgede klassifitseerimise meetodi. Inglismaal võeti daktüloskoopia kui kurjategijate registreerimise meetod tarvitusele 1894. a. (Semjonovski).

1909. a. Venemaal ilmunud esimese daktüloskoopiat käsitleva töö autoriks oli kriminalist Lebedev ja see kandis pealkirja „Sõrmetrükk“ („Paltsepetšatanije“). Lebedev oli ka esimene daktüloskoopia ekspert Venemaal Peterburi ringkonnakohtus 29. oktoobril 1912. a. Harlamovski apteegi proviisori tapmise asjas teostataval daktüloskoopilisel ekspertiisil. Süüdimõistev kohtuotsus oli rajatud eranditult ekspertiisile, mis tegi kindlaks kuriteokohalt leitud klaasitükil olevate sõrmejälgede identsuse tapmises kahtlustatava apteegi öövahi sõrmejälgedega.

Nahamuustrite ehitus.

Inimese nahk koosneb epidermisest (pealne kiht) ja dermast (sidekoe kiht). Sõrmeotste pihupoolse epidermise pealiskihil on mitmesugused mustrid. Tähelepanelikul sõrmemuustrite vaatlemisel selgub, et need mustrid on moodustatud naha väljaulatuvast ja vaokestega jagatud osadest. Neid nahapinna väljaulatuvaid osi nimetatakse papillaarjoonteks. Oma mitmekesiste omaduste tõttu on neist papillaarjoontest moodustatud nahamuustrid võetud kriminaalregistratsiooni aluseks. Nendest omadustest räägitakse allpool.

Sõrmeotste nahamuustrite omadused.

Alates XIX sajandist teostatud inimese käte sõrmeotste nahamuustrite üksikasjalise tundmaõppimise, laiaulatuslike vaatluste ja rea katsete alusel määrasid õpetlased Purkinje, Alix, Herschel, Faulds ja Galton kindlaks sõrmeotste nahamuustrite kaks põhiomadust: muutumatuse ja individuaalsuse. Neile sõrmeotste

nahamustrite omadustele ongi ehitatud kurjategijate sõrmejälgede teaduslik klassifitseerimise meetod.

1. Sõrmeotste nahamustrite muutumatus. Sõrmeotste nahamustrid tekivad juba inimese embrüonaalses olekus loote kuuendal arenemiskuul ja jäävad kogu inimese eluajaks kuni laiba lagunemiseni muutumatuks. Inimese kasvades muutub vaid mustri suurus olenevalt sõrmede pidevast suurenemisest. Sõrmeotste nahamustrite muutumatus on tõestatud paljude katsetega. Nii ühtivad 20—25-a. vanustelt inimestelt võetud sõrmejäljed neilt 20—30—40 aastat hiljem võetud sõrmejälgedega. Vaatamata inimese välimuse tugevale muutumisele jäävad sõrmeotste nahamustrid muutumatuks.

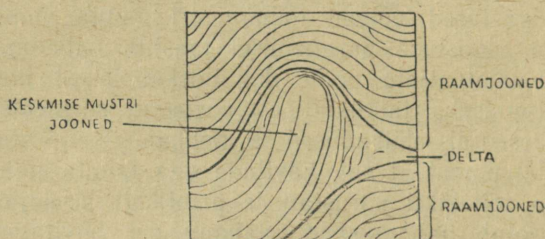
Vaatlused ja katsed on näidanud, et mitmesugused nahale tekitatud vigastused võivad nahamustri muuta ainult ajutiselt segaseks ja vigastuse paranemisel taastub nahamuster varsti täielikult. Kurjategijate poolt daktüloskoopilisest identifitseerimisest pääsemiseks tahtlikult ettevõetavad sõrmeotste põletamised, õhukesed sisselõikamised ja mehhaaniline sõrmede hõõrumine karedal pinnal ei saa hävitada ega muuta nahamustreid. Ainult naha toitekihti purustav ja armijälgi järelejättev nahavigastus kaotab nahamustrid. Nahamustrit hävitavate armide esinemine on samuti individuaalseks isikutunnuseks, nagu temale omane nahamustergi. Isegi peale surma, kuni naha täieliku lagunemiseni, jäävad nahamustrid muutumatuks ja kõlblikuks isiku identifitseerimisel (tapetu sõrmejäljed). Seega sõrmeotste nahamustrite joonised ei muutu alates inimese sünnist kuni momendini, mil algab tema lagunemine.

2. Sõrmeotste nahamustrite kordumatus (individuaalsus). Spetsiaalsete uurimustega on tõestatud, et täiesti ühesuguseid, identseid sõrmeotste nahamustreid ei esine ühe ja sama inimese käe sõrmedel, samuti kui ei kellelgi teisel inimesel. Iga sõrmeotsa nahamuster omab individuaalseid tunnuseid, mis ei ühti ühegi teise sõrmeotsa mustriga. Sõrmeotste nahamustrite individuaalsus ei ole pärandatav. Mitte ainult lähedaste sugulaste, vaid ka kaksikute, kelle välimus on sageli täiesti sarnane, sõrmeotste nahamustrid on erinevad. Kurjategija võib muuta oma perekonnanime, võltsida passi, muuta välimust, aga tema sõrmeotste nahamustrite individuaalne joonis jääb muutumatuks. Kui kurjategija on varem kriminaalregistratsiooni

otstarbel daktüloskopeeritud; siis võib teda kriminaalregistreerimise daktüloskoopilise meetodi abil alati veatult identifitseerida.

Papillaarjooned jagunevad joonise ehituse järgi kahte gruppi. Osa jooni moodustab sõrme „padjakesel“ kõige enam iseloomustava joonise, mis asub nahamustri keskpunktis. Keskjoonist moodustavaid papillaarjooni nimetatakse keskmustrijoonteks.

Teised nahamustri jooned nagu ümbritsevad, äärestavad mustri keskosa. Neid jooni nimetatakse raamjoonteks. Alates ühelt sõrme servalt lähevad raamjooned varsti lahku; üks osa paindub mustri keskosa ümber suunaga üles, teine osa aga suunaga alla (joonis 2).

Joön. 2. Mustri ehitus.

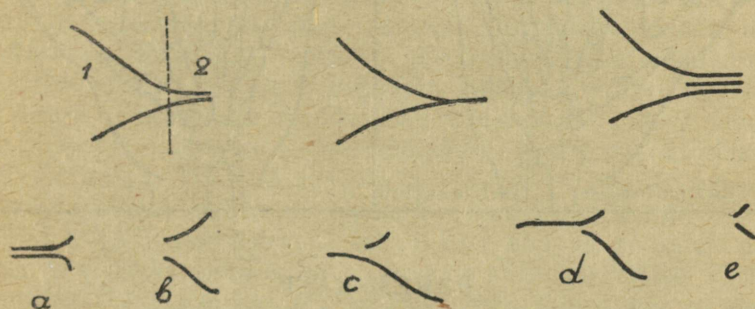
Mõnedes mustrites on raamjoonte keskel (silmsused ja keerdmustrid) kaks joont, millised nagu vahetult palistavad joonise keskmist osa või piirnevad sellega ja nagu eraldavad raamjooni keskmisest joonisest. Need kaks joont, millest üks läheb või onab tendentsi minna üles ja teine alla, moodustavad delta (oma kujult meenutavad nad kreeka tähte delta).

Deltal on algosa ja kaks haru (oksa), alumine ja ülemine. Olenevalt algosa ja harude asendist omavad deltad mitmesugust kuju. Erinev harude vorm, delta algosa paralleelsete lõikude mitmesugune pikkus ja delta harude ja algosa mitmekesine suhe võimaldavad delta joonise ehituses väga mitmesuguseid kombinatsioone (joonis 3).

Mustrite tüübid.

Nagu nägime, koosnevad sõrmede nahamustrid sirgetest ja kõveratest näsalistest joontest, mida nimetatakse papillaarjoon-

teks. Papillaarjoonte erinevad paindumisvormid annavad nahamustrile individuaalsed iseärasused ja eraldavad selle teiste sõrmede nahamustrist. Papillaarjooned erinevad nahamustris üksteisest nii vormilt, pikkuselt, suunalt, laiuselt ja asendilt. Nende nahamustrite tunnuste kogum on seevõrra individuaalne, et ei leidu nende kaht identset joonist, nagu juba eespool tähendasime. Papillaarjoonte mustrid annavad joonise ehitusele iseloomustavad detailid. Siia kuuluvad mitmesugused joonte harunemised, joonte algused ja lõpud, joonlõigud ja punktid. Nende

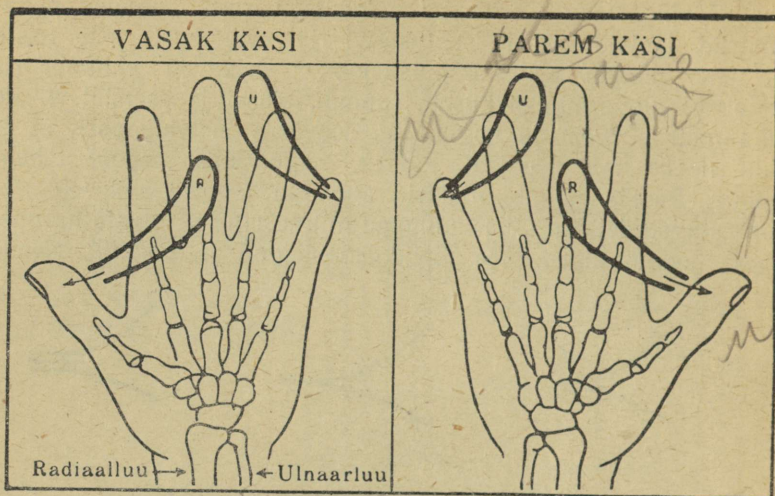

Joon. 3. Delta jooned.

detailide asend ei ole erinevates sõrmenahamustrites kunagi ühesugune. Vaatamata nahamustrite mitmekesisusele võib neid nende vormi järgi jaotada kolme põhiliiki ehk -tüüpi: kaarekujulised, silmus- ja keerdmustrid.

1) Kaared on sõrmenahamustrite lihtsaim liik. Neid esineb umbes 5%. Kaarekujuliste mustrite keskosa papillaarjooned algavad ühelt sõrmeotsa pihupoolse külje servalt, tõusevad keskkohas ja suunduvad siis sõrmeotsa teisele servale, kus lõpevad. Kaartel puudub delta.

Joonise vormi järgi jagunevad kaarekujulised mustrid järgmiselt: a) tüüpilised kaared, b) püramidaalsed kaared ja c) telgikujulised kaared. Mõnedes kaarekujulistes mustrites, peamiselt telgikujulistes, moodustavad mõned papillaarjooned silmuse- või rõngakujulised joonised. Selliseid mustreid nimetatakse väärsilmusteks või väärkeerdmustriteks, kuna neis mustrites puuduvad deltad; samuti puudub silmuse pea katkematu silmusesarnase papillaarjoone kujul (joon. 4 ja 5).

PAREM KÄSI

Pöial	Nimetis-sõrm	Keskmine sõrm	Nimeta sõrm	Väike sõrm

VASAK KÄSI

Pöial	Nimetis-sõrm	Keskmine sõrm	Nimeta sõrm	Väike sõrm

Joon. 4 ja 5. Radiaal- ja ulnaarsilmused.

2) Silmused on mustrid, mille papillaarjooned algavad pihupoolse sõrmeotsa ühelt servalt, tõusevad üles, painduvad silmusesarnaselt ja pöörduvad samale sõrmeservale tagasi, kust nad algasid, moodustades sel viisil silmuse. Silmuse koostisosad on silmuse pea (papillaarjoone käännaku osa), silmuse jalakesed (pea pikendus) ja väljapääsuava (silmuse lahtine osa).

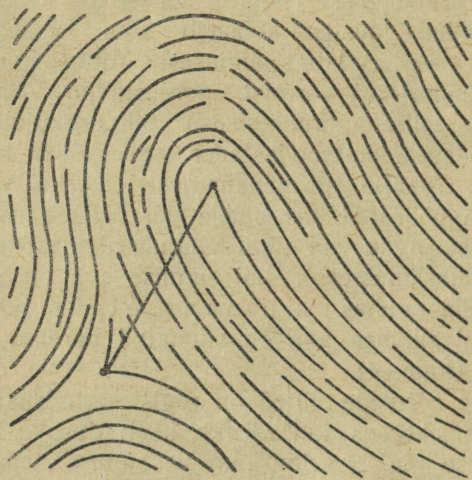
Silmusekujulistel mustritel on alati üks delta, mis asetseb silmuse avale vastaspoolisel joonise serval.

Silmusekujuline muster koosneb oma keskosas mitmest, nagu üksteise sisse asetatud silmusest. Mitmesugused kõrvalekaldumised tüüpilisest vormist põhjustavad silmusekujuliste mustrite erakorralise mitmekesisuse. Silmusekujulised mustrid on kõige sagedasemad, moodustades umbes 65% kõikide mustrite tüüpidest. Asudes sõrmenahamustri keskel võivad silmused olla avaga pööratud kas pöidla või väikese sõrme suunas. Olenevalt sellest jagunevad silmusekujulised mustrid *r a d i a a l s e t e k s* (pöidlailmusteks), kui silmuse ava on pööratud parema käe pöidla suunas, ja *u l n a a r s e t e k s* (väikese sõrme ilmusteks), kui silmuse ava on suunatud parema käe väikese sõrme suunas (joon. 4).

Parema käe sõrmede jäljed on registreerimiskaardile paigutatud samas järjekorras kui sõrmed käel. Vasaku käe sõrmede jäljed asetatakse registreerimiskaardile samas järjekorras nagu parema käe sõrmede jäljed (vasaku käe pöidla jälg võetakse daktüloskoopilisel kaardil parema käe pöidla jälje alla, vasaku käe nimetissõrme jälg võetakse parema käe nimetissõrme jälje alla jne.). Et aga vasakul käel kõik sõrmed (pöidlast väikese sõrme suunas) lähevad vasakule, siis muutub registreerimiskaardil vasaku käe nahamustrite loomulik paigutus. Seepärast on vasaku käe sõrmedel asetsevad silmuse avaga pöidla suunas pööratud silmused registreerimiskaardil suunatud avaga väikese sõrme poole. Järelikult sõrmejälgedel avaga pöidla poole suunatud silmusekujulised mustrid on ulnaarsed silmused, aga vasaku käe väikese sõrme poole suunatud avaga silmused on radiaalsilmused. Seega vastab parema käe radiaalne silmus jäljendeil suuna poolest vasaku käe ulnaarsilmusele (joon. 5).

Radiaalseid silmuseid on silmuste üldarvust umbes 5% ja ulnaarseid umbes 95%. Vastavalt sellele tekkis vajadus ulnaar-

sete silmuste tunnuste detailiseerimiseks. Selleks loetletakse delta harunemiskohast (väline terminus) kuni punktini keskmise silmuse peasas (seesmine terminus) tõmmatud sirgjoonega lõikuvad papillaarjooned. Seesmist terminust välise terminusega ühendava sirgjoonena kasutatakse daktüloskopeerimisluubi jalgade külge kinnitatud niiti. Lõikuvate papillaarjoonte arvu määramisel ei võeta arvestuspunkte (seesmist ja välimist terminust) arvesse (joon. 6).

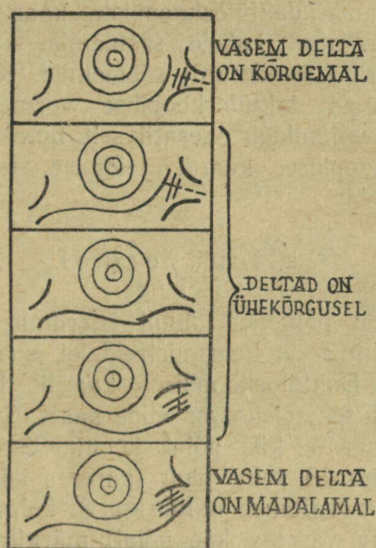

Joon. 6. Ulnaarsilmuse joonte lugemise näide. Lugeses seesmist ja välist terminust ühendava sirgjoonega lõikuvaid ja seda puutuvaid jooni, joonlõikusid ja punkte, saame meie 8 joont. „Arvestuspunkte”, seesmist ja välimist terminust lugemisel kaasa ei loeta (Semjonovski raamatust).

3. Keerdmustrid on nahamustrid, millistes papillaarjooned moodustavad ringid, ovaalid, ellipsid ja spiraalid. Keerdmustreid on umbes 30% kõigist mustrite liikidest. Keerdmustritel on kaks ja harva ka kolm deltat. Keerdmustrite deltade vastastikune asend määratakse kindlaks sõltuvalt vasema ja parema delta alumise haru vastastikuse suhte järgi.

Kui pikendada vasema delta alumist haru parema delta alumise haru suunas, siis omab ta ühte järgmisest kolmest asen-

dist; kas vasema delta alumine haru läheb üle parema delta alumise haru või mõlemad harud ühtivad või lõppeks vasema delta alumine haru läheb parema delta alumisest harust allapoole. On vajalik tähendada, et vasema delta alumise haru katkemisel enne parema delta alumise haruni jõudmist tuleb seda jätkata selle papillaarjoonega, mis asub vahetult katkemiskoha all. Ka selle joone katkemisel minnakse üle järgmisele allseisvale joonele jne., kuni saab vasema delta alumise haru asendit parema delta alumise haru suhtes kindlaks määrata.

Joon. 7. Keerdmustrite vormid.

Esineb kolm deltade asendi suhtluse vormi:

1) vasem delta asub kõrgemal (seesmine), kui vasema delta alumine haru läheb rohkem kui kahe papillaarjoone võrra ülaltpoolt parema delta alumist haru.

2) deltad asuvad ühekõrgusel (keskmise), kui vasaku delta alumine haru ühtib parema delta alumise haruga, või nende vahe ei ole üle kahe papillaarjoone;

3) vasem delta asub madalamal (väline), kui vasema delta alumine haru läheb rohkem kui kahe papillaarjoone võrra allapoole parema delta alumisest harust (joon. 7).

Nahamuustrite klassifitseerimine.

Daktüloskoopia klassifikatsiooni ülesandeks on materjali (daktüloskoopiliste kaartide) säärase paigutuse ja jaotuse tagamine, mille juures oleks võimalik registreeritud kurjategija daktüloskoopilise kaardi kiire ja eksimatu ülesleidmine ja selle abil antud isiku identifitseerimine.

Praegusel ajal esineb eri maades kokku umbes 27 klassifitseerimise süsteemi. Põhisüsteemideks loetakse Galton-Henry (Inglismaa), Oloriz'i (Hispaania), Bergerhof'i (Belgia) ja teisi süsteeme. Nõukogude daktüloskoopiliste kaartide klassifitseerimissüsteem on rajatud kahele süsteemile — Galton'i (põhimurd) ja Roscher'i (täiendmurd) süsteemile. Need murrud tervikuna moodustavad daktüloskoopilise vormeli — klassifikatsiooni aluse, mis võimaldab operatiivselt ilma liigse aja ja jõu kuluta daktüloskoopilise kaardi leidmise isiku identifitseerimiseks.

Galton'i vormel.

Galton'i vormel põhjeneb ainult keerdmuustritel, kuna teisi mustreid, s. o. silmus- ja kaarmustreid, ei arvestata, vaid märgitakse nulliga. Daktüloskoopilisel kaardil leiduvad kümme sõrmejälge jagatakse järjekorras viide paari. Seejuures sõrmede esimene paar (parema käe põial ja nimetissõrm) märgitakse leppeliselt numbriga 16, teine paar (parema käe keskmine sõrm ja nimeta sõrm) märgitakse numbriga 8, kolmas paar (parema käe väike sõrm ja vasema käe põial) märgitakse numbriga 4, neljas paar (vasema käe nimetissõrm ja keskmine sõrm) märgitakse numbriga 2 ja viies paar (vasema käe nimeta sõrm ja väike sõrm) märgitakse numbriga 1.

Galton'i vormel kujutab endast klassifitseerimismurdu, mille lugeja moodustatakse paarisarvuliste sõrmede numbriliste väärtuste summast pluss üks, aga nimetaja moodustatakse paaritarvuliste sõrmede numbriliste väärtuste summast pluss üks. Lugejale ja nimetajale lisandatakse üks seepärast, et sageli ei leidu daktüloskoopilisel kaardil esinevate sõrmejälgede hulgas ühtki keerdmuustrit. Sel juhul saame Galton'i vormeli järgi murru $\frac{0}{0}$, aga aritmeetikas selline murd ei esine. Sellisel juhul

saame Galton'i vormeli järgi keerdmustriteta daktüloskoopilise kaardi numbrilise vormeli murruna $\frac{1}{1}$. Sellise murru ($\frac{1}{1}$) saaksime aga ka ainult vasema käe nimeta sõrmel ja väikesel sõrmel keerdmustrite esinemise puhul (ülal tähendasime, et Galton'i järgi viienda paari sõrmejälgede leppeliseks väljendiks on $\frac{1}{1}$).

Erinevate mustritega jäljendite vormeli ühtimise vältimiseks lepitati kokku igale põhimurru nimetajale ja lugejale ühe juurdelisamise suhtes. Seejuures tuleb meele pidada, et lugejale ja nimetajale ühe juurdelisamisega murd ei muutu.

Kõigil sõrmedel keerdmustrite esinemise puhul väljendatakse murd $\frac{3}{2}$ kujul ja nimelt

$$\frac{16 + 8 + 4 + 2 + 1}{16 + 8 + 4 + 2 + 1} = \frac{31 + 1}{31 + 1} = \frac{32}{32}.$$

Seega jagunevad daktüloskoopilised registreerimiskaardid põhimurru järgi $\frac{1}{1}$ ja $\frac{3}{2}$ vahel.

Vastavalt murru lugejale jagunevad kõik registreerimiskaardid 32 gruppi ja iga saadud grupp jagatakse murru nimetaja järgi omakorda 32 ossa. Niimoodi hoitakse esimese grupi esimeses osas kaardid murruga $\frac{1}{1}$, sama grupi viiendas osas kaardid murruga $\frac{1}{5}$, selle järel $\frac{1}{6} \dots \frac{1}{32}$, teises grupis vastavalt — $\frac{2}{1}, \frac{2}{2} \dots \frac{2}{32}$, neljandas grupis — $\frac{4}{1}, \frac{4}{2} \dots \frac{4}{32}$ jne. Kokku saadakse seega 1024 kombinatsiooni (32×32).

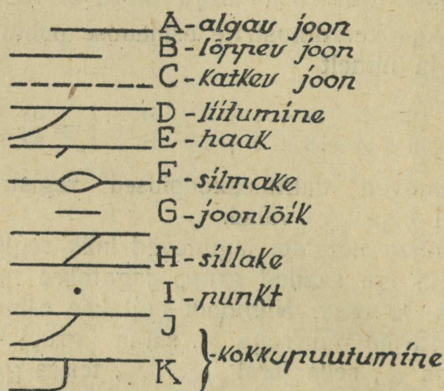
Roscher'i vormel.

Roscher'i vormeli järgi arvestatakse kõik mustrid, kusjuures Roscher märgib need leppeliselt numbritega järgmiselt: kaared — 1, radiaalsilmused — 2, ulnaarsilmused (sõltuvalt terminuste vahel asetsevatest papillaarjoonte arvust) kuni 9 joone puhul — 3, 10—13 joone puhul — 4, 14—16 joone puhul — 5, 17 ja rohkema joone puhul — 6; keerdmustrid, kui vasema delta alumine haru läheb parempoolse delta alumisest harust kõrgemale — 7, kui vasema ja parema delta alumised harud liituvad — 8, kui vasema delta alumine haru läheb allapoole parema delta alumisest harust — 9.

Roscher'i vormeli murd koosneb lugejast, millesse kuuluvad kõigi parema käe sõrmemustrite numbrilised märgid, ja nimeta-

jast, millesse kuuluvad kõigi vasema käe sõrmemustrite numbrilised märgid. Puuduvad sõrmed märgitakse nulliga.

Tuleb silmas pidada, et daktüloskoopilised vormelid on vaid registreerimise eesmärkide teenindamiseks, kuna aga daktüloskoopiliste mustrite võrdlemine isiku identifitseerimise otstarbel ei põhjene mitte vormelitel, vaid sõrmejäljendites leiduvate individuaalsete tunnuste kokkusattumisel. Praktikas loetakse sõrmejäljendid identseks võrreldavates jäljendites 12 papillaarjoone iseloomustava detailtunnuse kokkusattumise puhul (joon. 8).

Joon. 8. Mustrite ehituse detailid (õpikust „Kriminalistika”, 1938. a.).

Sõrmejäljendite võtmise tehnika.

Daktüloskoopilisele kaardile sõrmejäljendite saamiseks on eeskätt vajalik mingile tasasele pinnale, tavaliselt metallile või klaasile, hõõruda kummivaltsi abil õhuke ja ühtlane kiht trüki-musta. Sellel pinnal veeretatakse (ühelt sõrme küljelt teisele) registreeritava parema käe pöialt, mille järel sama sõrme veeretatakse daktüloskoopilisel kaardil selle sõrme jaoks ettenähtud ruudus. Seejärel veeretatakse samuti järjekorras kõik parema käe ja siis vasema käe sõrmed. Antud mustrile kõige iseloomustavamate deltade ja detailide saamiseks ei tule sõrme daktüloskoopilisele kaardile ainult vajutada, vaid sellel tingimata veeretada.

Peale kõigi kümne sõrmejäljendi saamist daktüloskoopilisel kaardil võetakse nende alla mõlema käe neljast sõrmest (nime-tissõrm, keskmine sõrm, nimeta sõrm ja väike sõrm) korraga ja ilma veeretamata kontrolljäljendid. Kontrolljäljendid on daktüloskoopilisele kaardile võetud sõrmejäljendite õige järjekorra kontrollimiseks. Trükimust pestakse kätelt bensiini või petrooleumiga.

Laibalt sõrmejäljendite võtmist toimetatakse natuke teisiti.

Neil juhtudel, kui laiba jäsemed asuvad olukorras, mil daktüloskopeerimiseks ei ole vajalik ette võtta mingisugust erioperatsiooni, võib uurija sõrmejäljendi võtta ise. Selleks tuleb sõrmeotsad katta õhukese daktüloskopeerimiseks kasutatava värvikihiga. Seejärel tuleb puhtast valgest paberist lõigata ühtlased ruudukesed, millel peab daktüloskoopilisel kaardil üks sõrmejalg asuma, ja see ruuduke vajutada värviga kaetud sõrmeotsale (nagu mähkides sõrmeotsa paberiruudukesse). Pärast paberiruudukese ettevaatlikult sõrmeotsalt äravõtmist tuleb see kleepida daktüloskoopilisele kaardile antud sõrmejäljendi jaoks määratud kohta (ruudukene pöidlajäljendiga tuleb kleepida daktüloskoopilisel kaardil kohale, kuhu tavalisel daktüloskopeerimisel oleks paigutatud pöidlajäljend jne.). Peale kõigi ruudukeste daktüloskoopilisele kaardile kleepimist on daktüloskoopiline kaart valmis.

Inimese sõrme nahamustrite identifitseerimine on võimalik ka neil juhtudel, kui kuriteokohal leiduvailt esemeilt leitakse vaid osaline muster. Neil juhtudel kasutatakse daktüloporoskoopiat.

Nahamustri papillaaridel on arvukad avad — poorid (naha higinäärmete väljajuhtimise kanalid). Trükimustaga värvitud nahamustrite jäljendeil esinevad poorid valgete punktidenä. Pooride vormi, suuruse, asendi ja hulga kokkulangemise järgi võib identifitseerida üksikuid võrreldavaid nahamustri osasid.

Säärane võrdlemine on väga palju väeva nõudev protsess ja seda rakendatakse piiratud.

Kurjategija kuriteokohale jäetud sõrmejälgede järgi kindlaks-tegemise küsimust (isiku identifitseerimist) käsitletakse peatükis „Jäljed” (§ 11, „Sõrmejäljed”).

II peatükk.

JÄLJED.

§ 10. Üldküsimused. § 11. Sõrmejäljed. § 12. Inimese ja loomade jalajäljed. § 13. Transpordivahendite jäljed. § 14. Murdmisriistade jäljed. § 15. Tulekahjude ja süütamise jäljed. § 16. Hambajäljed. § 17. Vereplekid. § 18. Spermaplekid. § 19. Tolm ja mustus. § 20. Tubak, suitsuotsad ja tikud. § 21. Juuksed ja karvad. § 22. Nöörisõlmed. § 23. Tulirelvade tarvitamise jäljed.

§ 10. Üldküsimused.

Mitmesuguste tõendite hulgas omavad uurimis- ja kohtupraktikas tähtsat kohta asitõendid, mille all VNFSV KrPK § 66 mõttes tuleb mõista väga mitmesuguseid esemeid, mis olid kuriteo toimepanemise riistadeks, mis olid süüalusele kuriteo objektiks või millel leidub kuriteo jälgi. Jälgedel on suur tähtsus kuriteo avastamisel ja kurjategija kindlakstegemisel.

Leides ja uurides kuriteo jälgi, avastades neid kuriteokohal, kuriteo objektidel, laibal, kuriteokohal leiduvail esemil, määrab uurija nende alusel sündmuse iseloomu ja motiivid, seega nagu taastab sündmuse pilti, ja sageli saab võimaluse kurjategija isiku kindlakstegemiseks, tema kaaslaste arvu ja nende tegevuse väljaselgitamiseks.

Urija peab oskama käia kurjategija jälgi mööda, peab oskama lugeda, analüüsida ja võrrelda mitmesuguseid avastatud jälgi. See aitab temal kuritegu paljastada ja kurjategijat leida.

Iga kuritegu jätab omad jäljed. Jäljed sõna kitsamas mõttes on: sõrmede, jalgade, hammaste, küünte, rattakummide, rataste, hobuseraudade, murdmisriistade jne. jäljed, tolmu, riidekiudude, mustuse jne. osakesed, vere, sperma, petrooleumi, õli jne. plekid. Jäljed võivad olla negatiivsed ja positiivsed. Jäljed — osakesed ja plekid, võivad pärineda kõvadest, vedelatest ja gaasisarnastest ainetest. Kuriteojälgedena sõna laiemas mõttes esinevad näiteks verrega määrdunud ja laiba ligidale visatud nuga, tulekahjukohalt leitud tuletikud, kurjategija poolt kuriteokohale jäetud müts jne. Ülaltoodud jäljed piiritletakse kui jäljed füüsilises mõttes. Nende vormi ja suuruse järgi saab otsustada, millest nad on tekkinud.

Jäljed kriminalistlikus mõttes on need, mis on asitõendiks ja võivad kurjategijat paljastada.

Et sündmuskoha jäljed omandaksid kriminalistlike jälgede tähtsuse, s. o. muutuksid asitõenditeks ja võiksid aidata uurijal vastata kuriteokoha vaatlusel tekkivaile küsimustele: „kes”, „mis”, „kus”, „millal”, „milleks”, „millega” ja „kuidas”, selleks peab uurija hästi oskama orienteeruda spetsiaalsete teaduslike võtete ja meetodite suhtes. Uurija peab teadma:

- 1) missugused on jäljed sõltuvalt kuriteo iseloomust;
- 2) kus võivad jäljed esineda;
- 3) kuidas neid välja selgitada ja avastada;
- 4) kuidas säilitada jälgi;
- 5) kuidas teostada väljavõtmist jälgi hävitamata;
- 6) kuidas fikseerida jälgi (joonistada, fotografeerida, kopeerida);
- 7) kuidas pakkida mitmesuguseid jälgedega esemeid saatmiseks kriminalistika-laboratooriumi ekspertiisi toimetamiseks.

Jäljed on väga mitmekesised, alates varga murdmisriistadega (sõrg”, „hanejalg”) tekitatud jälgedega kuni esimesel pilgul tähtsusetuna näiva kriimustuseni, mis tekitatud ohvri laibale kurjategija küünega, süütamiskohalt leitud takutopp, tundmatu laiba taskust leitud tolm, pliiatsilaast jne. Sõltuvalt kriminaalasja konkreetseist erisustest omavad kõik need jäljed sageli tõsiste süütoendite tähtsust.

Uurimis- ja kohtupraktika eristab järgmised kõige sagedamini esinevate jälgede liigid: 1) sõrmejäljed, 2) inimese ja loomade jalajäljed ning transpordivahendite jäljed, 3) murdmisriistade jäljed, 4) tulirelvade toime jäljed, 5) vereplekid, 6) muud jäljed (hambad, juuksed ja karvad, sperma, tolm, mustus jni.). Neid peamiste jälgede liike käsitlebki käesolev peatükk, mis haarab nende spetsiaalsete teaduslike võtete ja meetodite ringi, mille tundmine võimaldab igale kuriteokoha vaatlust toimetajale vabalt orienteeruda trasseoloogilistes küsimustes.

§ 11. Sõrmejäljed.

Kuriteokohale väga mitmekesistele esemetele jäävad kurjategija sõrmede jäljed on sageli tõsisteks süütoenditeks.

Sõrmed jätavad fikseerimiseks kõlblikke jälgi (jäljendeid) igasugusele poleeritud pinnale, plastilistele massidele, metallist ja klaasist esemetele, poleeritud puule, paberile jne. Sõrmejäljed on pindmised ehk positiivsed, kui nad tekivad kõvale poleeritud või emailitud pinnale (puu, klaas, metall, plastiline mass), ja sissevajutatud ehk negatiivsed, kui nad jäävad pehmetele pindadele (värske kitt, küünal, kirjalakk jne.).

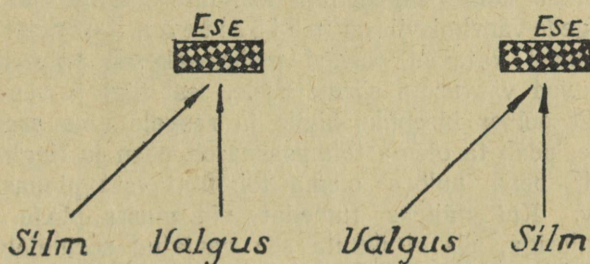
Pindmised (positiivsed) sõrmejäljed on nähtavad ja varjatud. Nähtavad jäljed jäävad sel juhul, kui sõrmed on millegagi värvitud. Verega määrdunud tapja käed jätavad nähtavad tumedavärvuselised (verised) sõrmejäljed kõigile esemetele, mida kurjategija kätega puudutas. Nähtavad sõrmejäljed jäävad tavaliselt (sisse- ja lahti-) murdmiste puhul, sest murdvarga käed on sel puhul määrdunud. Tindiga, nõega, kriidiga jne. määrdunud käed jätavad samuti nähtavad jäljed.

Nähtavad sõrmejäljed ei vasta tavaliselt kriminalisti nõuetele: värviv aine (veri, tint, nõi, värv jne.) värvib sageli nii tugevalt sõrmede nahamustrid, et kaovad kõik nahamustri detailid, mille alusel oleks võimalik isiku identifitseerimine. Liiga paksult värviva ainega kaetud sõrmedega tekitatud sõrmejäljed on määrdunud ja neil on mustri individuaalsed tunnused kas halvasti nähtavad või üldse mitte eraldatavad ja seega kaotab sõrmejalg oma selguse.

Varjatud sõrmejäljed jäävad poleeritud pinnale seetõttu, et inimese käe sõrmed eritavad higi (mille koostises on vesi, sool ja nautke, tavaliselt juhusliku seguna, rasva), mis sõrmedega absoluutselt tasase pinna puudutamisel jätab jäljendi kõigi nahamustri ehituse detailidega.

Varjatud sõrmejälgi esineb värvitud jälgedest märksa rohkem ja need on oma papillaarjoonte selguse tõttu isiku identifitseerimiseks sobivamad kui värvitud sõrmejäljed. Higi värvusetuse tõttu on varjatud sõrmejälgede leidmine märksa raskem. Varjatud sõrmejälgede avastamiseks on mitu võtet. Eeskätt tuleb varjatud sõrmejälgi kuriteokohal otsida vastavalt olu-

korrale neilt esemeilt, mida vaatlust toimetava isiku arvates kurjategija puudutas. Säärasteks esemeteks võivad olla murtud panipaiga seinad, kirjutuslaua, millest toimus vargus, ukсед ja laekad, pooleldi joodud veega teeklaas, pesast väljakeeratud elektripirn, metallist uksekäepidemed ja -riivid, kuriteokohale jäetud tapmise või murdmise riistad, täiskirjutatud paberilehed jne. Varjatud sõrmejälgi tuleb esemeilt otsida selleks otstarbeks pimendatud toas, sest päikese- või elektrivalguse juures ei ole varjatud sõrmejäljed märgatavad. Peale ruumi pimendamise vaadeldakse esemeid küünla valgusel, kusjuures tuleb kas vaadata või valgustada eset teatava nurga all (joon. 9).

Joon. 9. Varjatud sõrmejälgede leidmiseks teostatava vaatluse võtted.

Poleeritud, läikival, nikeldatud ja emailitud esemete hiilgaval pinnal näivad varjatud sõrmejäljed längu nurga all vaatlemisel või valgustamisel tuhmidena.

Varjatud sõrmejälgede selgitamisel peab võtma tarvitusele ettevaatusabinõusid sõrmejälgede hoidmiseks rikkumise eest nii nende otsimisel kui ka vaatluse toimetamise protsessis. Sellelt seisukohalt lähtudes tuleb esemeid kätte võtta ainult neist kohtadest, kust kõige tõenäolikumalt kurjategija ei puudutanud. Nii soovitatakse klaasi võtta servadest, mitmesuguseid karpe, kastikesi jne. — nurkadest, teeklaase, karavine, pudeleid jne. ühe käega põhja alt ja teisega ülemisest seesmisest äärest, nuge ja murdmisriistu serva teraviku kohalt, paberit pintsettide abil. Kõik vaadeldud esemed tuleb neil leiduvate jälgede kaitsmiseks panna ühte kindlasse kohta või jälle piirata kriidiga seda põranda, seina, laua jne. osa, kust jälg leiti. Ühe sõnaga tuleb

tarvitusele võtta abinõud, mis võimaldavad otsekohe jäljega eset eraldada. Vastasel korral võib juhtuda, et keegi kuriteo kohal viibijaist puudutab käega eset, millel leidub jälgi, ja hävitab seega uurimiseks tähtsa asitõendi.

Asjade vaatlemisel on soovitatav kasutada õhukesi kummi-kindaid.

Peale varjatud sõrmejälgede ülesleidmist tuleb rakendada abinõusid nende ilmutamiseks, s. o. varjatud, nähtamatute sõrmejälgede nähtavaks muutmiseks. See saavutatakse nähtamatute sõrmejälgede värvimisega. Kõige levinumaks värvimisviisideks on pulbritega tolmutamine, joodiaurudega aurutamine ja lämmastikhapu hõbedaga värvimine.

Praktikas kõige sagedamini kasutatav, lihtne ja efektiivne sõrmejälgede värvimisviis on pulbritega tolmutamine. Tolmutamisel katavad peened pulbriosakesed poleeritud pinna ja kleepuvad värvuseta sõrmejäljele, sest higi ja rasv on kleepuvad. Et pulber kleepuks higile ja rasvale ning seega tolmutaks jälje, peab ta olema tolmusarnaselt peen ja tingimata kuiv. Värvuselt peab pulber olema tolmutatavast pinnast teravalt eraldatav. Kui näiteks tumedat või musta pinda tolmutada grafiidipulbriga, siis ei ilmuta see varjatud sõrmejälgi. Seepärast tuleb tumeda pinna tolmutamiseks kasutada heledaid pulbreid. Täiesti kõlblik igasugustel tumedatel pindadel leiduvate varjatud sõrmejälgede ilmutamiseks on hõbeda värvi argentaat- (alumiiniumi-) pulber või kullakarva pronkspulber. Klaas-esemeil leiduvate varjatud jälgede ilmutamiseks kasutatakse tinavalgepulbrit, valgete pindade, peamiselt paberi tolmutamiseks tarvitatakse grafiiti ja tahma.

Tolmutamist toimetatakse järgmiselt: pehmele tõhu või siberikärbi karvadest pintslile võetakse natuke pulbrit ja vastu sõrme koputamiseга või vahetult eset pintsliga puudutades kaetakse pind pulbriga. Uuritava eseme pinna ühtlaselt pulbriga katmise järel võetakse teine samasugune pintsel ja tõmmatakse sellega kergelt üle tolmutatud pinna, kuni sellelt on kõrvaldatud liigne pulbrikiht peale jäljendi külge kleepunud ja selle värvinud (tolmutanud) osa. Sellega muudetakse varjatud sõrmejalg nähtavaks. Tähendatud viisil tolmutatud jälg on hästi ilmutatud ja ta on kõlblik identifitseerimiseks, kuna kõik papillaarjooned ja nahamustri detailid on selgesti eraldatavad.

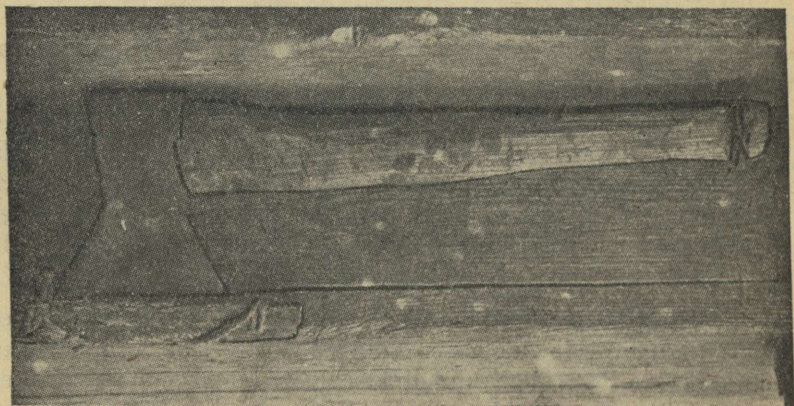
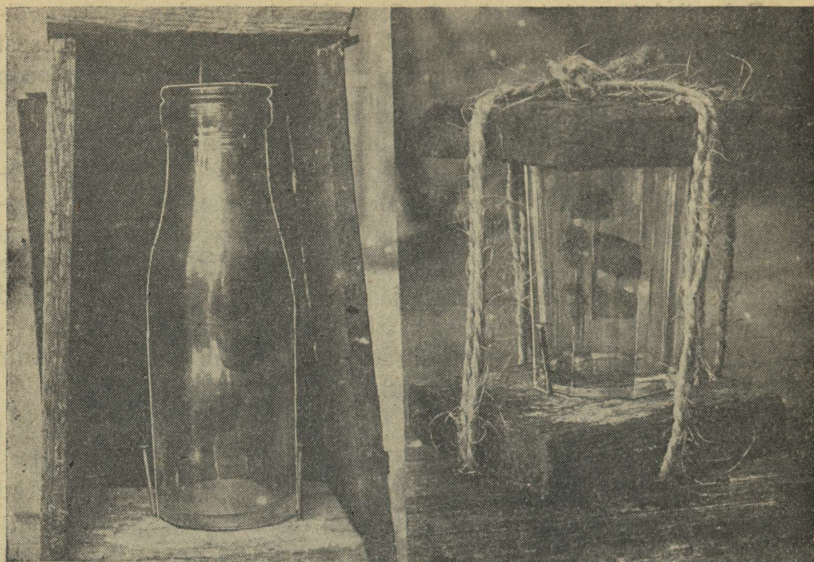
Paberil leiduvate varjatud sõrmejälgede ilmutamine on võimalik ka ilma pintsli abita. Selleks raputatakse purgikesest pulber (grafiit) uuritavale paberile, mille järel paberit mitu korda raputatakse ja üleliigne pulber pulverisaatori abil eemaldatakse.

Joodiaurudega värvimist rakendatakse peamiselt paberil leiduvate sõrmejälgede ilmutamiseks. Selleks võetakse joodikristallid ja soojendatakse neid kausikeses piirituslambi kohal. Klaas hoitakse eralduvate joodiaurude kohal. Aurud sadestuvad klaasil, mis asetatakse niiske poolega paberi sellele osale, kus arvatakse leiduvat jälgi. Varjatud jäljed värvuvad pruuniks ja saavad nähtavaks. Selliselt ilmutatud jäljed soovitatatakse otsekohe fotografeerida, sest jood aurab ära ja värvitud jäljed muutuvad jälle nähtamatuks või segaseks.

Peale sõrmejälgede avastamist ja varjatud jälgede ilmutamist on vajalik asuda jälgede fikseerimisele ja väljavõtmisele. Kui sõrmejäljed leiduvad väikestel, kergesti transporditavail esemel (teeklaas, nuga, elektrilamp, paber jms.), siis tuleb need esemed võtta toimiku juurde ja saata uurimiseks kriminalistika-laboratooriumi. Seejuures tuleb kõik transporditavad esemed, millel leiduvad jäljed, pakkida nii, et need pakkimisel ja transportimisel ära ei hõõrduks. Selleks tuleb esemed pakkida nii, et pakis või taara seinad ei puudutaks eseme pinda, millel leiduvad jäljed (joon. 10).

Kui sõrmejälgedega esemed ei ole toimiku juurde võetavad (suured, mittetransporditavad jms.), siis on vajalik teostada ainult jälgede eneste väljavõtmist. Kui jäljed leiduvad ukسل, põrandal, laual jms., siis tuleb neist osa, millel jäljed avastatud, välja lõigata või välja saagida, muidugi tingimusel, et seeläbi ei saaks eseme väärtus ja otstarve rikutud.

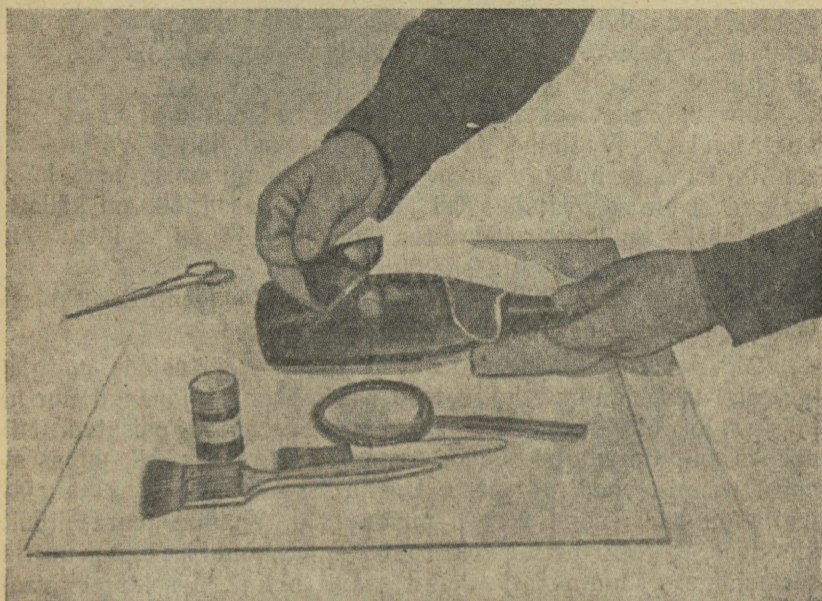
Tolmutamisega ilmutatud varjatud jäljed on kõige otstarbekohasem fikseerida kopeerimise teel. Selleks otstarbeks kasutatakse erilist, ühelt küljelt kleepuvat (emulsiooniga kaetud) tselluloidlehte ehk nn. fooliat. Foolia asetatakse kleepuva poolega tolmutatud jäljele ja surutakse ta kerge silumisega tihedalt jälje külge. Pulber kleepub fooliale, mille juures ka sõrmejalg sellele täielikult üle kandub (kopeerub). Foolia eraldub kergesti esemest. Peale tema esemest eraldamist asetatakse selle kleepuvale küljele tihedalt teine puhas tselluloidleheke. Foolial saa-

Joon. 10. Sõrmejälgedega, vereplekkidega jne. kaetud asitõendite pakkimise viise.

dud jälg on selge, käepärane vaatlemiseks, kergesti transportitav ja samal ajal ka hästi säilitatav, kuna ta asetseb kahe tselluloidkihi vahel (joon. 11).

Tolmutatud jälgede fooliale ülekandmiseks peab see oma värvuselt olema vastupidine tolmutamiseks kasutatud pulbri värvuse suhtes. Nii kasutatakse argenturaadiga ilmutatud jälgede ülekandmiseks musta Schneideri fooliat ja paberil grafiidiga ilmutatud jälgede ülekandmiseks valget läbipaistvat Rubneri fooliat. Peale spetsiaalselt valmistatud Schneideri ja Rubneri

Joon. 11. Tolmutatud jälje ülekandmine tselluloidlehele (fooliale).

foolia kasutatakse praktikas tolmutatud jälgede kopeerimiseks selleks otstarbeks ettevalmistatud fotofilmi ja fotopaberit (ilmutatud, kinnitatud ja pestud).

Ka k ä t e p i h k u d e l on individuaalsete joonistega papillaarjooned. Peale papillaarjoonte läbivad pihkusid kortsud (fleksoorsed jooned), mille asend on individuaalne. Pihu individuaalsete tunnuste hulka kuuluvad ka vorm, suurus ning seal leiduvad

armid ja rakud. Erinevalt papillaarjoontest ei ole aga need tunnused muutumatud.

Kuriteokohale jäetud sõrmejälgede järgi võib sageli eksima-tult kindlaks teha kurjategija isikut. Et iga sõrmejäljend on täiesti individuaalne, siis juhtumil, kui kuriteokohal või kuriteo toimepanemiseks kasutatud riistal leitakse sõrmejäljed ja nende jälgede mustrid on identsed isiku sõrmejälgedega, keda näiteks kahtlustatakse tapmises, siis säärane ühtelangemine on tõsiseks tõendiks oletatava kurjategija vastu, kuigi see muidugi ei ole otseseks tõendiks tema poolt antud kuriteo toimepanemises. Võrreldavad nahamustrid loetakse identseks, kui uurimisel tuvas-tatakse 12 iseloomustavat täiesti ühtivat joonisedetaili (vt. ptk. „Daktüloskoopia“).

Suurt tähtsust omab ka sõrmejälgede fotografeerimine. Varjatud ja väheeraldatavad jäljed värvitakse enne fotografeerimist vastava pulbriga tolmutamise teel, kuid igakord ei ole see vajalik. Kui jäljend on klaasil, siis on küllalt, kui klaasile juhitakse valgustus kõrvalt 45° all, millega on kindlustatud hea ülesvõtte saamine.

Sõrmejälgede praktilist tähtsust kurjategija identifitseerimisel võib illustreerida arvukate näidetega.

1935. a. suvel pandi Moskvast toime väärtasjade vargus korterist ukse lahtimurdmise teel. Kuriteokohale jõudnud uurija märkas, et korteris olevad asjad olid segamini paisatud. Nii näiteks oli varastatud asjade omaniku pilt, mis oli punasest puust raamis, voodi all maas. Uurija järeldas õigesti, et kurja-tegija on pildi raami kätega puudutanud. Saanud juuresolijailt kinnituse, et keegi neist ei ole raami puudutanud, tolmutas uurija sõrmejälgede ilmutamiseks kogu raami pinna ja sel teel avas-taski mitu sõrmejälge. Seoses sellega võeti raam asja juurde ja saadeti T.-T. Miilitsavalitsuse Teaduslik-tehnilisse Osakonda uurimiseks, kus daktüloskoopilise võrdluse tulemusena leiti varem registreeritud varga-retsdivisti daktüloskoopiline kaart. Kurjategija paljastati ja ta tunnistas end varguses süüdi.

Sündmuskohalt leitud sõrmejälgede järgi on samuti võimalik tundmatu laiba identifitseerimine, kui ainult antud isik on krimi-naalregistratsiooni otstarbel daktüloskopeeritud.

1934. a. leiti Harkovi linnas ühel õuel asuvast väljakäigu-kohast tundmatu meesisiku tükeldatud laiba kaks jalga ja parem

käsi. Mõne aja pärast leiti linna lähedalt jõest eri aegadel laiba osad: sääred ja pea. Kohtumeditiinilise vaatlusega tehti kindlaks, et laibaosad kuuluvad ühele ja samale inimesele. Tapmine ühes laiba tükeldamisega andis põhjust oletada, et tapmine on toime pandud tapetu isiku ja tapmiskoha varjamise sihiga.

Leitud käelt võeti sõrmejäljendid. Koostatud vormeli järgi nende jäljendite võrdlemisel tuvastati kriminaaljälitusosakonna daktüloskoopilises registratuuris, et need kuuluvad varem huligaansuse ja naise peksmise eest registreeritud kod. T. käele. Asjas kogutud andmed andsid uurimisorganitele põhjust T. tapmises kahtlustada tema naist, kes elas õue naabruses, mille väljakäigukohast leiti laibaosad. Saadud andmed, mida kinnitas terve rida teisi tõendeid, sundisid tapetu T. naist end oma mehe tapmises süüdi tunnistama.

§ 12. Inimese ja loomade jalajäljed.

Inimese jalajäljed omandavad asitõendi tähtsuse neil juhtudel, kui nad on leitud kuriteokohalt, peamiselt maapaikkonna tingimustes, näit. süütamiste, tapmiste, ladudest ja aitadest toimepandud varguste jne. juhtudel, ja nende jälgede järgi on võimalik kurjategija isikut tuvastada.

Jalajälgi ei tule otsida mitte ainult sündmuskohalt, vaid ka selle lähemast ümbrusest, kuna seal on need jäljed vähem ära tallatud ja seepärast ka reljeefsemad. Olenevalt pinnasest on jalajäljed sisse vajutatud (negatiivsed) ja pindmised (positiivsed).

Sisse vajutatud jalajäljed (õõnesjäljed) jäävad niiskele, pehmele maale, pehmele savile, lumesse, liivasse jne.

Pindmised jalajäljed tekivad kõval pinnasel juhtumil, kui jalatallad on määritud värviga, verega, jahuga jne. On selge, et jalajälje selgus sõltub niisugusel juhul jalatallal leiduva värvaine paksusest. Nii liiga paksu kui ka liiga õhukese värvainekihi kaetud jälg ei ole kõlblik identifitseerimiseks, sest esimesel juhul esineb jälg lihtsalt paksu määrdunud laiguna, aga teisel juhul on ta vähemärgatav. Jalajäljed võivad olla tekitatud palja jalaga või jalatsis oleva jalaga. Jalatsiga varustatud jala jälgede hulka kuuluvad ka sokkides ja sukkades olevate jalgadega tekitatud jalajäljed. Iga jalats omab individuaalseid

tunnuseid tingitult fassongist, valmistusviisist, kulumisest ja sellele järgnenud parandamisest.

Jalatsi jälg koosneb tavaliselt nina, tallaosa (talla tagumine lõige ja keskosa) ja kontsa jäljendist. Jalatsi nina, talla ja kontsa vorm, nende suurus, nende kinnitamise viis (naelad — puust, rauast, õmblus, naelte asend ja vorm, tallakaitsed jms.) annavad jalatsitele neid iseloomustavad tunnused. Nende tunnuste arv suureneb ja need muutuvad kandmisega täiesti individuaalseteks. Inimese harjumused käimisel kanduvad üksikute defektidena tema jalatsitele: üks kulutab läbi jalatsite ninad, teine tallab kontsad viltu, näit. vasakule, kolmandal kuluvad ära talla keskkohad, neljas kõmmeldab jalatsid, kuna ta ei kannu neid jala mõõdu järgi, jne. Kandmise järel tekivad jalatsi tallale mitmesugused lõhed, avad, peale parandust — lapid, õmblused, kulutatakse läbi jalatsi nina, talla ääred, konts. Kõik need individuaalsed tunnused kergendavad kurjategija identifitseerimist jalajälgede järgi. Jalatsite individuaalseid tunnuseid arvestatakse üksikute defektide, vormi, suuruse ja asendi järgi. Kui kuriteokohalt leitud jalatsijälje individuaalsed tunnused täielikult ühtivad selles kuriteos kahtlustatava jalatsijälgede samasuguste tunnustega, siis on see sageli tõsiseks tõendiks kahtlusaluse vastu.

Maapaikkonnas tungis varas majja, avades ukse valemõõda. Teel üllatatuna ta põgenes majast, hüpates läbi akna aeda, ja kadus. Pehmes maas leidis kaks selget jalatsijälge. Parema jala saapa jäljel oli talla tagumises osas kaks risti lappi, neist üks kolmnurkne. Uurimisprotsessis toimetati varguses kahtlustatava kodaniku juures läbiotsimine ja leiti saapad, milledest parema jala saapas omad samad defekte, mis leiti kuriteokohal leiduval jäljel. Kurjategija paljastati ja ta tunnistas end süüdi.

Palja jala jäljed omavad erilist tähtsust sellest seisukohast, et nende kaudu on võimalik umbkaudu määrata inimese pikkust, lähtudes sellest, et jalalaba pikkus on umbes 1/7 inimese pikkusest.

Jalalaba koosneb varvastest, talla esiosast, jala keskosa välisest ja seesmisest äärevõlvist ning kontsast. Tuleb tähendada, et jalalabade näilist sarnasust suuruse järgi ei saa lugeda täisväärtuslikuks identifitseerimistunnuseks. Paljaste jalgade indivi-

duaalseteks tunnusteks on näiteks selgesti märgatav lampjalgsus, ühe või mitme varba puudumine, armid, soolatüükad, rakud jne., aga samuti ka sidemes olevad labajalaosad.

Maapinnal leiduvad selged jalajäljed võivad anda ettekujutuse järgmistele tunnustele kohta:

- 1) käigu (kõnnaku) joon,
- 2) sammu pikkus,
- 3) sammu nurk,
- 4) seismisel tekitatud jäljed,
- 5) kõndimisel tekitatud jäljed,
- 6) jooksmisel tekitatud jäljed.

Kõik need tunnused moodustavad nn. jälgedee tee (joon. 12). „Jälgedee tee“ kasutamiseks on tingimata vajalik teada tema elemente.

Kui maapinnal leidub rida parema ja vasema jala jälgi umbes 10—15 sammu ulatuses, siis saame järjekindlalt kontsa keskpunktide ühendamisel murtud joone, niinimetatud käigujooni, mis moodustabki antud jälgi jätnud inimese kõnnaku.

Tavaliselt on käigujoon murtud ja vaid harukordadel läheb sirgele, sest tasakaalu hoidmiseks asetab inimene tavaliselt jalad natuke laiali, ninadega väljapoole ja kontsadega sissepoole. Marssimisel on märgatav enamvähem sirge käigujoon. Tasakaalu säilitamiseks ja raskuse ühtlasemaks jaotamiseks asetab inimene raskuse seljas kandmisel jalad peaaegu paralleelselt. Ebaühtlastest löikudest koosnev käigujoon saadakse lonkava inimese käigust. Ebaühtlase jalgade asetamisega joobnud isiku käigujoon on segane (osalt murtud, osalt sirge), kus jalad lohistuvad, põimuvad jne.

Inimese samm on oma pikkuselt sõltuv inimese pikkusest, vanusest, kantavast raskusest, liikumiskiirusest jne. Tavaline keskmist kasvu mehe samm on 70—80 cm, aga joostes kuni meeter ja üle selle. Keskmist kasvu naise samm on 50—60 cm. Vanade inimeste kõnnakut iseloomustavad lühikesed ja lohistatud sammud. Lastel on peale väikese jalalaba ka sammud märksa lühemad.

Sammu pikkuseks nimetatakse vahemaad jalalaba ühest jäljest teiseni (kaugust mõõdetakse ühe kontsa keskpunktist teise kontsa keskpunktini sirgjoonel). Sammu laius määratakse mõlemate jalgade jälgede vahekauguse järgi.

Sammu nurk moodustub läbi jalajälje keskkoha (niinimetatud jalalaba telje) tõmmatud joone lõikumisel jälgede suunajoonega, s. o. inimese arvatava liikumissuuna joonega. Jälje nurk mõõdetakse selleks kohandatud transportiiri abil kraadides.

MITMESUGUSED JALA NURGA LIIGID	KÕNNAKU ELEMENDID	INIMISE KÕNNAKU JOONE (JÄLGEDE TEE) MITMESUGUSED LIIGID		
 NEGATIIVNE NURK		 SIRGE	 MURTUD	 ÜMBERPÖÖRATUD
 NURK PUUDUB				
 POSITIIVNE NURK				

Joon. 12. Inimese jalajäljed.

Jälgede tähelepanelikul vaatlemisel on alati võimalik eraldada seismisel, käimisel ja jooksmisel tekitatud jälgi üksteisest. Nii on seismisel tekitatud jäljed (nii jalatsite kui ka

paljaste jalgade puhul) eriti kontsaga sügavamalt maasse vajutatud. Käimisel vajutab inimene kordamööda ja järjekorras kontsa, keskmise tallaosa ja ninaosa jäljed. Jooksmisel tekivad jäljed ainult väikesest jalalaba osast ja kõige sagedamini ninaosast, kusjuures ninaosa jälg on rohkem sisse vajutatud. Jooksmisel tekitatud jalajäljed on kõige vähem sobivad identifitseerimiseks nende ebamäärasuse tõttu.

Tuleb silmas pidada, et oma tõelise liikumissuuna varjamiseks kasutab kurjategija tihtipeale simulatsiooni. Sel eesmärgil pannakse saapad jalga nii, et konts tuleb varvaste, aga saapa nina kontsa poole. Selleks seotakse saapad nööriaga jala külge. Valejäljed on tuntavad esiteks jälge risti läbiva nöörijäljendi järgi, teiseks ebasuhtelise sammu nurga ja selle sagedase muutmise järgi, ja samuti ka selle järgi, et saapa nina jäljed on sügavamad kui kontsa jäljed. Kurjategijad kasutavad sageli ka tavalisest suuremaid jalanõusid, või mehed kasutavad naiste kingi, või jälle liigub kurjategija tagurpidi. Kõigil neil juhtudel esineb „jalgede tee“ silmatorkav ebasuhtelisus: kas jälje pikkus ei ole vastav sammu pikkusele ja nurgale või jäljed on tekkinud liiga suurte jalanõude tõttu jalgu järele lohistades või puudub vastavus jälje sissevajutatud osades.

Jalajalgede fikseerimine. Fikseerimiseks valitakse kõige selgemad jäljed. Eeskätt tuleb jälg fotografeerida ja kui fotoaparaat puudub, siis joonistada. Fotografeeritakse nii, et aparaadi mattklaasi pind oleks paralleelne jälje pinnale. Et saada pilti ühe kolmandiku suuruses jälje loomulikust suurus-est, tuleb objektiiviga, mille põletiskaugus on 25 cm, pildistada ühe meetri kõrguselt. Jälje kõrvale maapinnale asetatakse sentimeetritega maastaapjoonlaud.

Peale jälje fotografeerimist tuleb jälg modellida või mõnel teisel viisil kopeerida. Eeskätt valmistatakse jälg kopeerimiseks ette. Selleks kõrvaldatakse jäljest ettevaatlikult mullatükikesed, oksad, kivid, vesi (vesi eemaldatakse vati või kuivatuspaberi abil). Sissevajutatud (negatiivsete) jälgede fikseerimist toimetatakse kipsiga jälje täisvalamise teel. Kopeerimiseks sobiv kipsilahus saadakse järgmiselt: kaussi valatakse kaks teeklaasi-täit vett ja pulgakesega pidevalt segades puistatakse sinna karbist kuiva kipsi kuni hapukoorepaksuse segu saamiseni. Segu tardub (muutub kõvaks) kiiresti, mispärast tuleb see kohe peale

valmimist valada jäljesse. Kipsi tuleb jäljesse valada voolavalt, alates kontsa poolt varvaste poole või vastupidi, kuid mingil tingimusel ei tohi seda rutuga välja valada korraga kogu jäljele. Jäljendile (mudelile) tugevuse andmiseks pannakse veel hangumata kipsisegusse risti ja pikuti puulaastud. Kips tardub 15—20 minuti jooksul. Kipsisegu tardumist võib kontrollida sõrmega jäljes oleva kipsisegu pinna katsumise teel (joon. 13). Kipsijäljendi pinnasest väljavõtmisel tuleb see igast küljest lahti kaevata ning

Joon. 13. Jalajälje kipsiga täisvalamine.

seejärel külgejäanud pinnaseosad eraldada ja veega maha pesta (võimaluse korral tugeva veejoa alla asetamise teel). Saadud kipsjäljend on maapinnasse jäetud jälje täpne koopia. Samasugusel viisil võetakse kipsjäljendid mullas, savis ja liivas leiduvatest jalajälgedest.

Lumes leiduvast jäljest kipsjäljendi valmistamiseks tuleb eelnevalt kipsisegu temperatuur viia kuni lume temperatuurini, milleks kipsi lahustamiseks kasutatav vesi asetatakse enne

segu valmistamist nõuga jälje lähedale lumesse. Ülejäänud osas on jälje modellimine analoogiline ülalkirjeldatule.

Tolmus leiduvast jäljest kipsjäljendi valmistamiseks kasutatakse vedelamat kipsisegu ja peale selle tuleb jälje tugevdamiseks seda enne segu sissevalamist pulverisaatori abil katta petrooleumiga, tselluloidi-, kolloodiumilahusega, šellakilahusega piirituses või mõne teise säärase lahusega. Transporteerimiseks tuleb jäljend purunemise vältimiseks korralikult pakkida. Pakiseks on kõige sobivam hõõvlilaastudega, vatiga jne. täidetud puukast, kuhu kipsjäljend tuleb asetada nii, et ta ei puutuks kasti külgede külge ega puruneks.

Vajaduse korral kuriteokohalt leitud jalatsite jälgede võrdlemiseks antud kuriteos kahtlustatava isiku jalatsite jälgedega tuleb kahtlusalusel lasta teha oma jalatsitega jäljed pinnasel, mis on vastav kuriteokohal leiduvale pinnasele, kust jäljed leiti. Neist jälgedest valmistatakse eespool-kirjeldatud viisil kipsjäljendid. Kuriteokohalt leitud jälgede võrdlemiseks kahtlusaluse jälgedega tuleb mõlematest jälgedest valmistatud jäljendid ja kahtlusaluse jalanõud saata kriminalistika-laboratooriumi uurimiseks (joon. 14).

Loomade jalajälgedest omavad suurimat praktilist tähtsust hobuste jäljed, s. o. hobuste kabjajäljed. Kabjajäljed võivad olla sisse vajutatud ja pindmised. Kabjajälgede individuaalseteks tunnusteks on kabja sarvseinte defektid (lõhed, muhud, kõverdumised, lohud jne.) ning samuti ka raudade iseärasused (raudade vorm, naelte pead, haagid jne.), kuid peamiselt nende tööluse ja kinnitamise defektid. Jälgede fikseerimise ja uurimise metoodika on üldjoontes samasugune, nagu eespool kirjeldatud.

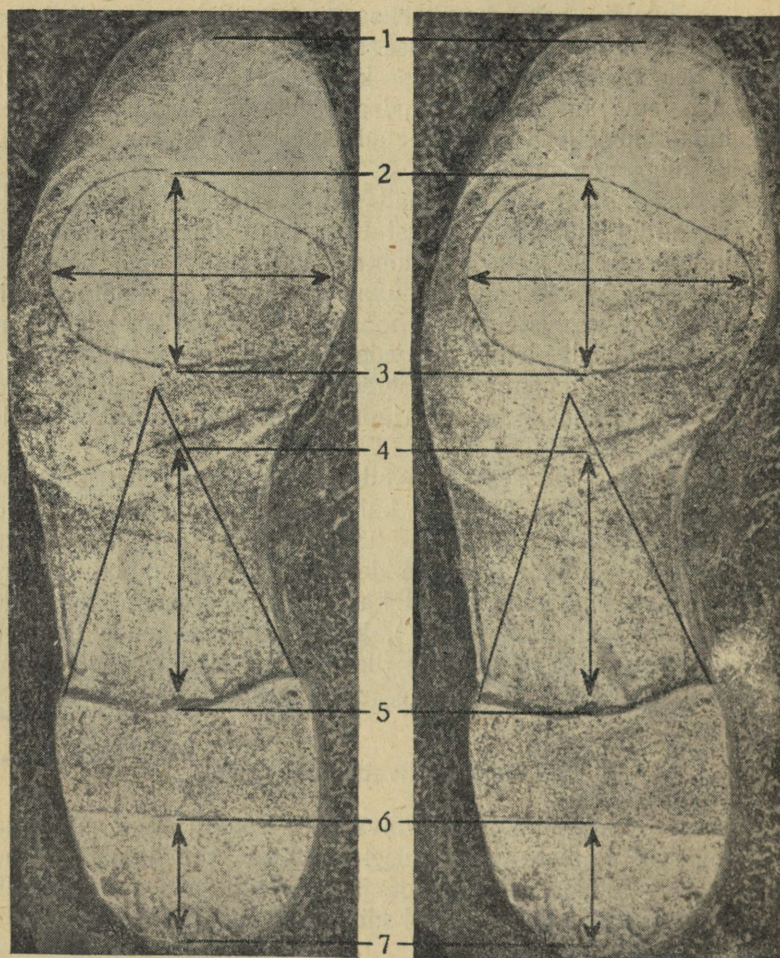
Ex bibl. univ. Tart.

§ 13. Transpordivahendite jäljed.

Transpordivahendite jäljed võivad olla samuti sisse vajutatud ja pindmised. Rataste vajutamisel pehmele maapinnale jäävad sellele rattakummide või -pöidade jäljed. Sealjuures antakse kõik rattakummil või -pöial leiduvad kümmud jäljes edasi sügavikkudena ja lohud kümmudena.

Pindmised jäljed tekivad kõval aluspinnal (asfalt, kivisillutis jne.). Sellisele aluspinnale jäävad veest või poriloigust läbi sõitmise järel märjad või porised rattajäljed.

Transpordivahendite jälgede vaatlus võimaldab tuvastada rattakummide vabrikumärki, rööpmete vahet, kummi profiili (laiust) ja rataste läbimõõtu. Sageli on jälgede järgi võimalik kindlaks teha transpordivahendite liikumissuunda. Transpordi-

Joon. 14. 1. Kuriteokohalt leitud jalatsijäljest valmistatud kipsjäljend.
2 Kahtlusaluse jalatsijäljest valmistatud kipsjäljend.

vahendite liikumissuuna suhtes võib järeldusi teha liikuvate rataste poolt ülestõstetud pinnaseosakeste järgi, mis maha langetes moodustavad korrapäraseid kujundid, mille teravikud on pööratud liikumise suunas. Sageli asub mõlemal pool rööpmelisele vastaspoolele suunas. Veepritsmed paiskuvad laiali liikumise suunas. Puruksmuljutud okste, vitste, õlekõrte otsad on alati liikumise suunas jne.

Transpordivahendite jälgede uurimisega seotud küsimuste lahendamiseks on soovitatav juurde kutsuda selle ala asjatundjad.

§ 14. Murdmisriistade jäljed.

Uurimisorganitel tuleb sageli tegemist teha murdmisriistade jälgedega. Nende jälgede järgi saab otsustada, missuguse riistaga on murdmine toime pandud, ja tihtipeale on võimalik ka otsustada, kas murdmine on toime pandud ühe või mitme isiku poolt. Murdmise iseloomu (murdmise viis, koht) järgi on võimalik oletada, kas selle teostas kogenud elukutseline murdvaras või juhuslik kurjategija. Tõkete purustamise ulatuse järgi on umbkaudu võimalik kindlaks määrata kurjategija poolt murdmiseks kasutatud aega. Murdmisjälgede järgi õigete järelduste tegemiseks ja nende õigeks vaatlemiseks peab uurija hästi tundma murdmisviise ja selleks kasutatavaid murdmisriistu.

Tabalukkude ja sisselõigatud lukkude lahtimurdmine.

a) Tabalukusanga murdmisel varaste murdmisriista „fomka“ (lühike murdmiskang) abil leidub tavaliselt kuriteokohal murtud lukusang, „fomka“ kriimustusi lukul ja sageli ka uksele.

b) Lukusanga läbilõikamisel puss-rauasae abil leidub maapinnal või põrandal metallitolmu osakesi. Puss-sae lõikepind on võrdlemisi tasane.

c) Lukusanga läbipigistamiseks kasutatakse tavaliselt metalli lõikamiseks kasutatavaid käärtange. Sel juhul jäävad lukusan-

gale tange iseloomustavad jäljed — lukusanga pind on läbipigistuse kohalt ebatasane, astmeline, mis on tingitud käe korduvatest survetest tangidele sanga läbipigistamisel.

d) Sisselõigatud lukud avatakse kõige sagedamini riivi (luku-keele) tagasisurumise teel. Riivi tagasisurumise jäljed on riivi otsal nähtavad kriimustustena, aga murdmisriista jäljed on uksele ja uksepiida puuosadel, mille vastu murdmisriistaga toetuti.

Ukse seesmiste lukkude lahtimurdmine toimub tavaliselt muukraudade abil.

Muukraudu kasutatakse ka vedrulukkude juures. Luku avamisel muukrauaga jäävad lukule (lukukarbi seintele, riivile ja teistele lukuosadele) kriimustused.

Peale muukraudade kasutatakse ukse seesmiste lukkude avamiseks spetsiaalset vargariista, mida nimetatakse (vene keeles) „uistiti'ks” ehk „elevandiks” (eesti keeles haartangideks — tõlkija). See instrument kujutab endast pikkade peenikeste otsadega näpistange, mis surutakse väljastpoolt lukuavasse, haaratakse lukus seisev võti otsast kinni ja keeratakse seda lukus.

Nõndanimetatud „inglise” ja „prantsuse” seesmised lukud avatakse lamedaplaadiliste muukraudade komplekti abil riivi tagasisurumise teel.

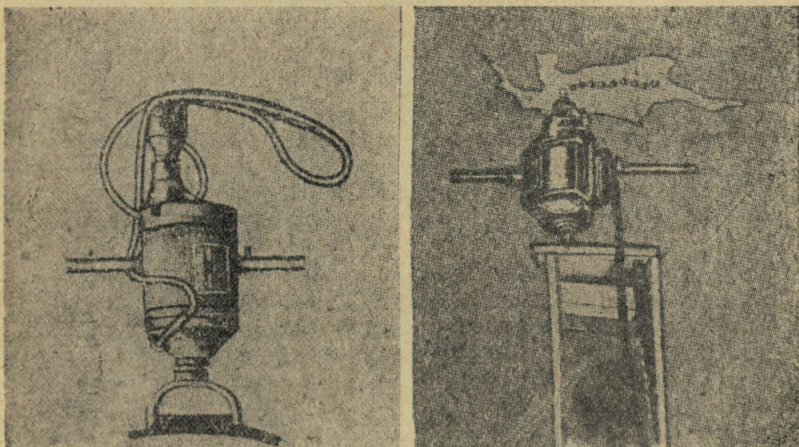
Uste murdmist teostatakse kõige sagedamini uksetahvlite väljalõikamise või väljalöömise teel. Mõnikord lõigatakse välja ukseosa, mille külge on kinnitatud sisselõigatud lukk.

Akende murdmist teostatakse aknaruudu purustamise teel nn. plaastri abil. „Plaastriks” nimetatakse kleepuva ainega (liim, tõrv, siirup, kitt jne.) kaetud riidetükki. Plaaster kleebitakse aknaklaasile ja siis surutakse klaas sisse, kusjuures klaasikillud ei pudene mitte laiali, vaid jäävad plaastrile.

Seinte, lae ja põranda läbimurdmist („šniff”) teostatakse selliste riistade abil, nagu murdkang, puur, saag, peitel, haamer ja nendega sarnased puusepa- ja tislari-tööriistad.

Kivi- ja telliskiviseinad murtakse läbi erilise kangi abil, mis raske haamriga seinasse taotakse. Telliskivid murtakse lahti ka tavalise murdmiskangiga.

Maa-alune käik („kabur“) tehakse kurjategijate poolt neil juhtudel, kui tegutseb kurjategijate grupp ja loodetakse saada suuri väärtusi, kusjuures hoone ise on väljastpoolt tugeva valve all. Selleks üüritakse tavaliselt mitmesuguste ettekäänete all objekti, mille juurde kavatsetakse käiku kaevata, vahetusse lähedusse mingisugune ruum (kuur, küün, kelder jne.), et sellest kohast alata käigu kaevamisega (kaevata kaev). Käigu kaevamise vahenditeks on harilikud mäekaevurite tööriistad, nagu murdmiskang, harilik kang, labidas, kirka.

Joon. 15 ja 16. Elektrijõul töötav trellpuur.

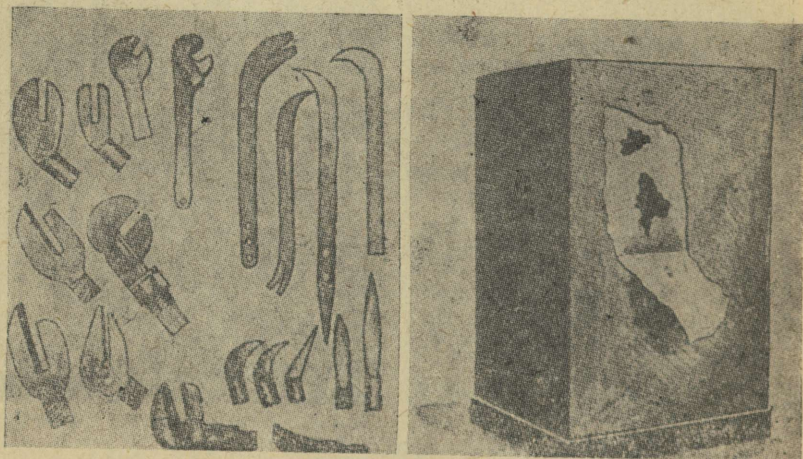
Raudkappide lahtimurdmine.

a) Murdmisel käsi- või elekter-trellpuuri abil (joon. 15 ja 16) puuritakse raudkapi seinasse või uksele rida üksteise lähedal asuvaid auke. Aukude vahe lõigatakse läbi väikese rauasaega või murtakse lahti „lomka“ ja haamri abil. Trellpuuride ja rauasaagide rakendamist raudkappide lahtimurdmisel on kerge kindlaks teha kuriteokohal leiduvate tüüpiliste jälgede järgi.

b) Murdmine erilise vargariista „hanejala“ („sõra“, „vähja“) (joon. 17 ja 18) abil, mis koosneb nuga-näpitsast (suure konservikarbi-noa taoline), neljakandilisest püramiidike-

sest ja torusarnasest liikumatust hoovast. Trellpuuriga tehtud avasse pannakse hoova külge kruvitud neljakandiline püramiidike, millega murtakse trellpuuriga tehtud avad lahti. Seejärel kruvitakse hoova külge sõrg, millega lõigatakse trellpuuriga kapiseintesse puuritud avade vahed läbi sarnaselt konservikarbi-noaga konservikarbi kaane läbilõikamisele. Kuriteokohale jäävad jäljed sarnanevad lahtilõigatud konservikarbil leiduvate jälgedega.

c) Raudkappide lahtimurdmist teostatakse harukordadel väga kallihinnalise erilise vargariista abil, mida nimetatakse

Joon. 17 ja 18. „Hanejalg” („sõrg”, „vähk”).

„baleriiniks”. See instrument koosneb kahest omavahel ühendatud kettast, kusjuures vastu kapi seina asetataval kettal on kaks kõrgekvaliteedilisest tööriistaterasest lõiketera. Hambulised lõiketerad pannakse liikuma hammasrattaülekandega käepideme abil. Esialgu kriimustavad lõiketerad kapi seina, aga hiljem lõikuvad sellesse ja tekitavad kapi seinasse ümmarguse, „baleriini” ketta suuruse ava.

Raudkappide lahtimurdmist teostatakse mõnikord hapniku, atsetüleen ja paukgaasi leegi abil ning elekterkeevitajaga. Sulatamisjäljed on kuriteokohal kergesti eraldatavad. Selleks piisab

vaid pilgu heitmisest sulatamise, keevitamise abil avatud objektile — raudkapile (sulanud ebatasaste äärtega ava, tahm, tulekahju vältimiseks kapi lähedale puistatud liiv jms.).

Murdmisriistade jälgede väljavõtmine ja fikseerimine.

Murdmisriistadel on individuaalsed tunnused, mis jäävad jälgedena murdmisobjektile. Säärasteks tunnusteks on riistade valmistamisprotsessis tekkinud mitmesugused täkked ja defektid: augud, lõhed, kühmud, riistade pinnal leiduvad lestad, väljalöödud ja puuduvad riistaosad jne. Nende murdmisriistadega tekitatud jäljed murdmisobjektidel esinevad kas sissevajutatud või löigatud jälgedena, saagimis- või kriimustusjälgedena jne.

Nii nagu kõik teised kuriteokohal leiduvad jäljed, peab ka murdmisriistade jäljed välja võetama, kopeeritama ja säilitama kui asitõendid.

Murdmisriistade jäljed fotografeeritakse ja seejärel tehakse õõnesjälgedest jäljendid. Jäljendite võtmiseks kasutatakse erilist massi (hambaarstide mass „Stens“, stanniool, plastiliin jt.).

Jäljend annab täpse ettekujutuse murdmisriista pikkusest, laisusest ja paksusest ning, mis eriti tähtis, annab edasi ka kõik murdmisriista individuaalsed tunnused.

Kuriteokohalt leitud murdmisriista-jälgedest valmistatakse jäljendid ja kahtlusaluselt leitud ning asja juurde võetud murdmisriistad saadetakse võrdlemiseks kriminalistika-laboratooriumi.

§ 15. Tulekahjude ja süütamiste jäljed.

Erinevalt sõrmede, jalgade, murdmisriistade jm. jälgedest ei anna tulekahjude ja süütamiste jäljed alati ettekujutust tule tekkimise põhjuste, tulepesa ja teiste tulekahju või süütamise tehjolute kohta. See on seletatav sellega, et paljud asitõendina esineda võivad esemed hävivad tules.

Et tulekahju põhjuste tuvastamisel on jälgedel äärmiselt suur tähtsus, siis tuleb neil juhtumel jälgede otsimisele pöörata erilist tähelepanu.

Tulekahju võib tekkida süütamisest või juhuslikest asjaoludest.

Süütamine. Eraldatakse kahte liiki süütamist: vahetu süütamine ja viitsüütamine. Vahetu süütamise puhul teostab kurjategija süütamise isiklikult, viitsüütamise puhul toimub süütamine kurjategija juuresolekuta teatava ajavahemiku järel. Nii näiteks seotakse seinakellapommide külge fosfortikud ja nende kohale alla asetatakse väävelhape. Kellapommide vajumisel kastuvad tuletikkude peakesed väävelhappesse, millest tekib süütamine. See koht ongi tulekahjukoldeks. Teine näide: süttiva vedelikuga täidetud pudeli kaela asetatakse tihedalt küünal. Küünla ärapõlemisel kukub põlev taht vedelikku ja süütab selle, millele järgneb pudeli plahvatus. Sellel kohal ongi tulekahjukolle.

Süütamiseks kasutatakse vahel ka elektrijuhtmeid.

Süütamine tehakse kindlaks sündmuskoha vaatlusel leitavate kergesti süttivate esemete, nagu petrooleumiga niisutatud, ülekallatud, immutatud esemed, küünlaotsad, petrooleumiga ja bensiiniga ning piiritusega immutatud kaltsud, hõõvlilaastud, pleknõud ja pudelid, süütamisvahendite jäägid (tuletikud, tahid jne.), leidmisega.

Kõik sellised esemed tuleb hoolikalt üles korjata ja tähelepaneliku vaatluse alla võtta. Need esemed, mis võivad olla asitõendiks, tuleb hoolikalt pakkida valgesse paberisse või, kui eseme iseloom seda nõuab, õhukindlalt suletavasse nõusse ja saata keemilise ja kriminalistliku ekspertiisi toimetamiseks. Süütamises kahtlustatavaid isikuid tuleb hoolikalt vaadelda nende riitel petrooleumi või teiste põlevate ainete, suitsulõhna jne., aga samuti ka põlemisjälgede või juuste kõrbemise avastamiseks.

Juhuslikud tulekahjud tekivad suuremalt osalt tulega või kergesti süttivate ainetega hooletult ümberkäimisest, elektrivõrgu riketest (juhtmete lühihüendus), küttekollete mittekorrasolekust ja teistest säärastest põhjustest. Juhuslikud tulekahjud võivad aga tekkida ka niisugustest põhjustest, nagu välgu ja päikesesoojuse mõju kergesti süttivaile aineile (lahingutarbed, keemilised ained jms.), tule- ja plahvatusohtlike ainete plahvatamisest nende ebaõige hoidmise tõttu, puu, söe, puuvilla, kustutamata lubja jms. isesüttimisest.

§ 16. Hambajäljed.

Hambajäljed tekivad pealt- või läbihammustamisest. Esimesel juhul jäävad hambajäljed esemele kriipsudena, teisel juhul aga hammaste täielike jälgedena. Hambajäljed võivad esineda nii esemeil kui ka inimkehal. Kõige reljeefsemalt esinevad need jäljed plastiliste omadustega toiduainetel, nagu näiteks šokolaadil, võil, juustul jms. Puu- ja aedviljal on hammustusjäljed samuti selged, kuid teatava aja möödudes täidab puu- või aedviljamahl hammastest tekkinud lohud ja jäljed kaotavad seega oma teravuse.

Elava inimese hammustamisel kattuvad hambajäljed õhukese, hüübunud vere koorukesega, kui aga hammustamine toimus peale surma, siis jäävad jäljed lahtisteks ja ühtivad täielikult hammustaja hammaste kujuga.

Hammastel ja järelikult ka hammaste jälgedel on palju individuaalseid tunnuseid. Hammastel võivad olla väga mitmekesised defektid (kõdunenud kroonidega, kunsthambad, hammaste puudumine, murdunud hambad, hammaste korrapäratu asetus lõualuus, ebaõige kuju jms.).

Hammastest saab valmistada koopiat kipsilahuse abil ülal kirjeldatud viisil, arvestades seda liiki jälgede iseärasusi. Kõige otstarbekam on lasta hambaarstidel võtta kahtlusalustelt hammaste jäljendid. Selleks otstarbeks kasutatakse hambatehnilist lusikat, mis täidetakse vahaga, plastiliiniga, pehmendatud kirjalakiga või hambapastaga, ja asetatakse siis pealmisele või alumisele lõualuule. Plastilises massis saadakse hammaste jäljendid kõigi nende individuaalsete tunnustega. Plastilisele massile saadud jäljed kantakse üle kipsile. On teada juhtumeid, kus mahajäetud toiduainetele (juustu-, õunatükile) jäetud hambajälgede järgi osutus võimalikuks kurjategija isiku identifitseerimine.

§ 17. Vereplekid.

Vereplekkidele tuleb erilist tähelepanu pöörata tapmiste, enesetapmiste ja haavamiste asjades sündmuskoha vaatlemisel. Vereplekkide järgi saab real juhtudel kindlaks määrata täpset inimese tapmise, enesetapmise või haavamise kohta. Kui näiteks

leitakse laip lõikehaavadega seljas, aga laiba leiukohas puudub veri ja puuduvad ka vere ärapesemise jäljed, siis on selge, et laiba leidmise koht ei ole tapmise koht. Sageli võib kuriteokohalt leida verejälgi, aga laip ise on leidmata. Lõppeks võib kuriteokohalt leida vereplekke ka siis, kui laibal haavu ei esine. Sel juhul võib veri kuuluda kallaletungijale.

Vereplekkide, nende asukoha ja suuna järgi on võimalik tuvastada kannatanu asendit temale haava tekitamise momendil. Nii võivad seinal leiduvad verepripsmed suure tõenäosusega tõendada, kas kannatanu temale haavade tekitamisel seisis või istus. Sündmuskohal leiduvad veretilgad tõendavad, kas kannatanu liikus temale haavade tekitamise hetkel või tapeti ta voodis lamades jne. Verejälgede järgi on sageli võimalik otsustada, missuguse riistaga tapeti ja kes tappis.

Verejälgede vaatlemine peab toimuma koos kohtumeditiinilise eksperdiga, kuna verejälgede uurimine nõuab spetsiaalseid meditsiinilisi teadmisi.

Selleks et avastada vereplekke, eriti tumedail pindadel, tuleb ruum pimendada ja jälgede otsimist toimetada esemeid vaadeldes või valgustades teatava nurga all. Vereplekid on tavaliselt tumepruuni värvust, sageli roheka või pruunika varjundiga. Vereplekkide otsimist tuleb toimetada eriti hoolikalt. Sageli võib nõöpnõelapea suurune vereplekk saada kaaluvaks süütõendiks. Näiteks võib tapmises kahtlustatavalt leida verepripsmeid juustest, käisevärvlite vahelt jne. Vereplekke võib leida noapea seest, mille tera on tapja puhtaks pesnud.

Vastavalt vormile ja suurusele võivad vereplekid esineda loiguna, tilgana, pripsmena ja nirena (joon. 19).

1) Loigu moodustab suurem hulk verd pinnal, tavaliselt kohal, kus haavamise tagajärjel tekkis verejooks.

2) Veretilkade kuju sõltub reast asjaoludest. Kui veretilk kukub kuni ühe meetri kõrguselt vertikaalselt, siis on plekk täiesti ümmargune. Kui veretilk kukub vertikaalselt üle meetri kõrguselt, siis jääb plekk küll ümmarguseks, kuid ta on sakiline. Veretilga kukkumisel põiki pinnale, näiteks inimese liikudes, on pleki kuju ovaalne, kusjuures selle teravam ots on pööratud inimese liikumise suunas. Seejuures tuleb silmas pidada, et mida ovaalsem on veretilga jälg, seda suurem oli inimese

liikumise kiirus. Seega võimaldab vereplekkide analüüs sündmuse pilti osaliselt taastada.

3) Pritsmed tekivad arteride vigastamisega tekitatud haavadest, kust veri paiskub kuni meetri kaugusele, ja veenide haavamisel.

4) Verenired tekivad vere mahavoolamisel tasaselt pinnalt. Nire suund omab suurt tähtsust. Nii näiteks, kui haav on löödud inimese istukil olles vasaku meelekoha piirkonda, siis läheb verenire allapoole, paralleelselt vasaku kõrvaga. Kui sää-

Joon. 19. Vereplekid.

rane verenire on leitud inimesel, kes on asetatud voodisse nii, nagu oleks ta voodis tapetud, siis on selge, et voodi ei ole tapmise koht, kuna viimasel juhul oleks verenire pidanud minema juuste suunas ja vertikaalselt kõrvaga.

Verejäljed võivad sündmuskohal esineda verega määrdunud sõrmede jäljenditena (vt. § 11, „Sõrmejäljed“).

Leitud vereplekid tuleb välja võtta nende saatmiseks meditsiinilis-kriminalistlikule uurimisele.

Et avastatud plekk, mis näib sarnane olevat vereplekiga, võib olla mitte vere-, vaid tindi-, värvi- jms. plekk, siis on soovitatav sündmuskohal kahtlaste plekkide vaatlemisel toimetada nn. esialgset vere proovimist.

Esialgseks proovimise otstarbeks kasutatakse kõige sagedamini 3%-list vesinikülihapendit (läbipaistev vedelik, hoitakse kõvasti korgitud pudelis). Selleks niisutatakse katsetatavat plekki ühe tilga ülihapendiga. Kui plekk sisaldab verd, siis hakkab ülihapend vahutama ja muutub valgeks. Järelduse tegemisel tuleb aga silmas pidada asjaolu, et analoogilist toimet vesinikülihapendile avaldavad ka teised ained, näiteks mäda. Seepärast ei või pleki päritolu tuvastamiseks piirduda ainult esialgse prooviga, vaid uuritav objekt tuleb anda põhjalikuks uurimiseks laboratooriumi. Selleks tuleb vereplekk fotografeerida ja seejärel toimiku juurde võtta. Kui vereplekk esineb valgel, helerohelisel, kahvatusinisel jne. foonil, siis toimetatakse pildistamist tavaliselt. Tumekollasel foonil esinemisel kasutatakse ortokromaatilisi (rohelist ja kollast valguse suhtes tundlikke) plaate ning kujutise tugevdamiseks kollast valgusfiltrit. Punasel foonil asetsevad vereplekid fotografeeritakse pankromaatiliste plaatidega (tundlikud punasele valgusele) punase valgusfiltri kasutamisega. Lõpuks sinisel, mustal, tumehallil jne. foonil esinevad vereplekid fotografeeritakse tavaliste plaatidega sinise valgusfiltri kasutamisega.

Riietel, väikestel ja hõlpsasti transporditavail esemel ja kuriteo toimepanemise riistadel leiduvad vereplekid võetakse asja juurde koos nende esemete kui asitõenditega ja saadetakse kohtumeditšiinilisse laboratooriumi uurimiseks. Kui vereplekid asetsevad suurtel esemetel, siis vastav osa esemest eraldatakse saagimise, lõikamise või lahtikruvimise teel. Maapinnal leiduv veri võetakse labida või noa abil koos selle pinnaseosaga, millel ta leidub. Lumes avastatud vereplekkide puhul pannakse lume alla tükk filtreerimispaperit või puhast marlit ja sel viisil viiakse lumi sooja ruumi. Lume sulades imbub veri filtreerimispaperisse või märllisse. Krohvitud seinast lõigatakse vereplekk välja. Enne väljalõikamist kleebitakse krohvile araabiakummi abil pausriie, mis kaitseb vereplekiga krohvitükki purunemise eest väljavõtmisel.

Laboratoorse uurimise tulemusena osutub võimalikuks tuvastada, kas uuritavad plekid on vereplekid, kellele veri kuulub, kas inimesele või loomale ja nimelt missugusele, missugusesse veregruppi kuulub uuritavas plekis leiduv veri jne.

§ 18. Spermaplekid.

Spermaplekid omavad tähtsust seksuaalkuritegude jälitamisel. Neid tuleb otsida voodi-, kannatanu ja kurjategija pesult, aga samuti ka kannatanu ja kurjategija kehalt. Kannatanu või kahtlustatava kurjategija kehalt leitavad spermaplekid tuleb ettevaatlikult ära kaapida ja pakkida korgitavasse klaasnõusse. Iga spermaplekk asetatakse eraldi nõusse. Uurija kleebib nõule paberilehe, millele märgib, kust on spermaplekk võetud, ta suurus, kuju, asukoht. Karvades asuvad spermaplekid lõigatakse ettevaatlikult koos karvadega välja ja pakitakse korgitavasse klaasnõusse.

Spermaplekkidega asjad tuleb hoolikalt pakkida ja saata ekspertiisiks. Spermaplekkidega asitõendite pakkimine on analoogiline vereplekkidega esemete pakkimisele. Selle tuvastamiseks, kas uuritav plekk on spermaplekk, kasutatakse mikrokristallilisi ja mikrokeemilisi proove reaktiividega. Uurimist sperma esinemise kindlakstegemiseks võib toimetada ainult spetsialist-arst. Sperma esinemist uuritavas plekis saab kindlaks teha ainult laboratoorse analüüsi teel.

§ 19. Tolm ja mustus.

Sündmuskohalt kogutud tolmu või mustus võivad samuti peale spetsiaalset laboratoorset uurimist osutada vahendiks kurjategija identifitseerimisel. Kriminalistile ei ole kuriteokoha vaatlusel mõistet „tähtsusetu pisiasi“. Igapäevases elus tähtsusetuna näivad esemed, nagu poritükk, katkirebitud paberitükk, nõop, niiditükk, riidelapp, karv, suitsuots jne., võivad tihti peale olla allikaks mõnikord päris kavalalt läbimõeldud kuriteo avastamisel.

Tolmu ja mustust võib leida kurjategija poolt kuriteokohale viidud ja sinna maha unustatud esemeilt. Tolmu ja mustust võib kurjategija ka kuriteokohalt kaasa kanda. On selge, et mõlemal juhudel võivad nad olla kahtlusaluse vastu tõsisteks süütoenditeks. Nii näiteks võib kurjategija kuriteokohale jätta mõne rõivastuseseme, millel leiduva tolmu uurimine võib anda võimaluse kurjategija elukutse tuvastamiseks: trükiladujal võib taskus leiduda tinatolmu, tiseril saepuru, hõõvlilaaste ja liimi,

maalril värvi, raamatuköitjal paberitükikesi jne. Seega võib tolmu koosseisu tuvastamine real juhtudel anda uurijale elementaarsed teatmed kurjategija otsimise sihipärasemaks suunamiseks, võimaldab piirata kurjategija otsimist nende elukutsetega, millistele on omane kurjategija poolt kuriteokohale jäetud esemetelt leitud tolmu.

Jälitamispraktikast on näiteks teada juhtum, kus kurjategija poolt oli korterivarguse puhul varguskohale jäetud taskurätik, kust leiti väga peeneid liimiosakesi. Kahtlus kuriteo toimepanemises langes tapitseerijale, kes leiti ja kes end selles kuriteos ka süüdi tunnistas. Kriminalistika-ala kirjanduses on esitatud palju näiteid kurjategija paljastamise üle tema juurest leitud tolmu ja mustuse analüüsimise abil. Ühe naisterahva tapmises, mis oli toime pandud kägistamise teel, kahtlustati tapetuga varem vahekorras olnud kodanikku, kelle küünte alt võeti peale tema kinnipidamist mustuse proov. Mustuseproovi uurimisel laboratooriumis avastati selles kunstvilla kiude, mis oma ehituselt, kvaliteedilt ja värvuselt ühtusid täielikult tapetu jakis leiduva villaga.

Mitte vähem huvitava lookese esitab näitena prantsuse kriminalist Locard, kus valerahategija, kelle juures korduvalt toimetatud läbiotsimised ei andnud tulemusi, paljastati tema kõrvadest võetud kõrvavaigu uurimise tagajärjel. Keemilis-mikroskoobiline uurimine tuvastas kõrvavaigus trükivärvi, litograafiakivi jne. osakeste esinemise. Need osakesed kandis kurjategija oma kõrvavaigusse kuriteo toimepanemise ajal kõrva uuristades.

Tulekahjukohalt leitud kotist väljaklopitud tolmu uurimine viis tuntud Saranski kohtu süütamisjuhtumi avastamisele (juhtum on kirjeldatud L. R. Šeinini raamatus „Zapiski sledovatelja“).

Analoogiline tähtsus on juustest, riietelt ja kuriteo toimepanemise riistadelt leitud tolmul ja mustusel. Mustuses ja tolmus leitakse keemilisel ja mikroskoobilisel analüüsil tihti peale loomaja taimeriigi jäänuseid, mitmesuguseid kiude, mineraaloluseid jne.

Tolmu ja mustust kurjategija riietest tuleb hoolikalt otsida taskutest, õmblustest, kuuepalistustest, pükste viltidest, peakatte seest jne. Tolmu puistatakse puhtale paberilehele, mis

seejärel keeratakse pakikesena kokku. Pakikese esiküljele mär-gitakse, kust antud tolmu on võetud. Riietest tolmu kättesaami-seks soovitatakse need asetada paberist kotti ja siis tolmu välja kloppida. Tolmu ja mustust tuleb hoolikalt otsida sellistelt väikestelt asjadelt, nagu taskunuga, taskukell, kammitupp jne.

Nagu praktika näitab, võimaldab laiba riietelt ja selle lähe-dal asuvailt esemeilt leitud tolmu laiba identifitseerimist, sest tolmu ja mustuse analüüs võimaldab elukutse, viibimis-koha jne. kindlaksmääramist, nagu eespool näidatud. Enesest-mõistetavalt ei tule tolmu kogumist teostada igas asjas, vaid ainult juhtumel, kui kuriteo iseloom seda tingimata nõuab.

§ 20. Tubak, suitsuotsad ja tuletikud.

Kuriteokohal juhuslikult mahavisatud paberossiots võib saada väärtuslikuks asitõendiks. „Pläru“-otste, nende keera-mise viisi, selleks kasutatud ajalehetüki või paberitüki, tubaka-sordi, ühe sõnaga kõigi nende suitsetajale individuaalsete tun-nuste järgi on võimalik kurjategijat identifitseerida. Mitte vähem väärtuslikuks tõendiks ei ole ka näiteks kuriteokohalt leitud sigarituhk, laialipuistatud nuusktubak või huulevärviga määritud paberossiots.

Paberossiotsa järgi on võimalik tuvastada paberossisorti, vabriku märki. Kui paberossiotsas leidub nikotiinivastane vatt, siis see samuti iseloomustab suitsetaja harjumusi. Suitsetaja harjumuse seisukohalt omab tähtsust ka paberossiotsa näri-mine, selle otsa ärahammustamine, paberossi kustutamine enne selle lõpuni suitsetamist või selle suitsetamine kuni paberossi-otsa põlemiseni. Mõnikord kustutatakse pabeross läbi paberossi-otsa sülje laskmisega.

Küla äärest lohist leiti kolhoosniku D. laip. Tähelepanelikul kuriteokoha vaatlemisel märkas uurija laiba lähedal pooleldi suitsetatud „pläru“. Selgus, et tapetu elus kunagi ei suitse-tanud. Tekkis oletus, et „pläru“ jätkaks oli tapja. „Pläru“ hooli-kal uurimisel tuvastas uurija selle omapärase vormi ja et selle tubak oli käsitsi lõigatud. Rea isikute ülekuulamisel laskis uurija neil suitsetada ja jälgis tähelepanelikult, kes ja missugu-seid paberosse ning tubakat keegi suitsetas. Lõpuks juteldes kod. M-ga märkas uurija, et viimane keeras „pläru“ analoogi-

liselt kuriteokohalt leitud „pläru“ valmistamisviisile, kusjuures ta kasutas käsitsi lõigatud tubakat. See näiliselt tähtsusetu asjaolu kujunes hiljem kolhoosnik D. tapmises kod. M. kuriteo paljastamisel väga tähtsaks tõendiks.

Analoogilise tähtsusega on kuriteokohalt leitud tuletikud ja tikutoosid. Eriti näitlikud on tikutoosid, mille etiketi järgi on võimalik tuvastada tuletikkude vabrikut ja sorti, millel omakorda on eriline tähtsus siis, kui leitud tuletikusort ei ole antud paikkonnas levinud.

§ 21. Juuksed ja karvad.

Juukseid võib leiduda tapetu kokkupigistatud rusikas ja sel juhul võivad nad kuuluda tapjale. Juukseid võib aga ka leiduda tapmises kahtlustatava riietel, kuriteo toimepanemise riistadel, peakattes, mahaunustatud kammil jne. Leitud juuksed ja karvad tuleb leiukohalt ettevaatlikult pintsettide abil ära võtta ja asetada parajaks lihvitud korgiga suletavasse katseklaasi. Kuriteokohalt leitud juuste identifitseerimiseks tuleb kahtlusaluselt võrdlemise otstarbeks lõigata tutike juukseid ja mõlemad uuritavad esemed saata uurimiseks kohtumeditšini-lisse laboratooriumi.

Juuste ja karvade uurimisega on võimalik tuvastada:

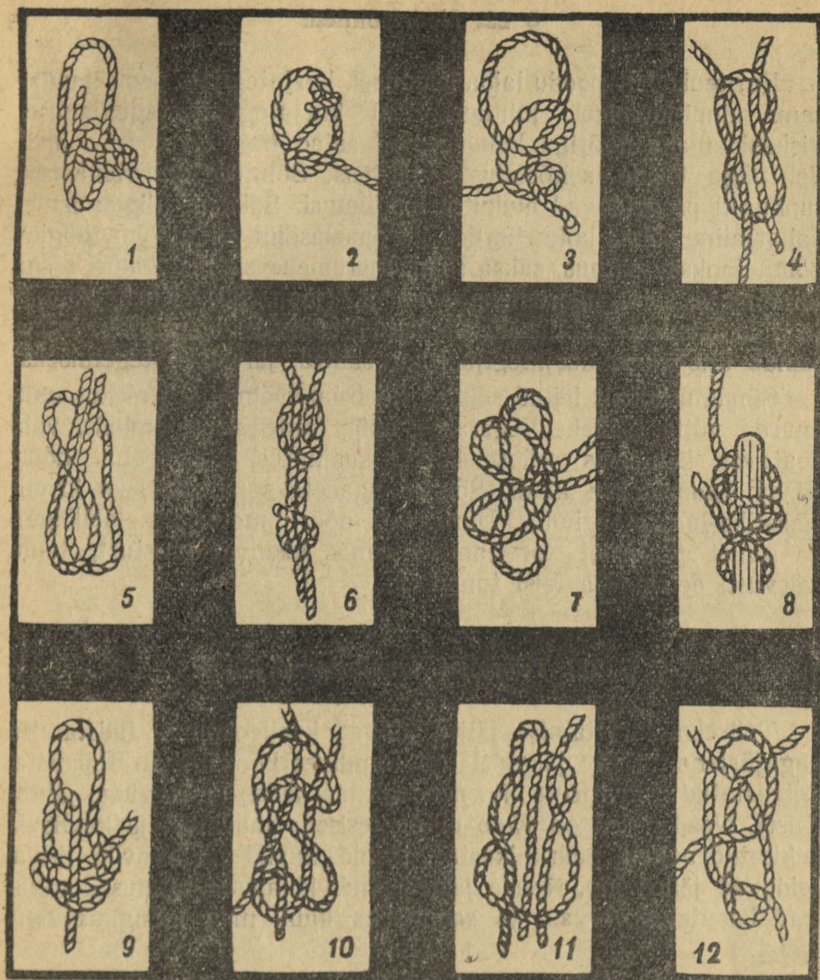
1) juuste ja karvade päritolu (kas need kuuluvad inimesele või loomale ja nimelt missugusele);

2) missugusel inimese kehaosal need juuksed või karvad kasvasid;

3) kas need juuksed või karvad on välja rebitud, välja kukkunud või lõigatud;

4) kellele nimelt kuuluvad antud juuksed või karvad.

Leitud juuste või karvade konkreetsele isikule kuulumist on ekspertiisi teel võimalik usaldatavalt kindlaks teha ainult võrreldavate juuste või karvade identsuse eitamisel (näiteks, kuriteokohalt leitud mustad juuksed ei kuulu kahtlusalusele, kelle juuksed on blondid). Teistel juhtudel saab ekspertiisi märkida ainult võrdlemiseks saadetud juuste sarnasust, aga mitte samasust, mis ka paljudel juhtudel võimaldab isiku identifitseerimist juuste järgi.

Joon. 20. Silmuste ja „professionaalsete sõlmede” sidumise näiteid: 1) sur-
nud silmus, 2) jooksev silmus, 3) meremehe sõlm, 4) lame kõiesõlm, 5) liug-
lev sõlm, 6) inglise meremehe sõlm, 7), 8) ja 9) tuletõrjuja sõlmed,
10) „bombrataki”-sõlm, 11) kolmekordne kardpaelasõlm ja 12) tavaline
vestlussõlm.

§ 22. Nööriõlmed.

Kuriteokohalt poodu laiba leidmisel, kurjategijate poolt kannatanu kinnisidumisel, juhtudel, kui kurjategijad tagaajamisel viskasid maha nööriaga kokkuseotud asjad jne., on nööri õlmedel väga tõsine asitõenduslik tähtsus. Õlmede individuaalsed tunnused peegeldavad elukutse harjumusi. Õlmede liigid: lame-daharjaline õlm, kolmekordne kardpaelasõlm, täägisõlm, liuglev õlm, jooksev silmus, saksa õlm, meremehe silmus, kaluri õlm, tuletõrjuja õlm, meremehe õlm jt. (joon. 20). Kuriteokohalt ja läbiotsimisel kahtlusaluselt leitud õlmede identifitseerimine annab ühe aluse kurjategija isiku suhtes. järeltõenduse tegemiseks.

Sündmuskohalt leitud õlmed tuleb lahtisõlmimata olekus asja juurde võtta. Selleks lõigatakse nööri mitte õlme kohalt, vaid teatavas kauguses sellest katki, kusjuures läbilõigatud nööri otsad õmmeldakse kinni. Õlmed saadetakse uurimiseks kriminalistika-laboratooriumi. Uuritakse nööri materjali, läbilõiget, ta senist praktilist tarvitamist, temas leiduvat mustust, tema värvust, defekte ja teisi tunnuseid.

§ 23. Tulirelva tarvitamise jäljed.

Tulirelva tarvitamise jäljed jäävad kuriteokohale tulistamise tagajärjena. Neil jälgedel on domineeriv tähtsus tapmiste, relvastatud röövimiste ja nendega sarnaste kuritegude jälitamisel. Need jäljed on väga mitmekesised: haavlitest ja kuulidest tekitatud augud, padrunikestad, tropid, kuulid või haavlid, relval leiduvad jäljed jne. Nende jälgede individuaalsed tunnused sõltuvad kasutatud relvast ja samuti ka kuuli ning laengu materjalist.

Relvad on: 1) pikarauaalsed (jahipüssid, väikesekaliibrilised vintpüssid, sõjapüssid) ja 2) lühikeserauallised (revolvrid, lõigatud rauaga püssid, püstolid).

Rauaõõnes vindi-sarnaste raua-lõigetega relvi nimetatakse vintraualisteks ja selliste lõigeteta relvi tasaseraualisteks relvadeks.

Vintraualisteks relvadeks on: sõjapüssid, revolvrid, püstolid (automaatsed), väikesekaliibrilised vintpüssid ja mõnikord ka

jahipüssid. Vintraua läbimisel jätavad vindi põhjad, mis esinevad sügavikena, kuulile kõrgemad kohad, kuna aga vindi harjad jätavad kuulile sügavikud. Rauaõone läbimoot määrab ka kaliibri. Kaliibreid mõõdetakse millimeetrites.

Vintrauaga relvade jaoks kasutatavad kuulid on mantliga (kogu kuuli pind on kaetud kestaga), poolmantliga (kuuli otsad on kestaga katmata) ja tinakuulid (ilma kestata).

Padrunikest, milles on sütik, püssirohi ja kuul või haavlid, omab asitõendina väga olulist tähtsust. Sageli jääb padrunikest kuriteokohale, säilitades endal tarvitatud tulirelva jälgi. Uurimis- ja jälituspraktika näitab, et vintrauaga tulirelvadest leiavad kurjategijate poolt kõige rohkem kasutamist lühikeseraualised tulirelvad — revolvr, automaatpüstolid ja lühikeseks lõigatud rauaga relvad.

Revolvritel on pöörlev kambrikestega trummel. Padrunid asetatakse kambrikestesse. Trummel mahutab 4—12 padrunit. Tühjaks tulistatud padrunite kestad võetakse välja ainult revolvri uuesti laadimise protsessis.

Kõige rohkem kasutatavad on järgmised revolvrise süsteemid: „Nagan“ (seitsmelasuline, kaliiber 7,62 mm, kuulid mantliga), suure läbilöögivõimega, „Buldog“ ja „Smith-Wesson“, mõlemad laetavad tinakuulidega, ja „Velodog“ — laetav mantelkuulidega.

Püstolid on automaatsed paljulasulised relvad. Tulistamisel heidetakse kestad relvast välja automaatselt, mis teatud tingimustes laseb tuvastada tulistamise kohta. Püstolite põhiiliidid on: „Korovin“ (TK) — seitsmelasuline, kaliiber 6,35 mm, standardpadrunid, „Tokarev“ (TT) — kaheksalasuline, kaliiber 7,62 mm, „Browning“ (mitmesuguse väljaaskeajaga) nr. 1 — kuuelasuline, kaliiber 6,35 mm, nr. 2 — seitsmelasuline, kaliiber 7,65 mm, nr. 3 — seitsmelasuline, kaliiber 9 mm, standardpadrunid; „Mauser“ — kümnelasuline ja seitsmelasuline, kaht liiki: sõjaväepüstol (suur) ja tsiviilpüstol (väike); „Parabellum“ — kaheksalasuline, kaliiber 9 mm; „Steier“ — kaliiber 6,35; 7,65 ja 9 mm, ning „Kolt“ — mitmes kaliibris, seitsme- ja kaheksalasuline, standardpadrunid.

Lõigatud rauaga relvad on lühendatud rauaga jahi- või sõjapüssid. Muus osas need relvad ei erine millegi poolest sõja- või jahipüssist.

Tasaserauaalised püssid on mitmesuguse kaliibriga (4—8—10—12—16—20—24—28—32 mm). Tasaseraualiste püsside laenguks kasutatakse harilikke ja jämedaid haavleid (kartetš). Haavleid on väga mitmesuguses suuruses ja neid valmistatakse vabrikutes ja ka käsitööstuses.

Püssid jagunevad nende laadimisviisi järgi eestlaetavaiks, mis laetakse relva suu kaudu varda abil, asetades kuulid või haavlid rauas kahe tropi vahele, ja tagantlaetavaiks, mis laetakse laengupoolsest otsast padrunitega.

Tulirelvast tulistamisel jäävad sündmuskohale mitmesugused asitõendid: haavlid, kuulid, kestad, tropid, sütikud, aga ka tähendatud relvade laengute toimet tekkinud jäljed — väga mitmesuguse iseloomuga augud põrandas, esemel, inimestel, loomadel, mitmesugused rikošettlaengute kriimustused jms.

Tulistatud kuuli järgi on sageli võimalik tuvastada tulistamiseks kasutatud relva liiki ja süsteemi. Järelduste tegemisel on aluseks relva erisugune kaliiber, erinevad rauaõõne lõiked ja lõppeks erinev kuuli raskus ja kuju. Lisaks sellele võivad relva rauaõõnes olla mitmesugused vabriku päritoluga või kulumisest tekkinud defektid (kestendus, rooste jm.).

Relva jäljed jäävad kestale (selle mütsikesele, sütikule jne.). Kestale jäänud jälgede, kesta kaliibri, kuju ja raskuse järgi on võimalik teha järeldusi kasutatud relva süsteemi ja liigi kohta.

Real juhtudel on sündmuskohal võimalik tuvastada kuuli lennusuunda ja lasu kaugust. Teades seda, võib teatud juhtudel kindlaks määrata tulistamise koha. Kahe kuuliaugu esinemisel (näit. kahekordsete akende klaasides), asetades ühte auku paberist torukese ja vaadates selle läbi, võib lasu suuna kindlaks määrata. Raskem on lasu suuna kindlaksmääramine ühe augu ja mingil esemel ühe jälje esinemisel. Kuuliaugu puudumisel ja ainult ühe jälje esinemise korral on enamikul juhtudel võimalu täpselt kindlaks määrata kuuli lennusuunda. Enamvähem täpselt on võimalik kindlaks määrata tulistamise kaugust, kui tulistamine toimus läheda maa pealt. Neil juhtudel võib lähedal asuvatel esemetel leiduda relvarauast väljapaiskunud põlenud

püssirohu saadusi (püssirohutahma, püssirohuterakesi). Nendel esemetel võib leiduda tahmumise, püssirohugaaside läbi kõrbe-
mise jälgi või põletamata püssirohuosakesi.

Sündmuskohalt kuuli leidmise korral tuleb seda hoolega vaadelda, et saada vastust põhilise küsimuse lahendamisel, nimelt, millisest relvast see on välja lastud. Relva liigi ja süsteemi tunnustena esinevad: kuuli vorm, kaliiber, kaal, vindijäljed (vintide arv, suund, laius ja sügavus), aga samuti ka vintide samm (nende ringlemise aste).

Tulistamise kohta võib real juhtudel tuletada väljaheidatud padrunikestade asukoha järgi. Automaatpüstolist tulistamisel heidetakse tulistatud kest välja, sõltuvalt relva süsteemist, kas üles ette, taha, vasakule või paremale. Järelikult, teades selle või teise püstoli süsteemi iseärasusi, võib sündmuskohalt leitud tulistatud kestade järgi kindlaks määrata tulistamise koha.

Kestade avastamisel ja nende vaatlemisel on suur tähtsus. Nende järgi võib sagedasti kindlaks määrata relva liiki ja süsteemi järgmiste tunnuste põhjal: kesta kuju, vabrikumärk, kaliiber, raskus, relva jäljed.

Sündmuskohal leiduvais esemeis avastatud kuulid ja haavlid tuleb neist välja võtta nii, et seejuures ei rikutaks väljavõetavat kuuli või haavlit. Laibas leiduvad kuulid võetakse välja kohtumeditiinilise eksperdi poolt. Sündmuskohal väljavõetud kuulid, haavlid, kestad jne. pakitakse asitõendite pakkimise eeskirjade järgi ja saadetakse kriminalistika-laboratooriumi. Sel puhul lahendab ekspertiis järgmised küsimused:

1) teeb kindlaks relva liigi leitud padrunikestade või kuulide järgi;

2) teeb kindlaks relva identsuse „kahtlustatava“ (näit. tapmises kahtlustatava juurest läbiotsimisel leitud) relva ja sündmuskohalt leitud väljatulistatud kestade järgi;

3) teeb kindlaks relva identsuse esitatud relva ja kuulide järgi;

4) teeb kindlaks kestade ja kuulide identsuse uurimiseks esitatud kestade ja kuulide järgi.

DOKUMENTIDE UURIMINE.

§ 24. Üldküsimused. § 25. Dokumentide materjali uurimine.
§ 26. Dokumendi kirja uurimine tehniliste võltsimiste puhul.
§ 27. Allkirja uurimine. § 28. Dokumentide kirja uurimise meetodid. § 29. Masinakirja uurimine. § 30. Materjali ettevalmistamine graafiliseks ekspertiisiks.

§ 24. Üldküsimused.

Dokumentidel asitõenditena on kuritegude avastamisel väga suur tähtsus. Seepärast ei tohi uurija jätta tähele panemata ühtki dokumenti, mis ühel või teisel viisil on seoses uuritava asjaga ja võib aidata selgitada kuriteos kahtlustatava ja kannatanu vahet (kirjad, päevikud jne.) või paljastada kahtlustatavat võltsimises (kviiitung, pass jne.). Kahtlase dokumendi materjali (paber, tint, lakk) uurimiseks või selle autori (käekiri) kindlakstegemiseks tuleb dokument anda ekspertiisi tegemiseks.

Dokumentide uurimisega seotud ekspertiisi nimetatakse graafiliseks ekspertiisiks.

Dokumente kui asitõendeid võib jagada kolme põhiliki:

1) dokument kui kuriteo toimepanemise vahend; siia kuuluvad kontrevolutsioonilised väljaastumised kirjalikus vormis; rahamärkide, väärtpaberite, passide ja tõendite järeletegemine; igasugused varade ja väärtuste riisumise eesmärgil toimepandud võltsimised; ähvardusi sisaldava, huligaanse, laimava ja muu kuriteolise sisuga anonüümkirjad;

2) dokument kui kuriteolise tegevuse varjamise vahend; sellesse liiki kuuluvad tapetu nimel kirjutatud kirjad enesetapmise kohta; teated antud paikkonnast lahkumise kohta, mis koostatud tapjate poolt ohvri nimel; asja segamiseks esitatud valeavaldused ja -kaebused, kuriteolist tegevust tõendavate paberite hävitamine, paljastavate sissekannete tindiplekkidega katmine jne.;

3) dokument kui vahend, mis võimaldab isiku identifitseerimist.

Erinevalt teistest asitõenditest on dokumentide iseärasuseks see, et neil säilivad ja peegelduvad nende autorite tegevuse tunnused.

Need individuaalsed tunnused seisnevad esiteks dokumendi materjalis, s. o. paberis, mida on mehhaaniliselt või keemiliselt puhastatud dokumendi teksti osaliseks muutmiseks või hävitamiseks, teise koosseisuga tindis, millega on sisse kirjutatud uus rida, võrreldes dokumendi ülejäänud tekstiosa koostamiseks kasutatud tindiga, ühel ja samal dokumendil leiduvais erinevais pliiatsijoontes, pitsatite ja templite värvuses jms. Teiseks, samad kirjutajale omased individuaalsed tunnused leiduvad ka kirjas (käekirjas), kui kurjategija käega võltsitakse dokumendis kogu tekst või osa sellest, joonistatakse allkiri, muudetakse kuupäev või arvude summa, kirjutatakse dokumendis juurde osa, mis selle esialgset mõtet muudab, tehakse juurde- ja vahelekirjutusi jm.

§ 25. Dokumentide materjalide uurimine.

Dokumentide võltsimise teostamise viisid on väga mitmekesised. Suurim vene ennerevolutsiooniaegne ekspert Burinski kirjutas selle kohta: „Iga uus juhtum on uus mõistatus, mille kallal tuleb pead murda. See on võltsija leidlikkuse ja osavuse alaline võitlus eksperti teadmiste, mõistuse ja talendiga.“ (Burinski, „Sudebnaja ekspertov“).

Sõltumata uurimise iseloomust või ükskõik missuguse võltsimise erilisest teostamise viisist, kas eksperti tähelepanu on pööratud ainult mõnele osale tekstist, allkirjale, kraapimisele või keemilisele söövitamisele, igal juhul peab ekspert oma tööd algama dokumendi vaatlemisega. Selleks otstarbeks toimetatakse dokumendi vaatlust kõigepealt palja silmaga ja seejärel kriminalistika-laboratooriumis kasutada oleva spetsiaalse optilise või muu aparatuuri abil.

Praegusaegne teaduslikul alusel seisev dokumentide uurimine nõuab spetsiaalseid, selleks kohaldatud fotoaparaate, mikroskoope, mikrofoto-kaamerat, uuritavate objektide ultraviolettkiirtega valgustamiseks elavhõbe-kvartslampi ja tervet rida teisi seadiseid. Mikroskoobi abil on võimalik avastada ka kõige vähemaid võltsimise tunnuseid, nagu näit. paljale silmale märkamatud, võltsitud allkirja joonistamiseks kasutatud ainete pisi-osal, kummiga hõõrumisel tekkinud muutused tindiga tõmmatud joone struktuuris, erinevused pliiatsijoonte ehituses jm. Ultra-

violett- ja infrapunaseid kiiri kasutatakse dokumendi materjali (paberi, tindi, pliiatsi) analüüsimiseks ja uurimiseks ja need võimaldavad selgitada mehhaanilisel või keemilisel teel eemaldatud teksti nähtamatuid osi. Fotografeerimise abil, kui valgustada fotografeeritavat eset teatava nurga all, on võimalik taastada juurdekirjutust sissevajutatud joontega valgel paberil. Fotografeerimine viltu vaatenurga all libiseva valguse juures tuvastab lõikuvate joonte reljeefi ja annab võimaluse dokumentidele juurde- ja vahelekirjutusi kindlaks teha. Valgusfiltrite ja fotograafilise värvijagamise kasutamine annab mittenähtavatest, nii keemilisel kui ka mehhaanilisel teel kõrvaldatud või tindi või värvilaikudega kaetud tekstidest küllalt selge kujutuse.

Seega kuulub iga kahtlusalune dokument kõigepealt kõige hoolikamale vaatlemisele. Vaatlusviisid on erinevad ja sõltuvad ülesannetest, mis on antud eksperdi lahendada.

Dokumendi vaatlust toimetatakse kas seda läbi valgustades, s. o. valgus juhatakse läbi dokumendi, või teistel juhtudel vaadeldes või valgustades seda teatava nurga all. Vaatlusega tuvastatakse, kas kahtlusalusel dokumendil on mõni allakleebitud osa, kas allkirjas on pliiatsiga ettevalmistuse ja seejärel tindiga ülekirjutamise jälgi. Söövitusjäljed on paberil tuntavad kollakate laikudena. Söövitusjäljed tulevad reljeefelt esile ultraviolettkiirtega valgustamisel mitmesuguse fluorestseerumise resultaadina. Tuleb märkida, et analüüsimine kvartslambi abil võimaldab reljeefelt üksteisest eraldada sääraseid objekte, mis väliselt näivad absoluutselt ühesugused.

Dokumendi materjalideks on paber, tint, grafiit, templite ja pitsatite värvained, kopeerimise jäljed ja mitmesugused mehhaanilised puhastused, plekkidega kaetud tekstid, põletatud dokumentide jäänused jne. Dokumentide materjalide uurimist teostatakse laboratoorsete meetoditega kohtukeemiku eriteadmiste rakendamise, spetsiaalsete optiliste uurimismeetodite kasutamise ja teaduslik-uurimusliku fotograafia võtete rakendamise teel, seega kasutades üldse kõiki viimaseid saavutusi teaduse ja tehnika alal, mis konkreetset juhul kriminalisti-eksperdi just huvitab.

Dokumendi materjalide peamised uurimisviisid on järgmised:

Paber. Paberi uurimine omandab suurima tähtsuse neil juhtudel, kui küsimus seisneb selles, kas võrreldavad dokumendid on koostatud ühel ja samal paberil või kas on kahtlusalune dokument sama sorti paberil nagu esitatud proovid.

Uuritavate paberilehtede identsuse määramiseks toimetatakse paberi võrdlev uurimine värvuse, tasetuse, paksuse, liimistatuse ja kiudude koosseisu suhtes. Paberi struktuur määratakse kindlaks mikroskoobilisel uurimisel, massi koosseis ja liimistatus keemiliste vahenditega, värvus — hajuva valguse abil. Paberi paksus mõõdetakse mikromeeter-kaliibri abil täpsusega kuni 0,01 mm uuritava paberilehe vahelepigistamise teel.

Tint ja pliiats. Kõige sagedamad küsimused seoses tindi uurimisega tulenevad vajadusest kindlaks teha, kas võrreldavad dokumendid või dokumendi osad on koostatud ühe ja sama tindiga, näit. tekst ja allkiri, kuupäev ja tekst, kas juurde- või vahelekirjutused ning parandused on tehtud samasuguse tindiga kui dokumendi põhitekst, millal on dokument koostatud.

Tarvidus säärase uurimiste teostamiseks tekib siis, kui tekib kahtlus, et dokumendi teksti osad on täidetud eri ajal, et esialgsele tekstile on ühe või teise isiku käega tehtud lisan-deid.

Tint ja templivärvid erinevad värvuselt ja koosseisult, seepärast arvestatakse nende võrdleval uurimisel eeskätt just neid tunnuseid. Uurimist toimetatakse keemilisel teel ja kopeerimisega, millega seoses võib osa tindijooni keemiliste reaktiivide mõjul muutuda. Seepärast on soovitatav enne keemiliste uurimis-meetodite rakendamist dokument fotografeerida ja rakendada võimalikult ka kõiki teisi uurimismeetodeid.

Pliiatsite uurimist teostatakse samuti keemilisel teel. Analüüsitakse pliiatsijoonte värvust ja keemilist koosseisu.

§ 26. Dokumendi kirja uurimine tehniliste võltsimiste puhul.

Kõige sagedamini ekspertiisi nõudvateks dokumentideks on need, millistes esineb järeletegemise eesmärgil tekstiosade või numbrite muutmisi, nende tahtlikku ülevalamist tindi või

värviga, ja lõppeks dokumendid, mille tekst on raskesti arusaadav ja kirjutatud esialgse sisu peale.

Uurimisele kuuluv tekstiosa võib olla kõrvaldatud mehaanilisel või keemilisel teel. Kui dokumendi juures ei ole märgata paberi pealispinna tugevat rikkumist, siis säilivad paberi sügavamais kihtides ikka sinna tunginud tindiosakesed või sule teraviku kriimustused. Neil juhtudel nõndanimetatud nähtamatu tekst avastatakse fotografeerimisega ja vastava suurendamisega.

Mittenähtav tekst ilmutatakse keemiliste vahendite abil ja samuti ka selliste lihtsate vahenditega, nagu näit. dokumendi triikimisel kuuma triikrauaga. Keemilisel teel söövitatud tekst ei säili ja ta ei ole palja silmaga eraldatav, kuid söövitusjäljed jäävad paberile kollaste varjunditena. Fotografeerimise rakendamisel muutub nõrk kujutis tugevamaks.

Hõõrdunud ja halvasti eraldatavaist pliiatsijoontest koosnev kiri taastatakse samuti fotografeerimisega. Samal teel selgitatakse ka tekst, mis on jäänud kirjutamiseks kasutatud paberi all olevale puhtale paberile pliiatsi surve tõttu.

Vahele- ja juurdekirjutuste uurimisel, millised on hilisema päritoluga kui dokumendi algtekst, tuleb peale tindi jms. uurimise anda suur tähtsus nende lisandite paigutamisele dokumendil. Sageli rikuvad need vahelekirjutused teksti jaotuse paberil, sõnade tiheduse ja nende vahed. Vahele- ja juurdekirjutused on sõltuvad dokumendile jäänud ruumist. See pärast torkavad silma juurdekirjutuste puhul kokkusurutud tähed, sõnade lühendamised jms., mida uuritava dokumendi põhitekstis ei esine. Vahele- ja juurdekirjutusi tuntakse ka selle järgi, et kui peale põhiteksti koostamist ja enne vahelekirjutuste tegemist oli dokument kokku murtud, siis paberi kokkumurdmise kohtades on tint hiljem tehtud juurde- ja vahelekirjutuste kohal laiali valgunud, sest paberi kokkumurdmise kohas on rikutud tema kiudu ja liimistatust.

Raiskamistega, riisumistega jne. seoses olevais asjades püüab süüdistatav sageli varjata teda paljastavate dokumentide teksti. Sel otstarbel valab ta selliste dokumentide mõned osad tindiga üle. Ühenduses sellega kerkib ülesanne selgitada tindiplekiga kaetud dokumendiosa tekst. See saavutatakse samuti fotograafia rakendamisega.

§ 27. Allkirja uurimine.

Dokumentide ekspertiis esinevad kõige sagedamate ekspertiisobjektidena allkirjad. Nende uurimisel tulevad tavaliselt lahendamisele järgmised põhilised küsimused:

- 1) kas antud isiku allkiri on õige või võltsitud;
- 2) kes kahtlusalustest isikutest on kirjutanud uurimisel oleva allkirja;

- 3) kas kahtlusalusel dokumendil leiduv allkiri ei ole mitte üle kantud teiselt dokumendilt õige allkirja järgi kopeerimise teel.

Tuleb märkida, et allkirjade ekspertiis on teksti ekspertiisist real juhtudel märksa raskem ja vähem usaldatavam. See raskus seletub graafilise materjali vähesusega, eriti veel siis, kui uuritav allkiri koosneb vaid mõnest üksikust tähest ja suletõmbest. Seepärast on uurija ülesandeks võimalikult suuremal määral muretseda materjali, mille alusel määratakse allkirja autor, ja eriti kriitiliselt suhtuda ekspertiisi resultaatidesse.

§ 28. Dokumentide kirja uurimise meetodid.

Varaseima suuna sel alal andis kalligraafiline ekspertiis, mis kogu käekirja uurimise suunas võrreldavate käekirjade sarnasuse või mittesarnasuse tuvastamisele.

Kalligraafid taotlesid leida uuritavais dokumentides ainult välist tähtede sarnasust. On loomulik, et ainult välist sarnasust taga ajades sattusid eksperdid jämedamaisse vigadesse.

Ekspertideks-kalligraafideks olid peamiselt joonistamisõpetajad, pangaametnikud, trükiladujad, kes tegutsesid ainult praktilise kogemuse järgi ilma ühegi teadusliku võtte ja meetodita.

Kirjeldav meetod (Bertillon) seisneb selles, et uurija toob käekirjast välja selle tüüpilised elemendid, tema iseärasused (eritunnused). Eritunnuste kirjeldajad rajavad oma järeldused uuritava dokumendi autori suhtes käekirjades rea ühesuguste tunnuste esinemisele.

Toimetades kahtlusaluses dokumendis leiduva käekirja võrdlemist selle dokumendi koostamises kahtlustatavalt isikult võetud käekirjaprooviga, püüab ekspert kirjeldava meetodi rakendamisel leida ühesuguseid või vastukäivaid tunnuseid ühesugustes sõna-

des. Seejuures ei võta ta arvesse juhuslikke tunnuseid, vaid ainult neid, mis tihti esinevad ja on seega antud isiku suhtes alatised.

See meetod ei ole vastuvõetav, kuna ta rajab ekspertiisi ebaõigesti mingisugustele kunstlikult väljamõeldud käekirja tüüpilistele elementidele ja eemaldub sellega täielikult asja tuumast.

Grafomeetriline meetod (Locard) taotleb asendada uurija subjektiivseid muljeid käekirja üksikute elementide mõõtmisega. See meetod ühtib oma olemuselt kirjeldava meetodiga ja on seega samuti vastuvõetav.

Grafoloogiline meetod (Lombroso) rajaneb sellele, et käekiri nagu peegeldaks kogu kirjutaja isiksust ja et ta on seega organismi sünnipärane, muutumatu ja individuaalne funktsioon. See meetod on meile vastuvõetav samuti kui antropoloogilise koolkonna õpetus kriminaalõiguses, mille järgi isiku kuritegevus on temale sünnipärane, ja missugusest õpetusest ka kõnesolev meetod on tuletatud.

Kodanliku suuna ekspertide metodoloogiline viga seisneb selles, et nad uurivad käekirja ainult lähtudes selle muutumatuse seisukohast, ja uurimisobjektiks ei ole kiri tervikuna kui terviklik inimese mõtteprotsess (kirja sisu) ja käeliikumise järg paberil kirjamärkide kujul (käekiri).

Nõukogude kriminalistika meetod seisneb kirja analüüsimises nii käekirja kui ka dokumendi sisu järgi, sõltuvalt kirja otstarbest, stiilist, koostamisviisist jne. Seepärast peab kirja uurimine seisnema käekirja, stiili, ortograafiliste vigade, dokumendi sisu ja tema koostamise otstarbe üksikasjalises tundmaõppimises. Seejuures on tingimata vajalik uuritavate asjaolude tundmine. Kõiki neid elemente peab uurima kui orgaanilise terviku — kirja osasid.

Neist kirja uurimise meetodeist peavad lähtuma graafilisele ekspertiisile esitatavad nõuded.

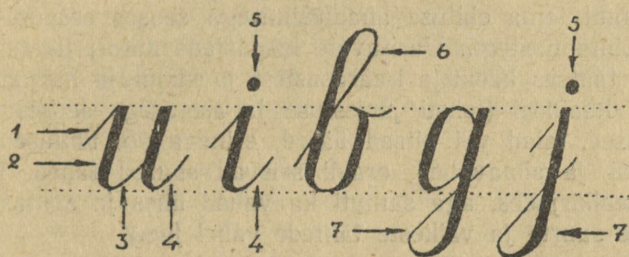
Graafilise ekspertiisi arvamuse hindamisel peavad uurija ja kohtunik kontrollima, kas kirja uurimist on teostatud kõigi ülal esitatud elementide järgi ja kas seejuures on rakendatud kõige täiuslikumaid uurimismeetodeid.

Kirja uurimise põhielemendid. Dokumendi uurimist teostanud eksperdi arvamuse mõistmiseks ja graafilise eks-

pertiisi tulemuste õigeks hindamiseks peavad uurija ja kohtunik omama ettekujutust kirja tunnustest ja ka teadma kõige sagedamini eksperptide arvamustes tarvitatavoid termineid.

Jooned, millest tähed koosnevad, jagatakse alg-, põhi-, ühendavateks ja lõppjoonteks. Eristatakse veel reapealseid ja reaalseid jooni (joon. 21)¹.

Käekirja väljatöötatus. Käekirja väljatöötatuse aste määratakse sõltuvalt sellest, kuivõrd uuritava käekirja autor valdab kirjatehnikat, kirjutamise kiirust, kuivõrd kiri sisaldab sundimatu, vabalt voolava käekirja omadusi, milles tähed on

Joon. 21. Tähtede osad. Jooned: 1) algjoon, 2) põhijoon, 3) ühendav joon, 4) lõppjoon, 5) lisajoon, 6) reapealne joon, 7) reaalne joon (prof. Potapov).

hästi ühendatud. Kirja väljatöötatus omandatakse suure kirjutamispraktikaga ja kestva treeninguga.

Käekirja suund. Käte liikumise suund tähtede, sõnade, fraaside moodustamisel iseloomustab kirjutaja harjumust.

Liikumise järgi reaajoone suhtes on käekiri sirge, tõusev, alanev, nõgus, kumer, looklev, lainetav.

Käekirja hajuvus on kõrvuseisvates tähtedes, terves sõnas ja terves fraasis või reas esinevate kirja põhijoonete pikkuse ja laiuse suhe. Sõltuvalt sellest suhtest võib käekiri olla lai või kokku surutud.

Käekirja pingsus on kirjutaja võime katkestamatu käelligutusega moodustada teatud arv tähti ühes sõnas.

Käekirja kallakus on reaajoone ja tähe püst- või kallaku asendiga moodustatud nurk. Võltsitud dokumentide puhul on harilik nähtus käekirja kallakuse muutmine. Kuid

¹ Käekirja tunnused on toodud A. I. Võšinski toimetatud õpiku „Kriminalistika” järgi.

paljudel isikutel on käekirja kallakus harjumuses ja neil juhtudel ulatusliku teksti võltsimisel on tavaline kallakus, vaatamata selle muutmistele, ikkagi kindlakstehtav ja see on üheks isiku identifitseerimise vahendiks.

Käekirja rõhk on käekirja üks kõige individuaalsemaid, kuigi teatud määral varjatud iseärasusi. Sule surve sõltub tervest reast põhjustest: kirjutaja poolt kirjutamisvahendi hoidmisest, sulelõhe iseloomust (terav sulg, rondoosulg jne.) jne. Olenevalt mitmesugusest survest sulele on jooned jämedad või peened.

Käekirjast rääkides oleks ebaõige piirduda käekirja uurimisel ainult tema ehituse analüüsimisega seoses eespool-tähendatud põhitunnustega. Uuritavate käekirjade autori tuvastamisel on suur tähtsus käekirja iseärasustest ja kirjutaja harjumustest tingitud detailidel (teksti järjestuse ja asetusega seoses olevad harjumused, laiad või kitsad ääred, erineva või ühtlase suurusga rea- ja sõnavahed, eraldi seisvad suured tähed, tähtede vahed pealkirjades, aga samuti ka vahed ühes ja samas sõnas esinevate suurte ja väikeste tähtede vahel jne.).

Stiil. Kirja kohtulikul uurimisel omavad suurt tähtsust kirja stiil ja viis oma mõtete kirjapanemisel. Nende küsimuste analüüs moodustab dokumentide kriminalistliku uurimise lahutamatu osa.

Stiil on individuaalne. See tähendab, et iga inimene väljendab oma mõtted kirjas erinevalt teisest isikust. Inimestel võib olla stiilis palju ühist, kuid väljendusviisis on neil rida omapärasusi ja detaile, mis võimaldavad eraldada sarnaseina näivaid, kuid tegelikult mitte identseid stiile.

Uuritava dokumendi sisu võib sageli juhatada õigele teele uurimise suunamisel. Dokumendi sisu, kui seda ei ole muudetud teksti osalise kõrvaldamise teel, tõendab esmajärjekorras teatavaid asjaolusid, s. o. räägib faktidest.

Dokumentide kriminalistlikul uurimisel ei saa jätta kahe silma vahele neid kirjutaja mõtteid, mis paberil on fikseeritud, jätta tähele panemata dokumendi otstarvet, s. o. milleks antud dokument on määratud.

Raske on enesele ette kujutada näiteks anonüümkirja uurimist ja selle järgi autori tuvastamist, kui meie seejuures ei tutvu kirja sisuga, nende motiividega, millest juhendus ta autor, kui meie ei selgita endale selle kirja tekkimise põhjust. Kirja

sisu annab meile sageli võimaluse otsustada miljöö üle, milles kiri on koostatud, ja näiteks enesetapja poolt enne surma kirjutatud kirjas seletab see ka uurijale kirjas esineva ridade ebaühtluse, tähtede vahelejätmise sõnades jms.

Kirja sisu annab sageli võimaluse teha järeldusi nende tingimuste kohta, millistes dokument koostati, samuti motiivide üle, millest juhindus uuritava dokumendi autor, — sellel kõigel on kriminalistile väga suur tähtsus.

Kirja sisust selgub sageli ka ta otstarve. Sõltuvalt dokumendi otstarbest võib järeldada, kelle huvides on dokumendi võltsimine toimunud, kes kasutab ära selle võltsimise ja lõpuks ka, kes võib olla antud võltsitud dokumendi koostaja.

Sugugi mitte vähema tähtsusega ei ole kirja uurimisel kõigi uuritavate asjaolude teadmine, mis on seoses toimetatava graafilise uurimisega.

Kirja uurimisel tuleb samuti suur tähtsus anda mitmesugustele dokumendis esinevatele vigadele. Vead on säärased kirja tunnused, mis kaugeltki ei esine sagedase nähtusena, mis pärast nad annavad kirjale tõeliselt individuaalse iseloomu. Vead võivad olla juhuslikud, kui sõnas üks või teine täht vahele jäetakse või mõni täht asendatakse teisega, mille tulemusena sõna mõte moondub. Sellised vead võivad tingitud olla kirjutaja tähelepanematusel või isiku närvikkusest kirjutamise hetkel või ta puudulikust keskendumisest, näiteks liigväsimumuse tõttu.

Dokumentide uurimisel ei saa rajada järeldusi ainult käekirjade mitmesuguste tunnuste vaatlusele, mis on omased uuritava dokumendi autorile, vaid on vajalik seejuures pöörata ka kõige tõsisemat tähelepanu dokumendi sisule.

§ 29. Masinakirja uurimine.

Masinakirjas koostatud dokumentide uurimisel seisneb ekspertiisi ülesanne tavaliselt järgmiste küsimuste lahendamises:

- 1) kas uuritav dokument on kirjutatud antud kirjutusmasinaga;
- 2) kas võrreldavad dokumendid on kirjutatud ühel ja samal masinal;
- 3) kes kirjutas antud masinal uurimisaluse teksti;
- 4) missugusel ajaperioodil on antud tekst masinal kirjutatud.

Peale selle võib ekspertiisi teostamisel tekkida vajadus juurdekirjutatud lisandite, arvude ja ridade uurimiseks, mis muudavad dokumendi sisu ja otstarvet. Ka seegi uurimine seisneb tavaliselt eeltähendatud küsimuste lahendamises.

Kirjutusmasina kirja uurimisel tuleb kõigepealt tegemist teha masina süsteemi ja tüübi kindlaksmääramisega. Selleks peavad uurijal olema andmed enam levinud kirjutusmasinate süsteemide kohta, et kirja vaatlemisel oleks võimalik kindlaks teha, missuguse süsteemiga masinal on uuritav tekst kirjutatud („Underwood“, „Remington“, „Smith-Premier“, „Erika“, „Adler“, „Continental“, „Leningrad“ ja teised).

Kirjutusmasinate kiri, eriti vanemal tüüpidel, erineb märgatavalt üksteisest tähtede suuruse, üksikute täheosade omavahealise suhte ja nende joonise poolest. Nende tunnuste järgi on eriliste raskusteta võimalik tuvastada masina tüüpi, süsteemi ja ühe süsteemi erinevate tüüpide ja väljalasete kirju.

Praegusel ajal toimub laialdane kirjutusmasinate standardiseerimine, mis loomulikult raskendab kirjutusmasina süsteemi kindlaksmääramist. See raskenemine suureneb ka kirja standardiseerimisega, sest viimasel ajal ei valmistata kirju mitte enam masina valmistamiskohas, vaid sellekohastes erivabrikutes, millised täidavad tellimusi ühe ja sama kirja peale mitme masinasüsteemi ja -tüübi jaoks. Kuid kirjutusmasinate kirjade uurimisel tuleb lähtuda sellest, et iga masinat kasutatakse erinevais ekspluatatsiooni- ja hooldustingimustes, et ta töötamise tagajärjel kulub, teda remonditakse, mille tulemusena tekib igal masinal ikka rohkem ja rohkem individuaalseid tunnuseid.

§ 30. Materjali ettevalmistamine graafiliseks ekspertiisiks.

Materjali ettevalmistamisel graafiliseks ekspertiisiks on väga suur tähtsus. Ekspertide uurimise efektiivsus sõltub suurel määral uurimiseks saadud dokumentide materjalist.

Graafilisele ekspertiisile antud küsimuste õige ja täisväärtusliku lahendamise üheks põhiliseks eeltingimuseks on õigesti ja tarvilikul määral kogutud materjali olemasolu.

Sagedased dokumentide rikkumise juhud, mis tihtipeale on toimunud uurijate eneste käega, peavad kohustama igat uurimistaotlejat kohtuala töötajat uuritavate dokumentidega kõige ettevaat-

likumaks ja täpsemaks ümberkäimiseks. Ei ole haruldaseks nähtuseks, et isegi vilunud uurijad kriipsutavad kahtlase allkirja enne materjali ekspertiisiks saatmist mitmekordselt värvilise pliiatsiga alla, piiravad selle ringiga, suunavad sellele nooled jms.

Materjali graafiliseks ekspertiisiks saatja peab kõige hoolikamalt hoidma kahtluselust dokumenti. Igasugune dokumendi määrimine võib kahjustavalt mõjuda graafilise uurimise tulemustele. Dokumendile ei tohi teha auke ega seda läbi õmmelda. Ühelgi juhul ei tohi kahtluselust dokumenti õmmelda toimikusse, sest ekspertiisiks tuleb see sealt välja võtta, ja igasugune dokumendi nõelumine ja lahtivõtmine soodustab selle kulumist. Ei ole soovitatav ka dokumenti otstarbetult kokku murda, sest iga murdejoon võib tihtipeale suuresti raskendada asjas väga tähtsa küsimuse lahendamist.

Ühelgi juhul ei tohi dokumenti puudutada pliiatsiga, sulega või mingi terava esemega, mis jätavad paberi pinnale jälgi. Igasugused kõrvalised jooned kahtluselust dokumendil võivad eksperdi uurimisel juhtida valele teele või vähemalt otstarbetult pikendada ekspertiisiks vajalikku tööaega. Selge on, et uurija ei tohi teha uuritavale dokumendile oma käega mingisuguseid allakriipsutusi ega selle äärtele või ridade vahele märkmeid, samuti ka mitte mingisuguseid ringe või noolekesi. Ekspertiisimisele kuuluvaid dokumente tuleb võimalikult vähe käega puudutada.

Katkirebitud dokumendid tuleb ekspertiisiks esitada samas olekus ja neid ei tohi ühelgi juhul kleepida mingile alusele, sest alus takistab dokumendi vaatlemist tagaküljelt, ja liim takistab dokumendi uurimist üldse.

Uurimisele kuuluvad dokumendid tuleb hoida kokkukeeramata kujul eri ümbrikes, mille suurus vastab dokumendi suurusele. Juhul, kui dokument on liiga suur ja see varem oli juba kokku keeratud, siis võib teda kokku keerata, aga ainult vana murdejoont mööda. Vanad ja katkised dokumendid tuleb asetada kahe klaasplaadi vahele, mille ääred kantitakse paberiga; seejuures on võimalik dokumendi lugemine, kuid viimane on ühtlasi kaitstud puudutamise eest.

Ümbriku eesküljele märgitakse, missugust dokumenti selles hoitakse. Selle nõude silmaspidamine on eriti oluline neil juhtu-

del, kui ekspertiisiks saadetakse palju objekte. Dokumentide loend aitab eksperti dokumentide liigitamisel ja võimaldab seega temale lahendamiseks antud küsimuste kiiremat tundmaõppimist.

Dokumente, mida saadetakse võrdlevaks uurimiseks kahtlus-
aluste dokumentide autorite tuvastamise otstarbel, on kahte liiki.

1) Kahtlus- alused või kahtlased dokumendid. Nende dokumentide mitmekesisuse tõttu on võimatu anda seda liiki dokumentide purgivat loendit. Siia kuuluvad anonüümkirjad, rahadokumentidel leiduvad võltsitud allkirjad, fiktiivarved, võltsitud teatised, tunnistused jne.

2) Käekirjaproovid, mis on võetud isikuilt, kelle suhtes on uurijal kahtlus nende kahtlus- aluste dokumentide koostamises.

Võrdlevaks uurimiseks vajalikkude käekirjaproovide õigel valikul on oluline tähtsus. Uurija peab proovimaterjalina valima säärased dokumendid, mis koostamisaja järgi kuuluvad sellesse ajavahemikku, mil on koostatud kahtlus- alune dokument.

Patoloogiliste tunnuste esinemisel kirjas, nagu värisemine mõnede skleroosiliikide puhul, alkoholi mõjul, närvilise haigestumise korral jne., on kasulik saada antud isiku käekirjaproovid aja kohta enne tema haigestumist ja haiguse protsessis, kuid enne kahtlus- aluse dokumendi koostamisaega.

Käekirjaproovide kogumisel tuleb uurijal silmas pidada, et mida enam on kogutud uurimiseks vajalikku materjali, seda enam võimalusi on eksperdil anda tõsikindlat arvamust.

Suur tähtsus on ka dokumendi iseloomul, tema otstarbel ja sisul. Omavahel võrrelda tuleb vaid võrreldavaid suurus- i: kirja tuleb võrrelda kirjaga, arvet analoogilise arvega jne. Proovi- materjali valikul on soovitatav silmas pidada, et selle paberi formaat, lineering jm. vastaksid kahtlus- alusele dokumendile, kuna paberi formaat avaldab mõju tähtede suurusele, teksti paigutusele, ärte vormile jne.

Kui kahtlus- alune dokument on koostatud pliiatsiga, siis tuleb ka proovid koguda pliiatsikirjas. Igaüks on kogenud, et pliiatsiga kirjutatud kiri erineb sulega kirjutatud kirjast. Kuid ka sulega kirjutatud kiri on erinev, olenevalt kirjutaja poolt kasutatud sulest. On soovitatav, et uurija näitaks eksperdile, milliste sulgedega on proovid koostatud.

Suurt tähtsust omavad ka olukord ja asend, milles kahtlus-

alune dokument ja proovikirjad on koostatud. Seepärast on vajalik, et proovikiri oleks võetud samas asendis, milles on koostatud kahtlusalune dokument, muidugi juhul, kui see uurijale on teada. Näiteks akreditiivil leiduv kahtlusalune allkiri on kirjutatud seistes kassapidaja aknakese juures. Sel juhul on soovitatav võtta kahtlustatavalt käekirjaproov samas asendis, s. o. seistes, ja seejärel juba tavalises asendis laua ääres istudes. Tuleb silmas pidada, et käekirja muutmist põhjustavad paljud tegurid. Seepärast tuleb uurijal isik, kellelt ta võtab proovikirja, asetada säärasesse olukorda ja asendisse, mis vältiks mittetähtliku käekirja muutmise võimaluse.

Iga proovikiri olgu uurija poolt kinnitatud ja õigeaks tunnistatud. Selle nõude täitmata jätmine võib eksperdi viia ekslikule järeldusele. Nii võrdles ühes asjas, kus objektid olid uurija poolt kinnitamata, ekspert kahte proovikirja, mis olid ühe ja sama isiku poolt kirjutatud, jättes uurimata kahtlusaluse dokumendi.

Dokumendi koostamises kahtlustatava isiku mittekaheldavad käekirjaproovid võivad olla vabad käekirjaproovid ja dikteerimisel saadud käekirjaproovid. Kummagi prooviliigi kogumiseks on eri reeglid.

Vabade käekirjaproovide all mõeldakse dokumente, mis on kahtlusaluse poolt koostatud temale tavalistes tingimustes enne konkreetse asja algatamist, kui kahtlusalune ei võinud eeldada, et tema poolt koostatavaid dokumente kasutatakse uurimismaterjalina. Siia kuuluvad teenistustingimustes koostatud dokumendid, erakirjavahetus, päevikud jm. Seda liiki proovide kogumisest rääkisime eespool, kus viitasime vajadusele, et proovimaterjal vastaks oma koostamise aja poolest kahtlusaluse dokumendi koostamisajale.

Dikteerimisel saadud käekirjaproovid koostatakse uurija kabinetis uurija diktaadi järgi. Dikteerimisel ei öelda kirjutajale kirjavahemärke ega sõnade lõppe. Kui kirjutaja küsib, kuidas üks või teine sõna tuleb kirjutada, siis peab olema vastus: „Kirjutage nii, nagu teie tavaliselt kirjutate.“ Dikteerida tuleb aeglaselt, selgelt ja arusaadavalt, ilma iga-suguse üksikute sõnade rõhutamiseta. Ainult selliseil tingimustel kirjutab kirjutaja nii, nagu see on temale omane. Proovi-

kirja kirjutajale antav paber, tint, sulg jm. peab olema kahtlusalusel dokumendile vastav.

On soovitatav lasta kahtlusalusel esialgu anda kirjalik seletus mõnes asja kohta käivas küsimuses. Seejärel tuleb temale dikteerida tekst, kus esineksid sõnad ja fraasid, mis on sarnased kahtlusalusel dokumendi sõnade ja fraasidega ning alles selle järel tuleb dikteerida kogu kahtlusalusel dokumendi tekst. Kui see on liiga pikk, tuleb dikteerida mõned laused algusest, mõni rida keskelt ja dokumendi lõpp.

Kui kirjutaja tahtlikult maalib aeglaselt tähti, neid muutes, siis tuleb dikteerimise tempot suurendada, et kirjutaja tähelepanu oleks kontsentreeritud dikteeritava teksti üleskirjutamisele ja ta ei saaks mõelda käekirja muutmisele.

Allkirjaproovid võetakse igaüks eri lehel.

Kui kahtlusalusel dokument on koostatud vasaku käega, siis tuleb peale näidatud proovide võtta veel ka vasaku käega kirjutatud proovid. Kui uuritav dokument on koostatud pooltrükikirjas, siis tuleb ka proovimaterjal muretseda selles kirjas.

Iga dikteerimisel võetud käekirjaproov peab olema kinnitatud kirjutaja allkirjaga ja tõestatud teksti dikteerinud uurija allkirjaga.

Masinakirjaproovide kogumisel peab uurija arvestama rida põhinõudeid, nimelt:

- 1) Proovikirjad peavad olema võimalikult suurema sisumahuga, kuna see annab rohkem võimalusi antud masina kirja iseärasuste ja erisuste kindlakstegemiseks.

- 2) Dikteerimise teel proovide kogumisel kuulub iga proov tõestamisele ja sellele tuleb juurde märkida, missugusel masinal (näidata täpselt) tekst kirjutati, kelle poolt ja millal (aasta ja kuupäev).

- 3) Dikteerimise teel kogutav proovimaterjal tuleb lasta kahtlusalusel endal kirjutada ja ei tohi seda tööd lasta teha kvalifitseeritud masinakirjutajal.

- 4) Proovid tuleb võtta sama liiki paberil (igal paberiliigil on erinev võime trükivärvi endasse imeda), samas formaadis ja sama lineerimisviisiga, nagu see on kahtlusalusel dokumendil. Lint ja kopeerpaber peavad olema sama värvust ja samas

kulumise astmes, nagu see oli kahtlusaluse dokumendi koostamisel.

5) Peale selle tuleb võtta kahtlusalusest dokumendist täielik ärakiri. Ärakiri peab olema identne (ühesugused ääred, vahed, ühesugune märkide arv real, ridade arv leheküljel, samad vead, mis kahtlusaluses dokumendis, jms.).

6) Proove tuleb koguda ka aja kohta, mis vastavad kahtlusaluse dokumendi arvatavale või teadaolevale koostamisajale, vastasel korral ei saa arvestada neid moonutusi, mis on tingitud vahepealsest masina kulumisest või remondist.

7) Eraldi paberile on vajalik ära trükkida kogu masina tähestik, nii suured kui ka väikesed tähed, märgid ja arvud.

8) Samaaegselt tuleb selgitada, kas masinat on peale kahtlusaluse dokumendi koostamist remonditud ja milles see remont seisnes.

Materjali ekspertiisiks ette valmistades peab uurija ekspertdile saadetavas saatekirjas ära tähendama kõik need asjaolud, mis võivad omada tähtsust ekspertiisi teel lahendatavate küsimuste otsustamisel. Peale selle tuleb teatada kõik andmed isiku kohta, kelle käekirja uuritakse, väikese ankeedi vormis, milles on näidatud: 1) perekonna-, ees- ja isanimi, 2) vanus, 3) sotsiaalne seisund, 4) rahvus, 5) emakeel ja missuguseid teisi keeli valdab, 6) haridus, 7) elukutse, 8) tervislik seisund, eriti, kas kannatab närvihaiguste all, 9) missuguse käega kirjutab. Ankeet peab olema lisatud kogutud materjali juurde ja peab olema täidetud selle isiku käega, kes on kirjutanud dikteerimise järgi kirjalproovid.

IV peatükk.

KOHTUFOTOGRAAFIA¹.

§ 31. Lühiteatmeid fotograafiast. § 32. Kohtufotograafia.

§ 31. Lühiteatmeid fotograafiast².

Fotograafia on teadus viiside kohta, kuidas saada valguskiirte ja fotoaparaadi abil mitmesuguseist esemest täiesti täpseid kujutisi valgustundlikule pinnale.

¹ Esitatavad teatmed kohtufotograafia kohta eeldavad kuulajate eelteadmisi üldises fotograafias.

² Esitatakse lühendatult prof. Potapovi teose „Sudebnaja fotografija” järgi.

Esemete kujutuse valgustundlikule pinnale ülekandmine läbib järjekorras mitut töötlemisstaadiumi: a) fotografeerimine, b) negatiivprotsess ja c) positiivprotsess.

Fotografeerimine seisneb valguskiirte abil objekti kujutise saamises. See kujutis kinnistub fotoplaadi valgustundlikule pinnale. Valguskiired fotoplaadi, -filmi või -paberi valgustundlikule kihile sattudes kutsuvad selles esile muutuse. Selles esialgses protsessis kujunebki fotokujutis.

Seetõttu, et muutus valgustundlikus aines on tekitatud ainult valguskiirte poolt, on fotograafiline kujutis selles staadiumis mittenähtav (käesoleva õpiku lühidus ei võimalda esitada fotografeerimise tehnikat).

Negatiivprotsessi sihiks on mittenähtava kujutise nähtavaks muutmine. Selleks töödeldakse fotograafiline plaat või film spetsiaalses lahuses — ilmutajas — ümber. Ilmutaja toimele saame fotoplaadi või -filmi valgustundlikul ainel fotografeeritud eseme nähtava kujutise.

Peale selle, kui ilmutajaga on kujutis kõigis detailides nähtavale toodud, töödeldakse see ümber fikseeriva lahusega (kinnitajaga).

Negatiivprotsessi staadiumis fotoplaadile tekkinud kujutist iseloomustab see, et sellel valgete ja mustade varjundite paigutus on vastupidine sellele, mis esineb tegelikkuses fotografeeritaval esemel, s. o. valge värvus või varjund on kujutatud mustana või tumedana ning vastupidi. Peale selle on kujutis antud plaadil ümberpööratud kujul, s. t. pildistatud objekti parem pool on kujutatud vasakul ja vasem pool — paremal.

Sellist kujutist, mis on vastupidine valguse edasiandmises (valge ja musta värvuse suhtes) ning fotografeeritud esemest parema ja vasema poole paigutuses plaadil, nimetatakse negatiiviks.

Positiivprotsessiks nimetatakse fotograafilist kujutist, mis on valmistatud negatiivsest kujutisest, millel musta ja valge varjundi, valgustatud ja valgustamata osade ning kujutise paigutus fotoülesvõttel vastab kõigiti fotografeeritud objektile.

Positiivi valmistamise viisid on erinevad ja sõltuvad fotomaterjali omadustest. Positiivsed kujutised võivad olla valmista-

tud broomhõbe- ja aristotüüpseil pabereil, fotoplaatidel ja -filmidel.

Fotograafiline protsess loetakse lõpuleviiduks fotoülesvõtte (positiivse kujutise) saamisega.

§ 32. Kohtufotograafia.

Kohtufotograafia on eranditult rakendatav kõigis kriminaal- ja tsiviilprotsesside osades. Seda rakendatakse kahel kujul: 1) operatiivse ja 2) uurimusliku kohtufotograafiana.

1) Operatiivse kohtufotograafia ülesanne seisneb absoluutselt täpsete kujutiste saamises mitmesuguseist esemetest nende üleandmise teel fotogrammidele sel kujul, nagu neid näeb meie silm. See kohtufotograafia liik leiab rakendamist peamiselt kuriteokoha, sissemurdmise objektide (tulekindlad kapid, seifid, sissemurtud ukse, seinad ja teised tõkked), kuriteojälgede (vereplekid, jalajäljed, transpordivahendite jäljed, sõrmejäljed, mitmesugused relvad jms.), tulekahjupiltide, mitmesuguste asitõendite jms. fotografeerimisel.

Mitmesuguste objektide fotografeerimisel rakendatavate võtete ja viiside järgi jaguneb operatiivne kohtufotograafia reaks harudeks ja nimelt: signaleetiline, meetriline, mõõtkavaliine, reproduktsooniline, projektsiooniline ja detektiiv-fotograafia.

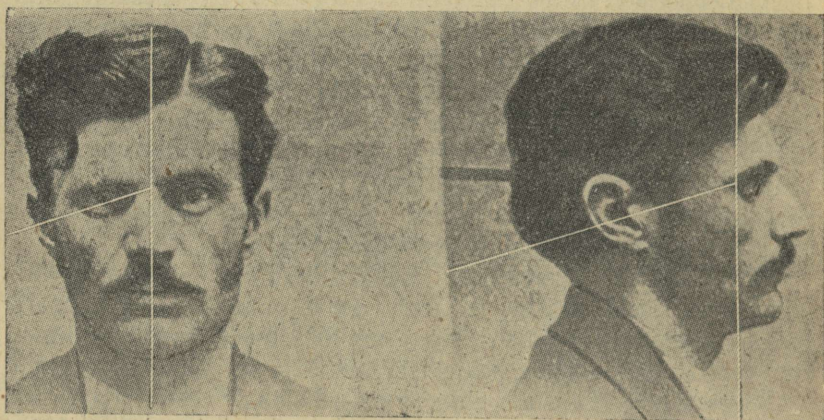
Signaleetilise ehk tunnuseid edasiandva fotograafia otstarbeks on kurjategijate identifitseerimise ja kriminaalregistratsiooni sihil nende portreede fotografeerimine. Signaleetiline fotograafia annab fotoülesvõttel kurjategija näo ja annab ühtlasi edasi kõik need tunnused, mis on esitatud isikukirjelduses identifitseerimistunnustena (joon. 22).

Fotografeerimist toimetatakse ilma retušeerimiseta, profiilis (parem pool) ja en face 1/7 loomulikust suurusest, rinnapildina ja peakatteta, et oleks nähtavad otsaesise kontuur, juuste kuju ja paigutus, kõrva kuju ja teised tunnused. Pildistamisel kogupikkuses tehakse see 1/19 loomulikust suurusest. Signaleetilist fotografeerimist toimetatakse selleks eriliselt sisustatud ateljees „Bertillon'i“ süsteemi aparaadiga. Fotografeeritav asetatakse peahoidjaga varustatud spetsiaalsele toolile. Tema nägu valgustatakse 40° nurga all vasakult ning eest. Kujutis saadakse en face ja profiilis.

Analoogiliselt teostatakse ka laipade signaleetilist fotografeerimist nende identifitseerimiseks fotokaardi järgi.

Meetriline ehk mõõteline fotograafia on kõige enam rakendatav kuriteokoha pildistamisel. Loomulikult ei saa kvalifitseeritud uurija poolt koostatud ka kõige täpsem kuriteokoha vaatlusprotokoll edasi anda antud sündmuskoha olukorra detaile.

Hoopis teised tulemused saadakse meetrilise fotograafia kasutamisel, mille ülesvõtted võimaldavad tuvastada esemete mõõtmeid ja nende kaugust üksteisest.

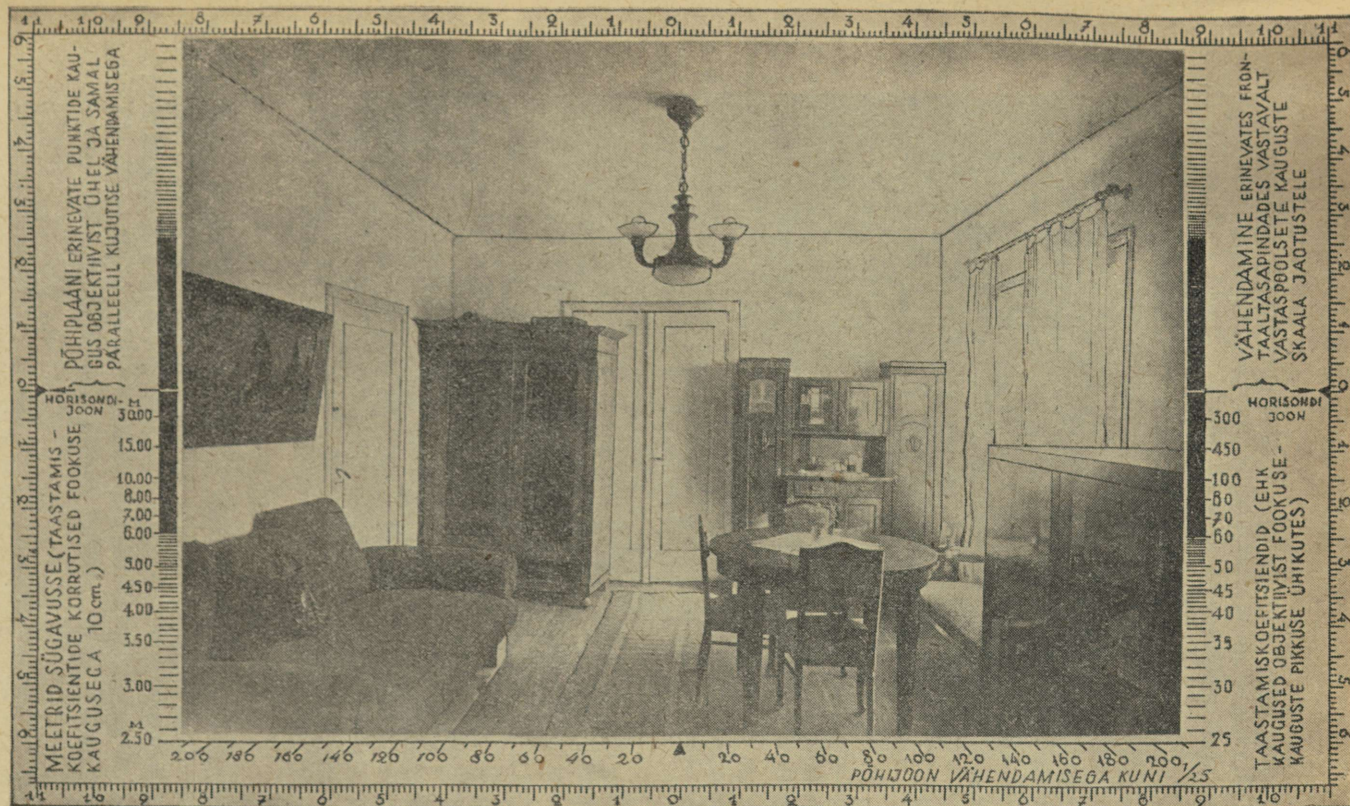

Joon. 22. Signaleetilise fotokaardi näidis.

Meetriliseks fotografeerimiseks kasutatakse Bertillon'i süsteemi fotoaparaati ja samuti tema poolt soovitatud valmis fotogrammeetrilisi blankette meetriliste fotoülesvõtete kleepimiseks (joon. 23).

Blanketil leiduva erilise skaala jaotiste järgi on võimalik veatult välja arvutada ülesvõttel kujutatud esemete mõõtmeid. Meetrilise fotoülesvõtte järgi on võimalik joonistada sündmuskoha plaan, täpselt kindlaks määrata antud eseme asukoht, välja arvutada üksikute esemete vahekaugus jne.

Mõõtkaviline ehk maastaabiline fotograafia. Et oleks võimalik otsustada üksikult fotografeeritava objekti, näit. jalajälje, püstoli, murdmisriista jne., suuruse üle,

Joon. 23. Blankett meetrilise fotoülevõttega.

selleks fotografeeritakse üheaegselt eseme pildistamisega ka mõõtkava (sentimeeterjaotistega paberjoonlaud), mis on selleks asetatud pildistatava objekti kõrvale, ühele tasapinnale sellega.

Joon. 24. Mõõtkavaline fotografeerimine.

Sääraselt saadud ülesvõte võimaldab saada täpse ettekujutuse ülesvõttel kujutatud eseme suurusest. Mõõtkavalisel fotografeerimisel asetatakse fotoaparaat nii, et fotoaparaadi mattklaasi pind oleks paralleelne fotografeeritava objekti pinnaga. Mõõtkava joonlaua jaotised peavad olema täpsed (joon. 24).

Reproduktsiooniline fotograafia teostab joon-reproduktsiooni, dokumentide, vereplekkide, sõrmejälgede jms. fotografeerimist.

Põhinõudeks reproduktsiooniliste ülesvõtete tegemisel on, et lamedate esemete fotografeerimisel (dokumendid, sõrmejäljed, vereplekid jms.) peab ekraan, millele need esemed on kinnitatud, olema fotoplaadiga paralleelne. Fotoaparaadi ja ekraani õiget seisu kontrollitakse fotoaparaadi mattklaasi abil, millel õige asendi puhul saadakse objekti kõigi osade terav kujutis. Reproduktsioonilisel fotografeerimisel peab kogu ekraani pind olema ühtlaselt valgustatud.

Projektsioonilise fotograafia ülesandeks on kujutiste suurendamine negatiivilt, andes neile suurendatud ja seega ühtlasi ülevaatlikuma kuju. Reproduktsioonilise fotograafia abil suurendatud asitõendite ja sündmuskoha üksikute detailide ülesvõtteid tarvitatakse sagedasti asitõendite demonstreerimiseks kohtus, millega antakse sündmuskoha pildi üksikasjad, millel on asjas oluline tähtsus ja mis üldise mõõtkavalise või mõne teise sündmuskoha fotografeerimise viisi juures lähevad kaduma.

Detektiiv-fotograafia. Varjatud, salajane fotografeerimine võimaldab kurjategijale märkamatuks teda pildistada kas kuriteo toimimise momendil, kaaslaste ringis, tema poolt riisitud esemete realiseerimisel, jne.

Kurjategijast temale märkamatuks saadud ülesvõtted omandavad väga tõsise tõendi tähtsuse, mis paljastavad kurjategijat. Detektiiv-fotoaparaadile antakse mingisuguse tavalise, igapäevase eseme välimus, millel ei ole midagi ühist fotoaparaadiga (portfell, daamikäekott, album, binokkel, kell jne.). Detektiiv-fotoaparaat tehakse võimalikult väikesemõõduline, kuid tingimata tugeva valgusjõuga objektiiviga, et oleks võimalik momentpildistus.

Detektiiv-fotograafiat rakendatakse kõige sagedamini aktiivse otsimise sihil.

2) Uurimusliku kohtufotograafia ülesandeks on objektide juures silmale sageli nähtamatute üksikute detailide tuvastamine ja uurimine.

See kohtufotograafia liik on rakendatav mitmesugustel kohtufotograafilistel ekspertiisidel, peamiselt dokumentide uurimise alal (kirja nähtamatu teksti tuvastamine, järelejoonestamise tunnuste avastamine, mitmesuguste allkirjavõltsimiste tuvastamine jms.), jalajälgedes, sõrmejälgedes, kuriteovahendites esinevate identifitseerimistunnuste uurimine jne.

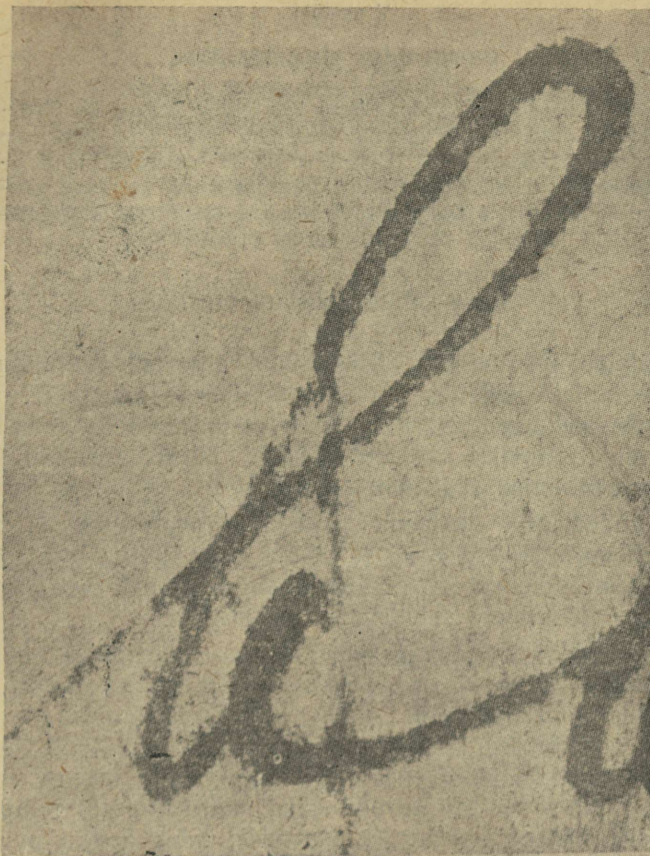
Kuritegude avastamisel omab ülisuurt tähtsust uurimuslik kohtufotograafia. Nii näiteks kirjutatu mitterahuldavad jäljed, hoolikalt väljakraabitud või tindiga tahtlikult ülevalatud kohad, väljapestud verejäljed, tahm tumedal riidel jms. avastatakse nende pildistamisel infrapunastes või ultraviolettkiirtes või valgusejagamise meetodi abil. Tindiga ülevalatud või tindiga hoolikalt läbikriipsutatud kirjutatud või trükitud tekst muutub paljudel juhtudel nähtavaks fotografeerimisel infrapunastes kiirtes. Täpselt samuti muutub nähtavaks ka esialgne tekst, mis on teisega kaetud.

Tindiga kirjutatud teksti täielik eemaldamine keemilisel teel on sedavõrd meisterlik, et dokumendile ei jää kirjutatust vähimatki jälge. Vähe sellest, eemaldatud teksti asemele on kirjutatud uus tekst, mis esimesel silmapilgul ei ärata mingit kahtlust. Kui dokumenti valgustatakse ultraviolettkiirtega ja fotografeeritakse, siis tuleb fotol selgesti esile esialgne kõrvaldatud tekst.

Fotografeerimiseks ultraviolettkiirtes kasutatakse spetsiaalset kvartsobjektiivi, mis hoiab kinni nähtavad ja laseb läbi mitterahuldavad kiired. Mitterahuldavate kiirte valgusallikas on Wudt'i elavhõbe-kvartslamp.

Infrapunastes kiirtes fotografeerimiseks kasutatakse tavalist fotokaamerat spetsiaalsete valgusfiltritega, mis lasevad läbi ainult infrapunaseid kiiri, ja erilisi plaate.

Asitõendite ekspertiisi puhul tekib real juhtudel vajadus ühe või teise objekti struktuurse ehituse uurimiseks, mis ei ole teostatav varustamata silmaga. Sellesse uurimisliiki kuuluvad verekristallide, juukselõikepindade, grafiidi, puu, paberi kokkumurdekohas tindi laialivalgumise, paberi koreduse jms. uurimine (joon. 25).

Joon. 25. Tindi laialivalgumine paberi murdekohas.

Fotografeerimine toimub mikroobjektiivi abil mikrofotograafilisel teel. Mikrofotoaparaat koosneb spetsiaalsest laia tuubiga mikroskoobist ja statiivil liikuvast fotokaamerast.

Eeluurimise plaanistamine.

§ 33. Üldküsimused. § 34. Plaani koostamise aeg. § 35. Versioonide koostamine. § 36. Selgitamisele kuuluvate küsimuste kindlaksmääramine. § 37. Uurimisvõtete ja -meetodite kindlaksmääramine. § 38. Uurimistoimingute järjekord ja nende tähtsused. § 39. Plaani koostamise tehnika. § 40. Plaani korrigeerimine. § 41. Asjade grupi plaanistamine.

§ 33. Üldküsimused.

Uurimine on ühtne protsess, kus üks toiming tuleb teisest. Tõendite avastamise ja uurimise kõrge kvaliteet, mis on vajalikuks eelduseks kuriteo ja kurjategija selgitamisel, on ainult siis võimalik, kui on tagatud uurimisprotsessi terviklus, s. o. uurimise sihikindel suunamine.

Et kõrvaldada süsteemi puudumist uurimises ja siduda üksikuid uurimistoiminguid tervikuks, et lühima aja jooksul ning vähima töökulu juures saavutada parimaid tagajärgi, selleks on vajalik osata eeluurimist plaanistada.

Kodanlikud kriminalistid said küll aru eeluurimise plaanistamise tähtsusest, kuid nad püüdsid välja töötada sellist üldist kuritegude uurimisplaani, mille kasutamisel oleks võimalik ükskõik missuguse kuriteo avastamine. Loomulikult lõppesid kõik sellelaadsed katsed ebaõnnestumisega, sest niisuguse üldise plaani raamesse ei saa suruda kõiki mitmekesiseid juhtusid ja asjaolusid, millega kuritegude uurimisel tuleb kokku puutuda.

Iga asja uurimisel on omad iseärasused, mispärast ka iga asja uurimise plaan peab olema individuaalne.

Eeluurimisplaani põhiülesanne seisneb selles, et asja konkreetsete materjalide alusel ning lähtudes selle iseärasustest oleks võimalik:

1) õigesti määrata eeluurimise suunda ja kindlustada kõigi tõenäoliste versioonide kõige efektiivsemat uurimist;

2) õigeaegselt kindlaks määrata kontrollimisele kuuluvate tähtsamate küsimuste ring;

3) välja töötada meetodid, mille abil oleks tagatud suurim efektiivsus uurimisele kuuluvate küsimuste kontrollimisel ning

kindlaks määrata uurimistoimingute iseloom, mille abil see ülesanne teostatakse;

4) välja töötada uurimistoimingute teostamise järjekord;

5) kindlaks määrata uurimistoimingute teostamise aeg.

Eeluurimisplaani teostamise edu sõltub suurel määral ta õigeaegsest koostamisest ja paindlikkusest plaani teostamisel, s. o. temasse kantavate muudatuste õigeaegsusest.

§ 34. Plaani koostamise aeg.

Enneaegne eeluurimisplaani koostamine võib viia selleni, et uurija, olles teadmatuses asja reast tähtsaist tehjoludest, määrab ebaõigesti eeluurimise suuna ja selle tagajärjel ei hoolitse tähtsamate eeluurimistoimingute õigeaegse teostamise eest. Teisest küljest võib ka hilinemine plaani koostamisel viia tõsistele puudustele uurimises. Süsteemi ja õige suuna puudumisel eeluurimises võib uurimisel avastamata jääda terve rida olulisi asjaolusid. Seepärast on tähtis õigesti määrata moment, millal tuleb asuda plaani koostamisele. Loomulikult ei saa kõigi juhtude kohta ette öelda, millal uurija peab asuma plaani koostamisele. See küsimus lahendatakse sõltuvalt konkreetse asja tehjoludest. Uurija peab vaid mõistma plaani koostamise õigeaegsuse tähtsust ja silmas pidama seda, et ta asub plaani koostamisele viivitamata peale tarvilike andmete saamist.

Uurijal olevad andmed tuleb lugeda küllaldasteks plaani koostamisele asumiseks, kui:

1) nende järgi on võimalik kindlaks määrata kuriteo juriidilist koosseisu või konstrueerida mitut põhjendatud versiooni, mille uurimine võimaldab selle küsimuse lahendamist;

2) need andmed võimaldavad püstitada põhiküsimusi, mille selgitamisel on asja suhtes oluline tähtsus;

3) uurija korralduses olevad materjalid võimaldavad temal kindlaks määrata meetodid ja viisid selgitamisele kuuluvate küsimuste lahendamiseks.

Üksikjuhtudel on sellised andmed juba uurija poolt asja oma menetlusse võtmise momendil olemas. Kõige sagedamini esineb see majanduslike ja ametialaste kuritegude juures, millised üldreeglina algatatakse revideerimismaterjalide, kontrol-

limise jne. põhjal. Nendes materjalides on sageli näidatud ka kurjategija isik, kuriteo toimepanemisel kasutatud võtted ja asjas esinevate tõendite allikad. Neil juhtudel tuleb eeluurimise plaan koostada viivitamata peale materjalidega tutvumist.

Asudes selliste kuritegude uurimisele, kus esialgne materjal sisaldab ainult andmeid kuriteo toimepanemise fakti kohta, peab uurija enne plaani koostamisele asumist koguma selleks veel vajalikku materjali. Näiteks teatatakse uurijale, et N. tänava maja nr. 6 pööningult on leitud inimese laip, kes on surmatud lasuga kuklasse. Selline teadaanne on küllaldane eeluurimise algatamiseks. Aga enne plaani koostamisele asumist peab uurija toimetama kuriteokoha vaatluse ja, kui vajalik, küsitlema ka tunnistajaid ning alles peale selle, kui kogutud materjali ulatus vastab eespool-esitatud nõudeile, asuma eeluurimisplaani koostamisele.

§ 35. Versioonide koostamine.

Versiooni all mõistetakse asjas olevatel materjalidel põhjendavat uurija oletust uuritava kuriteo iseloomu ja motiivide kohta, millistel on kuritegu toime pandud, ning ka kuritegu toime panna võinud isikute kohta.

Kuriteo tagajärgi iseloomustavate tunnuste alusel on sageli väga raske kas või umbkaudugi kindlaks määrata kuriteo juriidilist kvalifikatsiooni ja selle toimepanemise motiive, või koguni kuritegu toime panna võinud isikute ringi kohta järeldust teha. Nii näiteks sai uurija teate, et N. teesal on olnud väga raskete tagajärgedega rongiõnnetus. Sõitnud sündmuskohale, leidis uurija seal purunenud rongi koosseisu, purustatud tee ja muud rongiõnnetuse tagajärjed.

Uurija tuvastas, et rongiõnnetuse põhjuseks oli asjaolu, et rongi liikumise ajal tuli piduripakul ära mutter, mille tagajärjel piduripakk kukkus vaguni rataste alla ja põhjustas ühe vaguni rööbastelt mahalibisemise. Mutter põrus lahti põhjusel, et ta polnud korralikult kinnitatud. Sündmuse iseloomu ja rongiõnnetuse asjaolude järgi ei saa teha järeldust ei kuriteo kvalifikatsiooni ega ka selle kohta, kas siin üldse esineb kuriteo koosseis. Mutter võis lahti põruda põhjusel, et vaguni

remontimistöokoja töölised lohakuse tõttu ei kinnitanud seda plindiga. See võis lahti pöruda põhjusel, et mingisuguste tehniliste tegurite tõttu kukkus plint teel ära. Plint võis välja kukkuda ja mutri lahtipörumine toimuda ka seepärast, et vagunitehases oli tehtud konstruktsiooniline viga piduriklotside üksikosade valmistamisel. Lõppeks võis plint olla ka tahtlikult jäetud kohale asetamata või tahtlikult välja võetud, et esile kutsuda rongiõnnetust. Uuriija on kohustatud asja uurimisel kontrollima kõiki neid oletusi (versioone) ja neist põhjendamatud kõrvale heites tuvastama tõe.

Kontrollinud antud juhul kõiki mainitud versioone, tuvastas uurija, et teatud remondipunktis remonditud vagunite piduriklotside väljakukkumise faktid olid süstemaatilised ja selle põhjuseks oli mutrite plintidega kinnitamata jätmine. Pärast kõigi rongiõnnetuste asjaolude võrdlemist jõudis uurija järeldusele, et nad on ühtivad ning esile kutsutud ühtede ja samade põhjuste läbi. Tuvastanud vagunite numbrid, mille piduriklotsi mutrid olid lahti pörunud, tegi uurija kindlaks ka neid vaguneid remontinud tööliste nimed. Sel teel tuvastas uurija, et piduriklotse jätsid plintidega kinnitamata alati ühed ja samad isikud. Edasise uurimisega tehti kindlaks, et raudteeõnnetused organiseeriti nende isikute poolt tahtlikult.

Uuriija on kohustatud hoolikalt analüüsima temal kasutada olevat materjali ja üksikuid fakte vastandades otsima neis ühtelangemisi ja vasturääkivusi, koostama nende alusel versioonid, mille järgi peab uurimine toimuma.

Versioonide koostamisel on vajalik silmas pidada, et materjalidega põhjendatud tõenäolise versiooni koostamata jätmine on niisama kahjulik kui alusetute versioonide koostamine. Jätnud tähele panemata ühe versioonidest, võib uurija eeluurimist toimetada vales suunas ja lasta sellega kogu eeluurimise nurjuda. Teisest küljest, koostades põhjendamatuid versioone, läheb uurija samuti seda teed, mis viib tõest kaugele. Seepärast peab iga versioon olema põhjalikult läbi mõeldud ja asja materjalidega põhjendatud.

Neil juhtudel, kui tekib terve rida uurimisele kuuluvaid versioone, on otstarbekohane neid ühel ajal kontrollida. Kui asja keerukuse tõttu see ei ole võimalik, siis tuleb esmajärje-

korras kontrollida enam tõenäolikke versioone ja versioone, mille tõestamine avastab kõige ohtlikuma kuriteo.

Seega on versioonide väljatöötamine plaani koostamise alguseks.

§ 36. Selgitamisele kuuluvate küsimuste kindlaksmääramine.

Peale eeluurimise suuna määramise, kui on koostatud uurimisele kuuluv versioon või versioonid, on vajalik formuleerida küsimused, mis kuuluvad iga versiooni igakülgse uurimise otsustarbel lahendamisele.

Nii näiteks, uurides eespool-kirjeldatud raudteeõnnetust, koostab uurija, selleks et kontrollida versiooni, kas raudteeõnnetus ei ole organiseeritud tahtlikult, järgmised küsimused:

1) välja selgitada, kas N. raudteel esinesid 1939. a. jooksul raudteeõnnetuse juhud, mis tekkisid piduripaku väljalangemise tagajärjel;

2) kui raudteeõnnetused esinesid, siis uurida materjale, mis neid avariisid iseloomustasid;

3) tuvastada vagunite numbrid, mille piduripakkude mutrid teel lahti põrusid;

4) tuvastada, kus ja millal remonditi ning kes remontis neid vaguneid jne.

Uurimisele kuuluvate küsimuste täielik ja õige kindlaksmääramine soodustab eeluurimise edukust. Seepärast on uurija kohustatud põhjalikult tutvuma asja materjalidega, need läbi mõtlema ning kontrollima, kas kõik küsimused on püstitatud ja kas nende küsimuste väljaselgitamine tagab üksikute versioonide põhjalikku kontrollimist, ning ühes sellega ka — kas kõikide küsimuste kogum võimaldab asjas tõe tuvastamist ja kurjategija avastamist.

Seega on plaani koostamisel teiseks etapiks kontrollimisele kuuluvate küsimuste kindlaksmääramine.

§ 37. Uurimisvõtete ja -meetodite kindlaksmääramine.

Peale lahendamisele kuuluvate küsimuste loendi koostamise on tingimata tarvilik koostada nende küsimuste lahendamiseks vajalike uurimistoimingute loend. Samuti on vajalik koostada nende uurimistoimingute teostamisel kasutatavate võtete ja meetodite loend.

Nii näiteks, otsustanud kontrollida, kas varem oli N. raudteel uuritava raudteeõnnetusega sarnaseid raudteeõnnetusi, kavatseb uurija läbi viia järgmised uurimistoimingud:

1) hankida raudteeliikluse julgeoleku pearevidendilt andmeid raudteeõnnetuste kohta;

2) läbi vaadata 1939. a. esinenud raudteeõnnetuste asjad ja koostada vaatlusprotokoll nende asjade kohta;

3) koostada MOS (registratsioon kuriteoliste võtete järgi) süsteemis analoogiliste raudteeõnnetuste vormelid, välja selgitada neid iseloomustavate tunnuste kokkusattumine, jne.

Seega määratakse kindlaks iga lahendamisele kuuluva küsimuse kohta toimingud, mis on vajalikud antud küsimuse ammutavaks lahendamiseks.

Määrates kindlaks toimingud, mille teostamine on vajalik antud asjas tähtsate asjaolude selgitamiseks, peab uurija silmas pidama, et eeluurimise kvaliteet sõltub üksikute asjaolude uurimise täielikkusest ja põhjalikkusest. Seepärast on uurija kohustatud ühe või teise asjaolu kontrollimisel, ühede või teiste andmete kogumisel kasutama mitmesuguseid meetodeid. Nii näiteks kui ühte ja sama, konkreetset asjas tähtsat asjaolu on võimalik kontrollida: a) tunnistajate ülekuulamise, b) dokumentide vaatluse ja c) ekspertiisi toimetamise teel, siis peab uurija püüdma kasutada võimalikult kõiki neid kontrollimise viise.

§ 38. Uurimistoimingute järjekord ja nende tähtjad.

Plaanis tähendatud küsimuste kontrollimise järjekord ja sellele vastav uurimistoimingute järjekord samuti mõjustavad eeluurimise kvaliteeti. Sageli põhjustab ühe isiku enneaegne ülekuulamine seda, et hiljem teise isiku juures toimetatav läbiotsimine jääb tulemusteta, kuna läbiotsitavat on juba hoiatatud

sellega, et uurija on sattunud õigele teele ja läbiotsimine on vältimatu. Ebaõiges järjekorras teostatud vahistamiste tulemuksiks võib olla see, et kõige ohtlikum kurjategija peidab end. Seepärast on plaani üheks põhilisemaks ülesandeks uurimistoimingute õige järjekorra kindlaksmääramine.

Uurija peab plaani koostamisel lahendama küsimuse, mis-sugused tagajärjed on antud uurimistoimingu teostamisel, millises seoses on see teiste toimingutega, millist neist toiminguid on otstarbekohane esimesena teostada.

Uurimise kvaliteet ja efektiivsus sõltuvad teatud määral ka eeluurimise tempost. Lubamatud on suured vaheajad üksikute uurimistoimingute vahel ning uurimistoimingute venitamine. Seepärast on eeluurimisplaani koostamisel ja kõigi võimaluste arvestamisel tingimata vajalik näidata ka kas või orienteeruvalt üksikute uurimistoimingute teostamise tähtpäevad.

§ 39. Plaanistamistehnika.

Plaanistamistehnikast sõltub teatud määral kõigi ülaliseloomustatud plaani koostisosade väljatöötamise edukus.

Plaan koostamise kergendamiseks on otstarbekohane kasutada järgnevat materjalide paigutuse skeemi:

Uurimisele kuuluv versioon	Kontrollimisele kuuluvad küsimused	Uurimistoimingud	Uurimistoimingu teostamise kuupäev	Märkused

Endastmõistetavalt ei ole sellel plaani materjalide jaotamise skeemil midagi ühist kodanlike kriminalistide poolt väljatöötatud „universaalse” uurimisplaaniga. Säärase „universaalse” plaani täielik kõlbmatus on tingitud sellest, et uurimisele kuuluvad küsimused ja uurimismeetod koostatakse juba ette ja neil ei ole mingit seost konkreetse asja materjalidega. Antud korral ei räägi meie mingisugusest alalisest kõigi asjade jaoks määra-

tud või konkreetsete asjade grupi plaanist, vaid ainult sellest, kuidas on kõige parem paigutada individuaalse plaani materjale. Sellise plaani põhiliseks omapärasuseks on iga konkreetse asja materjalidest tulenev plaani individuaalsus.

§ 40. Plaani korrigeerimine.

Plaani koostamisega alles algab tõeline eeluurimise plaanistamine. Et eeluurimise plaanistus oleks edukas, ei tohi uurija plaani täita mehhaaniliselt, vaid ta peab süstemaatiliselt kontrollima plaani reaalsust ja viima sellesse vajalikud muudatused. Teatud tingimustel peab ta isegi loobuma esialgsest plaanist ja koostama uue.

Uurija peab kontrollima plaani reaalsust ja õigsust peale iga uurimistoimingu, mis tingib vähegi olulist muutust uurimiskäigus. Olenevalt uurimise suuna ja meetodite muutmist nõudvate uute asjaolude ilmnemisest tuleb ka plaani korrigeerida, täiendada ja muuta.

Üldise plaani koostamise kõrval on real juhtudel otstarbekohane koostada ka üksikute uurimistoimingute, nagu ülekuulamiste, läbiotsimiste jne. plaan.

§ 41. Asjade grupi plaanistamine.

Tavaliselt on ühe uurija menetluses üheaegselt mitu eeluurimisasja, mille kallal ta peab üheaegselt töötama. Seepärast peab uurija üksikute asjade plaanistamise kõrval oskama plaanistada oma tööd ka terves reas uurimismenetlustes nn. koondplaani koostamise teel.

Säärast plaan-graafikut on otstarbekohane koostada järgmise vormi järgi:

Järjek. nr.	Toimiku nr.	Lühike asja sisu	Asjaalgata- mise aeg	Asja menet- lusse võt- mise aeg	1. päev	2. päev
					Teostamisele kuu- luvate toimingute loend	

Niisugusesse plaani sisse võttes kõik menetluses olevad asjad ja arvestades olevaid võimalusi, koostab uurija igas asjas vajalike uurimistoimingute teostamise lähema viis- või kümnepäevaku tööplaani.

Seesuguse plaani koostamine annab uurijale võimaluse tööaja ühtlaseks koormamiseks. Sellise plaaniga välditakse eeluurimise venitamine, kuna tihtipeale uurija, töötades ühe või kahe asja kallal, jätab teised asjad kõrvale.

VI peatükk.

SÜNDMUSKOHA VAATLUS.

§ 42. Vaatluse tähtsus ja siht. § 43. Vaatluse toimepanemise aeg. § 44. Ettevalmistus vaatluseks. § 45. Esimesed toimingud sündmuskohal. § 46. Vaatluse toimetamine. § 47. Vaatlusprotokolli koostamine. § 48. Sündmuskoha plaani koostamine. § 49. Fotograafiline ülesvõte. § 50. Asitõendite eri liikide vaatlus.

§ 42. Vaatluse tähtsus ja siht.

Sündmuskoha vaatlus koosneb toimingute kogumist, mida teostatakse sündmuskoha olukorra uurimiseks, kuriteo selgitamiseks vajalike asitõendite otsimiseks kuriteokohalt ja kurjategija isiku selgitamist ning paljastamist soodustavate andmete kogumiseks.

Sündmuskoha vaatlus on üheks tähtsaimaks, efektiivseimaks ja sagedamini rakendatavaks tõendite saamise vahendiks.

Nõukogude kriminaalprotsessi koodeksites on otseselt säti- tud, et vaatlusprotokoll on asjas tõendiks (VNFSV KrPK § 58 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid). Andes sellele tõendite liigile erilise tähtsuse sätib nõukogude seadus ammutavalt vaatlusprotokolli vormistamise protsessuaalse korra.

Vaatlust toimetab uurija või prokurör manukate juuresolekul. Kui, olenevalt vaatluse objektist, on nõutavad eriteadmised vaatluse toimetamiseks, siis kutsutakse vaatlusest osa võtma ekspersedid.

Praktika näitab, et ilma kuriteokoha vaatlust toimetamata või selle toimetamisel mittevastaval viisil, ei ole mõeldav terve rea kuritegude edukas uurimine. Nii näiteks, kui võtta avastamata tapmistest arvuks 100, siis selgub, et 10% asjades ei ole kuriteokoha vaatlust üldse toimetatud, 42% asjades on kuriteokoha vaatlus toimetatud peale seda, kui sündmuskoha olukord oli muutunud, ja 29% asjades on vaatlus toimetatud mitterahuldavalt. Need andmed on saadud rohkearvuliste sellelaadiliste asjade tundmaõppimisest, mida tõendavad ka teised andmed, et just eespool-tähendatud uurimise puudused on selle kategooria asjade uurimise nurjumise üheks peamiseks põhjuseks.

Peaaegu kõigis NSVL prokuratuuri käskkirjades, juhendites, meetodilistes kirjades, mis käsitlevad uurimise kvaliteeti, leidub tähelepanujuhtimisi sündmuskoha vaatluse erilisele tähtsusele.

Sündmuskoha vaatlus on kohustuslik kõigil neil juhtudel, kus kuriteo toimepaneku või selle katse resultaadina jäid või võisid jääda sündmuskohale mingisugused kurjategija või kuriteo ohvri tegevuse jäljed, aga samuti ka neil juhtudel, kus sündmuskohal toimusid või võisid toimuda olukorra või esemete muudatused. Vaatlus on kohustuslik ka siis, kui kuriteo toimepaneku olukorra ja tingimuste selgitamiseks on vajalik sündmuskohaga tutvumine.

Nende kuritegude arv on erakordselt väike, kus uurimisel ei ole nõutav sündmuskoha vaatluse toimetamine. Need on asjad, mis on alguse saanud kuriteolisest tegevusest, mis antud kuritegu või kurjategija isikut iseloomustavaid jälgi järele ei jäta. Nii näiteks võib vaatluse toimetamine ära jääda terve rea kontrrevolutsioonilise agitatsiooni juhtude jälitamisel, raiskamisasjade ja mõnede teiste asjade uurimisel. Siiski on sageli ka sellist liiki asjades vaatluse toimetamine täiesti vajalik.

Uurija menetluses oli P. süüdistusasi kontrrevolutsioonilises agitatsioonis. P-d süüdistati selles, et olles oma naabri M. juures külas ta on ajanud kontrrevolutsioonilist juttu. M. ja tema juures olnud külalised seletasid, et nad olid joobnud ja ei mäleta, mis P. rääkis; viimane aga eitas kategooriliselt oma süüd. P. süü tõestati kahe isiku, H. ja S. ütlustega. H. ja S. seletasid, et nemad on M. majast möödumisel istunud seina ääres olevale

muldvallile suitsetama. Samal ajal on M. ja tema külalised istunud söögitoas lahtise akna juures. Läbi lahtise akna ongi H. ja S. kuulnud P. kontrrevolutsioonilisi väljendusi.

Tutvunud H. ja S. ütlustega, avaldas P., et tunnistajad vaelevad, sest M. söögituba asub maja keskel, kahe teise toa vahel. Söögitoa ainus aken on hoovi, kuhu tunnistajad minna ei saanud. M. majal ei olevat seinä ääres mingisugust muldvalli, kuna selle ehitus on veel lõpule viimata. Uuriija sõitis M. maja vaatluse toimetamiseks kohale. P. avaldus leidis kinnitust. Teiskordsel ülekuulamisel tegi uurija kindlaks H. ja S. tahtliku vale-tunnistuse. See näide näitab, et pole ühtegi liiki asja, kus puuduks täielikult vajadus sündmuskoha vaatluse toimetamiseks.

Isegi neil juhtudel, kus esialgu näib sündmuskoha vaatluse toimetamine täiesti ülearuse ja kasutu toiminguna, peab uurija enne vaatluse toimetamisest loobumist hoolikalt analüüsima kõiki tema käsutuses olevaid materjale ja vastama järgmistele küsimustele:

1) kas vahest ei jäänud sündmuskohale mingisuguseid kurjategija tegevuse jälgi;

2) kas toimepandud kuritegu ei põhjustanud mingisuguseid muutusi sündmuskohal esinevas olukorras või esemeis, mille selgitamine aitaks toimepandud kuritegu avastada;

3) kas sündmuskohaga ja seal valitseva olukorraga tutvumine ei soodusta asjas tähtsust omavate tehioolude selgitamist.

Ainult neil juhtudel, kui kõigile neile küsimustele tuleb täiesti põhjendatult anda eitav vastus, võib uurija jätta sündmuskohale välja sõitmata.

Uuriijatöö praktika näitab, kuivõrd kahjulik on uurijate poolt kuritegude liikide piiramine, milles nad tunnistavad vajalikuks sündmuskohale väljasõitmise. Nii näiteks arvasid paljud uurijad, et mõõdu ja kaaluga petmise asjades ei ole vajadust sündmuskohale väljasõitmiseks. See viis niikaugale, et sageli osutusid seda liiki asjad halvasti uurituks. Ühes asjas anti laojuhataja G. kohtu alla seepärast, et ta kaaluga pettis puhvetitöölisi. Tunnistajate ütluste järgi tegi ta seda järgmiselt: suure platvormiga kaalu uurdesse, kus skaala liigub, tegi G. avause, millesse pani raudnaela; nael takistas kaalu skaala osuti liikumist ja näitas seetõttu väljaantavate produktide kaalu suure-

mana. See asi saadeti kaks korda kohtust tagasi täiendavaks eeluurimiseks, kohus kahtles tunnistajate ütluste tõepärasuses ja nõudis G. süü tõendamiseks usutavamate tõendite esitamist. Alles peale asja teiskordset täiendavaks eeluurimiseks tagastamist sai uurija aru, et G. süü tõestamise kaudseks tõendiks võib olla kaaludel avause tuvastamine, millesse G. asetas naela väljaantavate produktide kaalu suurendamiseks. Kaalude juures vaatluse toimetamisega tuvastati tunnistajate poolt näidatud avaus. Uurimiseksperimentidega (uurimiseksperimenti all mõistetakse uurija või kohtu poolt kunstlikku teatavate asjaolude reprodutseerimist, millel on asjas oluline tähtsus, nende asjaolude kontrollimiseks) tuvastati, et tunnistajate poolt näidatud viisil kaalu suurendamine on võimalik. Seejuures tehti ka kindlaks, et oma teguviisi varjamiseks asetas G. kaalud ümber nii, et skaalas leiduv avaus ei olnud märgatav. G. tunnistas end toimepandud kuriteos süüdi.

Tuntud on paljud faktid, kus ohutustehnika-eeskirjade rikku-mise, riisumiste, ebamajanduslikkuse ja teiste asjade uurimine oli halvakvaliteediline ainult seepärast, et õigeaegselt ei toime-tatud sündmuskoha vaatlust. Teisest küljest on veel arvuka-mad juhud, kus just vaatluse tulemusena avastati tõendid, mille abil saadi hiilgavalt selgitada erakordselt keerukaid, kavalalt läbimõeldud ja täideviidud kuritegusid.

27. aprillil 1937. a. Lääne raudteel tundis rongi nr. 12 masi-nist Maksimovo-Dorogobuži vahemaa sõitmisel tugevat tõuget. Ta peatas rongi. Rongi peatumise koha vaatlusel tuvastati, et oli lahti kruvitud rööpa jätku polt.

Sündmuskohale jõudes organiseeris prokurör põhjaliku vaat-luse. Vaatluse tulemusena avastati lahtikruvitud rööpme jätku lähedal inimese jalajäljed, mis viisid raudteetammi juurest jõekesele. Mittesügava jõe põhjalt leiti käpp ja võti. 120 meet-rit lahtikruvitud rööpme jätkust eemal leiti pintsil. Jõekese juurest viisid jäljed külla ja sealt otse maja juurde, kus elas raudtee remonttööle pugenud kulak Z. Tuvastati, et sündmus-kohal leitud jalatsite jäljed olid identsed nende jalat-site jälgedega, mida kandis Z; leitud pintsil kuulus samuti temale. Peale vaatluse tulemusena kogutud andmete teatamist Z-le tunnistas ta end süüdi selles, et kõrvaldas raudteerööpme jätku poldi tahtega toime panna diversiooniakti.

Uurimispraktikas korduvad igapäev faktid, kus sündmuskoha vaatlus annab uurijale andmed, mis võimaldavad uurimist sihikindlalt suunata, veel rohkem — nad viivad otse kuriteo avastamisele ja kurjategija paljastamisele.

§ 43. Vaatluse toimetamise aeg.

Vaatluse edu sõltub suurel määral sellest, kuivõrd õigeaegselt seda toimetatakse. Üldreeglina peab sündmuskohale välja sõit vaatluse toimetamise otstarbel olema asjas esimeseks operatiivseks uurimistoiminguks. Tähtsusetu viivitamine vaatluse toimetamises võib viia selleni, et uurija võib ilma jääda tähtsaist tõendeist, ilma milleta sündmuse uurimine on raskendatud, või üksikuil juhtudel koguni tulemusteta.

Praktikas on teada palju juhtusid, kus mõne eseme pinnale jäetud daktüloskoopilise sõrmejäljendi, paberitüki, mõnede juuste või kärvade, nõõbi või teiste seda liiki jälgede ja asitõendite abil õnnestus avastada keerukas kuritegu. Iga selline ese ja jälg võivad kaduma minna, kui uurija ei jõua õigeaegselt sündmuskohale. Kogemused näitavad, et väga sageli on väljasõiduga viivitanud uurija kohalejõudmisel sündmuskoha olukord inimeste poolt muudetud. Seda tehakse sageli teadmatusest, kuna ei teata, et sündmuskoht tuleb säilitada muutmatusena. Sageli tahetakse sündmuskohal natuke „korda“ luua; sageli liigutakse seal edasi-tagasi lihtsalt uudishimust, aga sageli ka tahtlikult, et sel teel kõrvaldada kuriteojälgi. Kõik see nõuab, et uurija viivitamata ja kasutades lühimat teed ja võimalikult kiireid liiklusvahendeid jõuaks kuriteokohale ja asuks viivitamata vaatluse toimetamisele.

§ 44. Ettevalmistus vaatluseks.

Minnes sündmuskohale peab uurija kõik ette valmistama selleks, et tagada kõrgeimakvaliteedilist vaatlust. Saanud teate kuriteo toimepanekust, peab uurija püüdma viivitamata koguda kõiki võimalikke andmeid, mis on vajalikud kuriteo iseloomu selgitamiseks, kuriteo toimepanemise aja ja olukorra tuvastamiseks, ning ka tingimuste kohta, millistes tuleb toimetada vaat-

lust. Saanud teada kuriteost ja otsustanud kuriteokohale välja sõita, peab uurija igal juhul, kui see on võimalik, tegema korralduse sündmuskoha kaitsmiseks.

Sõltuvalt esialgsete andmete iseloomust, mis saadakse isikute, kes teatasid kuriteo toimepanekust, pealiskaudse küsitlemise, ettekannete või teiste asja materjalidega tutvumise teel, otsustab uurija kõigepealt, millised vahendid ta peab selleks kaasa võtma, et võimalikult edukalt teostada vaatlust.

See ülesanne on paljudel uurijatel kergendatud seega, et nende kasutada on spetsiaalselt konstrueeritud jälituskohver, mis sisaldab vaatluse toimetamisel kõige enam tarvisminevaid vahendeid. Kui aga saadud andmeist nähtub, et jälituskohvris olevaist esemeist, aparatuurist ja kemikaalidest ei piisa eelseisva vaatluse edukaks läbiviimiseks ja selle tulemuste fikseerimiseks, siis peab uurija tagama kõige vajaliku toimetamist sündmuskohale.

Kui uurijal ei ole spetsiaalselt vaatluste toimetamise jaoks sisustatud kohvrit, siis sündmuskohale sõites peab tal igal juhul kaasas olema kirjutuspaber, keemiline ja hall grafiitpliiats, radeerimiskummi, tükk kartongi või vineeri kirjutuspaberi lehe suuruses (planšett), kolmekandiline joonlaud (viseerimisjoonlaud), fotoaparaat, pildistamiseks vajalik materjal ja abinõud sõrmejälgede ilmutamiseks, nagu küünal või elektrilamp, taskunuga, luup, plekk-karp kipsiga, pulbrid (tolmutusvahendid), sõrmejälgede fikseerimiseks vastavad fooliod ja kokkupandav meetermõõt.

Vaatluse toimetamisele asudes peab uurija koos muude küsimustega lahendama küsimuse, kas ei ole vajalik vaatluse toimetamisele kutsuda eksperti ning jaataval korral, missuguselt erialalt.

Nõudmine kutsuda vajaduse korral vaatluse toimetamisele spetsialist-ekspert on nõukogude seadusega otseselt ette kirjutatud (VNFSV KrPK § 192 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid). Paljude uurijate viga, mis põhjustab mittehuldavalt vaatluse toimetamist, seisneb just selle seaduse nõudmise rikkumises. Kuna uurija ei oma vaatluse käigus üleskerkivate üksikute küsimuste lahendamiseks eriteadmisi, siis juhul, kui ta ei kutsu vaatluse toimetamisele spetsialisti, võib ta tihtipeale tähtsatest tõenditest ilma jääda. Seepärast, välja

sõites tapmiskohale, peab uurija hoolitsema selle eest, et kohtumeditšiiniline ekspert jõuaks sinna õigeaegselt; minnes tööstuses toimunud plahvatuskoha vaatlusele, peab uurija hoolitsema ka selle eest, et sündmuskohale ilmuks õigeaegselt vastava eriala insener.

§ 45. Esimesed toimingud sündmuskohal.

Jõudnud sündmuskohale, peab uurija tegema terve rea ettevalmistavaid toiminguid, ilma milleta ei saa asuda vaatluse toimetamisele. Kui sündmuskohal leidub sündmuse pealtnägijaid, siis peab uurija eeskätt neid küsitlema. Nende kaudu peab ta selgitama, mis neil on teada toimunud kuriteost: kas sündmuskohal on teostatud mingeid muudatusi, ümberpaigutusi ja kas ei ole muudetud laiba asendit, kas sündmuskohal pole käinud inimesed jne. Kõik need andmed on tarvilikud vaatluse õigeks teostamiseks ja sellest tarvilike järelduste tegemiseks.

See küsitlemine ei tohi siiski kanda ülekuulamise iseloomu. Pärast vajalike andmete saamist peab uurija siiski nende isikute perekonnanimed ja aadressid üles märkima, kuna hiljem võib tekkida vajadus nende väljakutsumiseks tunnistajatena antud asjas. Kõik kõrvalised isikud tuleb sündmuskohalt eemaldada. Sündmusega mitteseotud isikute hulgast valib uurija manukad. Kui eksperdi kohalekutsumise vajadus on selgunud alles peale sündmuskohale jõudmist, siis teeb uurija korralduse eksperdi kutsumiseks. Kui sündmuskohal pole teostatud valvet, siis korraldab uurija selle ja tutvub üldjoontes sündmuskoha olukorraga. Ta võtab ka viivitamata tarvitusele abinõud jälgede säilitamiseks, mis võivad ruttu kaduda või muutuda. Alles peale seda kõike asub uurija vaatluse toimetamisele.

§ 46. Vaatluse toimetamine.

Kurjategija sündmuskohal viibimine, tema poolt seal ette võetud toimingud ja samuti ka kuriteoohvri toimingud rikuvad antud kohal tavalist esemete korda. Need muudatused võivad olla täiesti silmatorkavad ja kergesti avastatavad, kuid võivad olla ka niivõrd tähtsusetud ja märkamatud, et nende avasta-

mine nõuab põhjalikku uurimist. Vaatluse ülesanne seisnebki kõigi nende muudatuste ja jälgede, ükskõik kui vähe märgatavad nad on, nähtavale toomises ja fikseerimises. Selle ülesande teostamiseks on vajalik:

a) õigesti korraldada vaatlust, nii et aega ja jõudu kokku hoides saavutada maksimaalseid tulemusi;

b) ära kasutada kõik kõige täiuslikumad teaduslikud võtted jälgede avastamiseks ja nende fikseerimiseks.

Objektiivne ja subjektiivne vaatlus.

Kriminalistika tunneb kaht sündmuskoha vaatluse liiki: objektiivset ja subjektiivset.

Objektiivse vaatluse all mõistetakse niisugust vaatlust, mis järjekorras haarab kõik kuriteokoha alad ja esemed, kus võib kuriteojälgi avastada, ning milliste uurimine võib viia asjas tähtsate andmete väljaselgitamisele.

Subjektiivse vaatluse all mõistetakse vaatlust, mida toimetatakse ainult sündmuskohale jäetud silmanähtavate jälgede suhtes.

Nii näiteks, kui tulekahjukohal on uurija avastanud inimese jalajälje ja edaspidisel vaatlusel piirdub ainult nende kohtade vaatlemisega, kus need jäljed esinevad, siis teostab ta subjektiivset vaatlust; kui aga uurija, sõltumata jälgede leidmisest, toimetab kogu tulekahjukoha, kogu territooriumi vaatlust ja uurimist, kus võib oletada mingisuguste jälgede esinemist, siis teostab ta objektiivset vaatlust.

Enam täielik ja efektiivne on objektiivne vaatlus. Subjektiivset vaatlust toimetatakse ainult neil erandjuhtudel, kui kuriteokohale jäetud jäljed on seevõrra silmatorkavad, et neid mööda minnes saab viivitamatult kurjategijat tabada. Muil juhtudel ei tohi mingil tingimusel piirduda vaatluse toimetamisel ainult nende alade uurimisega, kus on kurjategija poolt jäetud silmatorkavaid jälgi.

Real juhtudel võib sündmuskoha vaatlus, selle sõna kitsamas mõttes, ka mitte anda aluseid kuriteo põhjuste ja iseloomu kohta õigete järelduste tegemiseks. Nii näiteks saabusid uurijale andmed, et üks šaht on vee läbimurde tõttu kokku varisenud, millega kaasnesid tõsised tagajärjed. Sündmuskoha

ja purustusjälgede vaatlus ei selgitanud kokkuvarisemise põhjust. Vaatlusest osavõtnud ekspert tegi ettepaneku tutvuda naabruses asuvate ja varem üleujutatud kaevandusaladega. Viimaste vaatlus näitas, et kaevanduse administratsioon ei olnud õigeaegselt võtnud tarvitusele abinõusid varem kasutatud kaevandusosast vee ärajuhtimiseks, mis põhjustaski vee läbimurde kasutatavas šahtis. Ainult objektiivne vaatlus, mis seisnes selles, et ei piirdutud mitte ainult täiesti silmatorkavate kokkuvarisemise jälgede vaatlemisega, vaid toimetati ka teiste, sündmuskohaga tehniliselt seoses olevate kohtade vaatlust ja uurimist, võimaldas täielikult selgitada kuriteo tõelise põhjuse.

Seega peab uurija vaatluse toimetamisel põhjalikult kaaluma, missugused kohad ja esemed tuleb eriti põhjalikule uurimisele võtta. Uurija peab kõiki neid kohti uurima, kus võib oletada asjale oluliste andmete avastamise võimalust ja eriti hoolikalt uurima esemeid, millistel esinevad kuriteo jäljed.

Neist juhendeist lähtudes tuleb veel silmas pidada, et mida suurem on vaatlemisele tulev maa-ala ja mida rohkem on vaadeldavaid objekte, seda keerukam on ka vaatluse toimetamine. Seepärast peab uurija vaatlemisele tuleva maa-ala ja esemete määramisel põhjalikult küsimuse läbi kaaluma ja korrigeerima vaatlusplaani sõltuvalt vaatluse käigust. Seejuures võib ta, sõltuvalt saadud uutest andmetest, kas vähendada või koguni suurendada vaatlusele tuleva maa-ala piire ja objektide arvu. Lähtudes samadest konkreetsetest andmetest võib uurija mõnd vaadeldava piirkonna osa või eset uurida eriti põhjalikult ja teisi vaadelda ainult pealiskaudselt.

Uurija peab vaatlust toimetama igakülgsest, objektiivselt ja kõik täpselt fikseerima, mis on vaatlusega kindlaks tehtud, aga mitte ainult püüdma kinnitust leida tema poolt juba varem tehtud järeldustele. Ei ole midagi ohtlikumat, kui püüda iga hinna eest vaatlusega põhjendada neid versioone, mida uurija peab kõige tõenäolisemaiks.

Vaatluse järjekord.

Sageli kuulub vaatlemisele suur maa-ala ja vaatluse protsessis uuritakse suurt arvu väga mitmekesiseid esemeid.

Suure maa-ala vaatlemisel lahtisel maastikul tuleb tingimata kõigepealt kindlaks määrata lähtepunkt, kust tuleb vaatlusega

alata, vaadeldav paikkond jagada ruutudeks või sektoriteks ja järjekorras siirduda neist igaühe põhjalikule uurimisele. Sõltuvalt konkreetseist asjaoludest võidakse vaatlust teostada keskpunktist perifeeriasse, näiteks alates laiba asukohast ja siirdudes sealt järjekorras naabermaa-aladele, kus võib avastada jälgi ja koguda muid asjas olulisi andmeid, või, vastupidi — perifeeriast keskpunkti, s. o. liikudes kaugemast punktist selle punkti suunas, kus toime pandi kuritegu. Vaadeldava paikkonna osadesse jagamisel tuleb kasutada looduslikke piire ja esemeid, nagu puud, ehitised jm. Et vaatluse toimetamisel mitte vahele jätta mõnda vaadeldava paikkonna osa, tuleb vaatluse toimetamisel need osad tähistada märkidega, mis neid selgesti eraldavad üksteisest.

Sündmuskohalt leitud jäljed fikseeritakse viivitamata nende fotografeerimisega ja neist jäljendite valmistamisega. Kui seda mingil põhjusel otsekohe ei saa teha, siis tuleb nende jälgede säilitamise abinõud tarvitusele võtta. Aega nõudvate jäljendite valmistamist on otstarbekohane teostada peale üldise vaatluse lõpuleviimist, mis ei olnud seotud üksikute esemete detailse vaatlemisega. Plaanil jälgede asendi ja suuna märkimise kergendamiseks märgitakse jälgedevahelised vahemaad ja jälgede katkemiskohad nende juurde torgatud okste ja kepikestega.

Eluruumide vaatlust tuleb alata üldreeglina sissekäigu-uksest. Enne ruumidesse minekut vaadatakse üle sissekäik, uste käepidemed, elektrilülitajad, lukuvad jm. Seejärel asutakse kas uksest paremal või vasemal oleva seinäärse sektori vaatlemisele. Seda sektorit vaadeldakse koos sellel leiduvate esemetega ja alles selle osa vaatluse lõpetamisel asutakse naabersektori vaatlemisele jne. On võimalik ja sageli ka otstarbekohane teine vaatluse toimetamise järjekord, kus näiteks vaatlust alatakse sissekäigu ja laiba juurde viiva tee vaatlemisega ja seejärel toimetatakse vaatlust lähtudes kas ringina või ruutudena laibast ruumi seinte suunas. Järjekorras ja eriti hoolikalt tuleb igal juhul vaadelda kõik aknad, ukSED ja seinad vähemalt inimese kõrguselt, aga üksikjuhtudel ka kõrgemalt.

Vaatluse staadiumid.

Vaatlus jagatakse kahte staadiumi: staatiline ja dünaamiline. Staatilise staadiumi all mõistetakse sündmuskoha olukorra

ja seal leiduvate esemete tundmaõppimist ilma nende asendit ja olukorda muutmata. D ü n a a m i l i s e staadiumi all mõistetakse sündmuskohal leiduvate esemete üksikasjalist tundmaõppimist, mis on seotud nende ümberpaigutamisega ja üksikasjalise uurimisega.

Endastmõistetavalt peab vaatluse staatiline staadium alati eelnema dünaamilisele. On vajalik kindlasti kinni pidada järgmistest reeglitest: enne sündmuskohal leiduva ühe või teise eseme üksikasjalisele uurimisele ja sellega seoses tema tõstmisele, ümberpaigutamisele jne. asumist on vajalik seda eset tundma õppida selles asendis, millises ta asub sündmuskohal, ja määrata kindlaks tema asend teiste esemete suhtes ning see fikseerida. Selle reegli rikkumine võib viia selleni, et uurija, jättes selgitamata ja fikseerimata ühe või teise eseme asendi, muudab seda asendit ja hiljem ei ole enam suuteline sündmuskoha algpilti taastama. Tihtipeale on eseme asendil teiste esemete suhtes suurem tähtsus kui sellel leiduvail jälgedel.

Millalgi ei tohi unustada, et esemete vahekauguse mõõtmisel ja nende suhtelise asendi fikseerimisel on sama suur tähtsus kui jälgede ja asitõendite avastamisel. Nii näiteks toimis uurija ühes asjas vaatluse toimetamiseks sündmuskohale jõudes nii, et võttis kõigepealt üles laiba kõrval põrandal leiduva revolvri, et seda põhjalikult uurida. Peale uurimist ei olnud uurija enam võimeline taastama revolvri täpset asendit, milles ta asus põrandalt ülestõstmise momendil. Antud juhul omas aga selle küsimuse lahendamine põhilist tähtsust, kuna oli vajalik selgitada, kas oli tegemist tapmisega või enesetapmisega.

Vaatluse jagamist kahte eespool-tähendatud staadiumi ei saa teostada mehhaaniliselt, s. t. on lubamatu, et uurija alguses teostaks kogu sündmuskoha ja sellel leiduvate esemete staatilist vaatlust ja seejärel alles läheks üle dünaamilise vaatluse toimetamisele. Mõlemad need staadiumid peavad vastavalt vahelduma. Nii näiteks toimetab uurija avariikoha vaatlust. Vaatlemisele kuulub küllalt suur käitise tootmisosakond, rida tööpinke ja aparatuur. Osa üksikosi on osakonnas laiali pillatud. Esialgu teostab uurija kogu osakonna üldist vaatlust ja seejärel tutvub osakonna ühe osaga staatilise vaatluse teel. Uurinud läbi selle osa osakonnast, läheb ta üle selles leiduvate esemete dünaamilisele vaatlemisele. Dünaamilisel vaatlusel võtab ta neid esemeid

kätte ja uurib hoolikalt. Seejärel teostab uurija osakonna järgmises osas staatilist vaatlust, fikseerib üksikute esemete asendi, nende omavahelise suhte ja alles seejärel siirdub selles osas asuvate üksikesemete hoolikale ja põhjalikule vaatlemisele, s. t. toimetab dünaamilist vaatlust.

Sündmuskoha vaatlusel selgitamisele kuuluvad küsimused.

Sündmuskoha vaatlusele asudes peab uurija kas või ligikaudseltki ära määrama need küsimused, millele ta loodab saada vastused sündmuskoha vaatluse teel. Vaatluse protsessis võivad, tingituna antud juhtumi iseärasustest, üles kerkida uued küsimused. Kogemused näitavad, et üldreeglina tuleb vaatluse toimetamisel lahendada järgmised tähtsamad küsimused:

1) missugust teed kasutas kurjategija sündmuskohale pääsemiseks;

2) missuguseid teid pidi liikus kurjategija sündmuskohal;

3) kurjategija sündmuskohal viibimise aeg;

4) missugused toimingud sooritas kurjategija sündmuskohal;

5) kuriteo toimepaneku aeg;

6) sündmuskohal viibinud isikute arv;

7) kuriteo täpne koht ja asend, milles asus kurjategija ja kannatanu kuriteo toimepanemise ajal;

8) kust võis kuulda ja näha sündmuskohal toimuvat tegevust;

9) missugused jäljed ja esemed jäid sündmuskohale kurjategija sealviibimise ja tema tegevuse tagajärjel.

Sündmuskohal vaatluse toimetamisel peab uurija kõiki neid küsimusi silmas pidama ja püüdma koguda kõiki materjale, mis aitaksid täiesti täpse vastuse anda kõigile eespool tähendatud küsimustele.

Asjas olulist tähtsust omavad esemed ja asjaolud.

Raske on kas või umbkaudugi anda asjas kõige olulisemat tähtsust omavate esemete loendit. Iga esimesel pilgul täiesti tähtsusetuna näiv fakt, tähtsusetu paberitükike, kaltsutükk, niiditükk, nõop, mutter, traaditükk, laast jms. võivad evida kuriteo avastamisel otsustavat tähtsust.

Moskvas pandi toime ühe kaubandusorganisatsiooni lao riisumine. Sündmuskohale tulnud uurija toimetas sündmuskoha põhjaliku vaatluse. Põhjaliku ja vaevarikka vaatluse tulemusena ei leidnud uurija muud kui väikese riba ajalehe „Pravda” ülemisest äärest, millele oli pliatsiga kirjutatud „16—2”. See tühine ajalehetükike tõmbas endale uurija tähelepanu. Leidmata sündmuskohalt muid andmeid, mida oleks saanud kasutada kuriteo avastamiseks, otsustas uurija sellest ajalehetükikesest võtta kõik võimaliku. Seda hoolikalt uurides järeldas uurija, et sellel märgitud numbrid võivad näidata ajalehe tellija maja- ja korterinumbrit. Uurija kaalutles nii: kui see ajalehetükike ei kuulu kurjategijale ja sattus kuriteokohale juhuslikult, siis säärasel juhul ei ole sellest kasu kurjategija leidmisel; kui see pabeririba kuulus aga kurjategijale ja ajaleht oli tema poolt tellitud, siis sel juhul võib ajalehetükike tuua olulist kasu.

Arvestades varguse iseloomu järgi, et see võis olla toime pandud üksnes isikute kaasabil, kes hästi tundsid olukorda laos, valve paigutust jne., nõudis uurija lao administratsiooni kõigi nende isikute nimestikku, kes kuidagi olid seotud lao tööga, ühes nende täpse aadressi äranäitamisega. Tutvunud nimistuga, leidis uurija, et M. elab N. tänavas majas nr. 16 ja korteris nr. 2. Uurija pööras nüüd erilist tähelepanu sellele kodanikule ja tuvastas, et M., töötades laohoidjana, oli varem karistatud raiskamise eest ja seda asjaolu oli ta varjanud tööle asumisel. M. isikut puudutavate andmete edasise uurimisega ja toimepandud läbiotsimisega läks korda leida osa riisutud kraami ja paljastada M. kui varguse organiseerija. Seega oli ajalehetükike üheks vahendiks selle tõsise kuriteo avastamisel.

Seda laadi faktid ei ole üksikud. Praktikast tuleb igapäev kohtuda faktidega, kus, huvitades esimesel pilgul täiesti tühisena näivast esemest, kasutab uurija seda esimese lülina kuriteo avastamisel, ning haarates kinni sellest lülist, toob ta päevavalgele kogu tõendite ahela, selgitab kuriteo ja paljastab ka kurjategija.

Seepärast ei tohi ette kindlaks määrata esemete loendit, millele vaatluse toimetamisel koondada kogu tähelepanu. Vaatluse teostamisel tuleb hoolikalt uurida kõiki esemeid ja jälgi,

mille tundmaõppimine osutub tähtsaks uurijal konkreetsetes asjas hädavajalike asitõendite avastamisel. Seejuures peab uurija eriti hoiduma sellest, et ta kohapealseid esemeid ei arvaks kurjategija poolt sündmuskohale toodud esemeteks ega kannatanu ja sündmuskohale tulnud kõrvaliste isikute jälgi tema poolt tekitatuks, ning ümberpöörduvalt, et kurjategija poolt sündmuskohale mahajäetud esemeid ja jälgi ei peetaks kohapealseteks esemeteks ja jälgedeks.

Eriti tuleb silmas pidada, et vaatluse toimetamisel ei tule tähelepanu pöörata ainult sündmuskohal esinevatele esemetele ja nn. positiivsetele asjaoludele, vaid on tarvilik ka selgitada eitavaid ehk, nagu neid ka nimetatakse, negatiivseid asjaolusid. Negatiivsete asjaolude all mõistetakse asjaolusid, mis on vastukäivad normaalsele olukorrale, mis oleksid pidanud olema teatava tegevuse või teatavate asjaolude toime tulemuseks. Näiteks leiti laualt, mille juures enesetapja enne surma istus, kiri. Sulepea, millega arvati kiri kirjutatud olevat, oli laibal pihku pigistatud. Kiri oli kirjutatud rohelise tindiga, tindipotis oli aga punane tint. Teisevärvuselise tinti ei õnnestunud toast leida. See asjaolu, et kiri oli kirjutatud rohelise tindiga, mis-sugust tinti ei leidunud toas, kus leitud kiri arvati kirjutatud olevat, on eitavaks ehk negatiivseks asjaoluks.

Uurija leidis sündmuskohalt laiba, mis oli riidetud talirõivasse. Ühel jalal aga puudus jalats. Sellele asjaolule peab uurija tähelepanu pöörama ja selle negatiivse fakti tingimata fikseerima.

Seda laadi negatiivsete asjaolude selgitamine soodustab sageli erakordselt oluliste asjaolude tuvastamist.

Vaatluse tulemuste fikseerimine on sama tähtis kui vaatlus ise. Peab silmas pidama, et dokumendid, mis peegeldavad vaatluse tulemusi, on asjas tõendiks.

Praktikas kasutatakse järgmisi vaatlustulemuste fikseerimise viise: 1) vaatlusprotokolli koostamine, 2) sündmuskoha plaani koostamine, 3) sündmuskoha fotografeerimine.

§ 47. Vaatlusprotokolli koostamine.

Vastavalt kriminaalprotsessi koodeksile (VNFSV KrPK § 78 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid) peavad sündmuskoha vaatluse tulemused peegelduma protokollis. Vaatlusprotokolli ülesandeks on anda täpne kirjeldus kõigest, mis on vaatluse juures selgitatud ja avastatud.

Vaatlusprotokoll tuleb koostada nii, et igaüks, kes ise sündmuskohal ei viibinud ja kellel ei olnud ka varem asja kohta mingit ettekujutust, suudaks protokollis järgi ette kujutada kogu sündmuskoha pilti.

Sündmuskoha vaatlusprotokoll on dokument, millest vajaduse korral on võimalik saada täpseid teateid esemete ja jälgede asukoha ja nende omaduste kohta, millistel on asjas oluline tähtsus. Protokoll tuleb koostada selgesti, vaatlustoimingute järjekorras ja arusaadavalt, nii et vajaduse korral oleks selle järgi võimalik taastada kogu sündmuskoha olukorda sellisena, nagu selle leidis uurija vaatluse momendil.

Et vaatlusprotokoll oleks nõutava kvaliteediga, selleks on vajalik järgida järgmisi reegleid vaatlusprotokolli koostamisel. Uurija peab vaatluse toimetamisel tegema märkmeid, fikseerides asjas olulist tähtsust omavate esemete ja jälgede olukorda ja seisundit iseloomustavad asjaolud; üksikute esemete vahelkaugused tuleb täpselt mõõta.

Esemete asendi, jälgede suuna jne. fikseerimisel ei tule viidata ilmakaartele, sest see raskendab protokollis lugemist ja võib tekitada segadust. Alati on parem ja lihtsam esemete asendit ja jälgede suunda kirjeldada orienteerudes mingile oma asendit mitte muutvale esemele, näiteks maja fassaadile.

Lahtisel maastikul toimetataval vaatlusel võib orienteeruda kas mingi ehitise, tara, puude grupi jne. järgi, kuid sündmuskoha plaani valmistamisel kompassi kasutades tuleb esemete asend ja jälgede suund näidata ilmakaarte järgi.

Selleks et vaatlusprotokoll oleks ülevaatlikum ja peegeldaks paremini sündmuskoha olukorda, tuleb ta koostada järgmiselt: esiteks anda üldine sündmuskoha kirjeldus, nii nagu uurija seda nägi, ja seejärel toimetada üksikute, asjas tähtsate objektide ja esemete kirjeldamist.

Sündmuskoha vaatlusprotokollis peab igal juhul peegelduma:

- 1) vaadeldava ruumi ja maa-ala suurus;
- 2) sündmuskoha üldiseloomustus ja võimalikult täpne sündmuskoha äratähendamine (tapmis-, plahvatuskoht jne.);
- 3) kõigi ruumi sisse- ja väljapääsuvõimaluste kirjeldus, aga samuti ka nende teede kirjeldus, mida kurjategija kasutas sündmuskohale tulekuks ja sealt lahkumiseks;
- 4) sündmuskohal leiduvate esemete asendi kirjeldus;
- 5) asitõendite ja jälgede täpne kirjeldus ja koha täpne äratähendamine, kus asitõendid ja jäljed avastati;
- 6) eitavate (negatiivsete) asjaolude loend;
- 7) vaatluse juures väljavõetud ja asitõenditena asja juurde võetud esemete loend.

Kõigi eespool-toodud asjaolude paremaks esitamiseks jagatakse vaatlusprotokoll kolme ossa: sissejuhatav, kirjeldav ja lõpposa.

Sissejuhatavas ossa paigutatakse andmed, mis annavad protokollile juriidilise dokumendi jõu (protokolli koostamise aeg ja koht, vaatlust toimetanud isik, manukate perekonnanimed ja aadressid, viide asjale, milles tekkis vajadus vaatluse korraldamiseks).

Protokolli kirjeldavas osas kirjeldatakse kõiki vaatluse tulemusena saadud andmeid, antakse vaatluse toimetamisel võetud asitõendite loend ja näidatakse isik, kellele need esemed anti hoiule (kui seda on tehtud).

Lõpposas kirjeldatakse vaatluse toimetamise kestel tehtud avaldusi ja näidatakse, missugused abinõud on nende avalduste puhul rakendatud.

Vaatlusprotokolli suurema täpsuse ja selguse tagamiseks on tarvilik selle koostamisel juhinduda veel järgmistest reeglitest:

1) tarvitada täpseid väljendusi, mitte laskuda arutlemistesse ja mitte esitada avastatud asjaoludest ja faktidest tulenevaid järeldusi;

2) protokollis piirduda ainult nende esemete ja asjade kirjeldamisega, mis on seoses kuriteo sooritamise või iseloomustavate sündmuse olustikku;

3) ühenimeliste esemete kirjeldamisel märkida need esemed numbritega, näiteks aken nr. 1, aken nr. 2, jne.; esemete asendi ja nende vahelise vahemaa kindlaksmääramisel ei tohi tarvitada selliseid ebatäpseid väljendusi, nagu „kaugel”, „lähedal” jms.;

4) üldises protokollis ei tule esitada asitõendite ja laiba üksikasjalist kirjeldust, kuna üksikute asitõendite ja laiba vaatluse kohta koostatakse üksikasjalised vaatlusprotokollid eraldi ja lisatakse toimiku juurde.

Vaatlusprotokollile kirjutavad alla uurija ja manukad ning ka ekspert, kui ta vaatlusest osa võttis.

§ 48. Sündmuskoha plaani koostamine.

Paljudel juhtudel ei anna ka täiuslikumalt koostatud sündmuskoha vaatlusprotokoll täielikku ettekujutust esemete paigutuse, jälgede asendi ning kurjategija tegevuse kohta. Selleks, et kõik need asjaolud oleksid näitlikumad, on vajalik sündmuskoha plaani koostamine. Kuid isegi ka siis, kui vaatlusprotokoll on võimeline vastust andma kõigile uurijat ja kohut huvitavale küsimustele, on sündmuskoha plaani koostamine väga otsustavkohane, kuna säärane plaan kergendab tunduvalt sündmuskoha iseloomustavate ja konkreetse asja uurimisel ning kohtulikul läbivaatamisel oluliste asjaolude tundmaõppimist (joon. 26 ja 27).

Üldreeglina on eeluurimise vajaduseks küllaldane silmamõõduline plaan, mille valmistamine ei nõua eriteadmisi. Kui aga asja iseloomu järgi, näiteks liiklusõnnetusjuhtudel, on nõutav täiesti täpne sündmuskohal leiduvate esemete asendi taastamine, nn. kopeerimine, siis sellistel juhtudel peab plaani koostamiseks kutsuma spetsialisti.

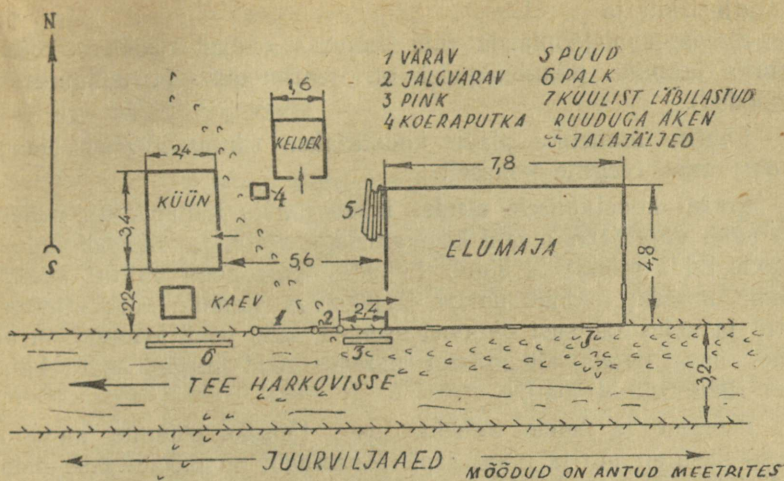
Sündmuskohaplaanid jagatakse kolme põhirühma: maastiku, ehitiste ja ruumide plaanid.

Plaani koostamisel kasutatakse:

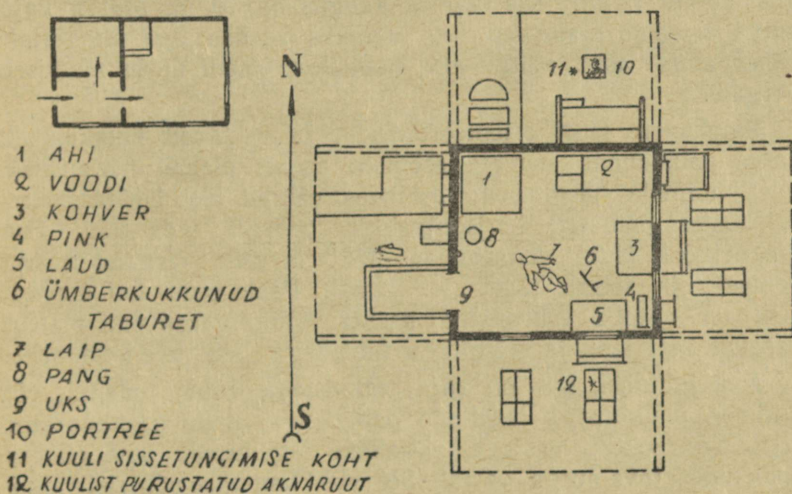
a) nn. planšetti, mis kujutab endast vineeri- või kartongitükki koos sellele rõhknaelte abil kinnitatud paberilehega (võimalikult ruuduline); plaanil ilmakaarte (kui selleks on vajadus) määramise hõlbustamiseks kinnitatakse planšetile kompassnii, et selle diameeter „NS“ oleks paralleelne planšeti üheservaga;

b) pliiatsit;

c) radeerimiskummit;

Joon. 26. Sündmuskoha plaan kod. Stepanovi tapmise asjas.

Joon. 27. Laotisplaan toast, kus leidis aset kod. Stepanovi tapmine.

d) sirklit ja

e) viseerimisjoonlauda (mis kujutab endast ristlõikes kolmnurka ja mille pikutikülgedel on sentimeeter- ja millimeeter-mõõdud).

Lahtise maastiku plaan koostatakse silmamõõdulise plaani koostamise reeglite kohaselt.

Plaani koostamisele asudes läheb uurija lähtepunkti, millest ta peab vajalikuks plaani koostamisega alata, ja määrab suuna-joone, mida mööda ta liigub. Liikudes tema poolt valitud suuna-joont mööda, kannab uurija järjekorras plaanile kõik ettetulevad ja asjas tähtsust omavad esemed, kõik teed, kraavid, tarad jne. ning nende lõikumisest moodustunud nurgad (näit. kahe tee ristumiskoht jne.).

Esemete ja nende vahekauguste täpseks plaanile kandmiseks kasutab uurija maastaapi. Maastaabi all mõistetakse plaanil leiduva joone pikkuse suhet looduses leiduva sama joone pikkusega. Nii näiteks, kui on kasutatud maastaapi 1:1000, siis see tähendab, et kõik plaanil kujutatud jooned ja esemed on vähendatud 1000 korda. Järelikult, kui plaanil on teatav kaugus antud 1 cm, siis tegelik kaugus on 10 m. Murru kujul antud arvuline maastaap, kus lugejaks on üks, aga nimetajaks vähendamise astet näitav arv, pannakse plaani ühele alumisele nurgale.

Ilmakaarte järgi orienteerumiseks ja vastavalt ilmakaartele antud paikkonnas asuvate esemete asendi plaanil näitamiseks tuleb toimida järgmiselt: asetudes valitud teel lähteasendisse ja hoides planšetti horisontaalselt, pöörata seda seni, kuni magnetnõel ühtib diameetriga „NS“ ja selle värvitud (põhja-poolne) ots seisab tähe „N“ kohal. Peale seda, kui magnetnõel on võtnud tähendatud asendi, tõmmatakse piki planšeti vasakut äärt joon ja märgitakse tähtedega „NS“ ära ilmakaared.

Neil juhtudel, kui on vaja valmistada ehitise plaani, võib nurkade mõõtmiseks tarvitada paberilehte, mille nurkaasetamisega või sellest vastava väljalõike tegemisega võib paberile anda mõõdetava nurga vormi. Sel viisil kantakse paberist valmistatud nurk plaanile. Seesugust nurkade mõõtmise viisi võib kasutada ka kinnistes ruumides nurkade mõõtmisel.

Juhtudel, kui on vajalik ehitisest plaani koostamine, tuleb,

et mitte kasutult aega raisata, selgitada, kas majavalitsusel või organisatsioonil, kellele ehitise kuulub, ei leidu ehitise plaani. Plaani olemasolu korral on kõige parem see tervikuna või vastav osa sellest kopeerida.

§ 49. Fotograafiline ülesvõte.

Üksiku toa plaani koostamisel tuleb põhijoontes talitada ülaltoodud reeglite kohaselt. Sellele plaanile kantakse peale ruumi kontuuride ka ruumis leiduvad esemed (laud, voodid, toolid jm.).

Laiba asukoht, plahvatuskoht või teised eriti tähtsad punktid märgitakse plaanile värvilise pliiatsiga tehtava ringi või ristiga. Vaatlusplaanile kirjutavad alla samad isikud, kes kirjutasiid alla vaatlusprotokollile.

Sündmuskoha ja seal leiduvate üksikute esemete fotografeerimine omab eriti suurt tähtsust. Isegi kogenud uurija jätab teinekord vaatluse toimetamisel kahe silma vahele asjaolud, millel võib asjas olla eriline tähtsus. Need lüügad välditakse, kui vaatluse tulemuste fikseerimiseks kasutatakse fotografeerimist.

Sündmuskohast ülesvõtte saamiseks kasutatakse tavalist fotografeerimist, kuid neil juhtudel, kui ülesvõtte peab eriti täpselt peegeldama esemetevahelisi kaugusi ja nende vastastikust paigutust, tuleb rakendada meetrilist fotografeerimist.

Fotografeerimise reeglid. Jõudnud vaatluse toimetamiseks sündmuskohale, peab uurija eeskätt fotografeerima sündmuskoha üldvaate, fikseerides sel teel võimalikult kõik, mis võib viia kuriteo avastamisele. Sündmuskohast üldise ülesvõtte valmistamisel tuleb aparaat üles seada kaugemale fotografeeritavast objektist, seades fookuse ülesvõetava koha keskpunkti ja kasutades kõige väiksemat diafragmat. Sündmuskohal tehtud foto võimaldab tihti peale nähtavale tuua üksikuid kuriteomomente. Nii lubavad sündmuse kohta järeldusi teha ümberlükatud laud, purustatud toidunõud, lahtimurtudapid, vereplekid, vereloigud jne.

Kui tavalist meetrilist fotografeerimist (vt. ptk. IV) ei saa kasutada, siis soovitatatakse fotografeeritavate esemete vahemaa määramiseks kasutada järgmist viisi. Valmistatakse

mitu valget pabeririba pikkusega 1 m ja laiuslega 5—10 cm. Need paberiribad kinnitatakse pildistatava ruumi seinale mitmes erinevas kohas ja erinevais kaugustes fotoaparaadist. Peale pildistamist mõõdetakse need ribad ülesvõtetel millimeetrites. 1000 mm (meeter) jagatakse saadud arvudega. Kahe jagatise vahe korrutatakse fotografeerimiseks kasutatud aparadi fookusekaugusega. Tulemusena saadakse paberiribade tõeline vahekaugus. Esitame näite. Kaks meetripikkust pabeririba kinnitatakse seina külge ja fotografeeritakse. Fotoülesvõttel on üks riba 80 mm pikk, teine fotoaparaadist kaugemal asetsev riba on 25 mm. Jagades saame: $1000:25=40$ ja $1000:80=12,5$. 40-st lahutades 12,5 saame 27,5. Korrutades seda vahet antud aparadi fookusekaugusega saame nende paberiribade tõelise vahekauguse.

Sündmuskoha iseloomustavama olukorra täielikuks peegeldamiseks tuleb sündmuskoha fotografeerida mitmest punktist. Eriti suurt tähtsust omavad esemed ja asitõendid tuleb fotografeerida üksikult.

Protokolli juurde võetavate ülesvõtete pöördel märgib uurija, kus, millal ja kelle juuresolekul on ülesvõte tehtud, mida ta kujutab, missuguse aparadiga ta on valmistatud ja missugusest fookusekaugusest.

§ 50. Asitõendite eri liikide vaatlus.

Rööbiti sündmuskoha üldise vaatlusega tuleb uurijal tihti-peale toimetada ka üksikute asitõendite vaatlust. Vaatlusele kuuluvad asitõendid võivad olla avastatud sündmuskohal või saadud teiste uurimistoimingute puhul, näiteks läbiotsimisel ja väljavõtmisel.

Vastavalt kriminaalprotsessi koodeksile loetakse asitõenditeks esemed, mis olid kuriteo toimepanemise riistadeks, millel leidis kuriteo jälgi või mis olid süüalusele kuriteo objektideks, samuti ka kõiki muid esemeid ja dokumente, mis võivad olla kuriteo või süüdlaste avastamise vahenditeks (VNFSV KrPK § 66 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid).

Kõigi asitõendite liikide, mis võivad olla vaatluse objektiks, loendit ei saa loomulikult anda, sest nendeks võivad olla väga mitmesugused esemed.

Asitõendite vaatlusel tuleb peamine tähelepanu keskendada nende tunnuste uurimisele ja vaatlusprotokollis kirjeldamisele, mis annavad uuritavale esemele tõendi jõu kriminaalasjas. Need tunnused on loendatud VNFSV KrPK §-s 66 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavates paragrahvides. Samuti tuleb tähelepanu pöörata asitõendite individuaalsetele iseärasustele ja omadustele. Üldreeglina tuleb asitõendite vaatlemisel tingimata uurida materjali, millest vaadeldavad esemed on tehtud, nende mahtu, kaalu ja suurust, värvust, eseme koostisosi ja nende vastastikust suhet, eseme otstarvet, eseme individuaalseid iseärasusi ja esemeil leiduvaid jälgi. Nii näiteks rõivaste, jalatsite ja teiste inimese poolt enesega kaasaskantavate esemete vaatluse toimetamisel tuleb tähelepanu pöörata materjalile, millest need on valmistatud, märkidele ja muudele tunnustele, mis viitavad nende esemete valmistus- ja müügikohale, suursele, lõikele ja individuaalsele tunnustele (plekid, lapid jm.). Vastavalt asjade eri kategooriatele tuleb uurimisel rõivaste ja jalatsite vaatluse toimetamisel eriti hoolikalt kontrollida, kas rõivastel ei leidu vere-, spermaplekked jne., ning teatud juhtudel tuleb koguda uurimiseks rõivaste taskutes ja voldides vahel leiduvat tolmu ja mustust.

VII peatükk.

LÄBIOTSIMINE.

§ 51. Läbiotsimise ajendid. § 52. Põhiküsimused läbiotsimise toimetamisel. § 53. Isiku läbiotsimine. § 54. Ruumide läbiotsimine. § 55. Paikkonna läbiotsimine. § 56. Grupiline ja korduv läbiotsimine. § 57. Läbiotsimise tulemuste fikseerimine.

§ 51. Läbiotsimise ajendid.

Vastutusest pääsemiseks püüab kurjategija peita esemeid, mille leidmine võib teda paljastada kuriteo toimepanemises. Sellisteks esemeteks võivad olla: kuriteo objektid (näit. riisunud vara, dokumendid jm.); kuriteo toimepanemise vahendid; esemed, mis kannavad kuriteo jälgi või annavad tunnistust nende valdaja kuriteolisest tegevusest; kurjategijat pal-

jastavad või tema isikut iseloomustavad dokumendid ja kirjavahetus; seadusega erakäibelt kõrvaldatud esemed.

Kogenud kurjategijad on erakordselt leidlikud nende kuritegevust paljastavate esemete peitmise viisides. Sellele leidlikkusele peab uurija vastu panema oma oskuse kõigi asjas tähtsust evivate esemete leidmiseks. Toimingut, mida uurija rakendab asjas tähtsust evivate esemete avastamiseks, nimetatakse läbiotsimiseks.

Enne läbiotsimisele asumist teeb uurija ettepaneku nende või teiste esemete vabatahtlikuks väljaandmiseks ja selle nõusoleku saamisel teostab nende väljavõtmise. Väljavõtmise all mõistetakse asjas tähtsust evivate selliste esemete sunniviisilist äravõtmist, milliste asukoht on uurijal teada.

Esemete väljavõtmine ja läbiotsimise tulemusena nende eraldamine vormistatakse protokolliga.

Väljaandmisest keeldumise puhul asub uurija läbiotsimise toimetamisele.

Tuleb silmas pidada, et asjade väljavõtmine nende vabatahtlikul väljaandmisel ei kõrvalda läbiotsimist. Nähes kõigi kuriteoga saadud esemete varjamise võimatust, annavad kurjategijad ja nende kaaslased mõnikord osa asjas tähtsaid esemeid uurijale välja, lootes sellega teist osa neist varjata.

Nagu praktika näitab, on enamikul juhtudel otstarbekohane läbiotsimist toimetada olenemata sellest, kas läbiotsimisele eelnes väljavõtmine või mitte.

Meie kriminaalprotsessiseaduste järgi (VNFSV KrPK § 175 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid) võib uurija läbiotsimist toimetada, kui tal on „küllalt alust arvata, et mõnes ruumis või mõne isiku juures on esemeid, millel võib olla tähtsust asja suhtes”. Selliseks aluseks võivad olla tunnistajate ütlused, eraldatud kirjavahetus, andmed isiku kuriteolise tegevuse kohta jms.

Praktika näitab, et üheks põhiliseks uurijate veaks on see, et läbiotsimise vajaduse otsustamisel nad ei arvesta kuriteo iseloomu, andmeid kuriteolise tegevuse kohta ega kurjategija suhteid, vaid lähtuvad ainult otseseist andmeist antud kohas või antud isikute juures asjas tähtsust omavate

esemete asumise kohta. Paljud uurijad piiravad põhjendamatult asjade ringi, milles on läbiotsimine tarvilik. Nii näiteks loevad paljud uurijad läbiotsimise ülearuseks suulise kontr-revolutsioonilise agitatsiooni asjades. Kuid praktika näitab, et seda laadi asjades annab läbiotsimine tihti peale hiilgavaid tulemusi. Nii näiteks ühes seda liiki asjas leiti läbiotsimisel süüdistatava juurest kirjad ja dokumendid, millised paljastasid tema varemad sidemed valgekaartlase-bandiidi Skuroga ja tuvastasid, et süüdistatav on ohvitser kapteni auastmes, kuna ta samal ajal esitles end „põlise moonakana”.

Laimamisasjades üldreeglina ei toimetata läbiotsimist. Aga paljudel juhtudel on laimamises süüdistatute juures toimepandud läbiotsimine viinud kirjavahetuse ja dokumentide avastamisele, mis täielikult paljastasid laimajad ja nende poolt selle kuriteo toimepanemise motiivid.

Ühes seda laadi asjas leiti laimamises süüdistatu S. juures läbiotsimisel tema kaasosalise Z. kiri, milles viimane täpselt instrueeris S-i, kelle peale on tarvis kirjutada avaldused, mis neis kirjutada, millised andmed anda uurijale ja milleks see temale on vajalik.

Iga asja uurimisel peab uurija üles seadma ja lahendama järgmised küsimused:

1) missugused esemed võivad omada tähtsust antud asjas kuriteo selgitamisel ja kurjategija paljastamisel;

2) kelle juures ja kus võivad need esemed leiduda;

3) kas on küllalt alust antud isiku juures läbiotsimise toimetamiseks.

Toimetades läbiotsimist kõigil vajalikel juhtudel, ei tohi uurija siiski lubada läbiotsimise toimetamist ilma küllaldase aluseta. Uurija ei tohi kunagi unustada, et Nõukogudemaal, kus kodaniku isiku- ja tema eluaseme puutumatus on kaitstud Stalinliku Konstitutsiooniga, on mitte küllaldaselt põhjendatud läbiotsimise toimetamine täiesti lubamatu.

Läbiotsimise toimetamine on lubatud ainult uurija motiveeritud korralduse põhjal. Läbiotsimist toimetatakse manukaate juuresolekul. Läbiotsimise tulemused fikseeritakse protokollkoostamise teel.

§ 52. Põhiküsimused läbiotsimise toimetamisel.

Läbiotsimise toimetaja peab teadma: 1) mida või keda otsida, 2) kelle juurest otsida, 3) kust otsida, 4) millal otsida ja 5) kuidas otsida.

1) Küsimus „mida või keda otsida” lahendatakse iga konkreetse asja materjalide põhjal. Nende esemete ringi täpseks kindlaksmääramiseks, mille leidmiseks tuleb toimetada läbiotsimist, on tingimata tarvilik hoolikalt uurida asja materjale, koguda kurjategija isiku, tema suhete ja eluviiside kohta andmeid, põhjalikult läbi mõelda küsimus, millised esemed võivad kanda kuriteo jälgi ja iseloomustada kurjategija isikut. Määranud esialgselt otsimisele kuuluvate esemete ringi, peab uurija siiski ka läbiotsimise käigus vaadeldavaid esemeid hindama nende tähtsuse seisukohast asjas ja sellega seoses ka nende väljavõtmise vajadust.

Peale läbiotsimise vahetute objektide (näit. kuriteo objektid, relvad jm.) tuleb asja juurde võtta kurjategijat iseloomustavad ja asjasse puutuvad dokumendid, süüdistatava päevikud, märkmikud, isiklikud ja grupis ülesvõetud päevapildid, kurjategija käekirjaproovid, läbiotsitava või temaga seoses olevate isikute kuriteolist tegevust tõendavad esemed (muukraudad, mürdmisriistad jm.).

2) Selleks et vastata küsimusele „kelle juurest otsida”, peab uurija vajaduse korral koguma põhjalikke andmeid selle kohta, kus elas kurjategija, välja selgitama tema sidemed ja koguma teateid selle kohta, kus ta hoiab või võib hoida asja kohta tähtsust omavaid esemeid. Kui toimikus leiduvad materjalid ei ole küllaldased selle küsimuse lahendamiseks, siis peab uurija koguma täiendavaid andmeid. Selleks on otstarbekohane kasutada kriminaaljälitusaparaadi kaasabi, tehes viimasele ülesandeks selles osas uurijat huvitavate materjalide kogumise.

3) Küsimuse lahendamine „kust otsida” sõltub samuti konkreetse asja materjalist ja samal ajal ka sellest, mida uurija otsustas otsida. Kui uurija otsib laipa, siis võib ta peamise tähelepanu pöörata näiteks õue läbiotsimisele ja lahti kaevata asja kinniaetud augud; juhul, kui ta otsib asjale tähtsat dokumenti, tuleb erilist tähelepanu pöörata kirjutuslaua

vaatlemisele ja kirjavahetusega tutvumisele. Loomulikult peab läbiotsimise ulatust ja objektide määramist alati korrigeerima kõigi toimiku materjalide alusel.

Väga sageli laiba otsimisel peab uurija avastama ja hoolikalt uurima süüaluse kirjavahetust või selgitama sellega ühenduses olevaid isikuid, et sel teel saada andmeid, mille kasutamisel oleks võimalik tuvastada laiba võimalikku peidukohta. Nii näiteks tegi uurija ühes asjas kindlaks laiba asukoha sel teel, et avastas süüdistatava juures tema läbiotsimisel sõidupileti, mis oli ostetud tapmise päeval ja mille järgi ta sõitis Udelnaja raudteejaama. Uurija sõitis välja tähendatud raudteejaama ja leidis seal suvila, kus süüdistatav oli elanud sisse kirjutamata; suvilas avastas uurija tükeldatud laiba osad.

Seepärast küsimuse lahendamisel „kust otsida“ peab uurija ette nägema mitte üksnes piirkonna, kus võib leiduda teda huvitav objekt, vaid ka need piirkonnad, mille läbiotsimine võib anda sääraseid andmeid, mis aitavad temal kindlaks teha otsitavat eset. Vastates küsimusele „kust otsida“ ei tohi kunagi silmast lasta uurijal kasutada olevaid andmeid läbiotsitava elukutse ja tema harjumuste kohta.

Tuleb silmas pidada, et kurjategija sagedasti kasutab nende või teiste esemete peitmisel professionaalseid teadmisi; tisser peidab asjad tema poolt selleks spetsiaalselt valmistatud salajasse lauалаekasse, pottsepp müürib need ahju sisse, jne.

Selles suhtes on erakordselt huvitav L. asi kullasulatustööstusest kulla kõrvaldamises.

L. tuli külast ja astus kullasulatustööstusse lihttöölisena tööle. Ta omandas ruttu kullasulatamise tehnika ja temast sai meister. Kasutades asjaolu, et ruumi, kus asus sulatatud kuld, ei valvatud, kuna arvati, et sulatatud kulda ei saa riisuda, konstrueeris L. spetsiaalse seadeldise, mille abil ta riisus sulatatud kulda. Pärast seda, kui kuld oli muutunud kõvaks, peitis L. selle saapataldade vahele ja toimetas nii kulla sulatamisruumist välja. Riisunud sel teel suurema hulga kulda, peitis L. selle kasti kaarte sisse, mille ta selleks otstarbeks ostis. L-il ei olnud ühtki looma ega lindu ja kui temalt küsiti, miks ta nii oskuslikult toimepandud kuriteoga saadud kulla peitis nii rumalasti, siis ta vastas: „Maal peitsin ma alati kõik kaertesse ja sellest harjumusest ei saanud ma ka siin lahti.“

4) Küsimusele „millal otsida“ annab vastuse seadus (VNFSV KrPK § 177 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid): läbiotsimine toimetatakse päeval, välja arvatud juhud, mis ei kannata edasilükkamist.

5) Küsimusele „kuidas otsida“ ei saa anda ühte ja üldist vastust. Läbiotsimise võtted ja meetodid sõltuvad suurel määral sellest, mida või keda tahetakse läbiotsimisega leida, kelle juures ja kus toimetatakse läbiotsimist.

Nende põhitunnuste järgi eristatakse isiku läbiotsimist, ruumide läbiotsimist ja paikkonna läbiotsimist.

§ 53. Isiku läbiotsimine.

Isiku läbiotsimist tuleb rakendada kõigil neil juhtudel, kui on põhjust arvata, et teatava isiku juures leiduvad asjas tähtsust omavad või äravõtmisele kuuluvad esemed, mida see isik varjab. Isiku läbiotsimine on kohustuslik kurjategija kinnipidamisel.

Isiku läbiotsimise iseloom sõltub suurel määral sellest, misuguseid esemeid loodab uurija läbiotsitava juures avastada. Nii näiteks kui teostatakse spionaažis kahtlustatava isiku läbiotsimist, kelle suhtes on põhjust arvata, et tema juures leidub šifreeritud teateid, mis on koostatud väikesel õhukesest paberist lehekesel, siis peab loomulikult teostatama kõigi läbiotsitava rõivaste, kõigi tema juures asuvate esemete ja läbiotsitava keha täielik ja hoolikas uurimine, kusjuures seda laadi läbiotsimiste teostamisel ei tule piirduda ainult läbiotsitava rõivaste ja tema juures asuvate esemete läbivaatamise ja läbikatsumisega, vaid tuleb ka tingimata lahti harutada õmblused, avada jalatsite tallad, rõivaste vooder jm. Üksikuil juhtudel võib kahtlusaluse kinnipidamisel piirduda ka ainult rõivaste läbivaatamise ja läbikatsumisega. Iga eset tuleb tingimata vaadelda eraldi. Eriti hoolikalt on vajalik vaadelda ja läbi katsuda need rõivastise osad, kus esinevad õmblused ja vooder; paljudel juhtudel on vajalik need lahti harutada. Eriti hoolikalt tuleb läbi otsida rõivaste kraed ning vöökohad. Ei tohi kunagi kahe silma vahele jätta peakatte läbiotsimist. Isiku eriti põhjalikul läbiotsimisel tuleb mütsinokk läbi lõigata ja peakate lahti harutada. Jalatsite uurimisel tuleb vaadata, kas otsitavad esemed

ei ole mitte peidetud pooltaldade vahele, taldade või kontsade sisse.

Läbiotsitava juures leitavad esemed, nagu tikutoosid, paberrossikarbid, portsigarid, kellad, võtmed jne., tuleb üksikasjaliselt uurida. Sageli avastatakse tikutooside ja paberrossikarpide vaatlemisel nende sisekülgedelt tähtsaid märkmeid. On avastatud märkmeid paberossiotes, kellakapslite sisekülgedel ja mehhanismides, võtmeavades jne.

Ei tohi jätta tähele panemata sageli taskutes ja riidevoltide vahel leiduvaid pulbreid, kuna need võivad olla mitmesugused narkootilised või mürgised ained. Kui selliseid pulbreid leidub läbiotsitava taskutes lahtipuistatuna, siis tuleb need puistata katseklaasi ja saata uurimiseks. Seejuures tuleb silmas pida, et erinevalt kohtadelt leitud pulbreid ei tohi segi ajada, vaid igast erinevast kohast leitud pulber tuleb puistata eri katseklaasi.

Kui pulbrid on leitud pakises, siis tuleb need ka samal kujul uurimisele saata.

Millalgi ei tohi unustada, et läbiotsitav, püüdes vabaneda teda paljastavatest esemetest, viskab need ära või peidab üksikutel juhtudel isegi tema ümber olevate isikute taskuisse. Läbiotsimise toimetamisel tuleb uurijal hoolega jälgida selle järele, et läbiotsitav midagi ära ei viskaks ega hävitaks.

Vajaduse korral tuleb läbi otsida ka keha. Säärane läbiotsimine toimetatakse isiku poolt, kes on samast soost kui läbiotsitavgi.

§ 54. Ruumide läbiotsimine.

Minnes läbiotsimise toimetamisele peab uurija vajaduse korral hoolitsema läbiotsitavate ruumide sisse- ja väljapääsuteede valvamise eest. Läbiotsimise juures on ruumide valve vajalik selleks, et keegi ei saaks ruumidest väljuda uurija loata. Ruumidesse sissetulevad isikud tuleb nendesse lasta.

Enne ruumide läbiotsimisele asumist tuleb need läbi käia ja kõik hoolikalt läbi vaadata. Pärast ruumide asetusega ja neis leiduvate esemetega tutvumist tuleb koostada läbiotsimise plaan. Kogemused näitavad, et neil juhtudel, kui täielikule ja hoolikale läbiotsimisele kuuluvad kõik ruumid, on otstarbe-

kohane läbiotsimist alata selle kõige raskemaist osadest. Nii näiteks tuleb mingisuguste suurte objektide (laip, spekulatsiooni-objektid jm.) otsimisel alata läbiotsimist pööningust või keldrist. Sagedasti uurija, olles väsinud ja kaotanud lootuse läbiotsimise edukusse, sattunud raskustele läbiotsimise teostamisel (pööningutel ja keldrites tuleb mõnikord läbiotsimist toimetada küürus, tolmus, nõrga kunstliku valgusega), ei otsi küllaldase hoolikusega.

Pööningute läbiotsimisel tuleb eriti tähelepanu pöörata karniisidele, talade ümbrusele, pööninguakendele, katuse ja katuseparanduskohtade vahedele, sarikate ja katuse vahedele. Mõnikord tuleb ka otsida maja katuselt, sest sageli peidavad kurjategijad varjatavad esemed kivide kinnituskohtade ja plekitahvlite vahele. Maja all asetsevate ja ka eraldi asetsevate keldrite läbiotsimisel tuleb tähelepanu pöörata ka mullavallidele, mis valmistatakse keldrite soojendamiseks (seinte ümber olev mullakõrgend).

Peale selliste ruumide läbiotsimise lõpetamist (pööning, kelder) tuleb asuda põhilise ruumi läbiotsimisele. Endastmõistetavalt on sellises järjekorras läbiotsimise teostamine võimalik ainult siis, kui läbiotsimist ei teosta uurija üksi. Ajal, mil uurija toimetab läbiotsimist pööningul, keldris jt. seda laadi ruumes, peavad teised ruumid olema teda läbiotsimisel abistavate isikute kaitse ja valve all. Üldreeglina tuleb ruumide läbiotsimist alata sissekäigust ja liikudes ühe eseme juurest teise juurde haarata järk-järgult kogu ruumi pindala.

Seinte uurimisel tuleb neid hoolikalt vaadelda ja välja selgitada üksikute osade iseärasused, näiteks krohvi värskus, hiljuti seinale löödud naelte läikivad pead jm. Neid kohti tuleb uurida erilise hoolikusega. Seinale sissemüüritud esemete väljaselgitamiseks tuleb sein läbi koputada väikese (kella-) haamriga. Kohal, kus sein on seest tühi, on hääl kõmav.

Kui lagi ja põrand on valatud tsemendist, siis tuleb neid samal viisil uurida. Kui põrand on puust, siis tuleb tähelepanu pöörata põrandapragudes leiduvale tolmu ja mustuse iseloomule, sest hiljuti lahtivõetud laudade vahel leidub mustust tunduvalt vähem. Kui on alust oletada, et otsitavad esemed on peidetud põranda alla, siis tuleb põrand üles võtta ja maapind selle all kobestada. Seejuures on kõige parem kasu-

tada pikka raudkeppi, millega on võimalik maapinda küllalt sügavalt läbi katsuda. Tuleb silmas pidada, et kurjategija kaevab sageli tema poolt peidetud esemed väga sügavale maa sisse. Nii näiteks avastati uurija poolt 1939. a. Rostovi oblastis kod. M. poolt oma naise tapmise asja uurimisel laip maasse kaevatuna kohas, kus asus tapja voodi, 2,5 meetri sügavuses.

Maapinna veega ülekallamine toob suurt kasu esemete maa sisse peitmise väljaselgitamisel. Kallates väheldasest nõust ühe otsitava pinna osa teise järel üle, peab otsimise teostaja jälgima vee maapinnasse imbumise kiirust. Värskest lahtikaevatud kohtades imbub vesi maapinnasse märksa kiiremini.

Keldrite, sahvrite ja teiste sellesarnaste ruumide kivitahvelpõrandate uurimisel tuleb vett valada kivide vahele ja jälgida vee imbumist maapinnasse. Parkettpõranda uurimisel tuleb jalaga vajutada parketitahvlikeste servadele ja otstele ning sel teel katsuda nende kinnituse vastupidavust; lahtiste parketitahvlikeste all olevat põrandat tuleb uurida. Samuti peab tähelepanu pöörama ka sellele, kas kahe parketitahvlike vahel ei leidu liimiribasid. Liimijälgede esinemisest võib järeldada, et parketitahvlikesed on välja võetud ja peale selle kinni liimitud.

Ruumide läbiotsimise toimetamisel on vajalik otsida ka ahjust, kusjuures tuleb tähelepanu pöörata ahjuseintele, küttekolletele ja ahjutruupidele (suitsutorudele). Hoolikalt tuleb otsida akende ja uste karniiside tagant.

Ruumide sisustusesemete vaatlemisel tuleb pildid ja teised ilustised seintelt maha võtta, põhjalikult läbi vaadata muusikariistad, seinakellade kastid, peeglid (klaasi ja raami vahelt). Pehme mööbel ja madratsid on vaja pika nõelaga läbi katsuda, kusjuures mööbli alumise osa uurimiseks tuleb see ümber pöörata. Hoolikalt tuleb läbi uurida kõik raamides, voodites ja mööblis leiduvad tühikud. Laudade, kappide, garderoobide, diivanite ja teiste seda laadi esemete läbiotsimisel on vajalik toimetada nende mõõtmist salalaegaste ja kahekordsete seinte väljaselgitamiseks.

Dokumentide ja väikeste esemete otsimisel tuleb läbi vaadata kõik raamatud ja nende pärad. Läbiotsimisel raamatuid läbi vaadates tuleb eriti tähelepanu pöörata kinnikleebitud lehekülgedele ja jälgida ka seda, et raamatu sisse ei oleks tehtud tühikuid, kuhu võivad olla otsitavad esemed peidetud.

Ruumides läbiotsimise teostamisel on väga tähtis, et läbiotsimise tulemustest huvitatud isik ise avaks kohvrid,apid jm., ja et ta alati asuks uurija ees. Isikute jälgimine, kelle juures toimetatakse läbiotsimist, annab väga palju. Kogenud ja tähelepanelik uurija oskab alati tabada erilist rahutust, mida avaldab läbiotsitav ühele või teisele esemele lähenemisel. See asjaolu aitab tihtipeale kindlaks määrata, missugustele esemetele tuleb keskendada erilist tähelepanu.

Kurjategija avastamiseks teostatud läbiotsimisel tuleb rakedada kõiki ettevaatusabinõusid, et vältida kallalefungimist, ootamatut tulistamist jne.

§ 55. Paikkonna läbiotsimine.

Lahtise paikkonna läbiotsimine on tavaliselt raske seepärast, et tuleb otsida väga suurel maa-alal. Selleks, et läbiotsitaval maa-alal üht või teist osa mitte vahele jätta, jagatakse see sektoriteks või ruutudeks (niisamuti nagu vaatluse toimetamisel) ja seejärel toimetatakse otsimist järjekorras ühelt sektorilt või ruudult teisele üle minnes. Kui on põhjust arvata, et otsitav ese on maasse kaevatud, tuleb selle avastamiseks ette võtta maapinna veega ülevalamist ja raudkepiga läbitorkimist. Metallesemete maasse kaevamise korral on nende otsimiseks võimalik rakendada ka vahendeid, milliseid kasutatakse magnetilisel uurimisel, nn. metallipüüdjaid.

Laipade otsimisel on vajalik tähelepanu pöörata haisule ja röövlindude lennule. Kui leiduvad kuriteo ja kurjategija jäljed, siis võib läbiotsimisel kasutada teenistusjälituskoeri, milleks tuleb pöörduda kriminaaljälitusosakonna organite poole.

§ 56. Grupiline ja korduv läbiotsimine.

Grupiliseks läbiotsimiseks nimetatakse ühes uuritavas asjas samaaegselt mitmes territoriaalselt üksteisest eraldatud punktis läbiotsimise toimetamist. Seesugust läbiotsimist on vajalik toimetada juhtudel, kui on põhjust arvata, et otsitavad esemed asuvad eri kohtades ja eri isikute juures, kes

on üksteisega ühenduses. Kui sääraste asjaolude puhul toime-
tatakse läbiotsimist ainult ühe isiku juures, siis viib see mööda-
pääsmatult sellele, et teist kuriteoosalist hoiatatakse seeläbi
eelseisvast läbiotsimisest. Grupilised läbiotsimised tuleb varem
ette valmistada, nende teostamiseks koostada ette plaan, mää-
rata täpne läbiotsimise algus ja inimesed välja paigutada. See-
juures on ka vajalik kindlaks määrata sidepidamise viis üksi-
kute läbiotsimist teostavate isikute vahel ja määrata kogu
operatsiooni juht.

Korduv läbiotsimine. Kurjategija väga sagedasti
peale esimest läbiotsimist, mis lõppes temale soodsalt, ei püüagi
enam tema poolt varem peidetud esemeid varjata ja toob need
oma korterisse. Seepärast on mõnikord otstarbekohane toime-
tada teatava ajavahemiku järel teiskordne läbiotsimine.

§ 57. Läbiotsimise tulemuste fikseerimine.

Läbiotsimise tulemused esitatakse läbiotsimise protokollis.
Selles peab olema näidatud:

1) kes, millal, missuguste manukate juuresolekul ja kelle
korralduse alusel toimetas läbiotsimist;

2) kus ja kelle juures toimetati läbiotsimine;

3) kas kuulutati enne läbiotsimise algust läbiotsimise toime-
tamise korraldus ja kas tehti ettepanek asjas tähtsate esemete
vabatahtlikuks väljaandmiseks;

4) avastatud ja väljavõtmisele kuuluvate esemete loend
ühes nende avastamise koha äranäitamisega;

5) läbiotsimisel esitatud avaldused;

6) läbiotsimise toimetaja, manukate ja läbiotsitava allkirjad.

Protokolli juurde lisatakse väljavõetud esemete nimestik, kus
on ära näidatud, kellele need esemed on hoiule antud, ühes isiku
allkirjaga, kes esemed hoiule võttis.

ÜLEKUULAMINE.

§ 58. Tunnistajate ütluste tähtsus. § 59. Tunnistajate ütluste psühholoogia. § 60. Ettevalmistus ülekuulamiseks. § 61. Tunnistajate ülekuulamise põhivõtted. § 62. Süüaluse ülekuulamine. § 63. Üksikute tunnistajate ja süüaluste eri kategooriate ülekuulamise iseärasused. § 64. Ütluste üleskirjutamine. § 65. Vastastamine. § 66. Ülekuulamine äratundmiseks esitamisel.

§ 58. Tunnistajate ütluste tähtsus.

Suur enamik kriminaalasju tuleb lahendada ainult tunnistajate ütluste ja süüaluste seletuste alusel. Seepärast on arusaadav, kui suur on seda liiki tõendite tähtsus ja kui võrd tähtis on uurimis- ja kohtuala töötajate oskus õigesti toimetada ülekuulamist ja õigesti hinnata tunnistajate ütlusi.

Kapitalistlike riikide tingimustes, kus rahva enamik suhtub riigivõimuorganeisse vaenulikult, on väga levinud teooriad, mis suhtuvad ilma vahet tegemata tunnistajate ütlustesse umbusklikult. Nende teooriate autorid püüavad neid teooriaid põhjendada viitamisega inimese psühholoogia eriomadustele, mille tõttu inimesed üldreeglina ei ole võimelised täiesti täpselt edasi andma nende poolt varem täheldatud sündmusi ja fakte.

Nõukogude kriminalistikas ei tohi loomulikult esineda seesugust üldist, ilma vahet tegemata tunnistajate mitteusaldamist. Kui ka üksikute tunnistajate ütlused mõnikord kannatavad ebatäpsuste all, mis on seletatav nende tunnistajate psüühika teatavate iseärasustega, siis tuleneb sellest vajadus välja töötada sellised ülekuulamise meetodid, mille rakendamisel on võimalik ületada ülekuulamise raskusi, tagada ütluste saamist, mis kõige täielikumalt ja täpsemalt valgustavad asjas tähtsaid fakte.

Nõukogude eeluurimis- ja kohtuorganite poolt ülekuulata-vate kodanike rõhuv enamik annab kohusetruult edasi neile teadaolevad andmed ja faktid. Tunnistajate ütluste hindamisel peab arvestama seda põhilist asjaolu. Samal ajal ei saa unustada ka seda, et paljudel juhtudel ei ole ka kõige kohusetruum tunnistaja võimeline täpselt ja täielikult edasi andma temale teada-

olevaid asjaolusid. See võib olla tingitud järgmistest põhjustest:

1) tunnistaja, kes tahab kohusetruult seletust anda, ei tea, mis on asjas kõige olulisem, mispärast ta enda, aga osalt ka ülikuulaja oskamatusel pärast ei anna edasi kõige tähtsamat;

2) tunnistaja ei saa õigesti valgustada uurimisorganeid ja kohut huvitavaid fakte seepärast, et nende faktide tajumine toimus erakordselt ebasoodsais tingimustes; mispärast need tajumise resultaadid, mis peegelduvad tunnistaja ütlustes, moonutavad ilma tunnistaja tahtmata tegelikkust;

3) tunnistaja psüühika individuaalsete omaduste (mälupuudus, väärotsustus täheldatud sündmuste suhtes jm.) tõttu ei ole ta võimeline uurimisorganeid huvitavaid sündmusi ja fakte õigesti valgustama ja edasi andma.

Kuid paljudes asjades tuleb kokku puutuda pahausksete tunnistajatega, kes kas mingi seose tõttu süüdistatavaga või muil kaalutlustel ei taha tõtt öelda, hoiduvad neile teadaolevate faktide edasiandmisest või moonutavad neid tahtlikult, andes teadlikult valesetust.

Selleks, et ületada kõiki neid takistusi ja saada võimalikult heakvaliteedilisi ütlusi, mille abil on võimalik tuvastada tõde, peab täielikult tundma ülekuulamise taktikat ja tehnikat.

Ülekuulamise taktika määratakse antud ajajärgul valitsevate kriminaalprotsessi printsiipidega. Nõukogude kriminalistika poolt väljatöötatud ülekuulamise taktikalised võtted vastavad täielikult nõukogude kriminaalprotsessi printsiipidele.

Nõukogude kriminaalprotsess nõuab, et:

a) iga ütlus, mis on saadud uurimisprotsessis või kohtus, soodustaks antud asjas tõe väljaselgitamist;

b) eeluurimise ajal või kohtus antud ütlused oleksid kergesti kontrollitavad;

c) ülekuulamisprotsessis oleks tagatud täielik austus ülekuulatava kodaniku isiku suhtes.

Kuid nende nõuete täitmise edu sõltub suurel määral sellest, kui võrd on ülekuulamist toimetav isik tuttav tunnistajate ütluste psühholoogiaga, teab ülekuulamiseks ette valmistuda, kuidas ta valdab tunnistajate ja süüaluste ülekuulamise peamisi taktikalisi ja tehnilisi võtteid ja kuidas ta oskab fikseerida ülekuulamise tulemusi.

§ 59. Tunnistajate ütluste psühholoogia.

Et osata üle kuulata tunnistajaid ja süüaluseid ning õppida õigesti hindama nende ütlusi, selleks on vajalik tunda tunnistajate psühholoogia peamisi elemente. Eeskätt on selleks vajalik teada, kuidas kujuneb tunnistaja ütlus.

Tajumisest.

Selleks et tunnistada — jutustada ühest või teisest faktist, teatada neid või teisi andmeid — on vajalik, et see fakt oleks õigesti tajutud. Teatavasti tajub inimene fakte oma viie meeleorgani abil. Seepärast on arusaadav, et üheks tingimuseks, mille puhul heauskne tunnistaja saab tõetruult esitada tema poolt tähelepanud fakte, on see, et tal peavad normaalselt töötama meeleorganid, mille abil ta need faktid ja sündmused tajus.

Nii näiteks, kui faktid, mille üle tunnistajat küsitletakse, tajuti nägemise abil, peab uurija välja selgitama, kas ülekuulatatav näeb normaalselt, kas ta ei kannata mingisuguste nägemishäireid põhjustavate haiguste all, kas käsitletavate sündmuste vaatlustingimused olid küllalt soodsad selleks, et ülekuulatatav võis õigesti fikseerida neid fakte, mille kohta ta tunnistust annab.

Kui nähtus, mille kohta ülekuulatatav annab tunnistust, tajutakse maitsmisaistingute kaudu, siis peab uurija teatud tingimustel kontrollima, kas ülekuulatatava maitsmismeel on normaalselt arenenud ja milliseis tingimuses toimus antud fakti tajumine.

Neli krohvijat otsustasid peale töö lõpetamist suupistet ja napsi võtta. Üks nendest läks viinakauplusse viina tooma. Kauplusest tagasi tulles leidis ta teelt pudeli, milles oli viinasarnane vedelik. Ta proovis vedeliku maitset ja tuli järeldusele, et see on viin. Ostetud viina jättis ta endale, aga leitud pudeli andis kaaslastele. Joonud vedelikku, said need mürgistuse. Hiljem selgus, et töölise poolt leitud pudelis oli mürgine aine ja pudeli oli kaotanud seda teed sõitnud keemialaboratooriumi juhataja. Töölist, kes pudeli leidis, süüdistati selles, et tema, kontrollimata leitud pudeli sisu ja mõõndes, et selles

võib olla mürgine aine, jootis siiski vedelikuga seltsimehi, et omastada ostetud viina, aga ise, kartes tagajärgi, keeldus joomast. Tööline eitas seda süüdistust, seletades, et tema ei joonud koos seltsimeestega sel põhjusel, et kavatses juua kodus enam soodsas olukorras, ja et ta olevat proovinud tema poolt leitud vedelikku ja jõudnud järeldusele, et see on viin, kuna vastasel korral ta ei oleks seda seltsimeestele andnud. Süüdistatava seletuste kontrollimiseks toimetas uurija kohtumeditiinilise ekspertiisi, kus selgus, et süüdistatav on haiguse tagajärjel kaotanud võime tema poolt tarvitavate toitude maitseomaduste eraldamiseks. Neil asjaoludel ei saanud ta loomulikult tuvastada, kas maitstud vedelik on tõepoolest viin, ja et ta tarvitas seda tähtsusetul määral, siis ei järgnenud ka mürgistust. Seega muutus põhiliselt kogu süüdistuse olemus.

Taju kvaliteet sõltub ka tingimustest, millistes see on toimunud. Nii näiteks, kui inimene on seisukorras, kus ta keskendab kogu oma tähelepanu neile või teistele faktidele ja asjaoludele, siis ta tajub neid loomulikult paremini.

Uurija küsimusele, millal tunnistaja kuulis naaberkorteris müra, vastas viimane, et see oli täpselt kell 7 õhtul. Küsimusele, miks tunnistaja kinnitab, et lask oli täpselt kell 7, vastas tunnistaja, et kuulnud müra ja sellele järgnevat lasku, vaadanud ta kellale ja pidanud meeles. See ütlus ei äratanud uurija usaldust, sest tema arvates inimene, kes juhuslikult kuuleb lasku naaberkorteris, vaevalt vaatab seejärel kellale. Hiljem selgus, et tunnistaja andis ebaõige seletuse ja kella vaatas ta mitte sündmuse momendil, vaid pool tundi peale seda, kui ta kuulis müra ja lasku. Kuid, olles sündmusest ärritatud, ei mäletanud ta täpset kella vaatamise momenti.

Teisel juhul ütles tunnistaja, et ta kuulnud lasku kell 7 ja 15 min. Uurija oli huvitatud asjaolust, miks tunnistaja kinnitas, et ta lasku kuulis täpselt kell 7 ja 15 minutit. Tunnistaja seletas seda järgmiselt: „Läksin sel ajal Punase platsi lähedalt Stepan Razini tänavat mööda. Kremli kell löi; võtsin oma kella taskust, et selle täpsust kontrollida. Kremli kell näitas 7 ja 15 min., minu oma aga — 7. Sel ajal kõlas minu lähedal lask. Kohkusin ja lasksin kellal kukkuda. Tõstsin kella üles ja tahtsin seda uuesti keerata ning osutit asetada kella 7 ja 15 min.

peale, kuid siis selgus, et kell on rikkis. Andsin kella kuni homseni parandamiseks. Kellasepalt sain kviitungi, mis on minu käes.“ Hiljem selgus, et tunnistaja oli täiesti täpselt määranud lasu aja ja andis täiesti täpse seletuse. Tunnistaja seletused näisid uurijale usaldusväärsed, kuna fakti tajumise tingimused olid seesugused, et nad võimaldasid tunnistaja teadvuses täiesti täpselt fikseerida tulistamise aja.

Kõik see kohustab ülekuulamise toimetajat välja selgitama:

a) milliste meeleorganite kaudu tajus tunnistaja sündmusi ja fakte;

b) kuivõrd normaalselt on tunnistaja võimeline tajuma sündmusi, milliste suhtes teda üle kuulatakse;

c) missuguses olustikus toimus sündmuste tajumine ja kas seletuseandja oli võimeline selles olustikus neid õigesti ja täielikult fikseerima.

Otsustusest.

Ülekuulamist teostades ei tohi kunagi unustada seda, et ülekuulata ei anna tegelikult edasi seda, mida ta nägi, kuulis ja tundis, vaid ta annab edasi ainult otsustuse tema poolt tajutud sündmuste faktide kohta.

Moskva korrapidajale-uurijale teatati, et ühes keemia-laboratooriumis on leitud laboratooriumi kaastöölise, insener H. laip. Sõitnud sündmuskohale, tuvastas uurija järgmised asjaolud. Umbes kell 6 tuli laboratooriumi naiskoristaja N. ja hakkas ruume koristama. Umbes kella kaheksa ajal läks N. laboratooriumi, kus hukkunu töötas, ja nägi, et H. magas laua ääres, aga tema kõrval „oli suur hulk soola, millele mina otsekohe pöörasin oma tähelepanu“.

Et mitte H-d äratada, läks N. teistesse tubadesse. Umbes kella üheksa paiku tuli N. samasse laboratooriumi tagasi ja tahtes H-d äratada, nägi, et H. on surnud, ja hakkas appi hüüdma.

Insener M., kes N. kisa peale tuli laboratooriumi, seletas, et põrandal ja samuti laual, millel H. töötas, oli laiali puistatud suurel hulgal sublimaadikristalle.

Koristaja ja insener vaatasid üht ja sama sündmust, aga uurijale ei andnud nad mitte edasi nähtut, vaid ainult oma

otsustust nähtu tee. See, mis koristaja-perenaise vaatekohast oli sool, oli kogunud inseneri-keemiku vaatekohast sublumaat. Mõlemad need ütlused on uurijale väärtuslikud. Kui uurija oleks täpsemalt küsitlenud koristajat N. tema poolt nähtud „soola“ välimuse kohta, siis oleks ta jõudnud veendumusele, et tunnistaja kirjeldas üldiselt õigesti aine väliseid tunnuseid, mida ta laiba kõrval nägi.

Olles teadlik, et seletust andvad isikud annavad edasi ainult oma otsustuse tajutu kohta, on uurija kohustatud kontrollima selle otsustuse õigsust ning küsimuste varal, mis täpsustavad tajutud sündmuste ja faktide iseärasusi ja omadusi, hankima andmeid, mis võimaldavad tõe tuvastamist.

M ä l u s t.

Mälul on tunnistajate ütluste tõepärasuste suhtes väga suur tähtsus. Sageli ei ole mitmesuguste mäludefektidega inimesed võimelised meenutama teatud andmeid, perekonnanimesid, arvu- sid jne. Mõnikord unustavad inimesed mälu individuaalsete omaduste tõttu ruttu neile tuntud faktid ja, püüdeski neid heauskselt taastada, pole võimelised seda tegema.

Tuleb samuti silmas pidada, et mitmesuguste haigestumiste (peaaegu orgaaniline haigestumine, vanadushaigus, tuiksoonte skleroos) tagajärjena võib ilmned a mälu nõrgenemine, mis võib minna kuni meelespidamisvõime täieliku kadumiseni. Mäluhäired avalduvad ka nn. m ä l u l ü n k a d e s (amneesia). Neil juhtudel esineb teatud ajavahemikul aset leidnud sünd- muste täielik või osaline mälust kadumine.

Seda liiki mälulüngad võivad olla näiteks tugeva joobu- muse, äkilise ja tugeva hingelise vapustuse, peast haavata saamise tagajärjeks, kusjuures see mälukaotus võib laieneda ka perioodile, mis eelnes mälulünka esilekutsunud sündmustele.

Mäluhäired võivad väljenduda ka ebaõigetes mälestustes. Neil juhtudel annab heauskselt eksinud tunnistaja objektiiv- selt tegelikkust moonutavaid seletusi, olles ise sealjuures kin- del, et ta jutustab tõtt.

Toimetades ülekuulamist peab uurija välja selgitama, kas ülekuulatatav ei kannata mingisuguste mäluhäirete all, kas tema ei põe haigusi või temaga ei ole juhtunud sündmusi, mis oleksid

võinud mäluhäireid esile kutsuda. Uurija peab abistama seletust andvat isikut mälus faktide taastamisel, mida ta on suutnud juba unustada. Sageli vastab ülekuulatav, et ta ei mäleta seda või teist fakti, aga kui talle meenutatakse olukorda, milles toimus uurija poolt küsitletav fakt, esitatakse sellega piirnevad faktid, meenub tunnistajale kohe ununenud. Uurija küsimusele, kas tunnistaja mäletab, millest rääkis süüalune tunnistajale 1. mail teda umbes kella 12 ajal kohates, vastas tunnistaja, et ta ei mäleta midagi, ja veel enam, et ta ei olegi sel päeval süüalust kohanud. Siis hakkas uurija koos ülekuulatavaga meelde tuletama, kuidas tunnistaja 1. mai mööda saatis. Uurija küsis, kas ta oli demonstratsioonil, ja sai jaatava vastuse. Uurija küsis, kellega käis tunnistaja ühes reas. Tunnistajaga ühes reas olnute loetlemisel meenus tunnistajale, et tema kõrval seisis tõesti süüalune, ja peale seda meenus temale ka uurijat huvitav jutlemine.

Ei tohi millalgi unustada, et teatud tingimustes võivad ununenud faktid inimeste mälus taastuda. Sageli on selleks neid tarvis ainult aidata. Seepärast tuleb mõnikord küsimusi esitada selle olukorra kohta, milles toimus antud fakt, et sel teel tunnistajale meelde tuletada asjaolusid, mis on seotud faktiga, mille taastamine ülekuulatava mälus on tarvilik.

Fantaasiast ja illusioonidest.

Inimese psüühika üheks iseloomustavaks omaduseks on fantaseerimisvõime, ja seda ei tohi kunagi ülekuulamisel unustada. Eriti kalduvad fantaseerimisele lapsed.

Sageli esitab seletuste andja fantaasia vilja tõelikkusena. Tihti on ühestainsast tõukest küllalt, selleks et ebaselged, eba-realsed ja ebatõelised kujud, faktid, mis loodud inimese ettekujutuses, kujunevad ta teadvuses faktideks, milliste esinemises ta on veendunud ja milliseid ta püüab näidata tõelikkuses esinenutena. Selleks et mõista, kui suur praktiline tähtsus on sellel küsimusel, ja näha, kuidas inimesed püüavad sageli oma fantaasia vilja esitada tõelikkusena, on küllaldane viidata järgmisele faktile.

Ühes uuritavas asjas 1938. a. Kazahstanis seletas süüaluse M. naine, et ta nägi, kui tema mees lõi poisikest F. ja peale

selle, veendunud, et poisike on surnud, viinud laiba müüri taha, kuhu selle ära põtnud. Hiljem leiti poisike ühest lastekasvatustamajast, kuhu ta oli sattunud pärast ärajooksmist vanemate juurest.

Selgus, et M. ei tapnud F-i ega peitnud kuhugi laipa. Samal ajal tehti ka kindlaks, et M. naise seletused olid heausksed. Näinud, et ta mees lõi poissi, kes seepeale ei tulnud teadvusele, jooksis ta koju, kus viibis teatud aja tugeva hingelise ärevuse seisundis. Näinud sündmuse esimest osa, luuletas ta juurde teise osa, ja seda seepärast, et tema haiglaselt töötavas ettekujutuses kujunes loo lõpp nii, nagu ta seda ette kujutas, aga mitte nii, nagu see tõeliselt oli. Nii esitas tunnistaja oma haiglase fantaasia vilja tõelikkusena.

Laste erilise kalduvus fantaseerimisele on seletatav neil vaadeldatavatesse nähtustesse kriitilise suhtumise puudumise ning nende nähtuste hindamiseks küllaldaste kogemuste puudumise tõttu.

Kui inimese tajumisvõimes esinevad häired, siis sagedasti näivad tajutud sündmused temale moonutatud kujul.

Neil juhtudel, kui tajumuste tõeline allikas esineb moonutatud kujul, on meil tegemist nn. *illusiooniga*.

Illusioon, samuti kui hallutsinatsioon (mille all mõistetakse samuti tunnete pettust, kuid selle vahega, et tajumine ei ole esile kutsutud väliste, tõeliselt mõjuvate põhjuste poolt) on psüühiliste häirete järeltuleks ja vaimse haigestumise tunnuseks.

Kuid sageli kohtame illusioone ka tervete inimeste juures. Tugeva üliväsimuse, hirmu, pingeliste sündmuste, mis sageli otsustavad inimese saatuse, tunnetamise tulemusena tekivad illusioonid, s. o. tajutavad esemed ja nähtused näivad moonutatud kujul.

Inkassaator N. sõitis ratsahobusel rahaga, mille ta pidi ära andma naaberšahti kontorisse. Kontorisse jõudmiseks pidi N. läbistama metsa, kus oli korduvalt toime pandud kodanike paljaksriisumisi.

Läbi metsa sõites ootas N. iga minut kallaletungi ja oli tugevas hirmuseisundis. Kui ta oli umbes poolel teel, sõitsid temale vastu kaks ratsanikku. N. pööras kiiresti hobuse ümber ja kihutas minema.

Tormanud šahti valveülema kabinetti, seletas ta, et teda on rünnanud 4 bandiiti ja et ta on vaevalt pääsenud nende käest. Seejuures seletas N., et bandiidid on kaks korda tema peale tulistanud. Ta on „tumedalt“ kuulnud pauke, sest ta oli jälitajaist kaugel.

Ta kirjeldas bandiitide välimust, andes neile muinasjuttudes esinevate tüüpiliste „hirmuäratavate röövlite“ välimuse.

Ja selle ärritatud jutustuse tulipunktis ilmusid ka need „hirmuäratavad röövlid“, kes osutusid kriminaaljälitusosakonna kaastöölisteks.

Olles täielikult veendunud oma jutustuse tõepärasuses, ei leppinud N. kaua ja kangekaelselt sellega, et ta oletatavad jälitajad olid just need isikud.

Kõik, mis N. jutustas, oli teatud määral illusioon, kuna tema subjektiivselt tahtes sündmust tõepäraselt edasi jutustada, moonutas objektiivselt tõelikkust.

Kõik see kohustab uurijat ja kohtunikku ülekuulamise toimetamisel kontrollima, kas ei esita ülekuulatatav oma fantaasia vilja tõelikkusena.

Mõtete väljendamise võimest.

Sageli moonutab seletust andev isik tõelikkust ja esitab need või teised faktid ebaõigesti ainult seepärast, et ta ei ole võimeline õigesti väljendama oma mõtteid. Väga sageli on selle põhjuseks ka uurija ise, kes oma ebaselgete, mitteamusaadavate ja kahemõtteliste küsimustega kutsub seesuguse seletuste moonutuse esile.

Uurides kooperatiivsüsteemis toimunud omastamise asja, milles kooperatiivkaupluse müüjat M. süüdistati 8000 rbl. väärtuses kaupade omastamises, püüdis uurija välja selgitada süüdistatava M. eluviisi, milleks kutsus ülekuulamisele korteripere-naise, kus M. elas. Tunnistaja ülekuulamisel esitas uurija temale järgmised küsimused:

K ü s i m u s : Ütelge, kas teie üüriline M. sageli ulas¹?

¹ Siin on tarvitatud venekeelses algtekstis sõna „guljatj“, mis tähendab „ulama“, „jalutama“; uurija on tarvitanud seda sõna esimeses ja tunnistaja teises mõttes. — Toim.

Vastus: Jah, ta jalutas¹ sageli, peaaegu iga päev.

Küsimus: Kas ta ulas üksi või naisterahvastega?

Vastus: Ta jalutas¹ naisterahvastega. Jõudnud koju, viskas ta oma portfelli käest ja läks kohe oma tuttavatega jalutama.

Süüdistuskokkuvõttes kirjutas uurija: „M. oli prassiva eluviisiga, pummeldas süstemaatiliselt naistega.“

Kohtus eitas süüdistatav kategooriliselt seda, et ta on „prassiva eluviisiga“, viitas oma kodusele perenaisele kui tunnistajale selles, et ta on elanud väga tagasihoidlikult. M. palus korteriperenaist tunnistajana uuesti üle kuulata.

Kohtus ülekuulamise avaldas korteriperenaine, et M. on tõepoolest elanud väga tagasihoidlikku elu ja et seletades uurijale sellest, et ta on kodust ära käinud, on ta selle all mõtelnud süüdistatava jalutamist pargis oma tuttavatega. Seega selgus, et uurija küsimustest valesti arusaamise tõttu ja oskamatus tõttu oma mõtteid selgesti väljendada andis tunnistaja seletuse, mida uurija ebaõigesti tõlgitses.

Seepärast peab uurija ülekuulamise toimetamisel selgitama, kas ülekuulatatav on temast aru saanud, kas esitatud küsimus on temale selge; samuti on uurija kohustatud kontrollima, kas ta on õigesti mõistnud ülekuulatatavat, kas viimane on tahtnud väljendada just seda mõtet, mis on fikseeritud protokollis.

§ 60. Ettevalmistus ülekuulamiseks.

Selleks et teostada ülekuulamist asjatundlikult ja suurima eduga, on vajalik ette valmistuda selle läbiviimiseks. Uurija peab täiuslikult tundma asja materjale ja tal peavad teada olema asjaolud, mida ta tahab ülekuulatava kaudu välja selgitada. Kui uurija ei ole tuttav asja materjalidega, kui ta ei ole selgitanud küsimusi, mida ta tahab ülekuulatavale esitada, kui tal pole selge, mida tuleb ülekuulamise läbi selgitada, siis loomulikult ei saa ta edukalt teostada ülekuulamist.

Põhiline viga, mida uurijad sagedasti teevad ja seetõttu tihtipeale jäävad asjas ilma eriti tähtsatest tõenditest, seisneb nimelt selles, et nad asuvad ülekuulamise teostamisele toimiku materjalidega põhjalikult tutvumata ja jättes väljaselgitamisele kuuluvad küsimused üles märkimata.

¹ Vt. allmärkust eelmisel leheküljel. — Toim.

Tormanud šahti valveülema kabinetti, seletas ta, et teda on rünnanud 4 bandiiti ja et ta on vaevalt pääsenud nende käest. Seejuures seletas N., et bandiidid on kaks korda tema peale tulistanud. Ta on „tumedalt“ kuulnud pauke, sest ta oli jälitajaist kaugel.

Ta kirjeldas bandiitide välimust, andes neile muinasjuttudes esinevate tüüpiliste „hirmuäratavate röövlite“ välimuse.

Ja selle ärritatud jutustuse tulipunktis ilmusid ka need „hirmuäratavad röövliid“, kes osutusid kriminaaljälitusosakonna kaastööliseks.

Olles täielikult veendunud oma jutustuse tõepärasuses, ei leppinud N. kaua ja kangekaelselt sellega, et ta oletatavad jälitajad olid just need isikud.

Kõik, mis N. jutustas, oli teatud määral illusioon, kuna tema subjektiivselt tahtes sündmust tõepäraselt edasi jutustada, moonutas objektiivselt tõelikkust.

Kõik see kohustab uurijat ja kohtunikku ülekuulamise toimetamisel kontrollima, kas ei esita ülekuulatatav oma fantaasia vilja tõelikkusena.

Mõtete väljendamise võimest.

Sageli moonutab seletust andev isik tõelikkust ja esitab need või teised faktid ebaõigesti ainult seepärast, et ta ei ole võimeline õigesti väljendama oma mõtteid. Väga sageli on selle põhjuseks ka uurija ise, kes oma ebaselgete, mitteamusaadavate ja kahemõtteliste küsimustega kutsub seesuguse seletuste moonutuse esile.

Uurides kooperatiivsüsteemis toimunud omastamise asja, milles kooperatiivkaupluse müüjat M. süüdistati 8000 rbl. väärtuses kaupade omastamises, püüdis uurija välja selgitada süüdistatava M. eluviisi, milleks kutsus ülekuulamisele korteripere-naise, kus M. elas. Tunnistaja ülekuulamisel esitas uurija temale järgmised küsimused:

Küsimus: Ütelge, kas teie üüriline M. sageli ulas¹?

¹ Siin on tarvitatud venekeelses algtekstis sõna „guljatj“, mis tähendab „ulama“, „jalutama“; uurija on tarvitanud seda sõna esimeses ja tunnistaja teises mõttes. — Toim.

Vastus: Jah, ta jalutas¹ sageli, peaaegu iga päev.

Küsimus: Kas ta ulas üksi või naisterahvastega?

Vastus: Ta jalutas¹ naisterahvastega. Jõudnud koju, viskas ta oma portfelli käest ja läks kohe oma tuttavatega jalutama.

Süüdistuskokkuvõttes kirjutas uurija: „M. oli prassiva eluviisiga, pummeldas süstemaatiliselt naistega.“

Kohtus eitas süüdistatav kategooriliselt seda, et ta on „prassiva eluviisiga“, viitas oma kodusele perenaisele kui tunnistajale selles, et ta on elanud väga tagasihoidlikult. M. palus korteriperenaist tunnistajana uuesti üle kuulata.

Kohtus ülekuulamisel avaldas korteriperenaine, et M. on tõepoolest elanud väga tagasihoidlikku elu ja et seletades uurijale sellest, et ta on kodust ära käinud, on ta selle all mõtelnud süüdistatava jalutamist pargis oma tuttavatega. Seega selgus, et uurija küsimustest valesti arusaamise tõttu ja oskamatus tõttu oma mõtteid selgesti väljendada andis tunnistaja seletuse, mida uurija ebaõigesti tõlgitses.

Seepärast peab uurija ülekuulamise toimetamisel selgitama, kas ülekuulatatav on temast aru saanud, kas esitatud küsimus on temale selge; samuti on uurija kohustatud kontrollima, kas ta on õigesti mõistnud ülekuulatatavat, kas viimane on tahtnud väljendada just seda mõtet, mis on fikseeritud protokollis.

§ 60. Ettevalmistus ülekuulamiseks.

Selleks et teostada ülekuulamist asjatundlikult ja suurima eduga, on vajalik ette valmistuda selle läbiviimiseks. Uurija peab täiuslikult tundma asja materjale ja tal peavad teada olema asjaolud, mida ta tahab ülekuulatava kaudu välja selgitada. Kui uurija ei ole tuttav asja materjalidega, kui ta ei ole selgitanud küsimusi, mida ta tahab ülekuulatavale esitada, kui tal pole selge, mida tuleb ülekuulamise läbi selgitada, siis loomulikult ei saa ta edukalt teostada ülekuulamist.

Põhiline viga, mida uurijad sagedasti teevad ja seetõttu tihtipeale jäävad asjas ilma eriti tähtsatest tõenditest, seisneb nimelt selles, et nad asuvad ülekuulamise teostamisele toimiku materjalidega põhjalikult tutvumata ja jättes väljaselgitamisele kuuluvad küsimused üles märkimata.

¹ Vt. allmärkust eelmisel leheküljel. — Toim.

Kui uurija pole toimiku materjalidega tuttav ja tal puudub selge perspektiiv ülekuulamise kohta, siis toimetab ta ka ülekuulamist sageli loiult, segaselt, ei selgita välja olulist, mis saab ülekuulatavale kohe selgeks, ja sellega kaotab uurija tema ees täielikult oma autoriteedi. Seda liiki asjaoludel fikseeritakse tavaliselt ülekuulamisprotokollis ainult harvadel juhtudel asjas tõesti tähtsad faktid, ja tihtipeale ainult ülekuulatava initsiaatiivil.

Seepärast on ülekuulamiseks ettevalmistuva uurija esimeseks ja põhiliseks ülesandeks toimiku materjalide tundmaõppimine. Selleks loeb uurija tähelepanelikult toimiku läbi, teeb väljakirjutusi, märgib üles isikud, keda on tarvis üle kuulata teatavate faktide kohta, vormistab väljaselgitamisele kuuluvad küsimused, koostab ülekuulamise orienteerumisplaani.

Seda plaani on kõige parem koostada järgmise vormi järgi:

Jrk. nr.	Väljaselgitamisele kuuluvad küsimused	Olemasolevad andmed	Toimiku lehed	Märkmed

Tutvunud toimiku materjalidega, peab uurija lahendama küsimuse, kas antud tunnistaja või süüaluse ülekuulamise toimetamiseks on vajalikud eriteadmised.

Ülekuulamisega tuleb uurijal sageli välja selgitada mitmesugused andmed, mis nõuavad eriteadmisi, eriala-terminoloogia tundmist. Nii näiteks liiklusõnnetuste juhtudel tuleb üle kuulata teedeinsenere, mehhaanikuid jt. Juteldes nende inimestega peab uurija tundma eriala-terminoloogiat ja omama erialaküsimustes algteadmisi, vastasel korral ei saa ta edukalt toimetada ülekuulamist. Seepärast on üheks uurija põhiülesandeks ülekuulamisele ettevalmistumisel eriteadmiste miinimumi omandamine, ilma milleta ei ole võimalik antud liiki asjas edukas ülekuulamise toimetamine.

Neil juhtudel, kus ülekuulamiseks vajalike erialaste küsimuste maht on niisugune, et uurijal ei ole võimalik seda omandada

konkreetsse asja uurimise protsessis, siis peab ta kasutama spetsialistide-ekspertide kaasabi, keda ta võib ülekuulamisele kutsuda. Sel juhul aitab ekspert eelnevalt ära märkida ülekuulatavale esitatavad tähtsamad küsimused, viibib ülekuulamise juures, võib anda arvamuse ülekuulatava üksikute vastuste suhtes ning anda üldarvamuse temale esitatud ülekuulamisprotokollile kohta. Saanud sellise spetsialisti arvamuse, võib uurija tarbe korral teostada täiendava ülekuulamise üksikute asjaolude täpsustamiseks ja kontrollimiseks.

Üheks kõige tähtsamaks ülekuulamise ettevalmistamise elemendiks uurijale on ülekuulatava isiku kohta käivate andmete tundmaõppimine. Ülekuulamisele asudes peab uurija teadma, keda ta üle kuulab, missugune tähtsus on antud tunnistajal asjas, tema vahekord süüalustega, teiste tunnistajatega jne. Loomulikult ei saa uurija igakord tegelda ammutavate andmete kogumisega, mis iseloomustavad tunnistaja isikut ja tema suhet asjasse. Aga tähtsamate tunnistajate suhtes peab uurija keerulisemates ja tõsisemates asjades tegema kõik selleks, et koguda ja tundma õppida kõiki andmeid, mis iseloomustavad isikut, kelle ülekuulamisele ta asub. Selle sihiga võib uurija välja nõuda ja uurida dokumente, missugused tulevast tunnistajat iseloomustavad, küsitleda isikuid või lihtsalt jutelda nendega, kes hästi tunnevad tunnistajat, nagu tema kaastöölised, korterinaabrid, sugulased jt. Uurija võib jutelda tunnistajat ravinud arstidega, pedagoogidega, kelle juures ta on õppinud, et saada täielikku ja täiesti selget ettekujutust sellest isikust.

Valmistudes süüaluse ülekuulamisele peab uurija kõigil juhtudel koguma kõik süüaluse iseloomustamiseks vajalikud andmed. Kui uurija teab ülekuulatava iseärasusi, ta minevikku ja puudusi, õigesti kujutab ette selle inimese asendit antud asjas, siis teostab ta ülekuulamist märksa edukamalt, ja ülekuulatav, kes kohe märkab, et uurija teab ja mõistab teda hästi, käitub teisiti, kui sel puhul, kui uurija neid andmeid ei oma.

Seega koosneb ülekuulamise ettevalmistus järgmistest elementidest:

- 1) toimiku materjalide tundmaõppimine;
- 2) eriteadmiste omandamine, mis on vajalikud ülekuulamise teostamisel;

3) ülekuulatava isikut iseloomustavate ja tema asendit antud asjas käsitlevate andmetega tutvumine;

4) ülekuulamisega selgitatavate küsimuste ringi ja iseloomu määratlemine.

§ 61. Tunnistajate ülekuulamise põhivõtted.

Rääkides tunnistajate ülekuulamise võtetest on vajalik eraldada kaht tunnistajate kategooriat: heausksed ja pahausksed tunnistajad. Nende kummagi ülekuulamine omab oma iseärasusi.

Heausksete tunnistajate ülekuulamise üldised reeglid on rakendatavad ka nende tunnistajate ülekuulamisel, kes annavad teadlikult vale seletuse, kuid viimaste ülekuulamisel tuleb rakendada veel terve rida täiendavaid võtteid.

Üks põhinõuetest, mida tuleb ülekuulamisel jälgida, on nõukogude kriminaalprotsessiseadustes otseselt sätitud. See nõue, mis on väljendatud VNFSV KrPK §-s 165 ja teiste liiduvabariikide KrKP vastavates paragrahvides, seisneb selles, et ülekuulamisele asudes peab uurija ülekuulatavale esiteks esitama üldise küsimuse, mis temale on teada antud asjas, ja alles peale seda, kui sellele üldisele küsimusele on vastus saadud, võib asuda üksikute küsimuste väljaselgitamisele, mis täpsustavad, konkreitseerivad, täiendavad ja kontrollivad tunnistaja vaba jutustust. Selle nõude järgimine on väga suure praktilise tähtsusega, sest ta annab uurijale kätte suure paremuse: saanud ülekuulatavalt teada need või teised faktid, orienteerunud selles, kuidas kavatseb tunnistaja käituda, kasutades toimikus leiduvaid andmeid, võib uurija edukalt määrata edasise ülekuulamise suuna. Aga sel puhul, kui uurija algab ülekuulamist otse konkreetsetest, liigendatud küsimustest, saab ülekuulatavale selgeks otsekohe uurijale teadaoleva ulatus, ta annab sageli omad seletused vastavalt sellele. Seepärast neil juhtudel, kui tunnistaja, tahtes kõrvale hiilida üldisele küsimusele vastamisest, palub temale esitada konkreetseid küsimusi, ei tohi sellele kunagi kergesti üle minna. Uurija on kohustatud taotlema tunnistajalt üldisele küsimusele vastuse saamist igasuguse jutustuse kujul kõige kohta, mis tunnistajal on teada.

Üksikasjalist ülekuulamist toimetatakse üksikute küsimuste esitamise teel. Selle ülekuulamise käigus peab uurija rakendama kogu oma jõu selleks, et:

1) täiendada tunnistaja poolt vabal jutustamisel üldisele küsimusele antud seletust;

2) täpsustada tunnistaja seletusi nende puuduliku täpsuse ja selgusetuse korral;

3) saada kontrollandmeid, s. t. selliseid andmeid, milliste abil oleks võimalik kontrollida ja õigesti hinnata tunnistaja ütlusi;

4) neil juhtudel, kui ülekuulamise tulemusena selgub tunnistaja seletuste valelikkus, paljastada tunnistaja valetamine ja saavutada temalt tõele vastavaid seletusi.

Esimest neist nõudeist täites peab uurija tunnistaja seletuste täiendamisel lähtuma sellest, millisel määral vastab tunnistaja vaba jutustamine toimiku andmeile ja kuivõrd põhjalikult käsitavad tunnistaja poolt esitatud teated kogu nende küsimuste ringi, mille väljaselgitamiseks otsustas uurija antud isikut üle kuulata.

Kui üldisele küsimusele tunnistaja vaba jutustamisena antud seletusist selgub rida uusi selgitamist nõudvaid asjaolusid, siis peab uurija ka selles osas ülekuulamist täiendama.

Täites teist ülaltähendatud nõuet, peab uurija püüdma saavutada seda, et tunnistaja ütlused oleksid täpsed, selged ja mitte kahemõttelised. Ei ole midagi kahjulikumat asjale kui ebamäärased, laialivalguvad seletused, mille alusel ei saa teha kindlaid järeldusi, anda asja kõige olulisemate tehiolude kohta õiget hinnangut. Nii näiteks tunnistaja, selle asemel et ütelda, et süüdistatav kulutas iga kuu 9—10 tuhat rubla, räägib, et ta kulutas palju raha; selle asemel et ütelda, et antud fakt leidis aset sel ja sel kuupäeval, avaldab, et see oli palju aega tagasi, kevadel jms.

Uurija peab püüdma saavutada seda, et ütlused oleksid võimalikult täpsed. Neil juhtudel, kui on tegemist ajaga, tuleb nimetada kuupäev, ning, kui on tähtis ja võimalik, siis isegi sündmuse tunnid ja minutid; kui on tegemist kohaga, siis peab see olema ära määratud täpselt ja selgelt; kui küsimus puudutab rahasummasid, siis peavad need olema väljendatud arvudes jne.

Väga suur ja sageli isegi otsustav tähtsus ülekuulamise edukuses on üldtõlgendatud kolmanda nõude täitmisel. Iga ülekuulamise teostamisel peab uurija püüdma koguda ja fikseerida kontrollandmeid ja -teatmeid, mis võimaldaksid ütluste kontrollimist ja tagaksid selle õige hinnangu; eriti tuleb iga fakti kohta selgitada, kust see on tunnistajale teada.

Nii näiteks, kui tunnistaja seletab, et ta hästi teab, et süüalune elas üle jõu, ei saa uurija piirduda ainult selle fakti fikseerimisega, vaid ta peab selgitama, mille alusel tuli tunnistaja seesugusele järeldusele, missuguste andmetega ta seda kinnitab. Uurija peab selgitama, kust ja millal sai tunnistaja teada need või teised süüaluse kulutuste kohta käivad andmed, millised esemed ja kelle käest on süüalune omandanud, kus ja kelle käes neid hoitakse või kus ja kelle käes neid hoiti varem, kes võib peale antud tunnistaja kinnitada neid fakte jms.

Kuni uurija ei ole tuvastanud kõigi faktide kogumit ja ka allikaid, mis võimaldavad nende tõlevastavust kontrollida, ei saa ta lugeda oma ülesannet täidetuks.

Neil juhtudel, kui uurimise käigus selgub uurijale, et tunnistaja annab talle teadlikult valesetusi, peab uurija paljastama tunnistaja vale ja taotlema temalt saavutada õigeid seletusi. Neil juhtudel on sageli otstarbekohane kasutada järgmisi võtteid. Kui selgub, et ülekuulataav räägib ebatõtt, uurija, mitte provotseerides tunnistajat valseletuse andmisele, ei tohi aga ka tunnistajale vahele segada ja peab fikseerima kõik, mis tunnistaja räägib. Alles pärast seda peab uurija rea küsimuste ja toimiku materjalidest võetud vaieldamatute faktide esiletoomisega ülekuulatavale näitama, et ta räägib ebatõtt, ja teda ergutama tegelikkusele vastavate seletuste andmisele. Kui aga peale seda tunnistaja ikka visalt püsib oma seletuse juures, siis peab uurija ülekuulamise katkestama, koguma täiendavaid andmeid, mis paljastavad tunnistaja vales, selgitama põhjused, mis viisid tunnistaja valseletuse andmisele, ja peale seda tunnistaja uuesti üle kuulama. Teiskordsel ülekuulamisel peab uurija ette valmistama ja teostama vastastamised nende isikutega, kes paljastavad tunnistajat valetamises, temale näitama dokumente jne.

Sellises tunnistaja valetamise paljastamises omab määratu suurt tähtsust uurija oskus detailiseerida ülekuulamist. Nii näiteks võib tunnistaja valetada, et tema ja süüalune olid 19. märtsil 1940. a. ooperis, aga ta võib mitte teada, missugune ooper oli sel päeval etendamisel. Seepärast peab uurija täpsustama seda seletust ja fikseerima ooperi nimetuse, mida vaatas tunnistaja. Hiljem välja selgitanud, et sel päeval oli ettekandel koguni teine ooper, võib uurija seda fakti kasutada tunnistaja valetamise paljastamiseks. Tunnistaja seletab, et tema ja süüalune sõitsid 15. veebruaril 1940. a. Dnepropetrovski linna. Uurija peab välja selgitama, missuguse rongiga ja missugusel kellaajal nad välja sõitsid, kus nad piletid ostsid jne. Fikseerides kõik need üksikasjad võib uurija saada andmeid, mille abil osutub võimalikuks paljastada tunnistajat valetamises.

Selleks et täita kõiki neid nõudeid, peab uurija küsimused sõnastama asjatundlikult. Küsimused peavad olema lühikesed, arusaadavad ja otsesed. Nad peavad olema omavahel seotud ja loogiliselt viima ülekuulatava selleni, et ta seletaks ainult tõtt.

Otseste küsimuste kõrval tuntakse ka nn. sisendavaid ja püüdvaid küsimusi.

Sisendavate küsimuste all mõistetakse sääraseid küsimusi, mille sõnastuses on juba teatud määral vastus esitatud küsimusele. Näiteks, selle asemel et küsida: „Missugust värvi palitu oli süüalusel?“ sõnastab uurija küsimuse järgmiselt: „Kas H-1 oli seljas musta või pruuni värvi palitu?“ Niimoodi jääb tunnistajale ainult valiku võimalus uurija poolt näidatud värvide vahel. Või uurija küsib: „Kas süüdistatava särgivarrukail oli palju verd, kui teie teda nägite?“ selle asemel et küsida, kas üldse oli verd ja kas tunnistaja seda nägi. Sääraselt kujundatud küsimuste esitamine on lubamatu.

Suunavaid küsimusi võib esitada alles peale seda, kui põhi-küsimusele on vastus antud, ja ainult selleks, et kontrollida või täpsustada seda või teist tehiolu, mis tunnistaja vastuses on juba valgustatud. Nii näiteks, kui tunnistaja vastusega on välja selgitatud, et süüalune oli tumesinises palitus, võib uurija küsida tunnistajalt, kas ta täpselt mäletab, et palitu oli just

tumesinine, võib-olla oli see must. Seega ta kontrollib veel kord varem saadud vastust.

Niinimetatud püüdvate küsimuste all mõistetakse seesuguseid küsimusi, mille abil ilma, et ülekuulata seda märkaks, saadakse uurijale sobiv vastus. Näiteks eitab süüalune kategooriliselt, et ta on toimetanud tapmise. Uurija küsib peale kaua kestnud ülekuulamist: „Umbs kui kaua aega peale tapmise toimepanekut sõitsite teie suvituskohta? Kui teie 15. mail jõudsite suvituskohta, kas siis oli juba pime?“ Süüalune vastab: „Ja, kui ma sõitsin suvituskohta, oli juba pime.“ Uurija fikseerib selle vastuse ja avaldab süüalusele, et kuna ta õigeks võttis, et sõitis suvituskohta pärast tapmist, tunnistas ta end kaudselt tapmises süüdi. Loomulikult ei ole sääraselt formuleeritud küsimused lubatud. Kui küsimus on sõnastatud nii, et ülekuulataval libiseb käest ta peamine mõte, siis säärase küsimuste esitamine on seadusevastane, kuna sellega rikutakse uurimise objektiivsuse printsiipe, mis on üheks nõukogude eeluurimise põhiprintsiibiks.

§ 62. Süüaluse ülekuulamine.

Vastavalt nõukogude kriminaalprotsessile on süüaluse ütlused asjas tõendiks, mispärast on loomulik, et paljud taktikalised võtted, mida rakendatakse tunnistajate ülekuulamisel ja on ülal esitatud, tulevad kohaldamisele ka süüaluse ülekuulamisel.

Kuid nende kahe tõendiliigi (tunnistajate ja süüaluse ütluste) sarnasuse kõrval ei tohi kunagi unustada seda suurt vahet seisundis, milles on protsessis tunnistaja ja süüalune. Süüaluse ütlused ei ole ainult tõendid asjas, vaid on ka tema protsessuaalse kaitse vahendiks.

Tahtes pääseda vastutusest annab süüalune sageli valeselust, eitades oma süüd, või saades aru oma vastutuse raskusest toimepandud süüteo eest, tunnistas end selle toimepanemises küll süüdi, kuid annab kuriteomotiivide, kuriteolise tegevuse ulatuse jne. kohta vale seletuse. Üheks laialt levinud uurijate veaks on see, et pärast süüaluselt süüditunnistuse saamist loevad nad oma ülesande täidetuks ja katkestavad

sageli asjas edasise töö. Mõnikord kasutab süüalune süüdistustunnistamist taktikalise manöövrina selleks, et varjata sel teel olulisemat, tõsisemat osa toimepandud kuriteost. Nii näiteks diversiooni sihiga raudteeõnnetuse organiseerinud süüalune nähes, et tal ei ole pääsu vastutusest, tunnistab end hea meelega süüdi selles, et ta lohakuse tõttu ei teostanud teatavaid toiminguid, mille tõttu tekkiski liiklemisõnnetus. Seejärel ei tohi süüaluse poolt süü eitamine või enese süüdistamine olla uurijale asjas edasise töö katkestamise ja süüaluse ülekuulamise lõpetamise aluseks. Süüaluse süüdistunnistamisest või süü eitamisest sõltumata on uurija kohustatud teda üle kuulama igas temale esitatud süüdistuse punktis.

Süüaluse ülekuulamise erisuseks on see, et ülekuulamine algab temale süüdistuse esitamisega. Enne seletuste andmist peab süüalune olema tuttav süüdistuspunktidega. Süüaluse vastutusele võtmise korralduses peab olema näidatud kuriteo toimepanemise aeg, koht ja muud kuriteo toimepanemise asjaolud, kui need on uurijale teada, aga samuti ka juriidilised alused, mille põhjal antud isik võetakse kriminaalvastutusele (VNFSV KrPK § 129 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid).

Seadus ei nõua, et uurija esitaks süüaluse vastutusele võtmise korralduses kõik asjas olevad tõendid. On ainult nõutav, et selles korralduses oleksid esitatud kuriteo toimepanemise asjaolud, s. o. kuriteo koosseisu ja süüaluse tegevust iseloomustavad faktid. Uurijast sõltub, kas ta loendab korralduses peale kuriteo faktide ja asjaolude ka kõik asjas esinevad tõendid või jätab need esitamata. Siin on soovitatav juhinduda järgmistest reeglitest. Juhtudel, kui uurija on veendunud, et süüalune ei kasuta tõenditega tutvumist uuteks väljamõeldisteks, mis raskendavad uurimist, ja kui tõendite esitamine soodustab süüaluselt puhtsüdamlikumat seletuste saamist, siis peab uurija süüaluse vastutusele võtmise korralduses ära tooma tõendite loendi.

Põhitõendite esitamine süüalusele on otstarbekohane siis, kui asjas on kogutud kõik tõendid, mis kinnitavad põhitõendeid, peale selle, kui on fikseeritud süüaluse seletused temale esitatud süüdistuse kohta. Seejuures ei tohi unustada, et eeluurimise lõpetamisel tuleb kõik asjas leiduvad tõendid ilma erandita esitada

süüalusele, kuna vastavalt seaduse nõudele (VNFSV KrPK § 206 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid) ei või ilma selleta toimikut kohtusse saata. See tähendab, et uurija, lähtudes asja konkreetsetest iseärasustest, peab määrama momendi, millal on otstarbekohane süüalusele tõendeid esitada.

Uurija ei või asuda asjas kokkuvõtte tegemisele, s. o. ei või koostada süüdistuskokkuvõtet või asja lõpetamise korraldust enne, kui ta ei ole saanud süüaluselt kõigi temale esitatud süüdistuspunktide ja kõigi asjas esinevate oluliste tõendite kohta seletust.

Süüalune ei vastuta valeütluste andmise eest. Endastmõistetavalt ei tähenda see seda, et süüalune peab rääkima ebatõtt ja et uurija ei tarvitse reageerida süüaluse ebaõigetele seletustele.

Uurija ei tohi süüaluselt seletusi välja pressida, teda provotseerida valeütluste andmisele, teatada süüalusele ebaõigeid andmeid, rakendada mingisuguseid seadusevastaseid meetodeid jm. Kõige selle eest on uurija vastutav ja tema poolt lubatud seaduserikkumiste puhul vastutab ta kriminaalkorras. Uurija peab püüdma süüaluse valet paljastada ja näidata süüalusele tema katsete mõttetust uurimisorganeid petta ja just sellega viia teda õigete seletuste andmisele. Et selle ülesandega toime tulla, peab uurija olema aktiivne, oskama esitada süüalusele tema vastu süüütluste, oskama veenda süüalust asjas tuvastatud faktide eitamiskatsete mõttetuses ja otstarbetuses.

Süüaluse ülekuulamine on tihtipeale väga keeruline ülesanne. Sageli lähevad süüalused selle peale välja, et provotseerida uurijat, viia teda kannatusest välja, et ta katkestaks ülekuulamise kõige vastutusrikkamas kohas, ja saavutada seda, et uurijal jääksid kõige olulisemad asjaolud kahe silma vahele. Seepärast on eriti tähtis, et uurija oleks süüaluse ülekuulamise protsessis korrektne, rahulik ja et ülekuulamise käik oleks selge ja läbi mõeldud.

§ 63. Tunnistajate ja süüaluste eri kategooriate ülekuulamise iseärasusi.

Ülalesitatud ülekuulamise taktika ja tehnika reegleid tuleb loomulikult rakendada arvestades ülekuulatavat isikut. Ülekuulamisele ei saa asuda mehhaaniliselt. Paljusid inimesi tuleb, sõltu-

valt nende individuaalsetest omadustest, üle kuulata mõningal määral teisiti kui tavalisi inimesi. Nii näiteks tuleb täiesti erinevalt toimetada ülekuulamist psüühiliselt ebastabiilsete inimeste, närvihaigete, kurtummade jt. suhtes. Nende isikute ülekuulamisele tuleb kutsuda vastavaid spetsialiste-arste, pedagooge, tõlke.

Hoopis erinevalt tuleb toimetada alaealiste ülekuulamist, kuna seejuures tuleb arvestada nende kerget mõjustatavust, nende kartlikkust, tajutud faktidesse kriitilise suhtumise puudumist, sageli ebaõiget otsustust tajutud nähtuste kohta, suurt kaldumist fantaseerimisele ja muid laste omadusi. Üldreeglina ei tule lapsi üle kuulata formaalselt; nende ülekuulamine peab olema vestlemise kujul, võimalikult täiskasvanud sugulaste või tuttavate juuresolekul ning ülekuulatavale tavalises olustikus. Laste ütlused tuleb vahel sõna-sõnalt üles märkida, aga seda tuleb nii teha, et nad ei märkaks oma kõne kontrollimist. Endastmõistetavalt tuleb ülekuulatavat ülekuulamise lõpul tutvustada ka tema oma ütlustega. Ettevalmistus laste ülekuulamiseks peab olema eriti hoolikas. Tuleb koguda teateid laste iseloomu ja arenemistaseme kohta, nende isikute kohta, kelle mõju all laps on, jne. Lapsi ei hoiatata valetunnistuse andmise eest vastutuse suhtes, sest kuni 16 a. vanuseni ei saa neid VNFSV KrK § 95 ja teiste liiduvabariikide vastavate KrK paragrahvide põhjal vastutusele võtta valetunnistuse andmise eest. Neil juhtudel, kui ees seisab keeruline alaealise ja eriti defektiivse lapse ülekuulamine, tuleb ülekuulamisest osa võtma kutsuda ka pedagoog.

§ 64. Ütluste üleskirjutamine.

Tunnistajate ja süüaluse seletuste protokollimise kvaliteedil on väga suur tähtsus. Tuleb silmas pidada, et ülekuulamisprotokoll on tähtsaimaks tõendiks. Hiilgavalt läbiviidud ülekuulamine kaotab igasuguse väärtuse, kui ta ei ole korralikult fikseeritud. Seepärast on ütluste hea fikseerimise oskus uurijale sama tähtis, kui ülekuulamise toimetamise oskuski.

Kui tunnistaja või süüalune annab seletuse vaba jutustuse vormis, siis märgib uurija üles kõige iseloomustavamad osad sellest ja peatab ülekuulatavat ainult siis, kui tema poolt avaldatavad faktid tuleb üles kirjutada sõna-sõnalt. Peale vaba jutus-

tuse lõpetamist paneb uurija selle seotud vormis kirja, säilitades sealjuures jutustuse stiili ja iseloomustavamad ning silmatorkavamad väljendused.

Ütluste üleskirjutamisel tuleb fikseerida mitte ainult tunnistaja või süüaluse järeldused, vaid ka kõik faktid, mille põhjal seletuse andja jõudis sellele järeldusele. Samuti tuleb ka fikseerida kõik kontrollandmed, mille abil on võimalik kontrollida tunnistaja või süüaluse seletusi.

§ 65. Vastastamine.

Eriliseks tunnistajate ja süüaluse ülekuulamise vormiks on vastastamine. Vastastamise all mõistetakse kahe varem ülekuulatud isiku (kahe süüaluse, süüaluse ja tunnistaja või kahe tunnistaja) üheaegset ülekuulamist nende ütlustes esinevate vasturääkivuste kõrvaldamise sihil. Vastastamine kui üks ülekuulamise vorm on ette nähtud nõukogude kriminaalprotsessiseaduses (VNFSV KrPK § 137 ja 163 ning teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid).

Kõigil neil juhtudel, kui uurija leiab kahe isiku ütlustes olulisi vasturääkivusi ja kui need vasturääkivused ei ole kõrvaldatavad ühe isiku uue ülekuulamisega või temale vasturääkivate ütluste esitamisega, peab uurija kasutama vastastamist. Selle läbiviimiseks peab uurija ette valmistama ja ette formuleerima igale vastastamisele kuuluvale isikule esitatavad küsimused, aga samuti ka määrama isiku, kes neist esimesena peab andma vastused esitatavale küsimustele. Vastastamisel annab esimesena esitatud küsimustele vastused see ülekuulatatav, kelle seletuse tõepärasuses uurija on veendunud. Seesugune vastastamise kord ergutab varem vale seletust andnud isikut selle muutmisele. Kui vastastamisel annab esimesena vastuse isik, kes varem andis ebaõigeid seletusi, siis kordab ta neid mehaaniliselt ja ei muuda neid kergesti. On otstarbekohane lasta ühel vastastusest osavõtval isikul teisele meelde tuletada neid asjaolusid, millistel toimusid need või teised sündmused, et sel teel aidata teda neid mälu taastada ja sellega ühtlasi ka näidata tõe salgamise mõtetust. Seejuures ei tohi aga lasta ühel vastastusest osavõtjal teist mõjustada. Vastastamise toimetamisel on väga suur

tähtsus distsipliinil. Üks ülekuulatatav võib teisele esitada küsimusi ainult uurija loal, kusjuures uurija ise sõnastab küsimuse ja esitab vastamiseks.

§ 66. Ülekuulamine äratundmiseks esitamisel.

Uurija peab teadma tähtsamaid äratundmiseks esitamise protsessis rakendatavaid ülekuulamise reegleid. Nõukogude kriminaalprotsessiseaduses ei ole sätitud isiku ja asjade äratundmiseks esitamise küsimust. Praktikast tuleb aga neid toiminguid küllalt sagedasti teostada ja nende õigel teostamisel on suur tähtsus.

Üldreeglina toimetatakse isiku äratundmiseks esitamist siis, kui tunnistaja nägi kahtlusalust kuriteoga otseses seoses olevas olukorras ja võib temas kurjategijat ära tunda. Enne kui teostada isiku ettenäitamise akti, peab pealtnägijat üle kuulama kõigi tunnuste ja iseloomustavamate joonte kohta, mis ta mälus on säilinud ja mis esinevad äratundmiseks esitamisele kuuluval isikul. Peab hoiduma igasugusest katseist sisen-dada ülekuulatavale selle isiku kuju, keda temale ette näidatakse. Uurijad teevad sageli seda laadi vigu. Ülekuulamisel jutustavad nad isikule, kellele esitatakse keegi äratundmiseks, kõik äratundmiseks esitatava isiku iseloomustavamad tunnused ja selle jutustuse mõjul teeb äratundja sageli eksliku avalduse. Esineb ka juhtumeid, kus valeavaldused tehakse teadlikult selleks, et süüdistust teistelt isikutelt kõrvale juhtida.

Äratundja ülekuulamist on sageli otstarbekohane läbi viia neis tingimustes, milliseis ta vaatles äratundmiseks esitatavat. Näiteks kui tunnistaja nägi kahtlusalust päeval, siis on äratundmist otstarbekas teostada päeval, kui ülekuulatatav nägi äratundmiseks esitatavat elektrivalguses, siis on soovitatav äratundmist toimetada samasuguse valguse juures.

Paljudel juhtudel on otstarbekohane, et äratundjale näidatakse ette mitu isikut, kellede hulgast ta peab ära tundma kurjategija.

Äratundmiseks esitamise sihil teostatakse esemete ettenäitamist siis, kui need esemed omavad asjas asitõendina olulist tähtsust ja kui isikud, kellele need esemed ette näidatakse, võivad neid ära tunda ja osutada isikuile, kelle valduses need

esemed olid. Tapmiskohalt leiti kirves. Selleks et leida selle kirve omanikku ja ka võimalikku tapjat, on otstarbekohane seda kirvest ette näidata reale isikutele, kes teadsid kahtlus-alust ja arvatavat kirveomanikku ning nägid tema majapidamises kasutusel olevat just seda kirvest.

Äratundmiseks esitamise puhul koostatavas ülekuulamisprotokollis tuleb ülaltoodud reegleid silmas pidades fikseerida, kus, milal, mitu korda, missuguste asjaoludega seoses, milliseis tingimustes äratundja nägi isikut või eset, missugune temale äratundmiseks esitamisel ette näidati.

Eriti tarvilik on tundma õppida laipade identifitseerimise reegleid. Selleks, et see toiming oleks teostatud edukalt ja et vältida võimalikke vigu, kui laip on juba lagunenud või vigastuse läbi tugevasti moonutatud, on nõutav, et äratundmiseks esitamine oleks toimunud peale seda, kui laibale on antud eluajal olnud välimus. (Koolnule eluajal olnud välimuse andmise tehnika on esitatud peatükis „Tapmisasjade uurimise meetodika“).

IX peatükk.

EKSPERTIIIS.

§ 67. Ekspertiisi teostamise kord.

Kriminaalasja uurimisel tekib sageli vajadus ära kasutada asjatundjate teadmisi asitõendite avastamisel ja uurimisel. Ekspertiis on tihtipeale tähtsaimaks osaks kuriteo uurimisel. Ekspertiisi õige korraldamine soodustab ka kõige keerulise-mate küsimuste lahendamist, kuna aga ebaõigesti korraldatud ekspertiis võib viia kohtueksituseni. Seepärast tuleb eksper-tiisi korraldamise küsimust võtta väga tõsiselt.

Ekspertiisi toimetamise vajalikkuse küsimuse otsustab isik, kes juhib asja eel- või kohtulikku uurimist. Selle küsimuse otsustamise eeltingimuseks on hoolikalt asja tundmaõppimine, sest ainult sel korral on uurimist juhtival isikul selge ette-kujutus sellest, milliste küsimuste uurimisel on vajalik eks-pertide abi. Muidugi peavad ekspertiisiks ettenähtud küsi-

mused olema asjas olulised, sest vastasel korral ekspertiisi toimetamine ainult venitaks asja uurimise aega ilma olulist kasu toomata.

Vastavalt VNFSV KrPK §-le 63 „kutsutakse ekspert välja juhtudel, kui asja uurimisel või arutamisel vajatakse eriteadmisi teaduse, kunsti või käsitöö alal“.

Ekspert kutsutakse ainult neil juhtudel, kui tema arvamus võib omada olulist tähtsust kuriteo selgitamisel või kurjategija paljastamisel või kui uurimist huvitavat asjaolu ei ole võimalik vajaliku täpsusega ilma eriteadmiste kasutamiseta välja selgitada. Arusaadavalt ei ole ekspertiis nõutav, kui uurijat huvitavaid fakte on võimalik avastada ja uurida kiiremini ja paremini, ilma eeluurimise kvaliteeti seeläbi vähen-damata.

Ekspertiisi väärtus on sõltuv ta õigeaegselt teostamisest. Nii ekspertiisi hiline määramine kui ka üleliigne ruttamine eksperdi kutsumisega kahjustavad eeluurimist ja ekspertiisi kvaliteeti. Küsimuse otsustamine oleneb ekspertiisi objekti iseloomust. Näiteks laiba, tulekahju, jälgede, raudteekatastroofi uurimisel peab ekspertiis toimuma sündmuskoha vaatlemisega ühel ajal. Raamatupidamise ekspertiisi väärtus oleneb kogutud materjali täielikkusest. Seepärast peab seda liiki ekspertiisi määramine toimuma alles siis, kui on lõplikult kogutud kõik ekspertiisi toimetamiseks vajalik materjal. See loomulikult ei kõrvalda võimalust kasutada eksperdi abi ka eeluurimise alguses, kui selleks on vajadus.

Kui uurija jõudis asjaolude järgi otsusele ekspertiisi toimetamise vajalikkuses, siis tuleb temal kõigepealt teha eksperdi valik. Ekspert peab olema kõrge kvalifikatsiooniga selles teadusharus, mille andmeid kasutatakse ekspertiisi toimetamisel, ta peab olema objektiivne ja ei tohi olla huvitatud asjast.

Ekspertide-kriminalistide õigele valikule aitab kaasa spetsiaalsete kriminalistlike asutiste olemasolu, kus ekspertiisi toimetatakse. Uurijal peavad need asutised teada olema, et juhul, kui tekib vajadus teatavaks kiireks, edasilükkamatuks ekspertiisi toimetamiseks, ta teaks, kuhu tal tuleb pöörduda.

Kriminalistlike ekspertiiside toimetamine on keskendatud praegu järgmistesse asutistesse ja õppeasutistesse: NSVL Teaduste Akadeemia Õiguse Instituudi Kriminalistika-laboratoorium,

Moskva Juriidilise Instituudi juures asuv NSVL Kohtuministeeriumi Kriminallistika Kesklaboratoorium; juriidiliste instituutide kriminallistika-laboratooriumid Leningradis, Kaasanis, Saraatovis ja mujal, kohtuliku ekspertiisi teadusliku uurimise instituudid Kiievis, Harkovis, Odessas ja Minskis¹, kraide, oblastite ja vabariikide T.-T. Miilitsavalitsuse teaduslik-tehnilised osakonnad (TTO) ja T.-T. Miilitsavalitsuse Teaduslik-tehniline Osakond.

Ettevalmistumine ekspertiisiks seisneb eksperdile esitatavate küsimuste täpses formuleerimises, eksperdi ammutavas tutvustamises toimikus leiduvate andmetega ja lõppeks ka ekspertiisiks esitatavate objektide õiges ettevalmistuses nii hulga kui ka kvaliteedi järgi.

Uuriija ei või piirduda eksperdile ainult üldiste küsimuste esitamisega, vaid ta peab koostama lahendamisele kuuluvate küsimuste täpse loetelu ning need selgelt ja täpselt formuleerima.

Esialgne küsimuste ülesmärkimine toimub kogu materjali hoolika tundmaõppimise järgi uurija poolt iseseisvalt, kuid nende lõpliku redigeerimise teostab ta koos eksperdiga peale seda, kui viimane on asja materjalidega tutvunud. Tuleb arvestada, et küsimuste lõplikul redigeerimisel on väga suur tähtsus, kuna sageli sõltub küsimuste täpsusest, täielikkusest ja tehnilisest õigsusest ekspertiisi edu. Seejuures tuleb silmas pidada, et eksperdi abi ei vähenda uurija iseseisvust, kes võib vastu võtta või tagasi lükata igasuguse eksperdi küsimuste kavandi.

Ekspertidele esitatavad küsimused peavad vastama järgmistele nõuetele:

- 1) peavad olema täiesti konkreetsed, täpselt redigeeritud ja mitte sisaldama vähetuntud termineid;
- 2) võivad puudutada ainult neid eriteadmisi, milliste rakendamiseks on antud ekspert kutsutud;
- 3) peavad olema formuleeritud nii, et vastus neile võib olla kas jaatav või eitav;
- 4) peavad eksperdile olema esitatud teatavas järjekorras, aga mitte segipaisatult, et neile antav vastus annaks täieliku pildi uuritava asjaolu kohta;
- 5) vältida vaieldavate küsimuste ülesseadmist, millistele ekspert võib anda erinevaid vastuseid;

¹ Ka Tartus. — Toim.

6) peavad puudutama kõige olulisemaid asjaolusid, milliste selgitamine aitab kaasa materiaalse tõe väljaselgitamisele.

Ülesseatud küsimuste piirides töötades võis ekspert sattuda asjaoludele, mis on uurijale tundmata ja võivad muuta ekspertiisi mahtu ja kogu eeluurimise suunda. Sellest peab ekspert mitte ainult teatama uurijale, vaid temale ette panema ka ekspertiisile esitatavate täiendavate küsimuste projekti, mis on tingitud neist uutest asjaoludest. Üldiselt ei tohi ekspert uurimisel silmast lasta ka seesuguseid asjaolusid, millele uurija või kohus ei ole tähelepanu pööranud, kui nende uurimisel on tähtsust tõe tuvastamisel.

Uurija ja eksperdi töös peab olema täielik kontakt. Igaüks neist peab olema teadlik teise töö käigust. Uurija muretseb ülekuulamiste, väljavõtmiste jne. teel eksperdile materjali; viimane omakorda annab oma arvamustega uurijale aluse uuteks uurimistoiminguteks.

Ühe asutise kaastööline sai selle asutise nimel pangast võltsitud tšekiga 30 tuhat rubla ja kirjutas tšekile alla fiktiivse perekonnanime „Gruzinski“. Rahasaamise fakt võltsitud tšeki järgi avastati kiiresti. Uurija poolt ülekuulatud kassapidaja tõendas kategooriliselt, et rahasaaja oli „ida tüüpi brünett“. Arvuka teenistujaskonna hulgas oli ainult kaks brünetti, kes kassapidajale ette näidati. Kassapidaja ei suutnud näidata, kes nimelt neist oli rahasaaja.

Peale selle võeti mõlemalt kahtlusaluselt käekirjaproov ja anti eksperdile-kriminalistile koos võltsitud tšekiga uurimiseks. Ekspert ei leidnud sarnaseid tunnuseid tšekil leiduva käekirja ja võrdlemiseks antud materjali vahel ning tegi ettepaneku võtta kõigilt neilt kaastöölistelt käekirjaproov, kellel oli võimalus tšekiplanketi varastamiseks. Täiendavate andmete alusel selgus, et tšekil leiduv käekiri osutus kaastöölisele V-le kuuluvaks.

Uurija ei leppinud eksperdi arvamusega ja tõi ette rea andmeid eksperdi arvamuse täieliku mittevastavuse kohta asjaoludele: 1) V. on blondiin, mis täielikult on vastuolus tunnistaja (kassapidaja) seletustega rahasaaja isiku kohta; 2) nii V. kui ka terve rea teiste kaastööliste juures toimetatud läbiotsimisel ei ole midagi avastatud; 3) V. käitumine ei ole äratanud ega ei ärata ka mingisugust kahtlust ja 4) V. pidi söitma puhkusele

juba enne seda sündmust, kuid teda pidas kinni veel vaid asja-
ajamise üleandmine.

Viimane asjaolu andis uurijale tõuke teostada ekspertiisi kontrollimiseks V. kohvri läbivaatust koos seal leiduvate asja-
dega tema puhkusele sõitmise momendil. Läbivaatus teostati ja
selle tulemusena avastati kohvris mitte ainult 30 tuhat rubla
täielikult, vaid veel 25 tuhat rubla, mis olid omastatud teise
võltsitud tšekiga, mille kohta seni puudusid andmed.

Sellest näitest selgub, kuidas kontakt eksperdi uurimise ja
uurija tegevuse vahel viis kuriteo selgitamisele ja kurjategija
avastamisele.

Materjali kogumisel on ekspertiisi esimeseks etapiks nn. eks-
pertlik uurimine, mille kestel uurija peab tutvustama eksperti
asja tehiooludega, esitama tulevase uurimise teema, selgitama
tehnilise materjali purgivuse ja kindlaks määrama, millega tuleb
veel täiendada asja materjali teatava teema paremaks valgus-
tamiseks.

Ekspertliku uurimise staadiumi mõte seisneb selles, et uurija
ja ekspert koguvad nõutava materjali. Selles ekspertiisi staa-
diumis ei ole uurija passiivne, ei oota valmis resultate, vaid
töötab kahes suunas:

a) kogub ekspertiisi jaoks andmeid ja tutvustab eksperti
uurimismaterjaliga;

b) kasutades eksperdi seletusi, omandab uuritavate küsimuste
tehnilised iseärasused.

Peale materjali kogumist ja ekspertliku uurimise staadiumi
lõpetamist töötab uurija koos eksperdiga läbi ekspertiisile esita-
tavate küsimuste formuleeringu.

Ekspertiisi lisamaterjali ei pea ekspert iseseisvalt koguma.
On täiesti lubamatu praktika, et ekspert ise kusagil tutvub
materjaliga ja, ilma et see toimiku juurde võetaks, rajab sellele
oma arvamuse. Ekspert peab uurijale teatama uute objektide
toimiku juurde võtmise vajalikkusest, ja uurija kohustuseks on
eksperdi abiga selle materjali muretsemine.

Omakorda soovitatakse ka uurijale ekspert kaasa tõmmata
abistamiseks materjali kogumisel (näiteks raamatupidamisdoku-
mentide väljavõtmisel). Väga kasulik on eksperdi kutsumine
süüaluste ja tunnistajate ülekuulamise juurde. Ekspert võib anda
oma arvamuse nende ütluste tõepärasuse kohta, mis puuduta-

vad erialaseid küsimusi; tema aitab ka oma konsultatsiooniga ja oskuslikult esitatud küsimustega orienteeruda keerulises asjas.

Täiesti õige on suure ennerevolutsiooniaeegse protsessualisti Foinitski arvamine, et „ekspertiis peab leidma antud teadus-
harus valmis vastuse, kindlalt püsides selle teaduse piirides; kui seda ei ole, siis peab ta hoiduma igasugusest vastusest. Kohtule võivad olla autoriteetsed ainult need arvamused, millised annab ekspert kui antud eriala esindaja; üle minnes üldiste loogiliste kaalutluste sfääri, kaotab ta oma spetsiifilise tähenduse ja muutub mitte ainult kasutuks, vaid ajuti koguni kahjulikuks õigusemõistmisele“.

Uuri ja peab ekspertidelt nõudma:

a) et ekspertiisiaktis oleks täpselt esitatud, missuguseid materjale kasutas ekspert, mille alusel ta tegi järeldused ja missugune on nende materjalide täiuslikkuse aste;

b) et oleks ära tähendatud meetod, mida kasutati ekspertiisi tegemisel, mis on ertti vajalik ekspertiisi kontrollimisel või täiendava ekspertiisi toimetamisel;

c) et vastused oleksid selged, arusaadavad ja ühtlasi vormilt lihtsad ning arusaadavad ka eriteadmisi mitteomavale isikule, et nad oleksid konkreetseid ja samal ajal ka purgivad;

d) et ekspertiisiakti materjal oleks esitatud järjestatult.

Ekspertide arvamus koosneb:

a) sissejuhatavast osast, milles näidatakse, kelle poolt, millal, kus, mis asjas ja kelle ettepanekul toimetati ekspertiis;

b) kirjeldavast osast, milles on näidatud: 1) millised materjalid esitati ekspertiisile, 2) kes viibis ekspertiisi juures (süüalune, hageja jt.), 3) eksperdi poolt ekspertiisi teostamisel kasutatud meetodid, 4) esitatud materjalide analüüs, 5) ekspertiisiga väljasegitatud uued asjaolud, 6) isikute vastutus riigile tekitatud kahju eest ühes ajavahemiku kindlaksmääramisega, mille eest neist igaühel lasub vastutus (kohtuliku raamatupidamise ekspertiisi puhul);

c) resolutiivosast, mis koosneb ekspertide arvamus-
est vastuste vormis igale esitatud küsimusele;

d) arvamusel lisandatud dokumentide loetelust.

Ekspertide arvamus ei ole uurijale või kohtule vormiliselt kohuslik ja seda hindab kohus vabalt nagu muidki tõendeid.

Iga ekspertiis vajab kontrollimist. Uuriija peab oskama hinnata meetodit, millist ekspert kasutas temale esitatud ülesande täitmisel, ja neid faktilisi andmeid, millele on eksperdi poolt rajatud arvamus.

Arvamuse kontrollimisel peab uurija veenduma, kas see vastab kõigile esitatud küsimustele, kas ekspertiisi järeldustes ei ole vasturääkivusi, kas vastused on kategoorilised. Ta peab kontrollima eksperdi poolt kasutatud materjalide täielikkust ja kvaliteeti, tutvuma ekspertiisi meetodiga, kõrvutama ekspertiisi järeldused muude tõenditega ja asjas lahkuminekute tuvastamise puhul välja selgitama selle põhjuse. Ekspertiisiga mitte-nõustumise korral võib uurija teha ettepaneku kas täiendava ekspertiisi toimetamiseks või teiskordse ekspertiisi määramiseks.

Täiendav ekspertiis määratakse uurija või kohtu poolt neil juhtudel, kui asjas avastatakse uued asjaolud, mis iseenesest ei tekita kahtlust teostatud esimese ekspertiisi heakvaliteedilisuse suhtes. Täiendava ekspertiisi teostamine tehakse ülesandeks tavaliselt samale eksperdile, kes teostas esialgse ekspertiisi.

Teiskordne, korduv ekspertiis määratakse neil juhtudel, kui esimese ekspertiisi järelduste ja materjalide heakvaliteedilisuse suhtes on tekkinud kahtlus. Teiskordne ekspertiis toimetatakse tavaliselt esimese ekspertiisi materjalide alusel, aga teise eksperdi poolt.

Uus ekspertiis määratakse kõigil neil juhtudel, kui uurija või kohus motiveeritult lükkab tagasi esialgse ekspertiisi järeldused nende ebamäärasuse, ekspertide eriarvamuste tõttu, eksperdi mittekompetentsuse või mitteobjektiivsuse või ekspertiisi järelduste mittevastavuse pärast asjas leiduvaile muile tõendeile.

ERIOSA.

ÜKSIKUTE KURITEOLIIKIDE UURIMISE METOODIKA.

SISSEJUHATUS.

Üksikute kuriteoliikide uurimise sisu ja metoodika ülesanded.

Eri kuriteoliikide uurimise kogemuste tundmaõppimine võimaldab välja töötada terve rea üldisi taktikalisi ja tehnilisi tõendite avastamise ja uurimise võtteid, milliste kasutamine soodustab kuritegude selgitamist ja kurjategija paljastamist.

Kriminalistikateaduse osa, mis nende ülesannete teostamiseks üldistab eri kuriteoliikide uurimise kogemusi ja määrab kindlaks antud asjade kategooriate uurimiseks kõige otstarbekohasemad võtted ja meetodid vastavalt nende spetsiifilistele iseärasustele, nimetatakse eri kuriteoliikide uurimise metoodikaks ehk erimetoodikaks.

Kriminaalasjade üksikute liikide uurimise metoodika tundmaõppimine võimaldab:

a) tuvastada kõik antud kategooria kuritegude toimepanemisviisid ja kindlaks määrata meetodid seda liiki kuritegude paljastamiseks;

b) määrata suurima täpsusega kindlaks piirkonnad ja objektid, kust võib leida kuriteo jälgi, ning meetodid ja viisid jälgede avastamiseks ja uurimiseks;

c) võimalikult täpselt kindlaks määrata isikute ringi, kust võib leida kurjategijat ja avastada asjas tähtsaid teatmeid;

d) kõrvutada ning analüüsida fakte ja sündmusi selleks, et suurima eduga tuvastada tõde antud kategooria kriminaalasjade uurimisel;

e) rakendada teaduslikke eriteadmisi, mis on vajalikud antud kategooria asjade uurimiseks ja mida ei ole veel ära kasutatud kriminalistika üldiste küsimuste läbitöötamisel; rakendada kriminalistikateadusele juba teadaolevaid võtteid ja meetodeid antud kategooria asjade uurimisel;

f) suunata uurimist poliitiliselt, ja nimelt sellise arvestusega, et kindlustada kõige ohtlikumate ja tõsisemate kuritegude paljastamist ja nende kuritegude sihtide ning motiivide selgitamist;

g) välja töötada vormid ja meetodid operatiiv-jälitusliku ja eeluurimistegevuse kombineerimiseks üksikute asjade liikide uurimisel;

h) kindlaks määrata tõendite kontrollimise ja vormistamise protsessuaalsed iseärasused, mida tuleb arvestada antud kategooria asjade uurimisel, ning

i) vältida vigu kuritegude kvalifitseerimisel, arvestades selle küsimuse tähtsust antud kuriteoliigi uurimise õigeks suunamiseks.

I peatükk.

SOTSIALISTLIKU OMANDI RIISUMISE ASJADE UURIMISE METOODIKA.

§ 68. Põhiline erinevus raiskamis- ja vargasasjade uurimise metoodikas. § 69. Raiskamiste uurimise metoodika. § 70. Varguste uurimise metoodika.

§ 68. Põhiline erinevus raiskamis- ja vargasasjade uurimise metoodikas.

7. augusti 1932. a. seadus „Riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivide vara kaitse ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamise kohta“ on suunatud kõigi rünnete vastu sotsialistlikule omandile, ükskõik missuguses vormis need ka ei väljenduks. Kõik sotsialistliku omandi vastu sihitud ründed, mis langevad selle seaduse alla, haaratakse mõistega „riisumine“.

Seda liiki kuritegude kõige levinumateks vormideks on raiskamine ja vargus. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 10.

augusti 1940. a. seadlusega „Kriminaalvastutusest ettevõtetes toimepandud väikeste varguste ja huligaansuse eest” on säti-
tud, et „Niinimetatud „väikese varguse” eest, mis on toime
pandud ettevõttes või asutises, karistatakse, olenemata tema
suurusest, üheaastase türmiga, kui see oma iseloomu tõttu ei
too seaduse järgi enesega kaasa raskemat karistust”.

Muud vargused ja samuti ka raiskamised kvalifitseeritakse,
olenevalt raiskamise või riisumise ulatusest, kuriteo toimepane-
mise meetoditest ja kurjategija ohtlikkusest, kas 7. augusti
1932. a. seaduse või kriminaalkoodeksi vastavate paragrahvide
järgi (VNFSV KrK § 116 ja § 162, punktid g ja d ning teiste
liiduvabariikide KrK vastavad paragrahvid).

Selleks et välja töötada nende asjade iga kategooria kohta
kõige otstarbekohasemad uurimismeetodid, on vajalik mõista
nende erinevusi ja tunda kõigi seda liiki kuritegudega kaasneva
puudujäägi mõistet.

Raiskamise all mõistetakse väärtuste oma kasuks tarvita-
mist isikute poolt, kelle kätte need väärtused on usaldatud.

Varguse all mõistetakse väärtuste salajast riisumist nende
oma kasuks tarvitamise sihil. Selleks et vargust toime panna,
on kõigepealt tarvis neid väärtusi hõivata, mis ei ole vargust
toimepanija valduses, kuigi temal võib olla juurdepääs neile
väärtustele. Raiskaja käsutab väärtusi, mis on raiskamise objek-
tiks ja tema kuritegelik tegevus seisneb selles, et ta ühel või teisel
viisil kasutab neid väärtusi oma kasuks.

Raiskamisasja uurimisele asumisel on üldreeglina juba
teada isik, keda kahtlustatakse selle kuriteo toimepanemises.
Uuriija peamine ülesanne seisneb selles, et kindlaks teha raiska-
mise suurust, raiskamisel kasutatud võtteid ja koguda vajalikke
tõendeid raiskamise ja raiskaja süü tuvastamiseks ja kohtule
kurjategija isiku kohta täieliku materjali andmiseks.

Vargusasja uurimisel on esimeseks ja kõige keerulisemaks
ülesandeks kurjategija isiku tuvastamine; alles peale kurjate-
gija isiku tuvastamise saab uuriija asuda teiste ülesannete täit-
misele, millised kuuluvad lahendamisele asja uurimise menet-
luses.

Need erinevused varguse ja raiskamise kui sotsialistliku
omandi riisumise vormide vahel peegelduvad loomulikult ka
kummagi kuriteoliigi uurimise meetodikal.

Raiskamisasjas uurimisplaani väljatöötamisel peab uurija lähtuma kahtlusaluse tegevusest kuriteo toimepanemisel ja ta isikust ning püüdma koos raiskaja süü kindlakstegemisega avastada ka tema kaaslasi. Vargusasja uurimisel peab uurija lähtuma riisumise faktist, selle toimepanemise olukorrast ja tingimustest ning seejuures jäetud jälgedest.

Praktikas esinevad juhud, kus kurjategijad kasutavad üheaegselt mitut sotsialistliku omandi vastu sihitud ründe vormi. Sageli simuleerib raiskaja raiskamise varjamiseks vargust või organiseerib selle kaaslaste abil. Neil juhtudel rakendatakse nii vargus- kui ka raiskamisasjade uurimismeetodeid ning samal ajal kasutatakse ka simuleerimise uurimiseks väljatöötatud täiendavaid võtteid.

Puudujääk ei ole juriidiline mõiste, ta tähendab ainult, et esineb teatav väärtuste puudujääk. Puudujäägi fakt võib esineda ka juhul, kui mingisugust kuritegu ei ole toime pandud, näiteks kui osa puuduvaid väärtusi hävis mingi loodusõnnetuse tagajärjel.

Varguse ja raiskamisega kaasneb alati väärtuste puudujääk ja seepärast on puudujäägi fakti ja suuruse tuvastamine kohustuslik kõigi seda liiki asjade uurimisel.

§ 69. Raiskamiste uurimise metoodika.

Uurija esialgsed toimingud.

Organisatsioon, kes tõstab üles küsimuse raiskamises kriminaalasja algatamise kohta, peab seejuures esitama järgmised materjalid:

- 1) avaldus raiskamise — puudujäägi kohta; selles avalduses tähendatakse lühidalt, milles seisneb kuritegu, kui suures summas on puudujääk, kas väärtused on raisatud või riisutud, kus kuritegu on toime pandud, millal see avastati ning kes asjaalgataja arvates tuleb võtta kriminaalvastutusele; avalduses tuleb näidata ka isikud, kes asjas võivad olla tunnistajateks;

- 2) revideerimis- või väärtuste tegeliku jäägi raamatute andmetega võrdlemise akt (inventeerimisakt) ühes äranäitami-

sega, kus ja kelle juures raiskamine, riisumine või puudujääk on avastatud ja kas on kohaldatud kaupade ja puuduvate väärtuste seaduses kindlaksmääratud loomuliku kao mahaarvamist;

3) kõik dokumendid, millised esitas materiaalselt vastutav isik aruande juures, kuid mida raamatupidamine ei saanud vastu võtta, aga samuti ka dokumendid, mis äratavad kahtlust oma algupärasuses või õigsuses, eriti aga dokumendid, millised sisaldavad puhastamisi, läbikriipsutusi, lubamatuid parandusi jne. koos seletusega, miks neid dokumente ei võetud vastu aruande esitamisel ja mis suhtes on need puudulikud;

4) isikute seletused, kelle juures avastati raiskamine, riisumine või puudujääk, kui need isikud oma seletused esitasid¹.

Asunud asja uurimisele, peab uurija eeskätt hoolikalt tutvuma nende materjalidega, mille alusel asi on algatatud. Kui nende esialgsete materjalidega tutvumise tagajärjel jõuab uurija järeldusele, et nad on küllaldased selleks, et nende alusel lahendada küsimust, kes on puudujäägi eest vastutav, ja kui seejuures on küllaldane alus arvata, et raiskaja võib kohtu ja eeluurimise eest kõrvale hoiduda, peavad esimesteks uurija toiminguteks olema:

- a) läbiotsimine raiskaja juures;
- b) raiskaja vahistamine;
- c) vara üleskirjutamine ja hoiule andmine (viimane toiming tuleb esimeses järjekorras ette võtta ka neil juhtudel, kui ei ole alust raiskaja vahistamiseks).

Kui esialgsete materjalidega tutvumise tagajärjel uurija jõuab järeldusele, et need on puudulikud, siis peab ta koostama nende materjalide ja dokumentide nimekirja, mis puuduvad vastavalt ülaltoodud loendile, aga samuti ka kõigi muude materjalide ja dokumentide kohta, mis on kuriteo selgitamiseks vajalikud.

Selle nimekirja koostamisel peab uurija lahendama küsi-

¹ NSVL Prokuratuuri ja NSVL Kohtu RK juhend „Tarbijatekooperatiivides toimepandud riisumiste ja raiskamiste asjade uurimisest ja kohtus läbivaatamisest” 28. veebruarist 1939. a. nr. 49/I—A.21, mis on hiljem laiendatud ka enamikule muile sotsialistliku omandi riisumiste ja raiskamiste asjadele.

muse, missuguste meetoditega ja millal ta peab saama juba uurimise esimeses staadiumis vajalikud materjalid ja dokumendid.

Nimekirja on otstarbekohane koostada järgmise vormi järgi:

Järjek.nr.	Dokumentide ja materjalide nimetus	Dokumentide ja materjalide asukoht	Nende saamise viis (väljavõtmine, väljanõudmine)	Kuupäev

Nimekirja koostamisel tuleb juhendada järgmistest reeglitest:

1) esmajärjekorras kuuluvad väljavõtmisele niisugused dokumendid ja materjalid, milliste mitteõigeaegne väljavõtmine võib kaasa tuua nende kadumise või nende sisu muutmise;

2) kõige täielikum dokumentide eraldamise viis on uurija poolt isiklikult toimetatud väljavõtmine, sest kirjalike dokumentide nõudmisega kaasneb asjaolu, et asja tulemusest huvitatud isikud pärast seesuguse nõudmise saamist hävitavad dokumendid või muudavad nende sisu.

Pärast nimekirja koostamist peab uurija viivitamata asuma selles tähendatud dokumentide väljanõudmisele ja väljavõtmisele.

Juba uurimise alguses peavad olema üles tähendatud tunnistajad, kes kuuluvad selles asjas esmajärjekorras ülekuulamisele. Seejuures tuleb silmas pidada, et esmajärjekorras tuleb üle kuulata isikud, kes täidavad revidentide ja inspektorite funktsiooni selle organisatsiooni suhtes, keda teostatav uurimine puudutab, ja samuti ka kõik isikud, kelle initsiatiivil algatati käesolev asi ja kellel on teada kuriteo selgitamist soodustada võivad faktid.

Raiskamisasjades ülekuulamisele kuuluvate isikute nimekirja koostades peab uurija teadma, et esmajärjekorras neist oleksid:

- puuduolevate väärtuste eest vahetult vastutavad isikud;
- isikud, kes võtsid üle jaoskonnad, mis varem allusid raiskamises kahtlustatavale;

c) need teistes organisatsioonides või sama organisatsiooni lülides töötavad isikud, kes oma töö tõttu olid seotud puudu-olevate väärtuste eest vastutava isikuga;

d) puuduolevate väärtuste eest vastutavate isikute kontrahendid (näiteks, kui uuritakse kaupade riisumise asja baasis, mis varustas rida kauplevaid organisatsioone, siis võivad kontrahentideks olla baasist kaupa saanud kauplevate organisatsioonide töötajad);

e) isikud, kellel lasus isikute, kelle juures puudujääk avastati, juhtimine, kontrollimine ja revideerimine;

f) organisatsiooni töölised, kus raiskamine aset leidis, kes ei ole vastutavad puuduvate väärtuste eest, kuid kes jälgisid raiskamise toimepanemises kahtlustatavate isikute tegevust ja elu;

g) raiskamises kahtlustatava isiku isiklikku elu teadvad isikud (korterinaabrid, isikud, kellega raiskaja puutus kokku igapäevases elus, jne.).

Uurimise alguses tuleb lahendada ka küsimus vajalike operatiiv-jälituslike toimingute kohta. Niisuguste toimingute vajaduse korral (raiskaja suhtes valve teostamine, orientatsioonide läbiviimine jm.) tuleb anda vastavad ülesanded kriminaaljälitusorganitele.

Neil juhtudel, kui uurija poolt saadud esialgsetest materjalidest nähtub, et raiskaja juures ei ole revideerimist või inventeerimist toimetatud ja kui pole kindlaks tehtud kauba ja materiaalsete väärtuste alal jääke, siis peab uurija viivitamata korraldama jääkide kindlakstegemise ning puudu- ja ülejääkide väljaselgitamise, kui niisugused esinesid.

Teostanud need esialgsed toimingud, asub uurija kõigi asja tehjulude uurimisele ja tõendite kogumisele, mis on vajalikud kuriteo täielikuks, igakülgeks selgitamiseks ja kurjategijate paljastamiseks.

Peamised küsimused, mis kuuluvad selgitamisele, ja uurimismeetodid.

Raiskamisasja uurimise protsessis peab uurija selgitama järgmised asjaolud:

1) kas tõeliselt esineb väärtuste ja nimelt missuguste väärtuste puudujääk;

- 2) kas puuduolevad väärtused on kõrvaldatud kuriteolisel teel ja nimelt missuguste abinõude ja võtetega;
- 3) missuguseid maskeerimisvõtteid rakendas raiskaja puudujäägi varjamiseks;
- 4) kes on raiskaja, kas raiskajal olid ka kaasosalised ja milles seisnes neist igaühe kuriteoline tegevus;
- 5) millisel viisil on riisutud väärtused realiseeritud;
- 6) kuriteo siht ja kurjategija isikut iseloomustavad andmed.

Puudujäägi põhjuste, puudevate väärtuste hulga ja iseloomu selgitamine.

Sageli tuvastatakse uurimise käigus, et nende või teiste väärtuste puudujääki tõendavad esialgsed materjalid ei ole kaugeltki mitte täpsed, vaid vahel täiesti ekslikud. Praktika ei tunne vähe juhtumeid, kus uurimise käigus suureneb puudevate väärtuste summa mitmekordselt. Selle kõrval esineb ka fakte, kus uurimine selgitab, et mingisugust puudujääki väärtustes ei ole ja et revideerimisel või inventeerimisel on juhtunud viga. Seepärast ei tohi uurija rahulduda esialgsete materjalidega puudujäägi fakti ja suuruse kohta, vaid ta on kohustatud neid kontrollima nende tõepärasuse ning täpsuse suhtes.

Puudujäägi fakti, puuduolevate väärtuste hulga ja iseloomu tuvastamiseks kasutatavad vahendid on väga mitmesugused. Selle ülesande edukaks täitmiseks on eeskätt vaja hoolikalt tundma õppida kõiki revisjoni materjale ja dokumente, mitte ainult neid, mis on lisatud antud kriminaalasja algatamise avalduse juurde, mille tegevust uurimine puudutab, vaid ka selle organisatsiooni asjaajamises leiduvaid materjale. Seejuures tuleb silmas pidada, et revideerimisakt omab tõendi jõudu ja on tõeliselt väärtuslikuks materjaliks ainult sel juhul, kui ta on dokumentidega tõendatud. Seepärast on uurija ülesandeks revideerimis- ja inventeerimisaktidega tutvumisel kontrollida, kuivõrd need aktid on dokumentidega põhjendatud. Sel kontrollimisel tuleb dokumente hoolikalt uurida. Tihtipeale revidendid, kes ei ole küllalt kogenud võltsitud ja puhastatud dokumentide avastamises, toetuvad oma aktides niisugustele dokumentidele, mis tegelikult on fiktiivsed või võltsitud. Peale dokumentide võltsimise või fiktiivsuse avastamist on selge, et nad mitte ainult ei

kinnita teatavat operatsiooni, väärtuste kulutamist jne., vaid otse, vastupidi, paljastavad isiku kuritegevuslikku tegevust, kes dokumendid esitas.

Seega seisneb uurija ülesanne revideerimisaktide kontrollimisel selles, et:

a) selgitada, kas kõik revidentide järeldused on dokumentidega tõendatud;

b) missuguseid dokumente ei ole revideerimise juures arvestatud, kuid kuuluvad revideerimis- või inventeerimisaktide juurde lisamisele;

c) kas dokumendid, mille alusel akt on koostatud, ei ole mitte võltsitud või fiktiivsed.

Revideerimismaterjalide kontrollimisel peab uurija samuti selgitama, kas need materjalid haaravad kõiki riisumises kahtlustatava isiku tegevuse alasid ning kas nendes peegeldub väärtuste kogusumma ja kõik väärtuste liikumise staadiumid. Kui tuvastatakse, et revideerimismaterjalid ei peegelda väärtuste käsutamise alal kahtlusalse isiku kogu tegevust ja ei anna täit ettekujutust nende väärtuste liikumise kohta, siis peab uurija kindlustama täiendava revisjoni teostamise, et kõrvaldada seda lünka revideerimisaktis.

Tutvunud kõigi revideerimismaterjalidega, kontrollinud neid dokumentidega kõrvutamise teel ja täiendanud neid vajaduse korral, peab uurija saama raiskamises kahtlustatavalt isikult seletuse selle kohta, kas ta võtab puudujäägi fakti ja summa õigeks ning kas ta tunnustab puuduolevate väärtuste kõrvaldamise kuriteolist iseloomu. Süüdistatava seletusi peab uurija kontrollima.

Juhtudel, kui uurija juba revideerimismaterjalidega tutvumisel või peale puuduolevate väärtuste eest vastutavalt isikult seletuste saamist satub raskusile ja kahtlusile, mida ta ei saa iseseisvalt lahendada, peab ta pöörduma eksperdi poole.

Juhtudel, kui nende või teiste asjaolude selgitamine revideerimise ja muude materjalide järgi nõuab raamatupidamise kontrollimist, peab uurija korraldama kohtuliku raamatupidamise ekspertiisi.

Kohtulikul raamatupidamise ekspertiisil on suurim tähtsus sotsialistliku omandi riisumise ja raiskamise asjades. Kohtuliku raamatupidamise ekspertiisi poole on kõige otstarbe-

kohasem pöörduda neil juhtudel, kui tekib kahtlus järelduste õiguse suhtes, mis on tehtud neis või teistes revideerimismaterjalides.

Raamatupidamise ekspertiisi on kõige parem määrata peale seda, kui puuduolevate väärtuste eest vastutavalt isikult on saadud seletus kõigi puudujäägisummade ning kõigi selle puudujäägi tõendamiseks esitatud dokumentide kohta. See annab võimaluse raamatupidamise ekspertiisiga lahendada vaiel-davad küsimused, mis puuduolevate väärtuste eest vastutav isik on revideerimismaterjalides tehtud järelduste suhtes üles tõstnud.

Uuriija peab silmas pidama, et eksperdi-raamatupidaja abi poole peab ta pöörduma kogu uurimise käigus alati, kui tal tekib mingi kahtlus, mida on võimalik lahendada ainult eksperdi-raamatupidaja kaasabil. Nii näiteks võib uuriija pöörduda eksperdi-raamatupidaja poole juba uurimise alguses ja esitada temale järgmised küsimused:

1) missuguste dokumentide ja materjalide täiendav välja-nõudmine on vajalik revideerimisaktis tehtud järelduste tõe-pärasuse kontrollimiseks;

2) kas esitatud revideerimismaterjalides peegelduvad kõik väärtused, toimingud ja nende kulg.

Raamatupidamise ekspertiisi edukus oleneb suurel määral ekspertiisiks esitatud materjalide täielikkusest, eksperdile esita-tud küsimuste täielikkusest ja selgusest ning protsessinõuete silmaspidamisest osas, mis käsitleb süüdiõigustatavale antud õigust viibida ekspertiisi toimetamise juures.

Kõrvuti raamatupidamise ekspertiisiga, mille ülesandeks on puudujäägi fakti ja suuruse selgitamine, peab uuriija vajaduse korral pöörduma ka graafilise ekspertiisi poole kahtlastes dokumentides võltsimiste ja puhastamiste selgitamiseks.

Tuleb silmas pidada, et sageli ei saa dokumendi võltsitust ja fiktiivsust avastada graafilise ekspertiisi teel. Dokument võib olla võltsitud või fiktiivne, kuid ta võib olla seesugune, et temal ei esine mingisuguseid võltsimise, puhastamise või juurdekirjutamise jälgi. Nii näiteks on osa produktide riknemist tõendava dokumendina esitatud nende mahakirjutamise akt. Kõik aktil leiduvad allkirjad võivad olla õiged, mingeid võlt-simise jälgi ei saa sellel tuvastada, aga sellele vaatamata

võib see akt olla fiktiivne ja koostatud puuduolevate produktide omastamise, raiskamise või nende riisumise varjamiseks. Selle või teise materjali saamise kohta esitatud arve võib olla fiktiivne, võltsitud, kuigi see arve on koostatud kõigi eeskirjade kohaselt. Ühes asjas tuvastati, et kurjategijad raiskasid ja riisusid suured summad kombinatsiooni teel mootoritega. Seda tegid nad järgmisel viisil. Teatavale organisatsioonile pidi välja antama kindlalt fondeeritud mootoreid, milliste keskmine hind oli 2000 rubla. Selle organisatsiooni töölised leppisid kokku rea töenduslik-kooperatiivse artelli töölistega, et nemad loovutavad need mootorid edasi tingimusel, et saavad igalt mootorilt altkäemaksu 5000 rubla. Kuriteoline tehing teostati. Mootorite ostmiseks vastavad fondid saanud organisatsiooni töötajad, kasutades nende valduses olevaid pitsateid ja blankette, andsid kooperatiivartellide töötajaile volitused vabrikust mootorite saamiseks. Vabrikus vormistati mootorite saamine fondi saanud organisatsiooni nimele, viimane aga, jättes tegemata iga-sugused läbikanded mootorite saamise kohta, kirjutas kooperatiivartellide töötajaile välja arved, milles oli mootori hinnana näidatud mitte 2000, vaid 12000 rubla. Seega, makstes mootorite eest 2000 rubla tükilt ja igalt mootorilt altkäemaksu 5000 rubla, said kuriteo toimepanijad, kooperatiivartellide töötajad, peale selle veel oma kasuks 5000 rubla igalt mootorilt. Artellide asjaajamises leiduvad arved ei olnud järele tehtud, neil ei leidunud radeerimisi ja esimesel pilgul ei äranud need dokumendid mingit kahtlust.

See kõik kohustab uurijat kontrollima kõiki kahtlasi dokumente, kasutades seejuures mitmesuguseid meetodeid ja mitte piirdudes ainult graafilise ekspertiisiga.

Kõige otstarbekohasemad dokumentide kontrollimise meetodid on:

a) dokumendi koostamisest osavõtnud isikute ülekuulamine;
b) selgitamine, missugustes suhetes olid dokumendi vormistanud organisatsioon ja isikud selle organisatsiooniga, mille süsteemis avastati raiskamine;

c) antud dokumendi võrdlemine analoogiliste kontrollivate dokumentidega (näiteks, esitatud näite puhul pidi uurija võrdlema mootorite arveid, millised leidsid artellide asjaajamises,

nende arvetega samade mootorite kohta vabriku asjaajamises ja arvete ärakirjadega neid välja andnud organisatsioonide asjaajamises).

Avastanud võltsitud või fiktiivsed dokumendid, peab uurija need eraldama ja uurimisele võtma kõik seda liiki analoogilised dokumendid.

Raiskajad peidavad sageli kuritahtlikult üksikud õigustavad dokumendid ja esitavad need ainult kohtus, et sel teel heita varju eeluurimisele, näidates, et uurija ei ole kõiki dokumente eraldanud. Seepärast peab uurija püüdma kõik dokumendid välja selgitada, süüdistatavale ette panema esitada puuduvad dokumendid ja protokollki kandma süüdistava avalduse, et ta on esitanud kõik dokumendid.

Väärtuste puudujäägi väljaselgitamiseks on samuti väga tähtis uurida nende liikumist ja operatsioone, mis on seotud nende väärtuste kasutamisega.

Väärtuste liikumist ei peegelda mitte ainult puuduolevate väärtuste eest vastutava isiku asjaajamises olevad, vaid ka kontrahentide käsutuses olevad dokumendid. Seepärast on kontrollimise juures vajalik võrrelda dokumentatsiooni, mis peegeldab väärtuste liikumist organisatsioonis, kus on avastatud raiskamine, kontrahentide käsutuses oleva dokumentatsiooni, mis peegeldab neidsamu operatsioone.

Tuvastanud puudujäägi, peab uurija selgitama selle suuruse ja ühtlasi kontrollima, missuguse konkreetse operatsiooniga on need või teised väärtused kõrvaldatud ja missugune on kõrvaldatud väärtuste iseloom. Näiteks tuvastanud, et kaubad on raisatud kaupluse või eraisikute läbi realiseerimise teel, võib uurija ka kindlaks teha allikad, kust võib antud asjas saada tähtsaid tõendeid (näiteks selgitanud, et kaupluses puudub 100 meetrit villast riidet ja tuvastanud, et kaupluse juhataja on riide edasi andnud oma tuttavale ja sugulastele, leidis uurija selle riide, millega oli saadud täiesti vaieldamatud süütõendid kurjategija vastu).

Üheks kõige efektiivsemaks ja tähtsamaks puudujääkide ja kuriteoliste võtete, mille abil raiskamine on toime pandud, selgitamise viisiks on revideerimise ja inventeerimise juures avastatud ülejääkide olemuse väljaselgitamine.

Peab silmas pidama, et ülejäägid ei peida eneses kuritegu

ainult sel juhul, kui on avastatud raamatupidamisviga. Kui aga väärtuste arvestamises raamatupidamisviga ei ole, siis on vaieldamatu, et ülejäägid on neid ülejääke loonud isikute kuriteolise tegevuse tulemus.

Ülejäägid võivad esineda järgmistel juhtudel:

a) kui väärtusi käsutavad isikud, valmistudes kuriteo toimepanemiseks, kirjutasid tõendavaid dokumente suuremale summale, kui tegelikult on neid väärtusi ära kasutatud, ja ei ole veel suutnud nende poolt loodud ülejääke kõrvaldada;

b) kui väärtusi käsutavad isikud ülejääkide loomise sihil petavad kaalu ja mõöduga tarbijaid ja sel teel tekitavad ülejäägi;

c) kui töötajad, kelle käsutuses on ülidefitsiitsed materjalid, nende materjalide kõrvaldamise sihil teevad fiktiivseid läbikandeid ja kirjutavad välja fiktiivseid dokumente nende materjalide kulutamise kohta. Nii näiteks tuvastati, et ühe väikese kohaliku tööstuse süsteemi kuuluva trikotaaživabriku direktor koos teiste selle vabriku töötajatega, saanud ülidefitsiitset materjali — villa, millest pidi valmistatama sviitrid, ei andnud tegelikult villa määratud otstarbeks, vaid näitas kõigis dokumentides ja raamatupidamise läbikandeis, et sviitrid on valmistatud ja kauplevaile organisatsioonidele üle antud; kauplevate organisatsioonide töötajad tegid omakorda fiktiivsed läbikanded, nagu oleks tegelikult aset leidnud sviitrite vastuvõtmine, nende müümine ja raha ülekandmine; selle operatsiooniga loodi suured villaülejäägid, mis realiseeriti eraturul, ning hinnavahena saadud summad jagati kõigi kuriteost osavõtjate vahel;

d) kui väärtuste riisumise sihil tahtlikult vähendatakse toodangu kvaliteeti ja seetõttu valmistatakse toodangut suuremas hulgas, kui see on plaanis ette nähtud ja dokumentides näidatud;

e) kui saadakse kaubad müütamiseks kõrvalt (näiteks paberossimüüja, kes kaupleb kandekastist, võtab osa paberosse baasist, kuna aga osa saab paberosse riisunud isikute käest).

f) kui lihtsa raamatupidamisvea tõttu on ühtede ja samade kaupade väljaminek kirjutatud kahekordselt või kaupade hulk on suurendatud.

Kõik see kohustab uurijat hoolikalt selgitama ülejääkide tekkimise põhjusi.

Raiskamise toimepanemiseks ja puudujäägi varjamiseks kasutatud kuriteoliste võtete selgitamine.

Juba puudujäägi fakti, puuduolevate väärtuste hulga ja iseloomu väljaselgitamisel peab uurija, nagu ülal näidatud, välja selgitama kuriteovõtted, mille abil on puuduolevad väärtused kõrvaldatud. Seega viib täielik ja järjekindel väärtuste puudujäägi küsimuse lahendamine uurija ka kuriteovõtete küsimuse lahendamisele, mille abil need väärtused on kõrvaldatud. Kuid kuriteolisel teel väärtuste kõrvaldamise fakti tuvastamine ei taga iseenesest alati nende võtete selgitamist, milliseid raiskaja kasutab. Nii näiteks ühes väga suurelatuslikus raiskamisasjas Tadžiki NSV tarbijatekooperatiivide süsteemis, mida uuriti 1940. a., tehti täpselt kindlaks, et tarbijatekooperatiivide rajooni liidu baasi laost oli kõrvaldatud ja raisatud väärtusi üle 100 tuhande rubla summas. Puudujäägi fakti ja asjaolu, et see oli kuriteo tagajärjeks, võttis laojuhataja, süüalune F., õigeks. Samal ajal aga eitas F. oma süüd raiskamises, avaldades, et ta ei oska seletada põhjust, millest puudujääk tekkis.

Oli täiesti selge, et F. raiskas väärtusi pikema ajavahemiku kestel, kuna osa puuduolevaid väärtusi, nagu see nähtus kaubaarvetest, oli lattu toodud ammu enne puudujäägi avastamist. Revideerimised, mis teostati peale raiskamise toimepanemist, ei andnud vajalikke tulemusi. Neil asjaoludel oli uurijal selge, et tal on tegemist kogenud kurjategijaga, mispärast ta asus eriti aktiivselt kurjategija poolt kasutatud kuriteovõtete selgitamisele. Uurija õppis tundma F. möödunud tegevust ja tegi kindlaks, et ta on varem toime pannud raiskamise Kazahstanis ja sealt pagunud. Uurija tuvastas samuti, et koos F-ga oli Kazahstanist Tadžikistani sõitnud ka L., kellega ta oli registreerimata abielus ja kelle ta sokutas kaupluse juhatajaks.

Uurides L. tegevust, selgitas uurija, et L. realiseeris kaupluse kaudu, mille juhatajaks ta oli, niisuguseid kaupu, mida ta ametlikult ei olnud vastu võtnud ja mis laost kadusid. Varsti võttis L. õigeks, et ta realiseeris kaupu, mida F. temale ebaseaduslikult andis. Uurides revidentide tegevust ja nende sidemeid F-ga, tuvastas uurija, et revidendid varjasid altkäemaksu eest F. kuritegevust. Seejärel tunnistas F. end kuriteo toime-

panemises süüdi ja avaldas rea fakte, mis täielikult valgustasid tema kuriteolise tegevuse võtteid.

Sageli ei ole võimalik puudujäägi fakti ja põhjuste tuvastamise protsessis välja selgitada raiskamise võtteid ja ka viise, mille abil kurjategija püüab puudujäägi fakti varjata. Seepärast, selgitanud kuriteolisel teel väärtuste kõrvaldamise fakti, peab uurija juba saadud materjalide kõrval koguma ka täiendavaid andmeid, mille abil oleksid täielikult selgitatavad raiskaja poolt kasutatud võtted ja meetodid. Selle sihiga peab uurija tundma õppima kogu dokumentatsiooni, millest oli juttu eespool, küsimuse kuriteo võtete ja viiside kohta esitama eksperdile, üle kuulama isikuid, kes võivad anda tähtsaid andmeid, hoolikalt tundma õppima raiskaja möödunud tegevust ja eriti selgitama, kas ta ei ole samalaadseid tegusid ka varem toime pannud. Kui viimane tuvastatakse, siis peab uurija tundma õppima kõiki selle küsimuse kohta käivaid materjale ja selgitama, kas süüdistatava poolt pole kasutatud raiskamise meetodeid ja selle maskeerimise viise, mis esinevad tema varemates kuritegudes. Uurija peab samuti tundma õppima süüaluse suhteid ja tuvastama, millisel määral võisid ta lähimad tuttavad talle raiskamise teostamisel kaasa aidata. Nii näiteks, kui raiskamises süüdistatav kauplusejuhataja on tihedas läbikäimises teiste kaupluste juhatajatega, siis peab uurija kontrollima, kas raiskaja ei realiseerinud nende kaudu osa tema poolt omastatud kaupu, kas viimased ei saanud temale revideerimise puhul ajutiseks kaupu puudujäägi varjamiseks. Kui süüalune oli tihedais suhteis revideerimisaparaadi töötajatega, siis peab uurija kontrollima, kas mitte need isikud ei soodustanud kuriteo varjastamist ja kas nad ei ole raiskamise kaasosalised.

Kurjategija poolt kasutatud kuriteovõtete ja -meetodite paljastamiseks on väga tähtis tuvastada kõik raiskaja kaasosalised. Sel otstarbel tuleb uurida kõiki väärtuste liikumise staadiume ja eriti peab olema selgitatud, miks teatavais dokumentides esinevad ebaõiged sissekanded, võltsimised jne., kas asjasse on segatud isikud, kelle käest need dokumendid läbi käisid. Tuleb hoolikalt uurida organisatsiooni töösüsteemi, mille lülis on raiskamine toime pandud. Vajaduse korral on otstarbekohane koostada selle organisatsiooni üksikute lülide struktuuri ja koostöö skeem.

Tingimata tuleb selgitada riisutud väärtuste realiseerimise viisid ja võtted. Realiseerimisviiside ja realiseerimisest osavõtnud isikute väljaselgitamine tagab sageli täieliku edu kuriteo selgitamisel. Peab tundma õppima raiskaja eluviisi, tema suhteid, tema poolt tehtud kulutusi, asjade omandamisi ning tuleb ka kontrollida, kas tal on hoiuseid, kas ta on väärtusi hoiule andnud sugulastele ja tuttavale, raiskaja kirjavahetust. Kõike seda tuleb hoolikalt analüüsida ja kõik oluline peab peegelduma asja materjalides.

Kõigi raiskamise toimepanemisest osavõtnud isikute väljaselgitamine.

Tihti peale uurija, leides, et puuduolevate väärtuste eest vastutavad isikud on teada, järeldab, et just need isikud on ka raiskajad. Kuid seesugune järeldus võib olla väär. Sageli ei ole raiskajaks isik, kelle kätte on väärtused ametlikult usaldatud, vaid nende väärtuste töötlemisest, hoidmisest jne. osavõtnud isikud. Nii näiteks on kaupluses olevate väärtuste eest vastutavad juhataja ja müüjad, väärtusi riisuda võisid kassapidaja ja koristaja. Neil juhtudel võivad väärtuste eest materiaalselt vastutavad isikud, kes neid ei omastanud, langeda kriminaalvastutuse alla, kuid mitte nende omastamise ja raiskamise eest, vaid lohakuse eest, kui nende käitumises tuvastatakse kuriteolise lohakuse tunnuseid. Raiskajal, kes on materiaalselt vastutav isik, võivad olla kaasosalised.

Kõik see kohustab uurijat lahendama küsimust, kes on tegelik raiskaja, ja mitte mehhaaniliselt asetama kogu vastutust isikule, kelle kätte need väärtused olid usaldatud. Puudujäägi ja kurjategija poolt rakendatud kuriteovõtete väljaselgitamisel peab uurija tuvastama tõelised raiskajad ja nende kaasosalised.

Selgitanud raiskamise peasüüdlase (mis üldreeglina ei tekita suuri raskusi peale seda, kui puudujäägi põhjused ja väärtuste kõrvaldamise kuriteolised meetodid on tuvastatud), peab uurija veel selgitama, kas raiskaja võis kuriteo üksi toime panna ja kui mitte, siis, kes on tema kaasosalised ja milline osa on neist igaühel antud kuriteos.

Kuriteomotiivide ja -sihtide selgitamine.

Tuvastanud sotsialistliku omandi riisumise fakti ja selles kuriteos süüdi olevad isikud, on uurija kohustatud ka selgitama, kuhu on kulutatud riisutud väärtused. Praktikas on esinenud juhtumeid, et sotsialistlikust fondist riisutud väärtusi ei ole kasutatud kurjategija isiklike tarvete rahuldamiseks. Riisujad osutasid samaaegselt kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide liikmeiks ja kasutasid riisumist kontrrevolutsiooniliste kuritegude toimepanemiseks.

Kurjategija isiku tundmaõppimine.

Kurjategija isiku tundmaõppimine on esiteks seepärast vajalik, et andmed kurjategija isiku kohta soodustavad kuriteo selgitamist, teiseks seepärast, et need andmed tuleb esitada kohtule kui alus kurjategija ühiskonnaohtlikkuse määramiseks. Seepärast tuleb uurimisel koguda ammutavaid andmeid kurjategija isiku kohta. Seda võib teha raiskaja isikliku toimiku tundmaõppimisega ja tema endisest töö- ja elukohast iseloomustuse nõudmisega, teda varem tundnud isikute ülekuulamisega jne. Kõigis raiskamiste ja riisumiste asjades on kohustuslik süüaluse eelkaristuse kohta andmete kogumine.

§ 70. Varguste uurimise meetodika.

Sotsialistliku omandi varastamiseks kasutatavad võtted ja viisid on väga mitmekesised. Seepärast oleks viljatu katse ette ära määrata kõik võtted ja meetodid, mille abil oleks võimalik selgitada ükskõik missugust vargust. Iga vargusasja uurimise meetodika väljatöötamine peab toimuma arvestades selle asja omapärasusi, kuid seejuures peab uurija siiski juhinduma ka mõningaist seda liiki asjade uurimise üldistest printsiipidest, mis tulenevad vargusi iseloomustavaist liigitunnuseist.

Varguse toimepanemiseks peab kurjategija anastama vara, mis seni tema käsutuses ei olnud. Selleks peab kurjategija kasutama mingit salajast sissetungimise viisi, paika, kus väärtused hoitakse, ja need anastama. Näiteks võib kurjategija öösel laoukse lahti murda ja riisuda seal hoitavaid väärtusi, või kasutades vale lubatähte tungimiseks lattu, kus hoitakse postisaadetisi, ja kasutades sama lubatähte sealt riisutu väljaviimi-

seks. Nii ühel kui ka teisel juhul ei ole kurjategija isik teada, aga mõlemal juhul on olemas varguse fakt ja selle kuriteo tagajärjel järelejäänud jäljed ja tõendid: esimesel juhul — mürdmise jäljed, teisel juhul — võltsitud lubatäht, mille kurjategija andis läbikäiguputkasse. Seepärast on seda liiki kuriteo asjade kohta uurimisplaani koostamisel lähtekohaks riisumise fakt ja seejuures kurjategija poolt jäetud jäljed.

Selleks et koostada head plaani ja vargusasja uurimist edukalt läbi viia, peab uurija:

1) põhjalikult tundma õppima kõiki asjaolusid, mis on seoses varguse toimepanemisega;

2) välja selgitama, kas riisumist võisid toime panna isikud, kellel puudus juurdepääs riisutud väärtustele või võis riisumine toime pandud olla ainult isikute osavõtul, kes on seotud riisutu hoidmise ja kasutamisega;

3) uurima ja fikseerima kõiki kurjategija poolt varguse toimepanekul jäetud jälgi;

4) kindlaks tegema kurjategija poolt väärtuste äraviimise fakti ning riisutu iseloomu ja hulga;

5) kontrollima, kas antud juhul ei ole tegemist varguse simulatsiooniga.

Kõigi nende asjaolude selgitamiseks, kurjategija isiku tuvastamiseks ja riisutu avastamiseks peab uurija:

a) teostama sündmuskoha vaatluse;

b) küsitlema kõiki isikuid, kes võivad teatada asjas tähtsust evivaid andmeid;

c) uurima riisutud väärtuste hoidmise tingimusi;

d) raamatupidamise sissekannete ja tegelike jääkide võrdlemise teel tuvastama puudujäägi fakti ning riisutu iseloomu ja hulga;

e) uurima dokumentatsiooni, milles peegeldub väärtuste liikumine, selleks et enne varguse toimepanemist kindlaks teha aset leidnud väärtuste kõrvaldamise fakte;

f) koguma ammutavaid andmeid isikute kohta, kes on seotud organisatsiooni tööga, kus pandi toime riisumine;

g) tuvastama riisutu realiseerimise teed ja hoidmise kohad;

h) toimetama läbiotsimist isikute juures ja ruumides, kus võivad leiduda riisutud või muud esemed, millel on asjas oluline tähtsus;

i) riisumises kahtlustatavate isikute kohta koguda operatiiv- andmeid kriminaaljälitusorganite kaudu.

Et paremini mõista, kuivõrd tähtis on kõigi nende nõuete järgimine, ja selleks, et paremini tundma õppida meetodeid, mida tuleb kasutada varguste uurimisel, esitame ühe kõige ohtlikuma ja iseloomustavama seda liiki kuriteo uurimise meetodika.

Mur d v a r g u s .

Murdmise teel toimepandud varguste uurimist tuleb üldreeglina alata sündmuskoha vaatlusega. Saanud andmed, et teatavas laos või kaupluses on toime pandud vargus, peab uurija otsekohe sündmuskohale välja sõitma. Igasugune viivitamine vaatluse toimetamise algusega võib uurijat ilma jätta eriti tähtsaist tõendeist, mis on vajalikud kuriteo edukaks selgitamiseks.

Seda liiki asjade uurimisel peab uurija kõigepealt hoolikalt uurima kurjategija poolt väärtuste hoiukohta tungimiseks kasutatud teed ja teed, mida kurjategija kasutas sündmuskohalt lahkumiseks ja tema poolt riisutud vara äravedamiseks või äratavitamiseks.

Uurides jälgi, mis võimaldaksid vastata sellele küsimusele, peab uurija püüdma selgitada, missugusel määral oli kurjategijale ja ta kaaslastele (kui need olid) teada väärtuste hoidmise tingimused ja kord, panipaikade asukoht jne. Seejuures peab hoolikalt uurima küsimust, missugune väärtuste hoidmise korra rikkumine soodustas kurjategijale varguse toimepanemist.

Murdmise teel toimepandud vargusasjade uurimise kogemused näitavad, et harilikult pannakse need toime isikute osavõtul, kes on kuidagi seotud tööga neis ladudes või kauplustes, kus riisumine on toime pandud. Seepärast võib hoolikas vaatlus, mis on teostatud näidatud suunas, anda erakordselt tähtsaid andmeid. Vaatlust peab toimetama mitte ainult selles lao- või kaupluseosas, kuhu kurjategija sisse tungis, vaid kõigis ruumides, kus väärtusi hoiti. Sisse- ja väljapääsukohtade uurimine ja nende võrdlemine punktiga, mis oli valitud lattu tungimiseks, võib uurijale anda tähtsaid juhendeid selle kohta, kas kurjategija oli ruumi asukohaga, kus väärtust hoiti, ja teedega, kust kaudu oli kõige kergem ruumi tungida, tuttav. Veel enam, seesuguse hoolika vaatlusega võib saada andmeid,

mis tõendavad, et kuritegu oli aegsasti ette valmistatud ja loodud tingimused, mis soodustasid väärtuste hoiukohta sisetungimist.

Eriti hoolikalt peab uurija uurima ja fikseerima murdmisriistade jälgi, kurjategija sõrme- ja jalajälgi, transpordivahendite jälgi jne.

Lõpetanud sündmuskoha staatilise vaatluse, peab uurija, sõltuvalt olukorrast, millega tal tuleb kokku puutuda, ja kurjategija poolt jäetud jälgede iseloomust, lahendama küsimuse, missugusest punktist ta peab algama sündmuskoha dünaamilise vaatlusega. Kõige sagedamini peab seesuguse vaatluse lähtepunktiks valima sissemurdmise kohta. Vaadelnud sissemurdmise kohta, fikseerinud selle juures avastatud jäljed, peab uurija jätkama vaatlust, uurima teid, milliseid kurjategija kasutas sündmuskohale tungimiseks, ja seejärel teid, milliseid ta kasutas põgenemiseks ja riisutu äraviimiseks.

Neil juhtudel, kui on põhjust arvata, et kurjategija poolt jäetud jäljed võivad kiiresti kaduda või hävida, peab uurija, arvestades konkreetseid tingimusi, muutma vaatluse toimetamise korda. Neil juhtudel võib vaatlust alata nende jälgede uurimisega, millised kurjategija jättis varguskohale tulemisel või sealt lahkumisel.

Eriti tõsist tähelepanu tuleb pöörata kaupade, taara ja teiste esemete seisukorrale ruumis, kus toime pandi vargus. See võib aidata vastuse leidmist paljudele asjas väga tähtsatele küsimustele: kas vargad võtsid esimese, mis neile kätte juhtus, või läksid otsekohe sinna kohta, kus asusid väärtuslikumad ja portatiivsemad kaubad, kas vargad ruttasid jne.

Täpset riisutud kaupade loendit saab koostada tavaliselt ainult inventuuri toimetamise teel. Kuid ka peale esialgsel lao või kaupluse, kus vargus toime pandi, vaatluse toimetamisel peab uurija püüdma tuvastada kas või umbkaudseltki, mida nimelt on varastatud. Seejuures on vajalik välja selgitada taara, millisesse olid varastatud kaubad pakitud, ja võimaluse korral võtta toimiku juurde taaraproovid (näiteks pakkimis-paber). Asi seisneb nimelt selles, et sageli vargad, peites hoolikalt riisutud esemeid, ei hoolitse erilisel taarajäänuste peitmise eest. Selliste jäänuste avastamine läbiotsimisel võib olla väga tähtsaks süütõendiks.

Vaatlusprotokolli koostamisel peab uurija järjekorras kirjeldama:

a) kurjategija poolt varguskohale tulekuks kasutatud teed ja seal avastatud jälgi;

b) varguskohale sissetungimise võtteid ning abinõusid ja seejuures avastatud jälgi;

c) teed, mida mööda kurjategija lahkus sündmuskohalt, teed, mida ta kasutas riisutud vara äraviimiseks või äravedamiseks, ning seejuures avastatud jälgi;

Vaatlusprotokolli koostamine selles järjekorras soodustab õigemast ja edukamast vaatlusest saadud andmete analüüsimist.

Ettevõtte töötingimuste uurimine.

Riiklikest ja ühiskondlikest ladudest ja kauplustest toimepandud riisumiste asjade uurimise kogemused, nagu juba ülal tähendasime, näitavad, et seda liiki kuritegude toimepanemine on seotud normaalsete valvetingimuste rikkumisega neis ettevõtetes, kus riisumine on toime pandud.

Sageli on riisumisel kaasosaliseks isikud, kes töötavad ettevõttes, kust riisumine toimus. Need isikud rikuvad tahtlikult normaalset väärtuste valvamise korda, et seega luua tingimusi, mis soodustavad kuriteo toimepanemist. Seepärast peab uurija seda liiki asjade uurimisel hoolikalt uurima ettevõtte töötingimusi, kus pandi riisumine toime, ja selgitama, missugused kõrvalekaldumised esinesid normaalseist töötingimustest ja eriti normaalsest väärtuste arvestamise ja valvamise korrast ettevõttes, kes lubas neid kõrvalekaldumisi ja mis otstarbel. Uurija peab püüdma tuvastada sidet nende kõrvalekaldumiste ja riisumise vahel.

Riisumise toimepanemise eel kurjategija harilikult selgitab ka ettevõtte töötingimusi ja väärtuste hoidmise tingimusi, mida ta kavatseb riisuda. Sageli teostatakse sellist kuriteolist luuramist isiku kaasabil, kes töötab antud ettevõttes.

Murdvarguse uurimisel tuleb asjas püüda selgitada niinimetatud kuriteolise luure teostamise teed ja meetodid. Nende isikute väljaselgitamine, kes tulid sellesse ettevõttesse töö ja valvetingimuste jne. selgitamise eesmärgil, võib soodustada ka kuriteo selgitamist.

Eriti hoolikalt peab uurija uurima andmeid väärtuste arves-

tamise korra kohta laos ja kaupluses, kust on toime pandud riisumine, ja kontrollima, kas enne selle toimepanekut ei olnud väärtuste puudujääki.

Peab silmas pidama, et mõnikord luuakse ladude ja kaupluste töötajate poolt tahtlikult varguse simulatsioon, et varjata varem toimepandud raiskamise jälgi. See kohustab uurijat alati vargusasja uurimisel püstitama küsimuse, kas antud juhul ei esine selle kuriteo simuleerimine varem toimunud sotsialistliku omandi riisumise varjamiseks.

Sissemurdmisjälgede ja riisumise viisi uurimine, riisumise aja kindlaksmääramine jne. võivad uurijal aidata seda liiki simulatsiooni paljastada. Uurija peab olema teadlik, et murdvargust simuleerivad isikud, olles antud ettevõtte ametiisikud ja omades vaba juurdepääsu väärtuste hoiukohale, tegutsevad märksa vabamalt kui kurjategija, kes juhuslikult tungib ettevõtte ruumesse, ruttab kuriteo toimepanemisega ja sündmuskohalt põgenemisega. Seepärast teostab simulant sageli seesuguseid purustusi, mida ei oleks teinud isik, kes paneb toime murdvarguse.

Varguskohal toimepandud liigsed purustamised on juba iseenesest kontrollimise põhjuseks, kas antud juhul ei ole mitte tegemist varguse simulatsiooniga.

Neil juhtudel, kui uurijal on kahtlus simulatsioonis, peab ta erilist tähelepanu pöörama sellele, kas murdmine on teostatud tänavalt või ruumist seestpoolt, sest sageli simulant surub aknaruudu sisse kauplusest tänavale, mitte aga tänavalt kauplusse, kuna esimene viis on temale märksa kergem, jne.

Simulant püüab luua olukorda, mis eriti ilmselt rõhutaks varguse toimepanemise fakti. Selleks, kui riisumine toimus öösel, loobib ta maha põlenud tikke ja mitmesuguseid esemeid. Nende esemete ja nende asukoha tundmaõppimine võib sageli kaasa aidata simulandi paljastamisel. Näiteks tuli uurijale avaldus selle kohta, et tarbijatekooperatiivide rajoonilõidu kauplusse on öövahi äraolekul akna purustamise teel sisse tungitud ja vargus toime pandud. Vaatluse toimetamisel avastas uurija, et kogu kaupluses olid tuletikud laiali loobitud. Tuletikkude esinemine põrandal pidi olema tõendiks selle kohta, et öösel kauplusse tunginud kurjategijad kasutasid tuletikke ruumi valgustamiseks. Uurija korjas need tikud kokku ja võrdlemisel

tuvastas, et kõigil tikkudel oli ära põlenud ainult väävel, kusjuures kõik tikud olid ühtlaselt tahmunud. Niisugune põlenud tuletikkude sarnasus võis tekkida ainult sellest, et tikud süüdati korraga ja seejärel kustutati korraga ning pillati korraga ka mööda kauplust laiali. Juba see fakt näitas, et tikke ei kasutatud kaupluse valgustamiseks, vaid nad olid laiali pillatud sihiga, et anda olukorrale väljanägemine, nagu oleks siin riisumine toime pandud. Edasine uurimine kinnitas, et antud juhul oli tegemist varguse simulatsiooniga, mis oli toime pandud kaupluse juhataja poolt, kes varem oli raisanud suurema summa raha.

Riisumises kahtlustatavate isikute kontrollimine.

Uuriija peab hoolikalt kontrollima isikuid, keda ta riisumises kahtlustab. Nende isikute möödunud tegevuse ja nende kuriteoliste suhete kohta andmete hankimine võib aidata uurijal kuritegu selgitada ja kurjategijat avastada.

Ühes Saraatovi kaupluses pandi toime kaupade riisumine. Uurijal ei õnnestunud koha peal mingisuguseid jälgi leida, mis oleksid aidanud temal kuritegu selgitada ja kurjategijat avastada. Kaupluse tegevusega seotud isikute tundmaõppimisel selgus uurijale, et selle juhataja N. väga sagedasti oma töökohta muutis, kolides ühest linnast teise. Stalingradis, kus ta varem kaupluse juhatajana töötas, oli samuti toime pandud kauplusevargus, mis oma toimepanemise viisilt oli sarnane käesolevaga.

Selles suunas asja uurides tuvastas uurija, et riisumise oli toime pannud kaupluse juhataja.

Riisutu äraviimise ja edasiandmise teede tuvastamine ja uurimine.

Murdvarguse toimepannud kurjategija peab riisutud vara ära viima ja selle realiseerima.

Riisutu äraviimise ja edasiandmise teede hoolikas uurimine aitab kaasa kuriteo selgitamisele ja kurjategija avastamisele.

Uuriija peab hoolikalt uurima võimalikke riisutud vara äraviimise teid ja selgitama selle edasiandmise, realiseerimise kohad. Nendes kohtades tuleb kriminaaljälitusosakonna operatiivaparaadi abil valvet teostada.

Eeluurimis- ja operatiivjälitustöö kombineerimine.

Läbiotsimisel on ülisuur tähtsus antud liiki kuritegude uurimisel, aga mitte vähema tähtsusega ei ole ka nn. operatiivjälituslikud vahendid (jälgimine, mitteavalik andmete kogumine jms.).

Neil juhtudel, kui vajalike andmete saamiseks ja kahtlustatavate isikute tegevuse kontrollimiseks on vajalik ette võtta neid või teisi operatiivtoiminguid, võib uurija ülesande anda kriminaaljälitusosakonna aparaadile, kes on kohustatud neid uurija nõudmisi täitma.

Edukas eeluurimis- ja operatiiv-jälituslike vahendite kombineerimine soodustab alati edukat kuriteo uurimist.

II peatükk.

AMETIALASTE KURITEGUDE UURIMISE METOODIKA.

§ 71. Algotimingud. § 72. Kontrollimisele kuuluvad põhiküsimused. § 73. Tähtsamad tõendid. § 74. Süüaluse seletuste kontrollimine.

Ametialaste kuritegude mitmekesisus ei võimalda selle kategooria asjade kõigile liikidele ühtlase uurimismetoodika väljatöötamist. On loomulik, et võimu diskrediteerimise asjade uurimise metoodika (VNFSV KrK § 113 ja teiste liiduvabariikide KrK vastavad paragrahvid) erineb põhiliselt altkäemaksude (VNFSV KrK § 117, 118 ja teiste liiduvabariikide KrK vastavad paragrahvid) uurimismetoodikast. Seepärast tuleb ametialaste kuritegude uurimismetoodika väljatöötamisel need jagada mitmesse rühma, mis on omavahel ühendatud kuriteokoosseisu ühtsusega, kuriteo toimepanemise võtete ja meetodite kokkulangemisega ning nende tõendiliikide sarnasusega, milliste abil on võimalik kuritegude selgitamine ja kurjategijate paljastamine.

Allpool esitame võimu või teenistusliku seisundi kuritarvituse, võimuliialduse või teenistuslike volituste ületamise ja kuriteolise võimutegevusetuse asjade (VNFSV KrK § 109—112 ja teiste liiduvabariikide KrK vastavad paragrahvid) uurimis-

metoodika põhiprintsiibid. Loomulikult saab selle kategooria asjade uurimisel kasutatavaid võtteid ja meetodeid rakendada ka teiste ametialaste kuritegude uurimisel, kui need kuriteod oma iseloomu ja kuriteolise tegevuse toimepanemise viiside poolest mõnes osas ühtivad esitatud rühma kuritegudega.

§ 71. Algotimingud.

Ametialaste kuritegude üheks põhiomaduseks on kuriteo-koosseisu määramise raskus. Seda liiki asjades õnnestub tuvastada mõnikord alles uurimise käigus, et siin ei ole tegemist mitte kuriteoga, vaid asutise organisatsiooniliste või majanduslike häiretega. Ametiisikute vastu kriminaalasja algatamise küsimuse prokuröridele esitamine on sageli tingitud raskete tagajärgede väljaselgitamise faktist organisatsioonis selle tegevuse resultaadinä, kus töötasid need ametiisikud. Nii näiteks tehakse rajooni toidukaubastu bilansi kinnitamisel kindlaks, et aruandeperioodil on see organisatsioon saanud kahju 500 tuhande rubla suuruses summas. Lugeses sellise suure kahju fakti lubamatuks, tõstab bilansikomisjon üles toidukaubastu juhatuse kriminaalvastutusele võtmise küsimuse. Uurimisprotsessis selgitatakse, et kahjud on tekkinud põhjusel, et restoranidevõrk, mis kuulub selle toidukaubastu süsteemi, kujundati ümber töölissööklateks, kuna selles rajoonis hakkasid töötama uuesti ehitatud suurtööstused. Restoranidevõrgu töölissööklaks ümberkorraldamisel arvestas oblasti toidukaubastu teadlikult nende ettevõtete kahjusid, lootes neid katta teiste rajoonide arvel. Loomulikult ei ole antud juhul rajooni toidukaubastu töötajate tegevuses kuriteo koosseisu ja kriminaalasja algatamiseks ei ole alust.

Kõik see nõuab erakordselt tõsist ja läbikaalutud suhtumist ametialaste kuriteoasjade algatamisel. Ei tohi millalgi unustada, et alusetult kriminaalasja algatamine on seotud inimeste rüvetamisega, ja sellega rikutakse jämedalt stalinlikku printsiipi inimestesse hoolikalt suhtumise kohta. Seejuures esineb praktikas just ametialaste kuritegude asjades sageli pealiskaudne ja läbikaalumata suhtumine kriminaalasja algatamise küsimusse. Teistel juhtudel, algatanud küll põhjendatult ameti-

alase kuriteoasja, kvalifitseerivad organid ja isikud, kes avalduse vormistavad, ebaõigesti kuriteo ja seetõttu annavad uurijale ebaõige orienteeringu toimepandu kohta.

Seepärast prokurör või mõni teine isik, kellele kuulub kriminaalasja algatamise õigus, on kohustatud selgitama, kas saadud materjalis ilmnevad kriminaalkorras karistatava kuriteo tunnused või on tegemist ainult ametialase üleastumisega, mis toob kaasa distsiplinaarvahendite rakendamise (VNFSV KrK § 112, märkus 1). Juhtudel, kui isikul, kellele on esitatud kriminaalasja algatamise küsimus, tekib kahtlusi, siis peab ta selle küsimuse lahendama täiendavate materjalide ja dokumentide nõudmise teel. Neil juhtudel aga, kui sel teel ei saa ametialases kuriteos kriminaalasja algatamise vajalikkust lahendada, võib prokurör nõuda kõrgemalseisvalt organisatsioonilt revideerimise toimetamist või ametiisikute tegevuse uurimist, kelle vastu kriminaalasi algatatakse. Sama sihiga võib prokurör, kes asja algatab, isiklikult hankida täiendavat materjali üksikute tööaladel, tutvudes dokumentatsiooniga, vesteldes revidentidega, spetsialistidega jne. Ametialases kuriteos asja algatav isik, juhul kui temale esitatud materjal on kahtlust äratav, peab põhjalikult kasutama kõiki materjalide kontrollimise meetodeid. Et põhjendamata kriminaalasjade algatamise praktikat välja juurida, selleks määras NSVL Prokuratuur erilise korra üksikute asjade kategooriate algatamise akti protsessuaalseks vormistamiseks. See kord näeb ette, et rajooniprokuröril peab üksikute asjade kategooriate kriminaalasja algatamiseks olema eelnev sanktsioon oblasti, krai- või vabariiklikult prokurörit. Kuid sellele vaatamata antakse sageli põhjendamatult algatatud asjad ikkagi edasi uurijale, kelle või kohtu poolt need hiljem põhjendamatuse tõttu lõpetatakse.

Teiselt poolt esineb praktikas ka juhtumeid, kus ametiisikute poolt toimepandud kuritegusid alahinnatakse, kus mitte küllalt hoolika tõendite hindamise tagajärjel käsitletakse kuritegu kui ametialast (näiteks töösse lohakas suhtumine), see on aga oma iseloomult kontrrevolutsiooniline (näiteks kontrrevolutsiooniline sabotaaž).

Seega uurija, kes on saanud oma menetlusse ametialase kuriteoasja, peab lahendama rea küsimusi.

1) Kas materjal, mille põhjal asi on algatatud, on küllaldane selleks, et alata eeluurimist?

Kui uurija selle esimese küsimuse lahendamisel jõuab järeldusele, et asi on algatatud silmanähtavalt põhjendamatult, peab ta asja algatanud prokuröri korralduse peale esitama kaebuse kõrgemalseisvale prokurörile.

Kui peale esialgse materjaliga tutvumise tekivad uurijal kahtlused selles suhtes, kas asi on algatatud õigesti, siis on ta kohustatud kindlaks määrama ja teostama need uurimistoidingud, mis lubavad tal õigesti lahendada need kahtlused. Näiteks anti uurijale üle materjalid selle kohta, et sovhoosi direktorina töötav N. ei kindlustanud küllaldaselt toitu karjale, mille tulemuseks oli suure hulga loomade lõpmine loomataudi tagajärjel.

Neist materjalidest nägi uurija, et välja selgitamata olid loomataudi põhjused, sovhoosis olev loomatoidu hulk, ei olnud andmeid ka selle kohta, kui palju oli sovhoosis karja, millises seisukorras oli ülejäänud kari jne.

Nende küsimuste selgitamiseks nõudis uurija välja loomade lõpmise kohta aktid ja selgitas, et loomad ei lõpnud mitte toidupuudusest tingitud nõrkuse, vaid nakkushaigusse haigestumise tagajärjel. Kõrvutanud sovhoosis leiduva loomade hulga andmed lõpnud loomade andmetega, selgitas uurija, et lõpnud oli 0,05% loomade üldarvust. Suur lõpnud loomade arv saadi sel teel, et oli arvestatud kõik kolme aasta jooksul lõpnud loomad, kusjuures ei olnud näidatud nende suhet loomade üldarvuga.

Kontrollinud rajooni zootehnika kaudu sovhoosis leiduvaid loomatoidu tagavarasid, tuvastas uurija, et kari oli toiduga täielikult varustatud. Sovhoosis olevate loomade toitumus oli üle keskmise. Selgitanud need asjaolud, lõpetas uurija asja.

Teisel juhtumil anti uurijale edasi klubijuhataja N. süüdistusasi. Teda süüdistati selles, et ta ei täitnud tulekaitseinspektori juhtnõore, ei hankinud vajalikke tulekaitsevahendeid, mis oli klubis tulekahju tekkimise põhjuseks.

Materjalides olid tulekahju tekkimise põhjused ebaselged. N. töötas klubijuhatajana ainult ühe kuu. Uurijal tekkis kahtlus N. vastu süüdistusasja algatamise põhjendatuses. Kontrollinud tulekahju põhjusi, tuvastas uurija, et tulekahju tekkis suitsutorude ebaõige konstruktsiooni tõttu, millest N. midagi ei tead-

nud. Selgus, et N-le antud tähtaeg tulekaitsevahendite kordaseadmiseks ei olnud möödunud ja et tulekaitseinspektori peamised nõuded olid N. poolt juba täidetud. Tulekaitseinspektori aktis loendatud toimingud, milliseid N. ei olnud suutnud veel teostada, ei olnud mingis seoses tulekahju tekkimise põhjustega. Neil asjaoludel lõpetas uurija N. süüdistusasja ja algatas süüdistusasja ehitusorganisatsiooni töötajate vastu, kes olid teinud ebaõige konstruktsiooniga ahjud.

2) Milliseid abinõusid tuleb viivitamata rakendada tõendite kadumise või muutmise vältimiseks?

Ei tohi unustada, et sageli on seda liiki kuritegudes peamisteks ja põhitõenditeks dokumendid ja muud andmed, mis on vastutusele võetud isiku käsutuses. Seetõttu võib kaduda tõendeid, mis on eriti tähtsad ametialaste kuritegude uurimisel, kui viivitamata ei rakendata abinõusid nende eraldamiseks ja fikseerimiseks. Nii näiteks võidakse muuta sündmuse olukorda, mis on ametialase kuriteo tulemuseks ja mida iseloomustavad asjaolud võivad asja uurimisel olla otsustava tähtsusega.

Mingisuguse dokumendi ärakiri, ümbrik, milles see dokument saadud, dokumendi kirjutamisel kasutatud kopeerpaberi tükid etendavad asjas sageli ülitähtsate tõendite osa. Neil puhkudel võib uurija, tihtipeale viivitanud mõne minuti ja jätnud rakendamata nende dokumentide väljavõtmiseks vajalikud abinõud, neist täiesti ilma jääda. Kõik see kohustab uurijat juba asja esialgsete materjalidega tutvumisel otsustama, missuguseid abinõusid peab ta viivitamata tõendite säilitamiseks ja fikseerimiseks rakendama.

Nende abinõude realiseerimisel peab uurija viivitamata:

a) välja võtma ja asja juurde lisama asjas tähtsust evivad dokumendid ja muud tõendid, mis võivad kaduda või milliseid võidakse muuta;

b) toimetama rikutud produktidest ja materjalidest proovide võtmist;

c) toimetama sündmuskoha vaatlust ja fotografeerimist.

3) Kas esialgsed materjalid on küllaldased uurimisplaani koostamiseks?

Kui esialgsete materjalidega tutvumise järel uurija jõuab arvamusele, et need on küllaldased uurimisplaani koostamiseks, siis on ta kohustatud plaani koostama ja asuma selle teosta-

misele. Kui aga esialgsed materjalid on puudulikud, peab uurija ette võtma vajalikud toimingud selleks, et hankida asjas vajalikke andmeid plaani koostamiseks ja seepeale asuma plaani koostamisele.

§ 72. Kontrollimisele kuuluvad põhiküsimused.

Ametialaste kuritegude uurimise käigus tuleb hoolikalt uurida järgmisi põhiküsimusi:

1) Millised on ametiisiku kuriteolise tegevuse või tegevusetuse tagajärjed;

2) milles väljendub ametiisiku konkreetne tegevus või tegevusetus;

3) kas ametiisiku käitumises ilmneb tahtlus või kuriteoline lohakuks ning millised on kuriteo toimepanemise motiivid.

Kuriteo tagajärgede iseloomu ja raskuse määramine.

Tavaliselt seatakse ametialase kuriteo algatamise küsimus ühendusse sellega, et tekkisid ja avastati antud organisatsioonile kahjulikud tagajärjed, mispärast just esialgseis materjalides on kõige paremini peegeldatud need kuriteolise tegevuse tagajärjed.

Seda asjaolu peab uurija arvestama. Kasutades juba olemasolevat materjali, peab ta püüdma ammutava täielikkusega juba uurimise alguses välja selgitada kõik kuriteolise tegevuse kahjulikud tagajärjed. Selgitanud ametialase kuriteo iseloomu ja tagajärgede ulatuse, on uurijal võimalik tuvastada ka need konkreetsed faktid ja teod, mille tulemusena need tagajärjed tekkisid, s. o. kuritegu selgitada ja kurjategijat avastada. Kahjulike tagajärgede iseloomu ja ulatuse väljaselgitamisel on suur tähtsus kuriteo toimepanemises süüdlaste isikute vastutuse astme määramisel.

Ametiisikute tegevuse (või tegevusetuse) selgitamine.

Levinumaks veaks, mida tehakse ametialaste kuriteoasjade uurimisel, on see, et selgitanud ametialase kuriteo tagajärjed paneb uurija vastutuse nende tagajärgede eest mehhaaniliselt

ametiisikuile, kes oma ametialase seisundi järgi vastutavad ala suhtes, kus need kahjulikud tagajärjed avastusid või mõjusid.

Nahavabrikus riknes halva hoidmise tagajärjel suur hulk toormaterjali. Uurija selgitas välja, kes vabriku ametiisikuist olid vastutavad toormaterjali hoidmise eest, ja tuvastanud, et vastutavad olid vabriku direktor, tema asetäitja varustamise alal ja laojuhataja, võttis kõik need isikud kriminaalvastutusele.

Hiljem selgus, et tooraine saabumisest kuni riknemise fakti avastamiseni oli direktor komandeeringul, mistõttu tema vastutuse küsimus langes ära. Laojuhataja oli rakendanud kõik abinõud lattu antud tooraine korralikuks säilitamiseks. Selgus, et riknenud toorainet ei hoitud üldse laos, vaid see oli antud otseselt osakondadesse. Rikkiminekus osutusid süüdlasteks vabriku peainsener ja parkimisosakonna juhataja, kes võtsid tooraine vastu, jätsid selle tänavale ja hulgal ajal ei asunud selle töötlemisele.

Seda laadi vigade vältimiseks peab uurija enne avastatud tagajärgede eest nende või teiste ametiisikute vastutuse küsimuse otsustamist kindlaks tegema, milline suhe on antud ametiisikul avastatud tagajärgedega ja milles konkreetselt väljendub tema kuriteoline tegevus (või tegevusetus).

Selleks et paremini seda ülesannet täita, peab uurija:

a) tuvastama, milliste põhjuste tõttu tekkisid kuriteolised tagajärjed;

b) kindlaks määrama kuriteo koosseisu moodustavad ja uurimist vajavad asjaolud;

c) selgitama kuriteolise tegevuse (või tegevusetuse) iseloomu, kui seesugune tegevus või tegevusetus on aset leidnud;

d) selgitama ametiisikute funktsioonid ja nende vastutuse piirid rikkumiste eest, mis antud juhul on aset leidnud.

Peale kõigi nende küsimuste lahendamist on uurijal ilma erilise raskuseta võimalik otsustada, kes on vastutav käesoleva kuriteo toimepanemise eest.

Uurija menetluses oli rajooni teravilja varumise kontori ladudes hoitava 50 tonni otrade riknemise asi. Uurija pidi esmajärjekorras tuvastama, milles seisnes teravilja riknemine ja missugused olid selle tegelikud tagajärjed, mis oli teravilja riknemise põhjuseks, missugune on selle tegevuse ja nende fak-

tide iseloom, mis põhjustasid need tagajärjed. Ekspertiisi, tunnistajate ülekuulamise ja dokumentidega tutvumise teel tuvastas uurija, et teravili on mädanenud ja kuulub hävitamisele ja et selle põhjuseks on asjaolu, et vilja oli hoitud kottides hunnikusse laotuna.

Saadud andmed võimaldasid uurijal määrata asjaolusid, mis viitasid kuriteo koosseisu olemasolule ja nõudsid uurimist. Uurijale oli selge, et ta peab selgitama, kas selline teravilja hoidmise viis on lubatav ja millest oli tingitud selle rakendamine käesoleval juhul. Selgus, et teravilja hoidmine kottides hunnikusse laotuna on täiesti keelatud ja et käesoleval juhul polnud selleks ka mingit vajadust, kuna vabad laod olid olemas.

Tuvastanud tehiolud, mis andsid kuriteo koosseisu, pidi uurija välja selgitama antud juhul aset leidnud kuriteolise tegevuse iseloomu. Uurija tuvastas, et teravilja kottides hunnikusse ladumise korralduse tegi laojuhataja N. N. tegi selle seadusevastase korralduse lootuses, et lähemal ajal viiakse vili ära, kuna ta ei olnud õigeaegselt ladusid vilja vastuvõtmiseks korda seadnud (ei puhastanud ega desinfitseerinud neid). Nähes, et teravilja ära ei viida ja see rikneb, ei rakendanud N. mingisuguseid abinõusid selle vältimiseks.

Selgitanud selle, asus uurija järgmise küsimuse lahendamisele: ta tutvus N. teenistusfunktsioonidega, aga ka samuti teiste rajooni varumiskontori ametiisikute funktsioonidega ja selgitas nende vastutuse astme ja piirid teravilja riknemise eest. Ta tegi kindlaks, et peale laojuhataja on vilja riknemise eest vastutav ka rajooni varumiskontori juhataja M., kes oli teadlik vilja riknemisest, aga süstemaatiliselt purjutas ja oma kohustustesse kuriteoliselt lohakalt suhtudes ei võtnud tarvitusele mingisuguseid abinõusid. N. ja M. võeti vastutusele.

Küsimuse väljaselgitamiseks, milles nimeilt väljendus ametiisiku kuriteoline tegevus (või kuriteoline tegevusetus), peab teadma tema teenistuslikke funktsioone ja vastutuse ulatust, kuna ainult neil tingimustel on võimalik kindlaks teha, millised sellele ametiisikule antud teenistuslikud õigused on rikutud ja millised temale pandud ametialased funktsioonid on täitmata.

Üksikute ametiisikute funktsioonide ja vastutuse uatuse tundmaõppimine kergendab tunduvalt nende igähe vastutus-

astme väljaselgitamist uuritavas kuriteos. Iga kuriteost osavõtnud ametiisiku konkreetse osa väljaselgitamine selles on kohustuslik.

Süüaluse tahtluse või kuriteolise lohakuse ja kuriteomotiivide kindlakstegemine.

Kriminaalvastutust kannavad ainult isikud, kes:

a) tegutsesid tahtlikult, s.t. nägid ette oma tegude tagajärgede ühiskonnaohtlikku iseloomu või teadlikult võimaldasid nende saabumist;

b) tegutsesid ettevaatamatult, s.t. ei näinud ette oma tegude tagajärgi, kuigi nad neid pidid ette nägema, või kergemeelselt lootsid ära hoida seesuguseid tagajärgi (VNFSV KrK § 10 ja teiste liiduvabariikide KrK vastavad paragrahvid).

Arvestades, et ametialase kuriteo eest vastutusele võetud isikud harilikult eitavad oma tegevuses tahtluse esinemist ja väidavad, et nad ei näinud ette ega võinud ette näha oma tegevuse tagajärgi, siis selle kategooria asjade uurimisel peab uurija koguma kõik tõendid, mis tuvastavad süüdistatava tahtlust või kuriteolist lohakust, kui see aset leidis. Selleks peab uurija:

a) toimetama kõigi dokumentide vaatlust, millistes võivad peegelduda seda asjaolu kinnitavad faktid, et süüalune oli teadlik tema tegevuse seadusevastasusest ja nendest tagajärgedest, mis selle tegevuse tagajärjena saabusid või võisid saabuda;

b) üle kuulama tunnistajad, kes võivad teada süüdistatava tahtlust või kuriteolist lohakust kinnitavaid fakte;

c) tutvuma kõigi juhenditega, ringkirjadega ja nende ametlike dokumentidega, milliseid pidi süüdistatav teadma, ja milliseist nähtub, et ta ei võinud mitte teada oma toimingute seadusevastasusest ja pidi ette nägema nende toimingute kahjulikke tagajärgi; nende dokumentide vaatlusprotokoll lisandatakse toimiku juurde.

Tuvastanud süüdistatava tahtluse või kuriteolise lohakuse, peab uurija välja selgitama motiivid, millest ta juhendus antud kuriteo toimepanemisel. Ametialase kuriteo motiivide väljaselgitamine on keerukas ülesanne.

Elektrijaama juhataja K. tegi korralduse metallurgiatehase elektriga varustamine katkestada, ilma et ta sellest tehase administratsiooni oleks hoiatanud. Elektrivoolu ootamatu katkemise tagajärjeks oli plahvatus.

K. kinnitas, et ta andis korralduse seda vastavalt vormistamata ja sellest tehasele ette teatamata seepärast, et energia ülekulutamine ähvardas kogu jaama seismajäämisega ja veel suurema avariiga, mispärast tema, kaotanud pea, andis läbimõeldumatu korralduse. K. võttis õigeks, et ta on tõepoolest rikkunud elektrivoolu katkestamisega seoses olevate operatsioonide teostamise kohta kehtestatud eeskirju ja on selles süüdi.

Võimalik, et K. esitas õigesti motiivid, mille tõttu ta toime pani seadusevastase teo, kuid on ka võimalik, et ta tegutses tahtlikult — sihiga tekitada plahvatust tehases.

Uuri ja peab selgusele jõudma selles küsimuses. Tuvastanud kuriteo motiivid, peab uurija hoolikalt tundma õppima süüdistatava toimingute järjekorda ja nende iseloomu, üksikute faktide kokkusattumist, mis tõendavad kindlat tahet saavutada teatud tagajärge, seda olukorda ja tingimusi, milliseis süüdistatav tegutses, süüdistatava isikut, ta suhteid, suhtumist töösse jm.

§ 73. Tähtsamad tõendid.

Tõendite mitmekesisus, millega tuleb teha tegemist ametialaste kuritegude uurimisel, vastab tegevuse mitmekesisusele, millega pannakse toime seda liiki kuriteod. Kõneldes ametialastes kuriteoasjades tõendite kogumisest, võib ainult viidata mõningatele taktikalistele võtetele, mida tuleb kasutada kõige sagedamini esinevate ja suurimat tähtsust omavate tõendite avastamisel ja fikseerimisel.

Nende tõendite hulgas, mille abil tavaliselt selgitatakse ametialased kuriteod, on tähtsamad tunnistajate ütlused ja dokumendid.

Ametiisiku funktsioonid on üldreeglina juba varem reglementeeritud ja see peegeldub vastavais materjalides (juhendid, käskkirjad jm.). Ametiisiku tegevus peegeldub tihtipeale samuti nendes või teistes dokumentides. Nii näiteks, kui ettevõtte direk-

tor annab kogu ettevõtte tegevust puudutava korralduse, siis tehakse seda üldreeglina käskkirja või juhendi kujul. Seepärast on vajalik kindlustada ettenähtud korras dokumentide eraldamist, millistel on tõendite tähtsus, ja need dokumendid lisada toimikule, et oleks näha, millist tähtsust igaüks neist omab.

Dokumendi toimiku juurde võtmiseks peab uurija koostama korralduse. Selles korralduses peab näidatama, kust ja kellelt see dokument on ära võetud ja missugune on selle tähtsus asja suhtes.

Neil juhtudel, kui toimiku juurde võetaval dokumendil on asitõenduslik tähtsus, peab uurija peale korralduse koostama ja toimiku juurde lisama dokumendi vaatlusprotokolli. Seepärast peab uurija ametialase kuriteo uurimisel hoolikalt tundma õppima kogu antud organisatsiooni dokumentide käivet või äärmisel juhul seda dokumentatsiooni, milles peegeldub kriminaalvastutusele võetava ametiisiku tegevus.

Õppinud tundma dokumentide ringkäigu korda ja selgitanud välja need dokumendid, milliseis võib peegelduda ametiisiku kuriteoline tegevus (või tegevusetus), peab uurija hoolikalt nende dokumentidega tutvuma. Kõik asjas asitõendi tähtsust omavad dokumendid ja need dokumendid, milliste abil võib koguda sarnaseid tõendeid, aga samuti ka dokumendid, mis omavad tõendi jõudu oma sisu tõttu, tuleb uurijal eraldada väljavõtmise teel või nende väljanõudmise teel isikuilt, kelle käsutuses need on.

Sageli nõuavad uurijad, ilma dokumente isiklikult vaatlendada, nende esitamist teatava asutise poolt. Selline kord on lubamatu. Üldreeglina peab uurija kõigi dokumentide väljavõtmist toimetama pärast nendega isiklikult tutvumist. Ainult neil juhtudel, kui uurija on veendunud, et dokumente ei hävitata ega muudeta, võib ta kasutada kirjalikku väljanõudmist.

Tuvastanud, et selles või teises dokumendis on peegeldatud ametiisiku või temaga seotud isikute kuriteolist tegevust, mille tõttu see dokument muutub tõendiks antud asjas, peab uurija selgitama, kas on ka analoogilisi dokumente, ning jaataval korral need üle vaatama ja toimiku juurde võtma.

Nii näiteks avastab uurija ülidefitsiitsete materjalide raiskamise asja uurimisel, et tehases on nende materjalide väljaandmise kohta seadusevastaselt välja kirjutatud korraldus. Säärasel korral peab ta kontrollima, kas peale antud dokumendi ei

ole veel teisi seda liiki korraldusi välja kirjutatud, millal, kellele ja kes tehase töötajaist on seda teinud.

Ametialastes kuritegudes evib suurt tähtsust ekspertiis. Ametialaste kuriteoasjade uurimisel võib ilmnedä kõigi ekspertiiiliiikide toimetamise vajadus. Ekspertiisi toimetamise vajadus peab olema uurija poolt hoolikalt läbi kaalutud.

Ametialaste kuritegude uurimisel peab laialt kasutama prakade ja esemete vaatlust, kus peegelduvad ametiisikute kuriteolise tegevuse tagajärjed. Selle asjadekategooria uurimisel on tähtis rakendada ametialase kuriteo materialiseerunud kuriteotagajärgede fotografeerimist. Näiteks kui uuritakse juurvilja suurel hulgal riknemise asja, kus riknenud juurvili on veetud prahi mahapaneku kohta, fotografeerides riknenud juurvilja, võib sellega osutada suurt abi kohtunikele, kes asja läbi vaatavad. Seepärast peab uurija kõigi ametialaste kuriteoasjade puhul, kus kuriteoline tegevus peegeldub neil või teistel esemel, kasutama, kui on see võimalik, fotograafia abi.

§ 74. Süüaluse seletuste kontrollimine.

Peale selle, kui süüalusele on esitatud süüdistus ja temalt on saadud seletused iga süüdistuspunkti kohta, peab uurija lahendama küsimuse, milliste meetodite, toimingute abil võib edukalt nende seletusi kontrollida. Kui asi on keeruline ja süüaluse seletused puudutavad paljusid küsimusi, siis on otstarbekohane varem koostatud uurimisplaani täiendada erilõikega, millises on ette nähtud nn. eriuurimise toimetamise kord ja meetodid.

Süüaluse seletusi ei tohi mingil juhul jätta kontrollimata. Kui süüalune ise ei osuta neile viisidele, mille abil on võimalik kontrollida tema poolt esitatud seisukohti, siis peab uurija ise leidma need kontrollimise viisid. Täpselt samuti ei tohi uurija süüaluse seletuste kontrollimisel piirduda ainult nende tõendite kogumisega, millistele viimane osutab, vaid peab koguma kõik võimalikud tõendid, mis on saadavad. Väga sageli nõuavad süüalused ametialastes kuritegudes kangekaelselt suure hulga dokumentide toimiku juurde võtmist ja nende kontrollimist. Sageli lähevad uurijad vähima vastupanu teed:

nemad kas loobuvad üldse dokumentide kontrollimisest ja nende toimiku juurde võtmisest või jälle võtavad igasuguse kontrollita toimiku juurde kõik dokumendid, millistele süüalune osutab. Nii üks kui ka teine viis on asjale äärmiselt kahjulik.

Enne kui lahendada küsimus selle kohta, kuidas reageerida süüaluse palvele, peab uurija igal juhul selgusele jõudma selles, mis suhtes on need dokumendid, milliste kontrollimist ja toimiku juurde võtmist süüalune nõuab, asjaga seoses. Kui need dokumendid on asjas tähtsad, siis peab uurija igaühe neist läbi töötama ja, kui vajalik, toimiku juurde võtma (kui dokumenti toimiku juurde ei võeta, siis peab selle sisu ja asjale tähtsad asjaolud vaatlusprotokollis ära tähendatama). Kui aga dokumendid ei kuulu asja juurde ja süüalune püsib kangekaelselt nende kontrollimise nõudmise juures ainult seepärast, et tahab segada ja venitada asja uurimist, siis peab uurija motiveeritud korraldusega keelduma süüaluse palve rahuldamisest.

Neil juhtudel, kui süüalune nõuab tingimata asjaolude kontrollimist, milliste väljaselgitamine nõuab eriteadmisi ja mis evivad asja suhtes olulist tähtsust, siis peab uurija kasutama ekspertiisi abi.

III peatükk.

OHUTUSTEHNICA - EESKIRJADE RIKKUMISE ASJADE UURIMISE METOODIKA.

§ 75. Selgitamisele kuuluvad põhiküsimused. § 76. Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjade uurimise peamised võtted. § 77. Ekspertiis. § 78. Asitõendite ja dokumentide avastamine ja väljavõtmine.

§ 75. Selgitamisele kuuluvad põhiküsimused.

Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjade uurimisel on vaja tuvastada järgmised asjaolud:

- 1) missugused ohutustehnika-eeskirjadest kõrvalekaldumised või nende eeskirjade rikkumised on aset leidnud;
- 2) missugused organisatsioonilis-tehnilised põhjused tingisid rikkumise;

3) missugused on tagajärjed, mis olid või võisid olla rikkumise tulemusena;

4) kes, mis sihil, missuguste asjaolude ja põhjuste tõttu võimaldas rikkumise.

Neil juhtudel, kui selleks on alust, tuleb ka kontrollida, kas mitte ohutustehnika-eeskirjade rikkumise taga ei peitu kahjurlikud ja diversiooniaktid.

Seni kuni pole antud purgivat vastust kõigile ülalesitatud küsimustele, ei saa uurimist seda laadi asjades lugeda lõpuleviiduks.

Selle asjadekategooria uurimise täielikkus ja kvaliteet sõltuvad osaliselt sellest, kuivõrd täielikult, purgivalt ja selgelt annab uurimine vastuse kõigile neile esitatud küsimustele.

Rikkumiste iseloomu määramine.

Asunud asja uurimisele, peab uurija eeskätt selgitama, missugused kõrvalekaldumised ohutustehnika-eeskirjadest või missugused eeskirjade rikkumised on aset leidnud.

Vastuse andmine sellele küsimusele ei ole tihtipeale kerge. Et selle ülesandega toime tulla, peab uurija üldreeglina kasutama asjatundjate abi. Kuid ära kasutades asjatundjate teadmisi ja kogemusi, peab uurija ka ise omama vajalikke teadmisi selle tootmisprotsessi olemusest, milles uuritav rikkumine aset leidis. See on vajalik selleks, et uurija oleks juhtijaks uurimises ja ei satuks raskesse seisukorda erialastes tehnilistes küsimustes seletuste saamisel.

Määranud, missugused ohutustehnika-eeskirjadest kõrvalekaldumised või nende rikkumised esinesid ja milles need seisnevad, ei tohi uurija kunagi järele anda teatava konkreetse juhu asjaolude näiva selguse esimesele muljele. Ta ei tohi piirduda ühe rikkumise fakti tuvastamisega, olgugi et paistab tõenäoline, et just see fakt oli või võis olla sündmuse või nn. „õnnetu juhu“ põhjuseks. Uurija on kohustatud kontrollima, kas tema poolt tuvastatud rikkumise fakt ei tulene mõnest teisest enam tõsisest rikkumise faktist, peab tegema kõik võimaliku, et tuvastada kogu võimaldatud rikkumiste kogumit ja ei tohi kahe silma vahele jätta ohutustehnika-eeskirjade rikkumise kattel toimepandud kahjurlikke ja diversiooniakte.

Selle kategooria asjade uurimistöö kogemuste üldistamine näitab, et sündmus ei ole kunagi ühe, vaid terve rea rikkumiste tulemus, et tavaliselt üks rikkumine toob enesega paratamatult kaasa teised.

Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjade uurimisel on kõige sagedamini korduvaks veaks nimelt see, et üks rikkumistest esitatakse algpõhjusena ja seetõttu jääb kuritegu lõplikult selgitamata ning tõelised kurjategijad libisevad ära vastutusele võtmisest.

Sündmuse põhjuse selgitamine.

Aset leidnud rikkumise iseloomu küsimusega on lahutamatult seotud seda väljakutsunud põhjuse selgitamise küsimus. Nende põhjuse selgitamine on lähtepunktiks: a) kuriteokõsosseisu, b) selles kuriteos süüdi olevate isikute ringi ja c) selle kuriteo toimepanemise motiivide tuvastamisel.

Rikkumise tõeliste põhjuse tuvastamisel on veel ka see tähtsus, et nende teadmine võimaldab kõige sihipärasemalt määrata uurimise suunda.

Praktikas tuleb kõige sagedamini piiristada rikkumise tehnilisi ja organisatsioonilisi põhjusi, mis tihti peale esinevad läbi põimunult ja seepärast nõuavad nende vastastikuse seose kindlakstegemist.

Selgitanud, et sündmuse põhjuseks olid organisatsioonilise iseloomuga rikkumised ja uurides asja selles suunas, ei tohi uurija silmast lasta, et ka organisatsioonilised rikkumised jäta-
vad esemelisi jälgi.

Nii näiteks, tuvastanud, et töölise traumaatilise vigastuse põhjuseks olid ebakohane töökoha organiseerimine ja sisustamine, peab uurija töökoha eeskätt üle vaatama ja selgitama, milles nimelt seisnes selle ebaõige organiseerimine, missuguste kõrvaliste esemetega see oli täidetud jne.

Saanud andmeid selle kohta, et šahtis, kus toimus avariid tööliste allalaskmisega, esinesid ka varem väiksemad avariid, mis olid seoses tööliste allalaskmisega ja ülestõstmisega, peab uurija kontrollima ületõstmise ja allalaskmise raamatuid. Raamatute vaatluse ja isikute ülekuulamise teel tuvastab uurija,

et trosside ja kõigi tõstemehhanismiosade ülevaatust vastavalt ohutustehnika-eeskirjadele ei ole toimunud, et allalaskmise ja ülestõstmise organiseerimise süsteem oli ebaõige. Selgitanud need organisatsioonilised rikkumised, peab ta kindlaks tegema, missugused tehnilised rikkumised olid nende organisatsiooniliste puuduste tagajärjeks. Selleks peab uurija uurima (ekspertide kaudu) tõste- ja kaitseseadeldiste, kontrollaparaatide jne. seisukorda. Selle tulemusena avastab uurija, et tõste- ja kaitseseadeldistel oli terve rida tehnilisi defekte ja et kontrollaparaadid ei töötanud. Niiviisi tuvastab uurija mitte ainult organisatsioonilised, vaid ka tehnilised rikkumised, mis olid ebaõige töö organiseerimise järelmõjeks. Ja ümberpöörduvalt, tuvastanud sündmuse tehnilised põhjused, peab uurija leidma need organisatsioonilised rikkumised, mis neid põhjustasid.

Selgitanud sündmuse põhjused, peab uurija kontrollima, kas tema poolt selgitatud põhjus ei ole mitte rea teiste põhjuste poolt esile kutsutud, uurima kogu tootmisprotsessi, tuvastama kõigi võimalike põhjuste kompleksi, mis sündmuse põhjustasid. Seejuures peab uurija kogu aeg silmas pidama, et need põhjused ei teki iseenesest, et nad on tingitud inimeste tegevusest ja seepärast peab ta selgitama selle tegevuse iseloomu, pidades silmas kogu aeg, et need võivad olla põhjustatud tahtlikult, organiseeritult kahjurlike, diversiooniliste sihtidega.

Neil juhtudel, kui sündmus on paljude põhjuste poolt esile kutsutud, tekivad need põhjused harva üheaegselt ja ootamatult. Ümberpöörduvalt, tavaliselt need kuhjuvad pikkamööda ja nimelt nende kuhjumine viib seesuguste tingimuste loomisele, millised kutsuvad esile sündmuse. Just see kohustabki uurijat uurima kogu organisatsioonilis-tehniliste rikkumiste kuhjumise protsessi, selgitama nende ühendumist, mis viiski sündmuseni.

Nii näiteks, uurides kaevanduses tekkinud plahvatuse asja, peab uurija silmas pidama, et plahvatus võis tekkida ebaõige ventilatsiooni ja lahtise tule süütamise tagajärjel.

Ebaõige ventilatsioon võib olla terve rea tehniliste rikkumiste (kasutatud kaevandusalade kuhjatus, ventilatsiooniavade ebaõige paigutus jm.), aga ka organisatsiooniliste rikkumiste (kontrolli puudumine gaasi leidumise kohta, puuduliku ettevalmistusega isikute määramine gaasi mõõtjateks jm.) tulemusena.

Lahtise tule esinemine võib samuti olla tingitud mitmesugustest tehnilistest ja organisatsioonilistest põhjustest. Lahtine tuli võib tekkida ebaõigest lampide korrastamisest, nende remondi halvakvaliteedilisusest, gaasirežiimi-nõuetele mittevastavate lampide tarvitamisest jm.

Kõige selle pärast ei saa ühegi ohutustehnika-eeskirjade rikkumise juhu ja selle tagajärgede uurimisel vaadelda antud juhtu isoleerituna ja piirduda ainult nende asjaolude selgitamisega, mis vahetult kuuluvad käesoleva juhu juurde, vaid alati peab püüdma tuvastada nende asjaolude ja põhjuste sidet teistega, mis seni ei ole kindlaks tehtud, kuid mille esinemine on võimalik. Sellega peab uurija jälgima selle ala, kus sündmus aset leidis, töö sõltuvust teistest aladest ja sel teel tuvastama aset leidnud juhtumi sõltumist põhjustest ja isikutest, millised esimesel pilgul ei näi olevat mingis suhtes antud juhuga.

Saabunud või saabuda võivate tagajärgede tuvastamine.

Aset leidnud või aset leida võivate ohutustehnika-eeskirjadest üleastumise tagajärgede tuvastamine on selle asjadekategorია uurimisel üheks tähtsaimaks momendiks.

Aset leidnud või võimalike kahjulike tagajärgede õige ja täielik väljaselgitamine võimaldab määrata aset leidnud kuriteo ja kurjategija sotsiaalse ohtlikkuse astet. Koos sellega viib nende tagajärgede analüüs, nende kõrvutamine kõigi asjas esinevate asjaoludega, sageli kuriteo sihi tuvastamisele. Seepärast peab uurija täielikult selgitama ja näitama kõik tagajärjed, mis saabusid või võisid saabuda ohutustehnika-eeskirjade rikkumise tulemusena.

Uurija peab seejuures silmas pidama, et üheks selle kategorია asjade iseärasuseks on see, et kahjulikud tagajärjed ei ole alati silmanähtavad, nad on sageli varjatud, ja selleks, et neid avastada, peab näitama suurt initsiatiivi ja asjatundmist, arvestades seejuures, et huvitatud isikud sageli varjavad osavalt rikkumise tagajärgi. Uurija ei tohi piirduda ainult silmanähtavate järelduste fikseerimisega, vaid peab aktiivselt ja ammutavalt selgitama kõik, mis oli või võis olla rikkumise tagajärjeks.

Konkreetsse ohutustehnika-eeskirjade rikkumise juhu uurimisel uurija, tuvastades selle rikkumise asjaolud, ei tohi ka silmast lasta ohutustehnika töö organisatsiooni olukorda kogu antud ettevõttes. Sageli annab ohutustehnika olukorra üldise organisatsioonilise pildi väljaselgitamine ettevõttes õige selektuse antud konkreetse sündmuse põhjuste kohta. On tarvis silmas pidada, et ohutustehnika töö mitterahuldav seisukord võib iseenesest olla kriminaalasja algatamise aluseks.

Rikkumise toimepannud või rikkumist võimaldanud isiku või isikute väljaselgitamine.

Küsimus selle kohta, kes võimaldas ohutustehnika-eeskirjade rikkumise, lahendatakse enamikul juhtudel rikkumise iseloomu ja seda esile kutsunud põhjuste tuvastamisega.

Tuvastanud, missugune rikkumine on aset leidnud, missugused on selle põhjused, ja teades, kes teostas töö, mille protsessis rikkumine aset leidis, kes teostas kontrolli või juhatas tööd, võib uurija üldreeglina vastata ka küsimusele, kes võimaldas ohutustehnika-eeskirjade rikkumise.

Siiski esineb ka seesuguseid juhtumeid, kus rikkumiste iseloomu analüüs ja andmed neid esile kutsunud vahetute põhjuste kohta ei anna veel õiget vastust küsimusele, kes on eeskirjade rikkuja.

Nii näiteks, uurides hapnikuballooni plahvatamise asja, tuvastas uurija, et plahvatuse põhjuseks oli asjaolu, et ballooni ventiiil oli õliga üle valatud, mis vältimatult põhjustab plahvatuse. Samal ajal tuvastas uurija, et balloone hoiti nõutavais tingimustes, et keevitajale väljaandmise eel vaatas tehnik ballooni üle ja ei leidnud sellel õli ega ka muid defekte, mis oleksid võinud plahvatust põhjustada. Samuti tegi uurija kindlaks, et plahvatanud ballooniga töötav keevitaja oli kogenud ja kõrge kvalifikatsiooniga tööline. Keevitaja oli teadlik, et töö ajal õli sattumine hapnikuballoonile võib põhjustada plahvatuse ja seepärast ei võinud tema ka ballooni õliga üle valada. Uurinud töökohta, tuvastas uurija, et seal ei olnud mingisuguseid võimalusi õli sattumiseks balloonile.

Antud juhul olid uurijale täpselt teada kuriteo iseloom, selle

põhjused, tootmisprotsess, milles sündmus aset leidis, ja isikud, kes sellest protsessist osa võtsid. Aga kõik see ei andnud vastust küsimusele, kes rikkus siin ohutustehnika-eeskirju, kes valas ballooni õliga üle.

Säärastel juhtudel peab uurija ohutustehnika-eeskirju rikkunud isikuid otsima nende isikute hulgast, kes ei võtnud otsest osa antud tootmisoperatsiooni teostamisest, kuid kellel oli juurdepääs sellele tööjaoskonnale, kus rikkumine toime pandi.

Ja tõepoolest, uurimist selles suunas edasi viies tuvastas uurija, et balloonile kallas õli keevitaja D., kes töötas koos keevitajaga, kelle juures balloon plahvatas. D. tõi õli kodust kaasa ja kallas selle balloonile ettekatvatsetult lõunavaheajal, kui kannatanud keevitaja P. oli natuke aega ära.

Toodud näitest järeldub, et isikute väljaselgitamisel, kes võimaldasid ohutustehnika-eeskirjade rikkumise, peab uurija alati silmas pidama seda, et nendeks võivad olla ka need, kes ei ole vahetult osa võtnud tootmisprotsessist momendil, mil sündmus aset leidis. Uurija peab samuti teadma, et isiku tuvastamine, kes vahetult rikkus ohutustehnika-eeskirju, ei tähenda kaugeltki veel isiku tuvastamist, kes selle rikkumise eest on vastutav, sest tervel real juhtudel ei pea vastutust kandma mitte see, kes vahetult eeskirju rikkus, vaid see kes võimaldas neid rikkumisi, kes lõi tingimused, milliste tõttu need rikkumised said võimalikuks.

Tehasesse võeti grupp töölisi. Esimesel nende tööle asumise päeval tekkis ühes osakonnas, kus nad töötasid, plahvatus. Uurimisega tuvastati, et üks kompressori juures olevaist töölistest tõmbas kogemata maandamiseks kasutatava traadi katki. Mitte teades selle traadi tähtsust ja mõeldes, et kui see juba on seotud veetoru külge, siis ei oma ta mingisugust tähtsust, vaid, sellevastu, ainult segab, mispärast tööline ei rakendanud mingisuguseid abinõusid selleks, et katkenud traati uuesti ühendada, ja jätkas töötamist. Maaühenduse puudumise tagajärjel tekkis elektri tühjakslaadimine, sädeme tekkimine ja tööosakonnas oleva tolmu ja gaasi segu plahvatus.

Antud juhul oli otseseks ohutustehnika-eeskirjade rikkujaks maaühenduse katkirebinud tööline, kuid kriminaalvastutust peab kandma see, kes seda töolist ei instrueerinud, laskis tema tööjuurde, ei jälginud töö ajal maaühenduse seisukorda ja ei taga-

nud ruumist seesuguse gaasi kontsentratsiooni kõrvaldamist, mille juures oli plahvatuse tekkimine võimalik.

Tuvastanud sel teel isikute ringi, kes on vastutavad aset leidnud rikkumiste eest, peab uurija selgitama, kes otseselt rikkus ohutustehnika-eeskirju, kes pidi jälgima nende eeskirjade täpset täitmist antud tootmisosakonnas ja kes pidi aset leidnud rikkumise ära hoidma ja kes on selle rikkumise eest vastutav.

Kuriteomotiivide selgitamine.

Selgitanud, kes on ohutustehnika-eeskirjade rikkumises süüdlane, peab uurija andma täpse vastuse küsimusele, mis-sugustel sihtidel ja motiividel on võimaldatud need rikkumised ja kas antud juhul ei ole tegemist kahjurliku, diversioonaktiga, mis on toime pandud ohutustehnika-eeskirjade rikkumise sildi all. Nende asjaolude selgitamine on sageli seotud suurte raskustega ja nõuab eriti pingsat tähelepanu, valvsust, suurt initsiatiivi ja püsivust ning häid tehnilisi teadmisi.

Sageli on väga raske kindlaks teha, kas ohutustehnika-eeskirjade rikkumine on tingitud hooletusest, asja tundmatusest või otsesest tahtlusest.

Avastada tõelisi sihte ja ajendeid, mille tulemusena rikkumine aset leidis, võib uurija ainult juhul, kui ta ei jää peatuma kuriteo põhjuste ja motiivide näilise selguse ja silmanähtavuse ees, vaid selgitab ammutavalt kõik selleks, et tuvastada, kas ohutustehnika-eeskirjade rikkumine ei olnud mitte organiseeritud tahlikult. Seda tuleb eriti silmas pidada plahvatuste, varisemiste ja tulekahjude uurimisel.

Neil juhtudel, kui näilikult juhuslikud ja erilaadsed põhjused leiavad aset seesuguses järgnevuses, mis pidi viima antud sündmuseni, siis peab uurija leidma isikud, kelle tegevus tingis need „juhuslikud põhjused“ ja selgitama, kas tema poolt tuvastatud faktide kogum ei ole organiseeritud kahjurluse tulemus.

Kogemused näitavad, et sündmusega seotud isikute väljaselgitamine ja nende hoolikas tundmaõppimine on üheks tähtsaimaks kuriteo tõeliste motiivide paljastamise vahendiks. Uurija on kohustatud hoolikalt tundmaõppima kõiki, kes nii või teisiti on või olid sündmuseosalised ja kelle suhtes on küllaldane alus arvata, et ta on kuriteo-osaliseks.

Kuriteomotiivide selgitamisel on suure tähtsusega rikkumise teostanud isiku kvalifikatsiooni astme küsimus. Rikkumise iseloomu kõrvaltamine töötaja kvalifikatsiooniga (rikkumise alge-lisus, silmanähtavalt ebaõiged töövõtted jm.) võimaldab kuriteo-töeliste motiivide paljastamist.

Kuriteomotiivide kindlakstegemiseks tuleb samuti tuvastada, kas antud isikul ei olnud mitte analoogilisi rikkumisi ka varem, kas need olid temale teada.

Mõnikord on tarvilik sellesarnaseid juhtusid võrrelda juhtu-dega analoogilisel töö samasugustes tingimustes, aga teises ettevõttes või teistes töösakondades. See on selleks tarvilik, et paremini ja täielikumalt tuvastada rikkumise põhjust.

Tuleb silmas pidada, et sageli kahjurluse maskeerimise sihiga juurutavad kahjurid ja diversandid teatud ohutustehnika-eeskirjade rikkumise tootmises süsteemina, püüdes saavutada seda, et kõik vaataksid sellele rikkumisele kui tavalisele nähtu-sele ja harjuksid sellega.

Nii näiteks rikuti Kemerovski kaevanduses süstemaatiliselt söekihtide valiku ja väljavalitud kihtide toetamise eeskirju. Kui seda liiki rikkumised muutusid juba süsteemiks ja nendega „harjuti“, siis kasutati neid šahtide kokkuvarisemise organiseerimiseks. Nii seletas selle kohta üks tunnistajatest, tööline-kaevur, järgmist:

„1936. a. juuli algul tegi kaevanduse 5 piirkonna ülem — kahjur Šubin — kümnik Mamonovile korralduse võtta neljas kiht teise paralleelse treki tsoonis nr. 8-bis käigu alt põhja suunas, kus varem oli juba kolm kihti välja võetud, aga nendest oli ainult kaks toestatud, ja kõrvaltsoonis oli kuus kihti välja võetud, aga toestatud neli. See korraldus oli suunatud sellele, et esile kutsuda varisemist. Ja varisemine leidiski aset. Oli täiesti selge, et neljandat kihti ei oleks võinud välja võtta enne, kui kolmas ei olnud toestatud. Aga Šubini korraldus täideti ja see ei paistnud isegi ebatavalisena, sest seesugused rikkumised olid süsteemiks.”

Hiljem selle asja uurimisel püüdis Šubin tõendada, et antud juhul on tegemist tavalise varisemisjuhuga, mis oli tingitud selles šahtis üldisest õigeks tunnistatud töösüsteemist.

Uurimisel hoolikalt selgitades, kas ohutustehnika-eeskirjade rikkumine ei olnud mitte kahjurliku või diversioonilise tegevuse

tulemuseks, peab uurija uurimist teostama objektiivselt, fantaseerimata, silmas pidades, et uurimise igakülsus, objektiivsus ja hoolikus viivad alati nende tõeliste motiivide ja asjaolude tuvastamisele, mis tingisid kuriteo.

§ 76. Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjade uurimise peamised võtted.

Ohutustehnika-eeskirjade rikkumiste asjade uurimise metoodika tundmine on tihedalt seotud selle kategooria asjade uurimisel esineva uurimistoimingute spetsiifika tundmisega.

Selle kategooria asjade uurimisel tuleb kokku puutuda kõigi nõukogude protsessiõigusele tuntud tõendiliikidega: tunnistajate ja süüaluste ütlustega, ekspertiisiga, asitõenditega jne.

Uurija peab oskama koguda ja kontrollida kõiki neid tõendeid.

Kuid kõige selgemini ilmneb selle kategooria asjade uurimise spetsiifika sündmuskoha vaatlemisel, ekspertiisi toimetamisel ja asitõendite avastamisel ja väljavõtmisel.

Sündmuskoha vaatlus ja vaatluse tulemuste fikseerimine.

Neil juhtudel, kui sündmus leidis aset ohutustehnika-eeskirjade rikkumise tulemusena, on uurija viivitamatu väljasõit sündmuskohale esimeseks ja täiesti vajalikuks uurimise edukuse eeltingimuseks.

Sündmuskohale väljasõitmisel seatakse ülesandeks:

- 1) tutvuda selle olukorraga ja nende tingimustega, millistel sündmus aset leidis;
- 2) sündmuskoha hoolikas vaatlus;
- 3) jälgede fikseerimine ja abinõude rakendamine nende säilitamiseks;
- 4) asitõendite ja dokumentaalsete andmete otsimine;
- 5) pealtnägijate ja teiste isikute väljaselgitamine, kes võivad selles asjas seletusi anda.

Selle kategooria asjade uurimisel on ülisuur tähtsus sünd-

muskoha vaatlusel. Sündmuskoha vaatluse kvaliteedist ja hoolikusest sõltub sageli kogu uurimise edu.

Ohutustehnika-eeskirjade rikkumiste asjades on sündmuskoha vaatluse esimeseks iseärasuseks see, et vaatlemisele ei kuulu uurijale tuntud tavalised igapäevased tarbeesemed ja asjad. Vaatlemisele kuuluvad siin tööstuse objektid ja vaatlus võib osutada efektiivseks sel tingimusel, kui vaatluse toimetaja evib vajalikke tehnilisi teadmisi ja ei jäta vahele ühtki uurimisele tähtsat sündmuskoha detaili.

Väga sageli on sündmuskoht, eriti neil juhtudel, kui sündmusega on seoses plahvatus või tulekahju, kaootilises olukorras ja seesuguses olukorras saab, peamist vahele jätmata, orienteeruda ainult siis, kui vaatluse toimetaja teab, missugustele osadele ja lülidele tuleb eeskätt tähelepanu pöörata. Just seepärast peab uurija sündmuskoha vaatluse toimetamisele asumisel üldreeglinas kaasa tõmbama selle vaatluse toimetamisele eriteadlasi. On kõige parem, kui seesuguseks eriteadlaseks on isik, keda uurija on otsustanud antud asja uurimisel eksperdina rakendada, või ametiühingu tehniline inspektor. Juhtudel, kui neid isikuid ei ole võimalik kaasa tõmmata, siis tuleb kutsuda eriteadlane, kes antud tootmisalal hästi orienteerub, aga ei ole kuidagi seotud antud rikkumise eest vastutavate isikutega ja igal juhul ei ole mitte ise osaline selles.

Uurija, kes ei tunne antud tootmisala tehnikat, selle iseärasusi, võib kergesti tähele panemata jätta olulised asjaolud, milliseid aga märkab spetsialist. Nii näiteks ülalkirjeldatud hapniku-ballooni plahvatusasja uurimisel ja sündmuskoha vaatlemisel ei pööranud uurija mingit tähelepanu sellele, et ballooni järelejäänud kestatükkidel olid õliplekid, kuna ta ei olnud teadlik, et ballooni kestale õli sattumine võib olla plahvatuse põhjuseks.

Vaatlusest osavõtnud eriteadlane pööras aga sellele otsekohe tähelepanu ja seega tuvastati otsene plahvatuse põhjus.

See fakt on ka ühtlasi veenvaks argumendiks hilinevad vaatluse vastu. Kui oleks viivitatud ainult vähe aega, oleksid lõhkenud ballonikesta tükkidelt kadunud õlijäljed või oleks kestatükk ise kadunud, millel need jäljed leidusid, ja sellega oleks ühtlasi kadunud kuriteo avastamisele viinud tähtis tõend.

Ühel ajal spetsialisti määramisega peab uurija vaatlusest osavõtmiseks kutsuma ka selle tööstuse töölisi, kus antud sünd-

mus aset leidis. Kõige parem on vaatluse toimetamisele kutsuda töölisi, kes töötasid osakonnas, kus ohutustehnika-eeskirjade rikkumine aset leidis. Nende osavõtt vaatluse toimetamisest on erakordselt kasulik, kuna sageli seda, mida ei märka isegi kõige kogenum eriteadlane, selgitab vaatlusest osavõtnud tööline. Sündmuskoha vaatlusel võivad uurija ja spetsialist mitte teada üksikute mehhanismiosade korrast äraolekut, näiteks seda, et klots kukkus ära. Kõigest sellest võib jutustada vaatluse toimetamisest osavõtnud tööline.

Kasutades sündmuskoha vaatlusel spetsialisti ja tööliste abi, peab uurija samal ajal olema vaatluse toimetamise juhtijaks, peab selle isiklikult teostama, aga mitte usaldama seda kellelegi teisele.

Selleks, et kõige otstarbekohasemalt organiseerida vaatlust, peab uurija lahendama kaks põhiküsimust, nimelt, mida ja kuidas vaadelda.

Vaatluse ulatuse ja objektide õige määramine omab ülisuurt tähtsust. Tuleb silmas pidada, et ohutustehnika-eeskirjade rikkumise jälgi, mille tulemuseks oli antud sündmus, ja selle sündmuse enda jälgi tuleb sageli otsida mitte antud sündmuskohalt, vaid tööstuse naaberosakondadest.

Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjas sündmuskoha vaatluse toimetamisel tuleb kõrvuti üldiste, staatilise ja dünaamilise, subjektiivse ja objektiivse vaatluse printsiipide järgimisega eristada veel kolme põhimomenti, mis on iseloomulikud just selle kategooria asjade vaatlusele:

a) selle tootmisosakonna või ettevõtte üldine vaatlus, kus ohutustehnika-eeskirjade rikkumine aset leidis;

b) üksikasjaline masinate, agregaatide, ehitiste, materjalide jm. vaatlus;

c) laiba vaatlus (kui sündmuse tagajärjel oli inimohvraid).

Tootmisosakonna, ettevõtte või töökoha üldise vaatluse sihiks on selles töö olukorra ja tingimuste väljaselgitamine.

Seejuures on vaja erilist tähelepanu pöörata: töökohtade olukorrale, läbikäikude täiskuhjatusele jm., tööpinkide ja mehhanismide korrasolekule, valgustuse olukorrale, tõstevahendite seisukorrale, tööpinkidevaheliste gabariitide järgimisele ja läbikäikude ettenähtud laiuste silmaspidamisele, võrede ja kaitse-

seadiste seisukorrale, vajaliku signalisatsiooni olemasolule, ventilatsiooni seisukorrale, ohutustehnika-plakatite ja -eeskirjade olemasolule, põrandate ja treppide seisukorrale, erirõivastuse olemasolule ja seisukorrale, instrumentide kvaliteedile ja vastavusele.

Sageli selgitab just üldine vaatlus sündmuse tõelise pildi ja tõelise põhjuse.

Vaatluse toimetamisel tuleb erilist tähelepanu pöörata mehhanismide, agregaatide, seadeldiste, ehitiste, materjalide (sealhulgas ka nende materjalide, mis on analoogilised nende materjalidega, mis on seoses sündmusega) seisukorrale. Nii näiteks, kui esines õnnetusjuhtum töölisega, kes töötas lintsaee juures, siis peab vaatlema ka teisi lintsaage, vaatlema neid töötamisel, et selgitada, kas ka neil ei ole samu defekte, mis põhjustasid teatud sündmuse.

Üksikasjalise vaatluse toimetamisel tuleb üksikuid esemeid võrrelda joonistega ja projektidega; neid tuleb mõõta, kontrollida selleks ettenähtud viisidega materjalide kvaliteeti, millest need esemed on valmistatud, jne.

Üksikasjalisele vaatlemisele kuuluvate esemete õige valik omab otsustavat tähtsust uurimise edule.

Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjadel on veel see oma-pärasus, et nende uurimisel on vahel väga kasulik teostada korduvat vaatlust.

Toimetades kuriteokoha vaatlust sündmuse päeval, ei suuda uurija igakord välja selgitada neid tootmise iseärasusi ja neid ohutustehnika-eeskirjade rikkumisi, missugused olid sündmuse põhjusteks. Oodates uurija kohalejõudmist, võtavad asjast huvitatud isikud kohe peale sündmust tarvitusele kõik abinõud selleks, et muuta töö olukorda, et kõrvaldada kõik see, mis kuidagi võib viidata ohutustehnika-eeskirjade rikkumisele. Uurija kohalejõudmise momendiks on mõnikord muutunud isegi tootmisoperatsioonide iseloom ja nende teostamisviisid.

Et saada õiget ettekujutust tootmisprotsessist, üksikute protsesside iseloomust ja iseärasustest, on otstarbekohane toimetada korduvat vaatlust, s. o. mõni aeg peale sündmust sõita uuesti sündmuskohale ja vaadelda seda teiskordselt.

Neil juhtudel, kui ohutustehnika-eeskirjade rikkumise tulemuksks olnud õnnetusjuhtumiga kaasus surmajuhtum, on tarvis

toimetada laiba vaatlust. Selle vaatluse kvaliteet ja täielikkus on suure tähtsusega sündmuse põhjuste tuvastamisel.

Laiba vaatlusel tuleb erilist tähelepanu pöörata järgmistele asjaoludele:

1) laiba asukoht ja ta asend; tuleb erilist tähelepanu pöörata sellele, millises asendis laip asub tööpinkide, üksikute mehhanismiosade jne. suhtes;

2) vigastuste iseloom;

3) rõivastuse seisukord;

4) verejäljed ja peaajutükid jm.;

5) laipa ümbritsevatel esemetel riietetükkide esinemine.

Laiba vaatlust tuleb toimetada arsti osavõtul.

Vaatluse tulemuste fikseerimisel peab uurija taotlema seda, et aktis oleksid fikseeritud kõik sündmuse olukorra üksikasjad, kirjeldatud esemete seisukord ja täpselt näidatud nende asend. Siin peab uurija vähem kui ükskõik millise teise vaatluse toimetamisel valima seda, mida fikseerida; ta peab fikseerima võimalikult kõik, millel võib olla mingisugune suhe uuritava rikkumise faktiga.

Et saavutada vaatluse tulemuste maksimaalset, täielikku ja täpset fikseerimist, peab uurija vajaduse korral peale üleskirjutuse kasutama täiendavaid võtteid vaatluste tulemuste fikseerimisel, nimelt:

1) koostama sündmuskoha eskiisi (visandi);

2) koostama skeeme ja jooniseid;

— 3) fotografeerima sündmuskoha mehhanismide, agregaatide, ehitiste jne. üksikuid osi.

Sündmuskoha eskiisi peab üldreeglina koostama spetsialist uurija juuresolekul ja tema kontrollimisel. See peab täpselt peegeldama sündmuse olukorda, omama mõõtkava, mis võimaldab täpselt kindlaks määrata kujutatud esemete suurust, nende asendit ja kaugust üksteisest. Eskiisile kirjutavad alla samad isikud, kes kirjutavad alla sündmuskoha vaatlusprotokollile.

Joonised võivad peegeldada nii tervet sündmusk kohta kui ka selle üksikuid osi (näiteks üksiku tööpingi või tööpingiosa joonis).

Real juhtudel on jooniste ja eskiiside valmistamine täiesti kohustuslik, sest ilma nendeta kaotab sündmuskoha vaatlusprotokoll oma täisväärtuse, sest, kasutades ainult vaatlusproto-

kolli, ei saa tuvastada sündmuse põhjust. Nii näiteks šahti kokkuvarisemisel ei saa teatud juhtudel läbi ilma sündmuskoha eskiisita. Nii täpselt kui ongi antud varisemine kirjeldatud, siiski peavad sisekindlustise seisukord ja konstruktsioon olema märgitud eskiisil. Sageli on varisemisel õige pildi saamine olukorrast võimalik ainult sel teel, kui on teada läbikäikude asend, nende suurus, naabruses olevate kasutatud kaevandusalade asend jm., mida saab täpselt edasi anda ainult eskiisil.

Endastmõistetavalt omab antud kategooria asjades erilist tähtsust ja väärtust täiendava tõendite fikseerimise meetodina fotografeerimine.

Fotografeerida (vastavalt IV peatükis esitatud juhenditele) tuleb nii sündmuskoht tervikuna kui ka agregaatide, masinate jt. esemete üksikud detailid, mille tundmaõppimine võib soodustada ohutustehnika-eeskirjade rikkumise iseloomu tuvastamist.

§ 77. Ekspertiis.

Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjade uurimisel on ekspertiisil suur tähtsus. Siiski on sagedased juhud, kus uurija ignoreerib ekspertiisi toimetamist ja loeb sündmuse põhjuste tuvastamisel küllaldaseks tehnilise inspektori arvamuse. Kuid tehnilise inspektori arvamus ei saa alati kaugeltki asendada ekspertiisi. Tehnilise inspektori arvamus osutab uurijale väga suuri teeneid, kuna see on sageli lähtematerjaliks uurimise väljaarendamiseks. Aga see ei või asendada ekspertide arvamust, mis on antud kõigi asjaolude ja sündmuse momentide detailse analüüsi alusel, seehulgas ka selliste, mis on tuvastatud mitte tehnilise inspektori, vaid uurija poolt.

Mitte lootma jäädes tehnilise inspektori arvamusele ja mitte ülehinnates sündmuse põhjuste näilikku silmanähtavust, on uurija kohustatud, vastavalt NSVL Prokuratuuri ringkirjale 27. veebruarist 1937. a., „õnnetusjuhtumi esilekutsunud tõeliste põhjuste väljaselgitamiseks kohustuslikult kasutama tehnilist ekspertiisi abi“.

Praktika näitab, et kõige tõsisemad uurimise defektid tulevad sellest, et uurija, pidades sündmuse põhjusi täiesti silmanähtavaiks, keeldub toimetamast ekspertiisi.

Lauatehases saekaatri juures töötaval töölisel sai tugevasti vigastada käelaba. Uuriija ja tehniline inspektor veendusid sündmuskohal selles, et sae juures puudub täielik kaitseeadeldis sae kaitsevarju näol, ja jõudsid arvamusele, et just see asjaolu oligi õnnetusjuhu põhjuseks. Kriminaalvastutusele võeti töötaja, kelle kohustuseks oli valvata, et saed oleksid varustatud kaitsevarjudega.

Hiljem samas lauatehases sama sae juures vigastas teine tööline käe, kuigi kaitseeadeldis sae kaitsevarju näol oli täiesti korras. Ekspertiisi arvamuse kohaselt tekkis tööõnnetus põhjusel, et saag oli seatud nii, et ta ringlemine oli ebaõige, mis-sugune asjaolu isegi kaitseeadeldise olemasolu korral tõi enesega kaasa selle sae juures töötava töölise traumaatilise vigastuse.

Kui uurija ei oleks asunud seisukohal „et kõik on selge” ja oleks lasknud eksperdil üle vaadata tööpingi, mille juures töötas kannatanu, siis oleks ta tuvastanud, et sündmuse põhjuseks ei olnud mitte ainult kaitsevarju puudumine, vaid ka mehhanismide ebaõige töötamine. See oleks ühest küljest juhtunud uurimise õigele teele ja teiselt poolt oleks võimaldanud ära hoida teist õnnetusjuhtumit.

Eriline tähtsus ekspertiisis on õigel küsimuste püstitamisel ja ekspertiisile esitavate objektide õigel valikul.

Esitades ekspertiisile küsimuse sündmuse põhjuste kohta, peab uurija silmas pidama seda, et ekspertiisi oleks toimetatud kõigi objektide suhtes, milliste analüüsimine on vajalik nende põhjuste õigeks selgitamiseks. Seda mitte tagades võib uurija eksperdile anda vale orienteeringu ja selle tulemusena saada vale (või puuduliku) arvamuse.

Paljudes ohutustehnika-eeskirjade rikkumisega seoses olevates asjades on ekspertiisi jaoks õigeks küsimuste esitamiseks ning õigeks uurimisele kuuluvate objektide kindlaksmääramiseks vaja tunda tööstuse tehnikat ja selle iseärasusi. Seepärast peab uurija ekspertiisi määramisel eksperdile selgitama antud ekspertiisi sihi ja konsulteerima temaga selles, missuguste objektide uurimine ja missuguste küsimuste selgitamine peavad tagama ekspertiisi vajaliku kvaliteedi ja täielikkuse.

Igakord, kui ohutustehnika-eeskirjade rikkumise tulemuseks on traumaatiline vigastus, peab uurija vigastuse raskuse kohta muretsema kohtumeditiinilise ekspertiisi arvamuse. Endast-

mõistetavalt on neil juhtudel, kui trauma (haava) tagajärjeks oli surm, vajalik kohtumeditiinilise ekspertiisi arvamus surma põhjuste kohta.

Nõutava kvaliteediga ekspertiisitulemuste saamiseks on eriti tähtis asitõendite ja dokumentaalse materjali avastamise ning eraldamise ja nende objektide, millised tuleb allutada ekspertiisile, puutumatus säilitamise küsimuse õige lahendamine.

§ 78. Asitõendite ning dokumentide avastamine ja väljavõtmine.

Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjade uurimise üheks kõige olulisemaks puuduseks on see, et uurimise protsessis uurija ei pööra vajalikku tähelepanu nende esemete otsimisele, milledele oleksid pidanud jääma need või teised ohutustehnika-eeskirjade rikkumise jäljed.

Uurija peab ilmutama kõige suuremat initsiatiivi vajalike asitõendite otsimiseks. Nende otsimine ja väljavõtmine peab toimuma viivitamata peale uurija jõudmist sündmuskohale, sündmuskoha vaatluse toimetamisel.

Asitõenditena võivad olla eraldatud üksikud seadised, üksikud detailid, materjalide proovid, purunenud esemete osad jne.

Toimetades sündmuskoha vaatlust, tundma õppides uuritava sündmusega seoses olevaid esemeid, peab uurija igakord lahendama küsimuse, kas antud ese ei ole asitõendiks asjas. Asitõendite valikul peab uurija samuti kasutama spetsialistide abi, küsides nende arvamust selle kohta, kas teataval esemel on tähtsust uurimise seisukohalt.

Sündmuse põhjuste iseloomu ja rikkumise motiivide väljaselgitamisel evib sageli otsustavat tähtsust õige dokumentaalse materjali valik. Seepärast, arvestades asja iseärasusi, peab uurija alati teadma, milliseid dokumente ja materjale ta peab eraldama, ning peab tagama nende õigeaegse väljavõtmise.

Nii näiteks ohutustehnika-eeskirjade rikkumise üksikute liikide uurimisel mäekaevandustööstuses peab uurija kohustuslikult eraldama järgmise dokumentaalse materjali:

varisemise ja sisselangemise juhtudel — raamatupidamise dokumendid kaevanduse kindlustusmaterjalide kulutuste kohta ja tööde eskiis sündmuse momendiks;

rikkumiste juhtudel, mis tõid kaasa elektrilöögi, — maandamise raamatud;

rikkumiste juhtudel allalaskmise ja ülestõstmise juures — iga nädala, viie päeva, iga kuue kuu järel teostatud seadeldiste järelevaatuse raamatud, üksikute šahtide osakondade igapäevase ülevaatuse, saatjate, parašüttide, rakete jm. raamatud, kus toimub allalaskmine ja ülestõstmine, tõstemasinate proovimise raamatud, allalaskmise ja ülestõstmise kiiruse diagrammid;

veeläbimurde juhtudel — markšneideri- ja avariiplaanid;

ehitusel esinevate avariide juhtudel — ehitustööde projektid, eskiisid, tööjoonised, ehitusmaterjalide kuludokumendid jm.;

kateldegaga esinevate avariide juhtudel — katelde järelevalve raamatud;

aurusilindri või teiste aparaatide, mis töötavad tugeva (üle atmosfääri) rõhu juures esinevate avariide juhtudel — nende aparaatide raamatud;

tõstemehhanismide avariide juhtudel — nende mehhanismide raamatud;

atsetüleeniseadeldiste avariide juhtudel — nende seadeldiste registreerimiskaardid jne.

Loomulikult ei saa anda mitmesuguste sündmuste puhul eraldamisele ja uurimisele kuuluvate dokumentide purgivat loendit, kuid uurija peab teadma, et iga tootmisprotsessi, iga agregaaadi üle on seatud tehniline kontroll, mille tulemused on kohustuslikult fikseeritud.

Peale nende dokumentide väljavõtmise, mille uurimise vajadus on tingitud iga konkreetse asja omapärasusest, on seesugused dokumendid, mis peavad üldreeglina igas asjas olema.

Seesugusteks dokumentideks on:

1) tehnilise inspektori või teiste sündmuskohale tulnud isikute poolt sündmuse kohta koostatud akt või teadaanne;

2) ametiühingu tehnilise inspektori, mäetehnilise inspektori või teiste nendes küsimustes eriteadlaste arvamus sündmuse põhjuste kohta;

3) eelmiste kontrollimiste aktid ohutustehnika seisukorra üle;

4) väljavõtted käskkirjadest ohutustehnika eest vastutavate isikute määramise kohta;

5) antud ettevõttes kehtiv ohutustehnika juhend;

6) ohutustehnikat käsitlevad juhised ja käskkirjad;

- 7) tehnoloogilise protsessi kirjeldus (kui see on vajalik);
- 8) nende aparaatide, mehhanismide ja agregaatide, milliste juures esines avarii, eelmiste üle- ja järelevaatuse aktid;
- 9) andmed traumatismi kohta antud ettevõttes või antud tööviisi juures.

Igas tööstuses on, vastavalt tema jaoks väljatöötatud juhenditele, sisse seatud asjaajamine töö ja sotsiaalkindlustuse küsimustes, milles leiavad käsitlemist ka küsimused, mis puudutavad ohutustehnika seisukorda. Selle kategooria asjade uurimisel peab uurija tutvuma ka selle asjaajamisega.

Toimetades asitõendite ja dokumentaalse materjali väljavõtmist peab uurija käsitlema neid kriitiliselt ja kontrollima, kas antud ese on just see, mida kasutati tootmisprotsessis, kus ohutustehnika-eeskirjade rikkumine aset leidis, ja kas antud dokumendis näidatud andmed vastavad tõelikkusele. Praktikas on teada juhtumeid, kus uurija sündmuskohale jõudmise momendiks olid esemed vahetatud ja taandkuupäevaga dokumentides tehtud huvitatud isikule vajalikud parandused. Nii näiteks, uurides generaatori remondi juures töölise mürgistamise asja, eraldas uurija isoleeraparaadi, millega kannatanu töötas. Uurija saatis selle aparaadi proovimiseks ja sai vastuse, et aparaat on korras. Hiljem selgus, et aparaat oli vahetatud ja tööline töötas teise aparaadiga.

IV peatükk.

TAPMISASJADE UURIMISE METOODIKA.

§ 79. Uurimise põhiisärasused. § 80. Selgitamisele kuuluvad peamised küsimused. § 81. Tõendite avastamise, uurimise ja fikseerimise peamised võtted ja meetodid. § 82. Kohtumeditšüniline ekspertiis. § 83. Tõendite analüüs ja kontrollimine. § 84. Alibi kontrollimine. § 85. Kuriteomotiivide selgitamine.

§ 79. Uurimise põhiisärasused.

Tapmisasjade uurimine on väga keerukas, mis on tingitud tapjate poolt kuriteo toimepanemiseks ja selle jälgede varjamiseks tarvitataivate võtete mitmekesisusest. Tapmisega seoses

olevad jäljed üldreeglina kaovad või muutuvad kiiresti, kuna nad kõige sagedamini jäävad ohvri kehale, riistele, tapmiskiistale ja sündmuskohal leiduvaile esemeile.

Seepärast on tapmisasjade uurimise edukuse esimeseks eeltingimuseks uurimise erakordne kiirus. Asjatud venitused, liigsed vaheajad üksikute uurimistoimingute vahel võivad rikkuda kogu asja.

Kõige sagedamini algab tapmisasjade uurimine laiba või laibaosade avastamise faktiga. Sageli on tapmisasja uurimise algatamise aluseks inimese kadumise fakt tingimustes ja olukorras, mis annavad aluse arvamiseks, et inimene on tapetud. Kõigil neil juhtudel puuduvad uurijal harilikult uurimise alustamisel andmed kurjategija isiku ja ka kuriteo toimepanemise motiivide kohta. Lähtudes olemasolevaist andmeist võib ta teha vaid oletusi selle kohta, kes ja missuguseil ajendeil pani toime käesoleva kuriteo. Nende oletuste alusel koostabki uurija versiooni, mida ta uurimise käigus kontrollib.

Kui uurija oletus osutub ebaõigeks, siis on loomulik, et kogu uurimine läheb ekslikku teed. Et aga uurija tapmisasjade uurimisel sageli satub materjalidele, milliste alusel võib püstitada mitu erinevat versiooni, siis on arusaadav, kuivõrd tähtis on selle liigi asjades versiooni küsimuse õige lahendamine.

Seepärast on tapmisasjade uurimise edukuse teiseks vajalikuks eeltingimuseks kõigi võimalike versioonide põhjalik läbikaalumine, nende versioonide õige fikseerimine ning hoolikas ja õigeaegne kontrollimine.

Tapmisasjade uurimisel üleskerkivate küsimuste lahendamiseks võivad osutada vajalikuks väga mitmesugused eriteadmised. Seepärast sõltub sageli selle kategooria asjade uurimise edukus sellest, kas uurija oli suuteline eriteadmiste ärakasutamist antud asja uurimisel aktiivselt rakendada. Tapmisasjade uurimise käigus tuleb kasutada eranditult kõiki ekspertiisiliike (kohtumedit-siinilist, graafilist, mikroskoobilist, keemilist, daktüloskoopilist jt.).

Seepärast on tapmisasjade uurimise edukuse kolmandaks eeltingimuseks eriuurimist vajavate küsimuste ringi õige ja purgiv kindlaksmääramine, vastava eriala ja kvalifikatsiooniga ekspertide määramine, tagades nende töö kõrget kvaliteeti.

Tapmisasjade uurimise erandlik kiirus ja keerukus nõuavad

üksikute uurimistoiimingute läbiviimisel erilist kooskõlastatust ja plaanilisust.

Tapmisasjade uurimisel on otstarbekohane esialgsed uurimistoiimingud teostada järgmises järjekorras:

- 1) laiba leiukoha ja laiba vaatlus;
- 2) laiba kohtumeditiiniline lahkamine ja kohtumeditiiniline ekspertiis;
- 3) tunnistajate ülekuulamine.

Arvestades konkreetseid asjaolusid uurija loomulikult mitte ainult võib, vaid on koguni kohustatud ülalnäidatud uurimistoiimingute järjekorda muutma.

Avastanud näiteks sündmuskohalt kurjategija poolt juhuslikult sinnajäetud dokumendi, päevapildi, sedeli, kirja, võib uurija ülekuulamist toimetamata ja lahkamise tulemusi ootamata minna kahtlusalse korterisse ja seal toimetada läbiotsimist. Sel juhul on läbiotsimine peale vaatlust teiseks uurimistoiinguks.

Peale selle tuleb välja töötada asja edasise uurimise plaan.

Kui uuritakse asja, milles laip on avastamata, peavad uurija esimesed uurimistoiimingud olema suunatud seesuguste andmete kogumisele, milliste abil on võimalik tuvastada tapmise fakti ja kuriteo kohta ning avastada laipa.

§ 80. Selgitamisele kuuluvad peamised küsimused.

Tapmisasjade uurimise käigus üleskerkivad küsimused on väga mitmekesised. Kuid on teatavaid küsimusi, milliste väljaselgitamisega tuleb sel või teisel määral tegemist teha peaaegu iga tapmisasja uurimisel.

Tapmisasjade uurimisel on eestkätt vajalik tuvastada järgmised asjaolud:

- 1) kas antud juhul on tegemist vägivaldse surmaga või järgnes see muudest põhjustest;
- 2) kui surm oli vägivaldne, siis missugusel viisil toimis kurjategija ja mis on vahetu surmapõhjus;
- 3) kui surm ei olnud hukkunu kallal vägivalda tarvitamise tagajärjeks, siis missugustel põhjustel ja asjaoludel see järgnes;

- 4) kes on tapetud;
- 5) surma saabumise aeg;
- 6) kus tapmine on toime pandud (tapmiskoht); kui laiba avastamise koht ei ühti tapmiskohaga, siis missuguseid teid ja viise kasutati laiba ümberpaigutamiseks;
- 7) kes on tapja ja kes on tema kaaslased;
- 8) missugused on tapmise motiivid.

Nende peamiste küsimuste edukast lahendamisest sõltuvad teataval määral tapmisasjade uurimise tulemused. Seepärast ei tohi uurija kunagi lasta neid küsimusi oma vaateväljalt kaduda, vaid peab neid kogu uurimise käigus lahendama ja kontrollima.

§ 81. Tõendite avastamise, uurimise ja fikseerimise peamised võtted ja meetodid.

Tapmiskoha ja laiba avastamise koha vaatluse iseärasused.

Toimetades tapmiskoha või laiba avastamise koha vaatlust tuleb üldiste vaatluse toimetamise eeskirjade kõrval silmas pidada ka omapärasusi, mis on omased seda liiki kuritegudele.

1) Laiba avastamise koht võib mitte kokku langeda tapmiskohaga. Seepärast peab uurija hoolikalt võrdlema laiba avastamise kohta seal leiduvate rikkumiste iseloomuga, laiba asendiga ja muude andmetega, mille järgi on võimalik saada ettekujutust tapmise viisi ja tõelisel sündmuskohal leiduvate jälgede kohta ning vastata küsimusele, kas tapmine on toime pandud seal, kus laip avastati. Kui laiba avastamise koht ei ühti tapmiskohaga, siis peab uurija kindlaks tegema, kus tapmine pandi toime, ja selgitama laiba ümberpaigutamise teid ja viise.

Tegude, millistega tapmine toime pandi, tingimuste, milliseis tapmine toimus, ja olukorra, mis tekkis sündmuse tulemusena, vahel peab olema orgaaniline seos kui põhjuse ja tagajärje vahel.

2) Selleks et vastata põhiküsimusele, kas antud juhul on tegemist vägivaldse surmaga — tapmisega — või on surm tekkinud mingisuguseil muil põhjusil (enesetapmine, haigus,

õnnetusjuhtum), tuleb vigastuste iseloomu, surma põhjuste, laiba poosi ja asendi uurimise kõrval uurida ka sündmuskoha olukorda ja selles olukorras muudatusi põhjustanud tegevuse vahelist seost vigastuste iseloomuga ja tapmisviisiga. Sel eesmärgil ei ole tähtis tundma õppida sündmusk kohta ainult sellisena, nagu ta välja näeb peale tapmist, vaid uurida ka selle olukorda enne tapmist, et välja selgitada tegevuse iseloomu, mille tulemuseks olid avastatud muudatused.

3) Tapmiskoha ja laiba avastamise koha vaatluse toimetamisel on vajalik arvestada tapmise iseloomu ja selle toimepanemise viise. Kui tapmine on toime pandud tulirelva abil, siis tuleb rakendada kõik meetodid selleks, et avastada kuule, kesti (kui on tulistatud automaatrelvast), troppe, tahma ja leegi tegevuse jälgi, püssirohuosakeste sisestumisi, tulistamise mehaaniliste vigastuste jälgi.

Vaatluse toimetamisel peab uurija püüdma saada andmeid, mille alusel oleks võimalik lahendada küsimust, kust kohast tulistati ning missuguse süsteemi ja kaliibriga oli relv, millest tulistati.

Selleks et vastata esimesele neist küsimustest, on vajalik teada kaugust, millisest tulistati, ja kuuli lennu suunda. Kaugust on võimalik määrata kuuli tegevuse jõu järgi, kui on teada relva süsteem ja kaliiber, gaaside toime jälgede järgi, tahma, leegi, püssirohuosakeste sissetungimise järgi, ning tulistamisel haavlipüssist — haavlite hajumise astme järgi. Kuuli lennusuunda on kerge tuvastada, kui on läbitungimise jäljed (avaused) kahel teineteisest teataval kaugusel asuval esemel. Ühendades need kaks avaust mõttelise joonega, võime täpselt kindlaks määrata kuuli lennujoone.

Teisele küsimusele on võimalik vastata kesta või kuuli tundmaõppimise teel. On väga tähtis koguda tulistamiseks kasutatud relva individuaalseid tunnuseid iseloomustavaid andmeid. Seesuguseid andmeid võib saada kuuli või kesta hoolika tundmaõppimise teel, millistele üldreeglina jäävad jäljed. Selles suhtes peab kuuli või kesta uurimine toimuma eksperdi poolt.

Kuul, tropp, haavlid võivad asjas omada iseseisva tõendi tähtsust. Kui näiteks tapetu kehast väljavõetud haavlid on käitsi valmistatud ja oma valmistamisviisilt ühtivad kuriteo

toimepanemises kahtlustatava isiku juurest leitud haavlitega, siis on täiesti loomulik, et see asjaolu on iseenesest tähtsaks süütõendiks. Seepärast, kui kuul ja haavlid on jäänud tapetu kehasse (umbse haavamise puhul), siis tuleb need tingimata välja võtta. Seda teeb kohtumeditiiniline ekspert laiba lahkamisel. Tähtsaks süütõendiks võib olla ka paber või muu tropi valmistamiseks kasutatud materjal. Tropi valmistamiseks kasutatud materjali identsus tapmises kahtlustatava isiku juures leitud materjaliga on sageli veenvaks tõendiks selle kohta, et tulistajaks oli tema.

Laiba vaatlust võib edukalt toimetada ainult isik, kes omab spetsiaalseid kohtumeditiinilisi teadmisi. Tuleb hoolikalt uurida haavu, nende suurust, vormi, sügavust, kudede purunemise iseloomu jne., et oleks võimalik täpselt kindlaks määrata relva, millega haavad on tekitatud.

Kui on põhjust oletada, et surm on tekitatud poomise teel, siis tuleb erilise tähelepanuga uurida strangulatsioonivagu (sil-muse jälge kaelas) ja silmust. Strangulatsioonivao uurimist peab toimetama arst. Sageli saab juba sõlmede sidumise järgi teha järeldust selle kohta, et need on tehtud teise isiku poolt. Näiteks leitakse pooduna naise laip, mille kaelas oleva silmuse sõlm on tehtud viisil, nagu seda teevad ainult elukutselised meremehed, olgugi et hukkunul ei olnud midagi tegemist mereteenistusega. Hukkunu kaelast tuleb silmus nii ära võtta, et sõlmed säiliks. Peab alles hoitama ka kõik teised nõõril leiduvad sõlmed.

Selleks tuleb ese, mille abil poomine on toimunud (nõör, rihm, köis jne.), laiba kaelal läbi lõigata silmuse sõlmele vastaspoolsest küljelt ja seejärel läbilõigatud otsad ühendada kas niidiga nõelumise teel või paberiga või paelaga pealt ümbermässimise teel, kusjuures see side seotakse pealt kinni niidiga või sidumisenõõriga. Seejuures tuleb silmas pidada seda, et silmuse suurus (laiba kaela haarav ring), selle välise kuju iseärasused, silmuse vorm ja sõlmed oleksid alles hoitud. Tuleb hoolikalt uurida ka nõõri kinnitamise koha jälgi. Nõõril ja puul leiduvate kiudude suunda (kui nõör on kinnitatud mingisuguse rõhtpuu külge) tuleb püüda määrata, kas laip ei ole mitte üles riputatud kõrvalise isiku poolt ja kas seejuures laiba ülesvinnamisel ei ole rõhtpuud kasutatud plokina.

Erilise tähelepanelikkusega tuleb uurida koha olukorda, kust laip leiti. Tuleb püüda avastada poodu ja tapja vahel toimunud võitluse jälgi.

Mürgistamise teel toimepandud tapmise puhul tuleb püüda leida mürki või selle toime jälgi, leida nõu või pakist, milles mürki hoiti, ja koguda hukkunu eritusi (oksemass, uriin, ekskremendid), et toimetada nende uurimist.

Koha vaatlusel, kus avastati tükeldatud laiba osad, tuleb erilist tähelepanu pöörata pakkimisvahendite avastamisele, milles laibaosad on tähendatud kohta toimetatud, ja selle materjali uurimisele. Hoolikalt tuleb uurida ka laiba osi. Seejuures tuleb erilist tähelepanu pöörata laiba tükeldamise viisile ja tundemärkidele, milliste abil on laibaosade järgi võimalik hukkunut identifitseerida.

Laiba vaatlus.

Laiba hoolika uurimise tulemusena võib uurija saada kõige väärtuslikumaid viiteid kuriteojälgede kohta ja selle kohta, kus ja kuidas neid otsida. Laip nagu peegeldab tapja tegevust ja tapetu surmaeelset tegevust.

Laiba vaatlusel tuleb selgitada:

- 1) missugused jäljed oleksid pidanud jääma antud kuriteo sooritamise tagajärjena;
- 2) kust jälgi võib leida;
- 3) kuidas neid jälgi avastada.

Et laiba vaatlust võib edukalt teostada ainult kohtumeditseiniliste eriteadmistega isik, siis tuleb laiba vaatluseks kohale kutsuda kohtumeditseiniline ekspert (tema juuresolek on vajalik ka teistes tapmiskoha vaatlemise staadiumides).

Tapmisasjade uurimise edu sõltub suurel määral ka laiba identifitseerimisest. Kui tapetu isik on teada, siis võib sageli selle olukorra, milles tapetu elas, ta suhete ja tapmisele eelnenud mitmesuguste faktide tundmaõppimise kaudu koguda väga väärtuslikke andmeid, milliste kasutamisel on võimalik sattuda kurjategija jälile ja teda paljastada. Kui laip on identifitseerimata, siis satub uurija uurimise algamiseks vajalike põhiaandmete puudumise tõttu äärmiselt raskesse olukorda.

Seepärast on identifitseerimata laiba vaatluse üheks põhili-

semaks ülesandeks kõigi enamvähem iseloomustavamate ja tähtsamate andmete avastamine ja fikseerimine, mille abil oleks võimalik laipa identifitseerida.

Neil juhtudel, kui tapetu isiku identitsuse suhtes ei ole mingsuguseid kahtlusi, fikseerib uurija vaatlusprotokollis ainult tapetu isikut iseloomustavad andmed (tapetuks osutus Ignatjev, Ivan Feodori p., 23 a. vana, jne.).

Kui vaatluse toimetamise algmomendiks ei ole laip identifitseeritud, siis peab uurija kohalikke elanikke kohale kutsuma ja nende küsitlemise kaudu selgitama, kas nemad vahest ei tunne tapetut. Kui isikud, kellele laip ette näidati, suudavad seda identifitseerida, siis koostab uurija erilise äratundmiseks esitamise protokoll, milles märgib, kes ja missuguste tunnuste alusel tundis ära laiba.

Jõudnud veendumusele, et vaatluse toimetamise protsessis ei ole võimalik tapetu isikut kindlaks teha, fikseerib uurija laibavaatluse protokollis kõik andmed, mis on vajalikud selleks, et järgnevate otsimis- ja uurimistoimingute kestel tuvastada tapetu isikut. Neil juhtudel tuleb, kasutades isikukirjelduse terminoloogiat, iseloomustada hukkunu kuju, kusjuures tuleb eriti hoolikalt kirjeldada niinimetatud eritunnuseid (märgid kehal, sünnimärgid, haavaarmid, soolatüükad jne.). Erilise täpsusega tuleb kirjeldada tapetu rõivastist, selle kõige iseloomustavamaid tunnuseid, aga samuti ka tapetu juurest leitud esemeid. Tapetu juurest leitud rõivastis ja esemed tuleb tapetu tundnud isikutele ettenäitamiseks alles hoida.

Neil juhtudel, kui laip on selle avastamise momendil juba seevõrra lagunenud, et ta on kaotanud oma endise välimuse, või kui ta on kurjategija poolt tahtlikult moonutatud selleks, et tema identifitseerimist raskendada, siis peab uurija, kui see on võimalik, tegema kohtumeditiinilisele eksperdile ülesandeks anda laibale välimus, mis sel oli eluajal. Nimelt saab kohtuarst sageli rea toimingute tagajärjel anda täiesti moonutatud laiba näole ja kehale kuju, mis on väga lähedane tema eluaegsele välimusele. Neid toiminguid nimetatakse leppeliselt laiba elustamiseks ehk restaureerimiseks.

Laiba restaureerimine peab toimuma üldreeglina peale lahkamist, sest lahkamisel muutub mõõdapäasmatult laiba olek. Enamikul juhtudel on küllaldane laiba pea restaureerimine.

Sageli on tapetud isik, kes on varem daktüloskoopiliselt registreeritud. Seepärast on laiba identifitseerimiseks vajalik teda daktüloskopeerida. Et laiba daktüloskopeerimine on seotud terve rea operatsioonidega (soonte läbilõikamine, sõrmestelt nahatükkide mahavõtmine), siis on kõige parem, kui seda teostab kohtumeditiiniline ekspert.

Laiba vaatluse toimetamisel ei saa loomulikult piirduda ainult tema identifitseerimiseks vajalike andmete kogumisega. Hoolikas laiba vaatlus võimaldab koguda andmeid, mille abil on võimalik vastata ülalesitatud uurimise peamistele küsimustele. Laibal avastatud vigastuste iseloomu uurimine võimaldab teha järeldusi tapmisviisi, surma põhjuste, tapmisele eelnenud, kurjategija ja ohvri vahelise võitluse ja kurjategija poolt kasutatud relva kohta. Nende küsimuste lahendamist soodustab veel laiba rõivastise ja seisangu uurimine.

Laiba vaatluse teostamisel on vajalik silmas pidada rida nõudeid:

a) Kirjeldada täpselt laiba asendit. Sageli võimaldab ainult üks laiba asendit iseloomustav detail lahendada väga keeruka ja vaieldava küsimuse, nimelt, kas antud juhul on tegemist tapmise või enesetapmisega. Nii näiteks ühes asjas, kus seesugune kahtlus tekkis, avastati laip rippu-mas toas, kus tapmise või enesetapmise momendil magas viis inimest. Toas viibijad kinnitasid kõik, et nad magasid ja midagi ei kuulnud. Kuna oli raske ette kujutada, et keegi viiest inimesest ei kuulnud, kuidas hukkunu end üles riputas, siis tekkis kahtlus, kas ei ole siin tegemist tapmisega. Kuid hoolikas laiba seisangu uurimine hajutas selle kahtluse. Ülespoonul olid käed taskutes, taskuvooder oli kramplikult pihkudesse pigistatud ja sellises seisukorras olid käed tardunud. Seesugust laiba seisangut (mis küllalt sageli esineb poonuil) ei ole võimalik luua kunstlikult. Täiendavalt saadud muud andmed kinnitasid seda järeldust.

b) Üksikasjaliselt kirjeldada lahtistel kehaosadel leiduvate haavade ja vigastuste välist kuju. Eriti hoolikalt tuleb seejuures fikseerida andmed haavade ja vigastuste värvuse, kuju ja suuruse kohta, aga samuti ka vigastuste ümber asuva kehaosa seisukorda

iseloomustavate iseärasuste kohta (põletised, tahmumise jäljed, püssirohuosakeste sissetungimised jms.).

c) Üksikasjaliselt kirjeldada laiba rõivastist. Seejuures tuleb näidata nii rõivastise iseloomustavaid erisusi kui ka selle avastatud rikkeid. Laiba rõivastise vaatlemisel tuleb hoolikalt vaadelda seda osa, mis on vastu maad, ja taldu. Rõivaste ja jalatsite neil osadel pinnaseosakeste ja muude esemete avastamine, milliseid ei ole ega saanud olla laiba avastamise kohas, annab tunnistust sellest, et laip on sinna teisest kohast ümber paigutatud. Seda tunnistab sageli ka pea suunas pahempidi pööratud rõivastis.

Hoolikalt peab fikseerima ka nn. laibanähtuste seisukorra. Laibanähtuste järgi on võimalik tuvastada surma saabumise aega. Kõige iseloomulikumateks laibanähtusteks on koolnukangestus ja koolnulaigud.

Koolnukangestus tekib organismis surmale järgneva lihaste kokkutõmbumise tagajärjel. Kangestusnähtused algavad juba 2—4 tunni möödumisel surmast. Peale 10—12 tunni möödumist surmast on kangestus haaranud juba kogu keha. Seega on laiba kangestuse astme järgi võimalik teatavail juhtudel teha järeldusi tapmise aja kohta.

Koolnulaigud omavad roosakat, purpurpunast, sinakat, violetset värvust, tekivad laibale varsti peale surma saabumist ja arenevad täielikult välja umbes 12 tunni jooksul peale surma. Seega on ka koolnulaikude seisukorra järgi võimalik otsustada surma saabumise aja üle. Surma saabumise aega saab määrata ka laiba lagunemise astme järgi, kui laip on leitud pikema aja möödumisel peale tapmist.

Teatavail juhtudel on võimalik tapmise aega (kui seda asjaolu ei saa vaatlusega tuvastada) kindlaks teha hukkunu maos ja sooltes leiduvate toidujäänuste uurimise teel. Nii näiteks leiti laip kell 10 õhtul. On teada, et hukkunu lõunastas kell 3 päeval ja sõi sealihaga. Tema maos leiduva sealihaga uurimine näitas, et seedimisprotsess lõppes umbes tund aega peale liha söömist. Seega järelikult leidis tapmine aset umbes kell 4 päeval.

Kuna laibavaatluse andmed tuleb teatavaks teha kohtumeditiinilisele eksperdile, milliseid viimane kasutab tähtsatele küsimustele, nagu tapmisviisi, tapja poolt kasutatud

relva, tapmise aja ja koha, üksikute vigastuste iseloomu, tähtsuse jne. kohta vastuse andmiseks, siis on selge, kui suur tähtsus on laiba vaatluse põhjalikul toimetamisel ja selle tulemuste täpsel fikseerimisel.

Selle ülesande kõige edukama lahendamise eesmärgil tuleb laibavaatluse protokollil vormistamisel selles üksikasjaliselt kirjeldada:

- 1) laiba asu- ja leiukoht;
- 2) laiba üldised omadused ja iseloomustus (sugu, vanus, kasv, naha värvus, juuksed, toitumuse seisukord, näo, pea, silmade, nina, kõrvade, suu, hammaste, keele, kaela, käelabade kirjeldus);
- 3) laiba asend;
- 4) laiba rõivastis;
- 5) laiba juurest leitud esemed (kell, kaelaside, paberossid jne.);
- 6) laibal leiduvad väikesed osakesed (juuksed ja karvad, riidekiud, taimeosakesed jne.);
- 7) laibal leiduvad vigastused;
- 8) laibanähtused;
- 9) laiba lähemas ümbruses leiduvate esemete ja jälgede asend ja iseloom.

Laiba fotografeerimine.

Laiba fotografeerimine on tapmisasjade uurimisel üheks tähtsaimaks uurimistoiminguks.

Laiba ja selle asukoha fotografeerimist peab toimetama viivitamatult peale sündmuskohale jõudmist, kuid igal juhul enne vaatluse toimetamisele asumist. Laipa tuleb fotografeerida vähemalt kolmest asendist (otse ülalt ja kahelt küljelt; laipa ei ole soovitatav fotografeerida pea või jalgade poolt, kuna sel juhul saadakse laiba kujutus ülesvõttel lühendatud kujul). Peale selle tuleb pildil fikseerida olukord, milles laip asus selle avastamise momendil.

Neil juhtudel, kui teostatakse laiba restaureerimist, fotografeeritakse laipa kahel korral: otsekohe peale avastamist ja peale restaureerimist.

Kahtlusosaluse rõivastise vaatlus.

Kõigil neil juhtudel, kus tapmise iseloomu järgi on põhjust arvata, et kurjategija rõivastisel võib leiduda teda antud kuriteo toimepanemises paljastavaid jälgi (veri, võitluse tagajärjel tekkinud vigastused jne.), peab uurija:

a) tuvastama, missuguses rõivastises oli kahtlusalune ajal, mil kuritegu toime pandi;

b) leidma selle rõivastise;

c) toimetama rõivastise hoolikat vaatlust, kaasa tõmmates selleks otstarbeks vajaduse korral eksperti.

Läbiotsimine.

Läbiotsimisel on ülisuur tähtsus kuriteo selgitamiseks, tapja ja tema kaaslaste (kui neid oli) paljastamiseks vajalike tõendite saamisel. Kogu uurimise käigus tuleb koguda andmeid selle kohta, missugused asjas tähtsust omavad esemed on kurjategija peitnud, kelle juurde ning kuhu.

Kui uurija saab seda liiki andmeid, siis peab uurija teostama läbiotsimise nende esemete (relvad, mida kasutati tapmise toimepanemiseks, rõivastis, mida kandis tapja, tapetu juurest riisunud esemed jne.) leidmiseks ja väljavõtmiseks.

Uurimistoimingute ühendamine operatiiv-jälituslike abinõudega.

Asja edukaks uurimiseks, kurjategija avastamiseks ja kinnipidamiseks on väga tähtis osata ühendada uurimistoiminguid operatiiv-jälituslike abinõudega.

Paljudel juhtudel on erakordselt tähtis teostada nn. kahtlusosaluse järelevalvet, mis seisneb teatud aja kestel kahtlusosaluse tegevuse täheldamises, kusjuures seda tuleb teostada nii, et temal selles suhtes ei tekiks mingisugust kahtlust. Mitte vähema tähtsusega ei ole nn. tuvastuse läbiviimine, mille all mõeldakse salajast, teatud isiku elusse ja tegevusse puutuvate konkreetsete faktide väljaselgitamist, näiteks, kas kahtlustataval tekkis suuremal hulgal raha, kui tal seda oli varem, kas ta kohtus tapetuga ja kus, jne. Kõik need toimingud võidakse uurija taotlusel teostada kriminaaljälitusorganite poolt.

§ 82. Kohtumeditšiiniline ekspertiis.

Kohtumeditšiinilisel ekspertiisil on tapmisasjade uurimisel sageli otsustav tähtsus. Kohtumeditšiinilise eksperdi arvamus surma põhjuste kohta peab olema igas tapmisasjas. See nõue on otseselt väljendatud nõukogude seaduses (VNFSV KrPK § 63, märkus 1 ja teiste liiduvabariikide KrPK vastavad paragrahvid). Seepärast peab uurija rakendama kõik vajalikud abinõud selle ekspertiisi kvaliteedi tagamiseks. Selleks on vajalik:

1) Ekspert kutsuda juba uurimise alguses. Väga tähtis on, et ekspert võtaks osa juba sündmuskoha ja laiba vaatlusest. Kui see ei ole mingisugusel põhjusel läbiviidav, siis tuleb eksperdile esitada ammutav sündmuskoha ja laiba seisukorda iseloomustav materjal ning samuti ka kõik muu materjal (tunnistajate ütlused, uurimise käigus avastatud dokumendid), mis võivad kaasa aidata eksperdile esitatud küsimuste lahendamisel.

2) Valvata selle järele, et laiba lahkamine oleks teostatud õigeaegselt ja et see oleks täielik.

Tihti peale on nii, et arst, pidades surma põhjust täiesti selgeks, toimetab laiba lahkamist pealiskaudselt ja mittetäielikult (näiteks ei ava koljut, vaid piirdub ainult rinnakorvi avamisega). Seejuures osutub seesugune arvamus tihti peale ekslikuks, aga laiba teiskordne lahkamine ei saa laiba lagunemise tõttu enam anda vajalikke tulemusi. Seepärast peab uurija viibima kohtumeditšiinilise lahkamise juures ja jälgima, et lahkamist toimetataks hoolikalt ja täielikult.

3) Tagada laiba kohtumeditšiinilise lahkamisakti kõrge kvaliteet.

Tapmisasjades tuleb väga sageli toimetada korduvat ekspertiisi. Seepärast on tähtis, et eksperdi poolt vormistatud esimeses aktis leiduksid ammutavad andmed võimalike vaieldavate küsimuste lahendamiseks.

Akt peab sisaldama:

1) aktile juriidilise dokumendi jõudu andvaid andmeid (lahkamise kuupäeva äratähendamist, kelle korraldusel toimetatakse lahkamist, lahkamist toimetavate ja selle juures viibivate isikute loetelu);

2) laiba välisvaatluse tulemuste järjekorras teostatud kirjeldust;

a) üldisi laipa iseloomustavaid andmeid, mis ühtlasi võimaldavad veenduda selles, et toimetatakse just selle inimese laiba lahkamist, kelle tapmise asja uuritakse (mehe laip, pikkus 161,5 cm, juuksed ja habe tumblondid jne.);

b) rõivastise seisukorda;

c) laiba pindmiste osade seisukorda;

d) laibanähtusi;

3) vigastuste kirjeldust (näiteks rinna vasakul poolel on haava-ava ebakorrapärase ovaalse kujuga, suurusega 7×4 cm, mis asetseb vähe viltu — alt üles ja paremalt vasakule);

4) laiba sisevaatluse tulemuste kirjeldust;

5) arvamust.

Kui kohtumeditiinilise lahkamise momendini laip ei ole identifitseeritud, siis tuleb aktis fikseerida kõik laiba iseärasused, mis võivad edaspidi soodustada surnud isiku tuvastamist (eritunnused, hammaste plommid jne.).

Nii nagu iga muu ekspertiisi puhul, uurija, tehes kohtuarstile ülesandeks laiba lahkamise ja arvamuse esitamise, vormistab selle vastava korraldusega ja fikseerib ka eksperdile lahendamiseks esitatavad küsimused. Nende küsimuste iseloom määratakse iga konkreetse asja materjalide sisu, järgi, kuid surma põhjusi tuvastavale kohtumeditiinilisele eksperdile tuleb iga juhul esitada järgmised küsimused:

1) missugused põhjused kutsusid esile surma;

2) kas surm oli vägivaldne;

3) kui on põhjust arvata, et surm ei olnud vägivaldne, siis missuguste põhjuste tagajärjel ta võis saabuda;

4) missugused vigastused on laibal ja missuguste riistadega need on tekitatud;

5) missugused neist vigastustest on tekitatud enne ja missugused pärast surma;

6) millal saabus surm;

7) kas surnu kannatas mingisuguste haiguste all ja kas need mõjustasid surma saabumist ning nimelt missugusel määral.

Tuleb silmas pidada, et kohtumeditiiniline ekspertiis ei piirdu laiba vaatlusel ja lahkamisel saadud materjali analüüsimisega. Paljudel juhtudel on kohtumeditiinilise ekspertiisi tulemuste täiuslikkuse ja tõele vastavuse tagamiseks vajalikud täiendavad uurimised, nagu kohtukeemilised, mikrobioloogilised.

Seepärast peab uurija kohtumeditšiinilise ekspertiisi korraldamisel alati lahendama küsimuse, missugused kohtumeditšiinilise iseloomuga täiendavad uurimised on käesoleval juhul vajalikud.

Kunagi ei tohi laiba lahkamisest loobuda põhjusel, et see on ammu maetud ja järelikult lagunenud. Praktikas on esinenud juhtumeid, kus 2—3 aastat peale matmist on võimalik olnud laiba uurimisega täpselt tuvastada vigastuste iseloomu ja surma põhjust.

Kahtlusaluse läbivaatus. Kui sündmuskoha ja laiba vaatlusel ning muil uurimise käigus saadud andmeil jõuab uurija järeldusele, et kurjategija ja ohvri vahel toimus võitlus, siis, kui on kindlaks tehtud isik, kellele langeb kahtlus kuriteos, peab uurija viivitamatult toimetama selle isiku kohtumeditšiinilise läbivaatuse.

Kohtumeditšiinilise läbivaatuse teostab ja selle tulemused fikseerib kohtuarst.

§ 83. Tõendite analüüs ja kontrollimine.

Tapmisasjade uurimisel on ülisuur tähtsus oskusel tõendeid analüüsida ja kontrollida.

Kui uurija valdab dialektilist tunnetamismeetodit, oskab vaadelda fakte nende liikumises ja kõrvutatavuses, avastada ja õigesti seletada nendevahelisi vastuolusid, võib ta jõuda õigeile järeldustele ja tuvastada tõelise kurjategija.

Kuriteojälgede varjamise sihiga püüab tapja üldreeglina kasutada väga mitmesuguseid võtteid. Pannes toime tapmise, püüab kurjategija seda maskeerida sel teel, et ta kunstlikult loob enesetapmise või õnnetusjuhtumi pildi. Sageli valmistub kurjategija pikema aja kestel ette kuriteo toimepanemiseks. Ta toob juba aegsasti ette rea uurimise edukust takistavaid ning segavaid asjaolusid. Sageli korraldab kogenud kurjategija asja nii, et isik, kes ei ole mõelnudki antud kuriteo toimepanemisele, käitub seesuguselt, et tema käitumist hiljem võib tõlgitseda tõenditena selle kohta, et just antud isik valmistus ette selle kuriteo toimepanemisele. Nii näiteks, ühes asjas V., kavatsenud tappa teda paljastanud kolhoosiesimehe P. selleks, et eneselt kahtlust kõrvale juhtida, levitas kuulduse, et P. elab kokku

naiskolhoosnik N-ga. See kuuldus levis kuni P. naiseni, kes korraldas oma mehele armukadedusestseeni. V. kasutas seda juhtumit ja hakkas levitama kuuldust, et P. naine tahab oma meest tappa. P. leitiigi tapetuna kirvehoobiga pähe kohe peale tema naise põlluleminekut. Uuriija laskis kõigist neist asjaoludest end eksiteele viia ja vahistas P. naise oma mehe tapjana. Alles hiljem selgitati eksitus.

Sageli paistab esimesel pilgul, et on vastuvaidlematult tegemist tapmisega, kuid tõeliselt on toime pandud enesetapmine. Nii näiteks tuvastati 1939. a. õpetaja Panassenko enesetapmise asjas, et P., otsustanud oma elu lõpetada enesetapmisega, tulistas neli korda enese pihta ebaõnnestunult ja selle järel poos enese. Enesetapmise pilt oli seevõrra ebatavaline, et alguses ei tekkinud uurijal mõtetki, et võib tegemist olla enesetapmisega.

Kõik see kohustab tapmisasja uurimisel põhjalikult ja hoolikalt kontrollima ning analüüsima tõendeid. Mingil juhul ei tohi usaldada esimesel pilgul saadud muljet, kuigi see näib eksimatuna ja silmanähtavana.

Seepärast on uurija kohustatud ära kasutama kõik võimalikud tõendite kontrollimise viisid ja ei tohi uurimist lugeda lõpetatuks seni, kuni ei ole kogutud, uuritud ja võrreldud kõiki tõendeid ja pole kontrollitud kõiki oletusi.

Oskus analüüsida ja kontrollida tapmisasja uurimisel tõendeid on eriti tähtis veel seepärast, et neis asjades on erilise tähtsusega kaudsed tõendid. Kaudsete tõendite kasutamine on aga rajatud asjatundlikule faktide kõrvutamisele ja oskusele teha sellest õigeid järeldusi. Uuriija peab uurima kõiki võimalusi kaudsete tõendite saamiseks, millel võib asja kohta tähtsust olla.

§ 84. Alibi kontrollimine.

Kui on tõendatud, et tapmises kahtlustatav viibis kuriteo toimepanemise ajal teises kohas, siis langeb ära tema süüdistus selles, et ta oli tegelikult tapmise toimepanijaks. Sellise asjaolu tuvastamist nimetatakse alibi tuvastamiseks. Alibi on loomulikuks ja täiesti seaduslikuks tõesti süütu inimese kaitse vormiks, kuid seejuures aga ei tohi unustada, et kogenud kurja-

tegijad valmistavad enesele ette ka alibi, leppides selleks kokku valetunnistajatega. Seepärast peab uurija tapmises kahtlustatava alibit hoolikalt kontrollima.

§ 85. Kuriteomotiivide selgitamine.

Tapmismotiivide selgitamine on üheks kõige raskemaks ja samal ajal ka tähtsamaks uurija ülesandeks. Kurjategija, kes on toime pannud tapmise terroristlikel eesmärkidel, püüab sellele sageli anda hariliku tapmise iseloomu.

Uurija on kohustatud tuvastama tõelised ajendid, millistest kurjategija juhindus tapmise toimepanemisel. Selleks on erakordselt tähtis tundma õppida nii tapetu kui ka tapja endist tegevust ja elu, nende vastastikuseid suhteid, tapetu osavõttu ühiskondlikust tegevusest, ta kokkupõrkeid sellel pinnal tapjaga ning kurjategija suhteid.

V peatükk.

VÄGISTAMISASJADE UURIMISE METOODIKA.

§ 86. Uurimistoimingute iseärasused. § 87. Vägistamisasjad, milledes on kasutatud psüühilist mõjustamist. § 88. Grupiga toimepandud vägistamised. § 89. Neitsirikete tekitamise ja liiderlike tegude toimepanemise asjad.

§ 86. Uurimistoimingute iseärasused.

Asja algatamine.

Vägistamisasjade (VNFSV KrK § 153 ja teiste liiduvabariikide KrK vastavad paragrahvid) uurimise metoodika omab palju omapärasusi, millega uurija peab olema tuttav, et edukalt uurida neid tõsiseid ning nende avastamise mõttes sageli väga keerukaid kuritegusid.

Eeskätt peab arvestama, et suurem osa vägistamisasju kuulub nõndanimetatud era-avalikus korras algatatavate asjade hulka, s.t. niisuguste asjade liiki, milliseid võib algatada ainult kannatanu kaebusel, kuid juba algatatud asju ei saa enam lõpetada nende nõudmisel.

Välja arvatud VNFSV KrK § 153 lg. 2 järgi kvalifitseeritavad kuriteod, algatatakse vägistamisasju ainult kannatanu avaldusel. Seega on kannatanu avaldus selleks esialgseks materjaliks, mis on uurimise lähtekohaks ja mille õigest ära kasutamisest sõltub teataval määral uurimise edukus. Peale kannatanu avalduse hoolikat tundmaõppimist peab uurija viivitamata asuma ta ülekuulamisele.

Kannatanu ülekuulamine.

Kannatanu avalduses teatatakse tavaliselt ainult vägistamise faktist ja antakse mõned, kuid sageli kaugeltki mitte tähtsaimad teated kuriteo ja kurjategija kohta. Seepärast peab kannatanu ülekuulamine mitte ainult täiendama avalduses puuduvaid andmeid, vaid ta on ka nende andmete allikaks, mis võivad viia kuriteo selgitamisele ja kurjategija paljastamisele.

Kannatanu ülekuulamisel peab uurija püüdma kontrollida avalduses teatatud faktide tõepärasust ja kui neis esineb vastuolusid, siis selgitama nende põhjuse.

Kannatanu ülekuulamise meetoodika erineb teataval määral olenevalt sellest, kas kannatanu avalduse järgi on teda vägistanu temale varem tundmatu või tuntud isik. Esimesel juhul ühes küsimuste väljaselgitamisega, missuguseil asjaoludel vägistamine toimus, missuguseid kurjategijat paljastavaid tõendeid on võimalik koguda, peab uurija erilise hoolega koguma neid andmeid, mis iseloomustavad kurjategija välimust ja teisi tema isiku kohta käivaid andmeid, milliste kasutamisel oleks võimalik teda avastada.

Kannatanu ülekuulamisega tuleb üksikasjaliselt välja selgitada:

- 1) millal pandi toime vägistamine;
- 2) kas kannatanu on kuni selle ajani suguühenduses olnud;
- 3) kus pandi toime vägistamine, kes naabritest võis kuulla kannatanu appikarjumist, missugusel määral see olukord, milles toimus vägistamine, soodustas selle kuriteo toimepanemist;
- 4) kas kannatanu kehal leidub vägivallajälgi, kas neid varem oli; kui kannatanu ülekuulamise momendini on need tema arvates kadunud, siis missugused need vägivallajäljed olid ja kuidas toimus nende kadumisprotsess;

5) kas võis kurjategija kehale jääda kannatanu poolt tekitatud vigastuste jälgi, missuguse iseloomuga need vigastused on;

6) kas jäid või võisid jääda kannatanu ja kurjategija rõivastele mingisugused võitluse jäljed;

7) kas kuriteo toimepanemise koha vaatlusega võib avastada mingisuguseid tõendeid;

8) sel juhul, kui kannatanule on teda vägistanu isik tuntud, siis missugused olid nendevahelised suhted;

9) milline on kannatanu tervislik seisund peale vägistamist, kas ta ei ole haigestunud mingisugusesse haigusse selle kuriteo tagajärjel.

Kannatanu ülekuulamine on seotud suurte raskustega, kuna kuriteo asjaolude väljaselgitamine puudutab kannatanu intiimellu puutuvaid küsimusi. Seepärast uurija, olles hoolikalt ette valmistunud ülekuulamise läbiviimiseks, peab seda tegema suure taktitundega.

Ei tohi unustada, et mõningail juhtudel võib naisisiku avaldus tema vägistamise kohta olla vale ja tehtud temaga ebasõbralikus vahekorras oleva isiku laimamise sihil. Seepärast peab uurija hoolikalt kontrollima kannatanu poolt esitatud fakte, et anda neile õige hinnang. Seepärast peab uurija püüdma koguda kontrollandmeid, mis aitavad kaasa kurjategija paljastamisele ja samal ajal ka kannatanu ütluste usaldatavuse kontrollimisele.

Kannatanu ja süüdistatava kohtumeditsemi- line läbivaatus.

Vägistamisasja uurimisel peab uurija korraldama kannatanu kohtumeditsemiilise läbivaatuse. Läbivaatuse toimetamisest loobumine sel kaalutlusel, et vägistamise momendist on möödunud palju aega ja kannatanu enese avaldusel on kõik vägivallajäljed juba kadunud, on tõsine viga. Arst võib avastada seesuguseid vägivallajälgi, millistest kannatanu midagi ei tea. Peale selle võib kannatanu arstlik läbivaatus anda võimaluse tema ütluste kontrollimiseks vägistamise juures saadud vigastuste iseloomu kohta.

Nii näiteks avaldab kannatanu, et vägistamise tagajärjel olid temal kriimustused ja verevalumid. Oma iseloomu järgi ei

võinud kannatanu poolt kirjeldatud vigastused kaduda enne 5—6 päeva möödumist. Kannatanu tuli uurija juurde kolm päeva peale vägistamist ja avaldas samal päeval, et vägivalatundemärgid on temal juba kadunud. Arstlik läbivaatus tuvas-
tas, et kannatanu kehal ei leidu mingisuguseid vigastuste jälgi. Sellest võib järeldada, et kannatanu ütlused temale tekitatud vigastuste kohta on ebaõiged ja on ka võimalik, et ta avaldus vägistamise fakti enese kohta on ebaõige.

Seda liiki kuritegude uurimisel on suure tähtsusega ka arstlik läbivaatus, mida uurimisel tavaliselt ei praktiseerita. Mõningail juhtudel võib seesugune läbivaatus anda uurijale erakordselt tähtsaid süütoendeid. Süüdistatava kehal võitlusjälgede (vigastused, kriimustused, sinised laigud) avastamine on väga tähtis tõend, milline paljastab teda kuriteo toimepanemises.

Kui kannatanu avaldus saabus varsti peale kuriteo toimepanemist, siis on süüdistatava läbivaatusega võimalik avastada ka muid tõendeid: tema kehal võivad leiduda vere- ja sperma- (mehe seemne) jäljed. Nende jälgede esinemine võib teatud juhtudel samuti omada suurt tõenduslikku tähtsust.

Kohtumeditiiniline süüdistatava läbivaatus on igal juhul kohustuslik, kui kannatanu ütlustest järeldub, et tema poolt osutatud vastupanu tagajärjel peavad süüdistatava kehal leiduma vigastuste jäljed.

Rõivaste vaatlus.

Kannatanu ja süüdistatava rõivaste vaatlus on kohustuslik. Uurija peab välja selgitama, missuguses rõivastises oli süüdistatav ja kannatanu kuriteo toimepanemise momendil. Teinud kindlaks nende rõivastise, peab uurija teostama rõivaste vaatluse. Vaatlusel peab uurija selgitama, kas rõivastel ei leidu jälgi, mis tõendavad kannatanu ja süüdistatava vahelist võitlust. Rõivastel leiduvate rebendite suhtes peab uurija selgitama, kas need ei ole tekkinud muil põhjustel kui süüdistatava ja kannatanu vahelise võitluse tagajärjel. Rõivastise rikked tuleb vaatlusprotokollis hoolikalt kirjeldada ja peale selle need asitõendina säilitada.

Rõivastise vaatluse toimetamisel peab uurija erilist tähelepanu pöörama sperma- ja verejälgede avastamisele.

Silmas pidades, et välise kuju järgi on väga raske otsustada, kas rõivastel ja pesul avastatud plekid on spermajäljed, peab uurija laskma neid uurida kohtukeemialaboratooriumis. Rõivastel plekkide säilitamiseks ömmeldakse üle plekkide tükki puhas valget riidet või tihedat paberit.

Kuriteokoha vaatlus.

Vägistamiskoha vaatlust peab uurija toimetama ka neil juhtudel, kui vägistamise momendist on möödunud pikem ajavahe-
mik, sest sageli võimaldab vaatlus avastada väga väärtuslikke tõendeid.

1935. a. juulis vägistati ja tapeti Saraatovi oblastis Lõsõje Gorõ külas kirjakandja Maria Kosenko. Uurija läks kuriteo toimepanemise kohale neli päeva hiljem. Sellele vaatamata toimetas ta hoolika ja põhjaliku kuriteokoha vaatluse, mille tulemusena avastas vähesel määral laialipillatuna käsitsi lõigatud tubakat. See tubak oli maha pudenenud kurjategija taskust kuriteo toimepanemise ajal. Uurija kogus hoolikalt tubaka kokku ja kasutas selle ära otsimise ja kurjategija paljastamise vahendina.

See näide kinnitab vägistamisasjade uurimisel hoolika kuriteokoha vaatluse ning kõigi asjas tõenditena kasutatavate esemete hoolika fikseerimise ja säilitamise vajalikkust.

Seda liiki asjades toimetatava vaatluse ülesandeks on kuriteokohal mitmesuguste asitõendite avastamise kõrval ka olukorra hoolikas uurimine, millises vägistamine toimus. Nii näiteks, kui uurija teeb kindlaks, et koha läheduses, kus vägistamine toimus, on tavaliselt inimesi, siis peab ta selgitama, kas ka kuriteo toimepanemise momendil oli seal inimesi ja kas nad midagi teavad vägistamise faktist. Uurija ei ole kohustatud koguma ainult positiivseid tõendeid, mis kurjategijat paljastavad, vaid ta peab tähelepanu pöörama ka neile asjaoludele, mis tõendavad nende andmete puudumist, millised oleksid pidanud kannatanu poolt kirjeldatud tingimustes esinema (negatiivsed asjaolud).

Nii näiteks nähtub kannatanu seletusest, et tema ja süüdistatava vahel toimus äge võitlus, mille tagajärjel oleksid pidanud kuriteo toimepanemise kohale paratamatult jääma jäljed.

Vaatluse toimetamisel aga selgus, et seesuguseid jälgi kuri-teokohal ei leidu.

Kannatanu seletab, et vastupanu avaldamisel olevat ta karjunud. Vaatlusel selgub, et kuriteo toimepanemise koha lähedal on eluruumid, mis on toast, kus kannatanu seletuse järgi pandi toime kuritegu, eraldatud õhukeste vaheseintega; lähedal asunud inimestest ei ole keegi kannatanu karjumist kuulnud.

Kõigil niisugustel juhtudel peab uurija püüdma selgitada, millest on tingitud lahkuminekul kannatanu seletuste ja avastatud olukorra või kuriteo toimepanemise koha lähedal olnud isikute seletuste vahel.

Tunnistajate ülekuulamine.

Vägistamisasjade uurimisel on ülisuure tähtsusega kannatanu ja süüdistatava vaheliste suhete väljaselgitamine. Seepärast peab uurija tunnistajate ülekuulamisel, kes teavad andmeid vägistamise fakti kohta ja kes on teadlikud ka kannatanu ja süüdistatava vahelistest suhetest, hoolikalt välja selgitama:

a) mis neil on teada vägistamise fakti kohta;

b) mis neil on teada süüdistatava ja kannatanu vahelistest suhetest enne vägistamist;

c) mis neil on teada kannatanu ja süüdistatava vahelistest suhetest aja kohta peale vägistamise toimepanemist.

Uurija peab kannatanu ülekuulamisel alati selgitama, kellele ta oma tuttavatest või sõpradest jutustas vägistamisest. Need isikud peab uurija tunnistajatena üle kuulama. Nende ülekuulamisel peab uurija selgitama, missugusel määral vastavad kannatanu poolt tunnistajaile teatatud faktid sellele sündmuse kirjeldusele, mille ta andis ülekuulamisel või kirjeldas avalduses, mille põhjal kriminaalasi algatati.

Süüdistatava ja kannatanu vahelise kirjavahetuse uurimine.

Arvestades seda suurt tähtsust, mis on süüdistatava ja kannatanu vaheliste suhete väljaselgitamisel, peab uurija selle küsimuse hoolikaks väljaselgitamiseks ära kasutama kõik võimalused. Suurt abi võib uurijale selles osutada kannatanu ja süü-

distatava vaheline kirjavaetus. Kõigil neil juhtudel, kus kannatanu ja süüdistatava vaheliste suhete väljaselgitamisel on asjas oluline tähtsus, on uurija kohustatud nendevahelise kirjavaetuse toimiku juurde võtma ja seda hoolikalt uurima.

Süüdistatava ülekuulamine.

Vägistamisasjade uurimisel võib uurija süüdistatava ülekuulamisele asuda alles pärast seda, kui ta on juba kogunud asjas küllaldased andmed süüdistuse esitamiseks ja süüaluse paljastamiseks. Seepärast on üldreeglina selle asjadekategorია uurimisel süüaluse ülekuulamine nagu uurimise lõpposaks.

Kõik süüaluse vastuväited, tema avaldused, mis on suunatud temale esitatud süüdistuse ümberlukkamiseks, peab hoolikalt kontrollitama. Sageli avaldavad süüalused vägistamisasjades, et nad ei ole üldse võimelised suguliseks kooseluks. Neil juhtudel tuleb toimetada kohtumèditsiiniline ekspertiis süüaluse juures tema seletuse usaldatavuse selgitamiseks.

Kõige sagedamini viitavad süüalused vägistamisasjades oma süütuse tõendamiseks sellele, et nad on kannatanuga ebasõbralikus vahekorras ja et kannatanu avaldus on tehtud tema laimamiseks. Seesuguseid vastuväiteid tuleb hoolikalt kontrollida kannatanu ja süüaluse vastastikuste suhete üksikasjalise tundmaõppimise teel. Uurija peab hoolikalt süüaluse isikut tundma õppima. Ta peab uurima süüaluse minevikku ja eriti hoolikalt selgitama, kas süüalune ei ole mitte ka varem seksuaalkuritegusid toime pannud.

§ 87. Vägistamisasjad, milleles on kasutatud psüühilist mõjustamist.

Praktikas tuleb ette juhte, kus naisisiku vägistamiseks mees ei kasuta füüsilist jõudu, vaid psüühilist mõjustust. Kurjategija kasutab oma kavatsuste teostamise vahenditena ähvardusi ja hirmutamisi. Seda liiki asjade uurimisel peab uurija eriti hoolikalt tundma õppima ähvarduste ja teiste, kannatanule psüühilise mõjustuse vormide iseloomu ja selgitama, millisel määral need ähvardused olid tõelised, kui palju nad tegelikult võisid halvata kannatanu tahet ja sundida teda kurjategijale alistuma.

§ 88. Grupiga toimepandud vägistamised.

Grupiga toimepandud vägistamisasju uuritakse samasuguste meetoditega, millega uuritakse tavalisi vägistamisasju. Kuid seda liiki asjade uurimisel peab uurija tuvastama isikute grupi, kes vägistamisest osa võttis, selgitama nende igäihe osa kuriteos ja kes on kuriteo organiseerija. Iga süüdistatava minevikku tuleb hoolikalt tundma õppida ja samuti ka selgitada, kuivõrd püsivaiseloomuline on vägistajate huligaanne grupp. Seda liiki kuritegude uurimisel peab uurija igakord välja selgitama, kas nende poolt ei ole ka varem samalaadseid kuritegusid toime pandud.

§ 89. Neitsirikete tekitamise ja liiderlike tegude toimepanemise asjad.

Neitsirikete tekitamise ja alaealiste suhtes liiderlike tegude toimepanemise asjad kujutavad endast seksuaalkuritegude iseseisva liigi (VNFSV KrK § 151 ja 152 ning teiste liiduvabariikide KrK vastavad paragrahvid).

Nende kuritegude uurimisel peab uurija erilist tähelepanu pöörama kohtumeditšiinilisele ekspertiisile. Ekspertiisi teel lahendamiseks tuleb esitada järgmised küsimused:

- 1) kas kannatanu on suguküps;
- 2) kas kannatanu kehal leidub võitluse jälgi või mingisuguseid muid vägivallatunnuseid;
- 3) kas esineb neitsirikke tekitamise fakt;
- 4) kas esineb mingisuguseid kohtumeditšiinilisi tõendeid alaealistega liiderliku teo toimepanemise või nendega sugulise läbikäimise kohta.

Erandlikku tähtsust omab neis asjades kannatanu ülekuulamine. Juhindudes alaealiste ülekuulamise põhiprintsiipidest (vt. ptk. VIII „Ülekuulamine”) peab uurija silmas pidama, et alaealistega liiderlike tegude toimepanemise asjades on kannatanud alaealiste ülekuulamine seotud eriliste raskustega. Sageli lapsed, keda kurjategija kasutab liiderlike tegude toimepanemiseks, satuvad seevõrra tema mõju alla, et on väga raske neid ahvatleda tõe seletamisele.

Ühte Moskva linna haiglasse tuli 12 a. vanune tütarlaps S., kes avaldas, et juba neli aastat paneb võõrasisa, kellega ta elab ühes korteris ja kes on käesoleval ajal komandeeringul Kaug-Idas, tema kallal toime liiderlike tegusid. Tütarlaps kirjeldas täpselt, missugusel viisil võõrasisa seda tegi, ja avaldas seejuures, et seda kuritegu hakkas võõrasisa toime panema kohe pärast seda, kui tema, avaldaja, ema oli süüdi mõistetud ja asumisele saadetud. Tütarlapse juures toimetatud kohtumeditiiniline ekspertiis tuvastas, et lapse kallal olid toime pandud liiderlikud teod ja et temal puudub neitsilikkus. Uuri ja usaldas tütarlast ja ootas ainult võõrasisa tagasijõudmist komandeeringult, et temale esitada süüdistust. Oma avalduses ja ülekuulamise ajal palus tütarlaps, et peale võõrasisa süüdimõistmist antaks temale üks võõrasisa kasutuses oleva korteri tubadest. Samal ajal palus ta, et tema hooldajaks määrataks keegi D., 65-aastane vanamees, kes ei olnud mingisuguses sugulusvahekorras tütarlapsega. Prokurör, kes asja kontrollis, pööras tähelepanu tütarlapse ja D. vahelisele kummalisele vahekorrale. Võtnud asja oma menetlusse, hakkas prokurör hoolikalt neid vahekordi uurima ja leidis varsti terve rea tunnistajate ütlustes kinnitust oma oletustele tütarlapse ja D. vahel täiesti anormaalsete suhete olemasolu kohta. Komandeeringult tagasijõudnud võõrasisa eitas kategooriliselt temale esitatud süüdistust liiderlike tegude toimepanemises oma võõrastütre juures ja seletas, et ta ei tunne teda enam äragi, nii võrd on viimane tema äraolekul aasta jooksul muutunud.

Põhjalikult tundma õppides tütarlapse isikut selgitas prokurör temaga jutlemisel, et ta kahtlustab oma võõrasisa selles, et just tema on süüdi tema ema vahistamises ja asumisele saatmises. Prokuröril õnnestus samuti selgitada, et need mõtted sisendas tütarlapsele D.

Teostades oskushikult tütarlapse ülekuulamist, saavutas prokurör selle, et tütarlaps jutustas kogu tõe oma suhete kohta D-ga. Tütarlaps jutustas, et pärast võõrasisa ärasõitmist hakkas naaberkorteris elunev D. väga sõbralikult temasse suhtuma, viis teda sageli kinno, andis raha, õpetas suitsetama ja lõpuks hakkas teda kõlvatule teele viima.

Pärast seda, kui naabrid märkasid D. imelikku suhtumist tütarlapsesse, hakkas D. kartma, et võõrasisa tagasijõudmisel

võidakse teda paljastada. Et pääseda vastutusest toimepandud kuriteo eest, ahvatles D. tütarlapse avaldust tegema, et võõrasa on tema kallal sugukõlvatuid tegusid toime pannud.

Kui oli kogutud küllaldasi tõendeid tütarlapse seletuse tõepärasuse kinnituseks, kuulati üle D., kes end ka tema poolt toimepandud kuriteos süüdi tunnistas.

Seda liiki asjade uurimisel on ülisuure tähtsusega olukorra selgitamine, millises kannatanu elas, ja samuti isikute selgitamine, kes jälgisid tema elu ja suhtlemist süüalusega. Nendes asjades tuleb alati välja selgitada ka kannatanu ja tema vanemate või neid asendavate isikute vahekord.

Muus osas tuleb nende asjade uurimisel rakendada kõiki eespool-kirjeldatud tavaliste vägistamisasjade uurimise reegleid.

SISUKORD.

ÜLDOSA.

Lk.

Sissejuhatus. Kriminalistika objekt, meetod ja süsteem.

§ 1.	Objekti määratlemine	3
§ 2.	Kriminalistika meetod	4
§ 3.	Kriminalistika kursuse süsteem	6
§ 4.	Nõukogude ja kodanliku kriminalistika erinevusi	6

I peatükk. Kriminaalregistratsioon.

§ 5.	Kriminaalregistratsiooni tähtsus	11
§ 6.	Kriminaalregistratsiooni areng	13
§ 7.	Nõukogude Liidu rakendatava kriminaalregistratsiooni süsteem	16
§ 8.	Isikukirjeldus	19
§ 9.	Daktüloskoopia	23

II peatükk. Jäljed.

§ 10.	Üldküsimused	36
§ 11.	Sõrmejäljed	38
§ 12.	Inimese ja loomade jalajäljed	45
§ 13.	Transpordivahendite jäljed	51
§ 14.	Murdmisriistade jäljed	53
§ 15.	Tulekahjude ja süütamiste jäljed	57
§ 16.	Hambajäljed	59
§ 17.	Vereplekid	59
§ 18.	Spermaplekid	63
§ 19.	Tolm ja mustus	63
§ 20.	Tubak, suitsuotsad ja tuletikud	65
§ 21.	Juuksed ja karvad	66
§ 22.	Nõõrisõlmed	68
§ 23.	Tulirelva tarvitamise jäljed	68

III peatükk. Dokumentide uurimine.

§ 24.	Üldküsimused	72
§ 25.	Dokumentide materjalide uurimine	73

	Lk.
§ 26. Dokumendi kirja uurimine tehniliste võltsimiste puhul	75
§ 27. Allkirja uurimine	77
§ 28. Dokumentide kirja uurimise meetodid	77
§ 29. Masinakirja uurimine	81
§ 30. Materjali ettevalmistamine graafiliseks ekspertiisiks	82

IV peatükk. Kohtufotograafia.

§ 31. Lühiteatmeid fotograafiast	87
§ 32. Kohtufotograafia	89

V peatükk. Eeluurimise plaanistamine.

§ 33. Üldküsimused	96
§ 34. Plaani koostamise aeg	97
§ 35. Versioonide koostamine	98
§ 36. Selgitamisele kuuluvate küsimuste kindlaksmääramine	100
§ 37. Uurimisvõtete ja -meetodite kindlaksmääramine	101
§ 38. Uurimistoimingute järjekord ja nende tähtajad	101
§ 39. Plaanistamistehnika	102
§ 40. Plaani korrigeerimine	103
§ 41. Asjade grupi plaanistamine	103

VI peatükk. Sündmuskoha vaatlus.

§ 42. Vaatluse tähtsus ja siht	104
§ 43. Vaatluse toimetamise aeg	108
§ 44. Ettevalmistus vaatluseks	108
§ 45. Esimesed toimingud sündmuskohal	110
§ 46. Vaatluse toimetamine	110
§ 47. Vaatlusprotokolli koostamine	118
§ 48. Sündmuskoha plaani koostamine	120
§ 49. Fotograafiline ülevõte	123
§ 50. Asitõendite eri liikide vaatlus	124

VII peatükk. Läbiotsimine.

§ 51. Läbiotsimise ajendid	125
§ 52. Põhiküsimused läbiotsimise toimetamisel	128
§ 53. Isiku läbiotsimine	130
§ 54. Ruumide läbiotsimine	131
§ 55. Paikkonna läbiotsimine	134
§ 56. Grupiline ja korduv läbiotsimine	134
§ 57. Läbiotsimise tulemuste fikseerimine	135

	VIII peatükk. Ülekuulamine.	Lk.
§ 58.	Tunnistajate ütluste tähtsus	136
§ 59.	Tunnistajate ütluste psühholoogia	138
§ 60.	Ettevalmistus ülekuulamiseks	145
§ 61.	Tunnistajate ülekuulamise põhivõtted	148
§ 62.	Süüaluse ülekuulamine	152
§ 63.	Tunnistajate ja süüaluste eri kategooriate ülekuulamise iseärasusi	154
§ 64.	Ütluste üleskirjutamine	155
§ 65.	Vastastamine	156
§ 66.	Ülekuulamine äratundmiseks esitamisel	157

	IX peatükk. Ekspertiis.	
§ 67.	Ekspertiisi teostamise kord	158

ERIOSA.

Üksikute kuriteoliikide uurimise meetoodika.

Sissejuhatus. Üksikute kuriteoliikide uurimise sisu ja meetoodika
ülesanded.

I peatükk. Sotsialistliku omandi riisumise asjade uurimise meetoodika.

§ 68.	Põhiline erinevus raiskamis- ja vargusasjade uurimise meetoodikas	166
§ 69.	Raiskamiste uurimise meetoodika	168
§ 70.	Varguste uurimise meetoodika	181

II peatükk. Ametialaste kuritegude uurimise meetoodika.

§ 71.	Algtoimingud	189
§ 72.	Kontrollimisele kuuluvad põhiküsimused	193
§ 73.	Tähtsamad tõendid	197
§ 74.	Süüaluse seletuste kontrollimine	199

III peatükk. Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjade uurimise meetoodika.

§ 75.	Selgitamisele kuuluvad põhiküsimused	200
§ 76.	Ohutustehnika-eeskirjade rikkumise asjade uurimise peamised võtted	209
§ 77.	Ekspertiis	214
§ 78.	Asitõendite ning dokumentide avastamine ja väljavõtmine	216

IV peatükk. Tapmisasjade uurimise metoodika.

Lk.

§ 79.	Uurimise põhiisärasused	218
§ 80.	Selgitamisele kuuluvad peamised küsimused	220
§ 81.	Tõendite avastamise, uurimise ja fikseerimise peamised võtted ja meetodid	221
§ 82.	Kohtumeditiiniline ekspertiis	230
§ 83.	Tõendite analüüs ja kontrollimine	232
§ 84.	Alibi kontrollimine	233
§ 85.	Kuriteomotiivide selgitamine	234

V peatükk. Vägistamisasjade uurimise metoodika.

§ 86.	Uurimistoimingute iseärasused	234
§ 87.	Vägistamisasjad, milledes on kasutatud psüühilist mõjustamist	240
§ 88.	Grupiga toimepandud vägistamised	241
§ 89.	Neitsirikete tekitamise ja liiderlike tegude toimepanemise asjad	241

I. trükk.

Vastutav toimetaja
O. Ilus.

Tehniline toimetaja
A. Pill.

Ladumisele antud 24. XII 46. Trükki
misele antud 20. II 47. Paberi kaust
61X86. ¹/₁₆. Trükipoognaid 15¹/₂.
Autoripoognaid 14,14. Arvestus-
poognaid 15,1. MB 01674. Lao-
tihedus trpg. 41600. Tiraaž 3200.

Trükikoda tellimus nr. 1074.
Trükikoda „Noor-Eesti“, Tartu,
Kastani 38.

Hind rbl. 15.—

Б. М. Шавер и А. И. Винберг.
Криминалистика. Юридическое
издательство НКЮ СССР. Мос-
ква, 1945. На эстонском языке.
Эгосиздат „Научная Литера-
тура“, Тарту.

T. R.,

Rbl. 15.—

A-16368

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00544519 4

Rbl. 15.—

A-16368

B. M. ŠAVER JA A. I. VINBERG — KRIMINALISTIKA

KRIMINALISTIKA

ÕPPERAAMAT
JURIIDILISTELE KOOLIDELE

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00544519 4